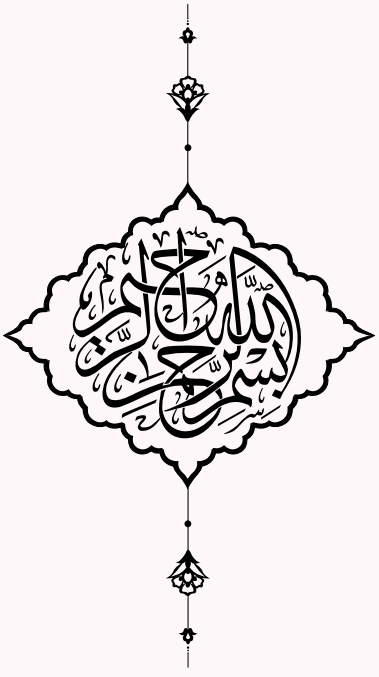
دەرسلىك كىتاب

ئىسلام ئېتىقادى

ئەركام نەشرىياتى

ئسلام ئېتىقادى

ئىسلام ئېتىقادى

كىتابنىڭ ئەسلى ئىسمى : İSLAM AKAİDİ (Ders Kitabı)

رىياسەتچى : دوكتور فارۇق كانگەر

دىنىي مەسلىھەتچى : لوقمان ھەلۋاجى

نەشرگە تەييارلىغۇچىلار : ھەيئەت

تۈركچىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: مەجىد غافۇر، ئابدۇلغېنى

تەھرىرلىگۈچى : ئەنۋەر

نەشر قىلغۇچى : ئەركام نەشرىياتى

بەتچىك : مەجىد غافۇر

ISBN : 978-625-5686-83-1

ئالاقىلىشىش ئادرېسى : Ikitelli Organize Sanayi Bölgesi Mah.
Atatürk Bulvarı, Hasayed 1. Kısım No
60/3-Başakşehir, Istanbul, Turkey
Tel : +90212-6710700 (pbx)
Faks : +90212-6710748
E-posta : info@islamicpublishing.org
Web site : www.islamicpublishing.org

Language : Uighur

ئەركام نەشرىياتى

دەرسلىك كىتاب

ئىسلام ئېتىقادى

ئەركام نەشرىياتى

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب
ئىمان ۋە كۆپۈر

1ـ ئېتىقاد (ئەقائىد) ئىلمى 11
1) ئېتىقاد ئاتالغۇسى ۋە تېمىسى 11
2) ئېتىقاد ئىلمىنىڭ مېتودى 11
3) ئېتىقاد ئىلمى تايىنىدىغان مەنبەلەر 12
2ـ ئىمان ۋە كۆپرىلىق 12
1) ئىمان دېگەن نېمە؟ 12
2) ئۇمۇمىي ئىمان ۋە تەپسىلىي ئىمان 18
3) تەقلىدىي ئىمان ۋە تەھقىقىي ئىمان 19
4) ئىمان بىلەن ئەمەل ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت 20
5) ئىمان بىلەن كۆپرىلىقنىڭ چەك ـ چېگرالىرى 24
6) ئىمان ۋە ئىسلام 25
7) ئىنسانلارنىڭ ئىمان ۋە ئىنكارغا كۆرە ئايرىلىشى 26
8) كۆنىمىزدىكى باتىل ۋە ئىنكارچى ئېقىملار 28
9) تەكفىر ۋە زىيانلىرى 29
تەكرارلاش سوئاللىرى 32

ئىككىنچى باب
ئاللاھقا ئىشىنىش

1ـ ئاللاھقا ئىشىنىش 39
2ـ ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكى 41
3ـ ئاللاھنىڭ ئىسىم ۋە سۈپەتلىرى 50
4ـ ئاللاھنىڭ پېئىلىي سۈپەتلىرى 63
قىسسە 66
تەكرارلاش سوئاللىرى 68

ئۈچىنچى باب
پەرىشتىلەرگە ئىشىنىش

1ـ پەرىشتىلەرگە ئىشىنىش 74
2ـ پەرىشتىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى 75
3ـ پەرىشتىلەرنىڭ تۈرلىرى ۋە ۋەزىپىسى 77

4ـ پەرىشتىلەرگە ئىشىنىشنىڭ پايدىسى 82
5ـ پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ نەقلىي ۋە ئەقلىي دەلىللىرى 83
6ـ پەرىشتىلەردىن باشقا كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان جانلىقلار 83
قىسسە 88
تەكرارلاش سوئاللىرى 89

تۆتىنچى باب

كىتابلارغا ئىشىنىش

1ـ كىتابلارغا ئىشىنىش 94
2ـ ئىلاھىي كىتاب ئاتالغۇسى 95
3ـ ئىلاھىي كىتابلارنىڭ ئەۋەتىلىش سەۋەبى 95
4ـ سۇھۇف 97
5ـ تەۋرات 97
6ـ زەبۇر 99
7ـ ئىنجىل 99
8ـ قۇرئان كەرىم 101
قىسسە 117
تەكرارلاش سوئاللىرى 119

بەشىنچى باب

پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىش

1ـ پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىش 124
2ـ پەيغەمبەرلەرگە بولغان ئېھتىياج 125
3ـ پەيغەمبەرلىك ۋە ۋەھيى 127
4ـ پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈپەتلىرى 129
5ـ ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرى 133
6ـ پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنسان ۋە ئاللاھ ئالدىدا ھېساب بېرىدۇ 134
7ـ پەيغەمبەرلەرنىڭ دەرىجىلىرى 135
8ـ مۆجىزىلەر ۋە پەۋقۇلئاددە ۋەقەلەر 136
9ـ پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرى 137
10-پەيغەمبەرلەر تەبلىغ قىلغان دىنلاردا ئوخشاش بولغان ئاساسلار 139
11ـ قۇرئاندا ئىسمى تىلغا ئېلىنغان پەيغەمبەرلەر 139
12ـ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخىرقى پەيغەمبەر بولۇشى ۋە ئالاھىدىلىكى 139

13ـمۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنىڭ ئىسپاتى 141
14ـمۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىلىرى 141
قىسسە 144
تەكرارلاش سوئاللىرى 145

ئالتىنچى باب

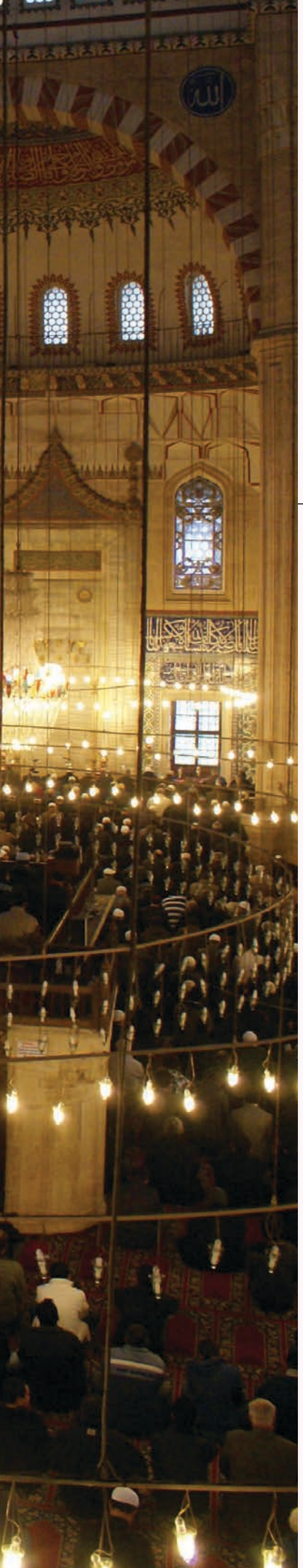
ئاخىرەتكە ئىشىنىش

1ـئاخىرەتكە ئىشىنىش 150
2ـئاخىرەتنىڭ بارلىقىنىڭ ئىسپاتى 153
3ـئاخىرەتكە ئىشىنىشنىڭ پايدىلىرى 154
قىسسە 154
4ـقىيامەت ۋە ئەھۋالى 155
5ـقايتا تىرىلىش ۋە دەللىلىرى 158
قىسسە 161
6ـئاخىرەت ۋە ئەھۋالى 162
قىسسە 167
7ـمۇكاپات ۋە جازا 170
8ـئاخىرەتكە ئىشىنىشنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى 172
قىسسە 174
تەكرارلاش سوئاللىرى 175

يەتتىنچى باب

قازا ۋە قەدەر (تەقدىر)گە ئىشىنىش

1ـقازا ۋە تەقدىرگە ئىشىنىش 180
قىسسە 182
2ـقازا ۋە تەقدىرگە مۇناسىۋەتلىك ئايەتـ ھەدىسلەر 183
3ـئىرادە 184
4ـقازا ۋە تەقدىرگە مۇناسىۋەتلىك قاراشلار 186
قىسسە 188
5ـتەقدىرگە مۇناسىۋەتلىك بەزى ئاتالغۇلار 190
قىسسە 194
تەكرارلاش سوئاللىرى 196
جاۋابلار 200

1 ـ باب

ئىمان ۋە كۆڭۈل

تېمىلار

- ئېتىقاد ئىلمى
- ئىمان ۋە كۆڭۈل

1-ئېتىقاد ئىلمى

1) ئېتىقاد (ئەقائىد) ئاتالغۇسى ۋە تېمىسى

ئېتىقاد ئىلمى ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقاد بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھۆكۈملىرىنى بايان قىلىدىغان ئىلىمدۇر. ئېتىقاد ئىلمى ئاللاھنىڭ بىرلىكى، بارلىقى، سۈپەتلىرى ۋە پەيغەمبەرلىرىنى بايان قىلىدۇ؛ پەرىشتىلەر ھەققىدە توختىلىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن ئاللاھ ئەۋەتكەن پەيغەمبەرلەر ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئىنسانىيەتكە ئەۋەتىلگەن ئىلاھىي كىتابلارنى بايان قىلىدۇ. ئاخىرىدا قىيامەت، ئاندىن قازا ۋە تەقدىرگە ئىشىنىش مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. دېمەك، ئېتىقاد ئىلمى ئىسلام ئېتىقادىغا مۇناسىۋەتلىك دەسلەپكى مەلۇماتلار ۋە بۇ مەلۇماتلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرنى ئىزاھلايدىغان باشلانغۇچ سەۋىيەدىكى ئىسلام ئىلىملىرىنىڭ بىر تۈرىدۇر.

2) ئېتىقاد ئىلمىنىڭ غايىسى

مۇسۇلمانلارغا ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقاد ئاساسلىرى ۋە بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ھەقىقەتلەرنى بىلدۈرۈش، ئۇلارنى دۇنيادا بەختلىك ھاياتقا ئىگە قىلىپ، ئاخىرەتتە ئەبەدىي سائادەتكە ئېرىشتۈرۈش ئېتىقاد ئىلمىنىڭ غايىسىدۇر. ئېتىقاد ئىلمى بۇ غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا تۆۋەندىكى ۋەزىپىلەرنى ئىجرا قىلىدۇ:

- ئىمان ئاساسلىرىنى ئىسپاتلاپ، ئىزاھلاپ چۈشەندۈرۈش؛
- تەقلىدىي ئىماندىن تەھققىقىي ئىمان دەرىجىسىگە ئىلگىرلەش يوللىرىنى كۆرسىتىش؛
- توغرا ئېتىقاد ۋە ھەقىقەت ئىزدىگۈچىلەرگە رەھبەرلىك قىلىش؛
- خاتا پىكىر، كۆز-قاراشلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئىسلامغا بولغان ئۆچمەنلىكىنى تۈگىتىش؛
- ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوقلۇقىنى قەلبلەرگە سىڭدۈرۈپ، مۆمىنلەرنىڭ ئىخلاس بىلەن ياخشى ئىشلارنى قىلىشىغا ياردەم قىلىش.

3) ئېتىقاد ئىلمىنىڭ مېتودى

ئېتىقاد ئىلمى ئىنسانلارغا ئېتىقاد ئاساسلىرىنى ئۆگىتىش ۋە قوبۇل قىلدۇرۇشتا قۇرئان ۋە ھەدىسنى ئاساس قىلىش بىلەن بىرگە، بۈگۈنكى پەن-تېخنىكا ۋە ئەقلىي تەپەككۇرغىمۇ ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئىمان ئاساسلىرىنى بايان قىلغاندا ئىلىم ۋە ئەقىلدىنمۇ پايدىلىنىدۇ. بۇ سەۋەبتىن ئېتىقادتا ئەقلىي ۋە نەقلىي دەلىللەردىنمۇ پايدىلىنىدۇ دېيىشكە بولىدۇ.

ئېتىقاد ئىلمىدا قۇرئان ۋە سۈننەتتىكىدەك، ئىنسانلارنى قايىل قىلىپ توغرا يولغا باشلاش، ئۈمىدلەندۈرۈپ سۆيۈندۈرۈش ۋە خۇشخەۋەر بېرىش ئاساسىي پىرىنسىپ قىلىنىدۇ.

4) ئېتىقاد ئىلمىنىڭ باشقا ئىسلامىي ئىلىملەر ئارىسىدىكى ئورنى

ئېتىقاد ئىلمىنىڭ باشقا ئىسلامىي ئىلىملەر ئارىسىدا ناھايىتى يۇقىرى ئورنى بار. ھەتتا ئېتىقاد ئىلمىنى ئىسلامىي ئىلىملەر ئىچىدە ئەڭ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە دېيىشكە بولىدۇ. چۈنكى ھەر نەرسىگە كۆچى يېتىدىغان، ئىنسانلارغا كىتاب ۋە پەيغەمبەرلەر ئەۋەتكەن بىر ياراتقۇچىنىڭ بارلىقى قوبۇل قىلىنمىغان ئەھۋالدا ھەدىس، فىقھ، تەپسىر، ئەخلاق، تەسەۋۋۇپ قاتارلىق ئىلىملەردىن ئېغىز ئېچىشنىڭ ھېچ ئەھمىيىتى يوق.

ئىسلامىي ئىلىملەرنى بىر بىناغا ئوخشاتساق، دىنىنىڭ ئەقىدە ئاساسلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ئېتىقاد ئىلمى بىنانىڭ ئۇل-تۈۋرۈكى، باشقا ئىسلامىي ئىلىملەر بولسا بىنانىڭ قەۋىتى ۋە ئۆيلىرى بولىدۇ.

تۇتۇرۇكسىز بىر بىنا تەسەۋۋۇر قىلىنمىغاندەك، ئېتىقاد ئىلمىسىز باشقا ئىسلامىي ئىلىملەرنىمۇ تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ.

5) ئېتىقاد ئىلمى تايىنىدىغان مەنبەلەر

ئىسلام ئېتىقادىنىڭ دەسلەپكى ۋە ئەڭ مۇھىم مەنبەسى قۇرئان كەرىم، ئۇنىڭدىن كېيىن سەھىھ ھەدىسلەردۇر. ئىسلام ئېتىقادىنى تەشكىل قىلىدىغان ئاساسلار قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردە ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان. قۇرئاندا ئاللاھقا، پەيغەمبەرلەرگە، كىتابلارغا، پەرىشتىلەرگە، ئاخىرەتكە، قازا ۋە تەقدىرگە مۇناسىۋەتلىك مەلۇمات بېرىدىغان نۇرغۇن ئايەت كەرىملەر بار. يەنە ھەدىس كىتابلىرىنىڭ ئىمان، ئەنبىيا، تەۋھىد، جەننەت، جەھەننەم (دوزاخ)، قىيامەت، تەقدىر قاتارلىق بابلىرىدا ئىمان ئاساسلىرىغا مۇناسىۋەتلىك تەپسىلىي مەلۇماتلار بار.

پەلسەپە ۋە ئىلىم-پەننىڭ ئاساسلىق ۋاستىسى بولغان ئەقىل ۋە ھېس-تۇيغۇ تەجرىبىلىرىمۇ ئېتىقاد ئىلمى پايدىلىنىدىغان مەنبەلەردىن ھېسابلىنىدۇ. لېكىن ئەقىل ۋە ھېس-تۇيغۇ ئورگانلىرىنىڭ يەكۈنلىرى دىنىي پىرىنسىپ ۋە ئىمان ئاساسلىرىنىڭ بېكىتىلىشىدە بىۋاستە ھەم ئاساسلىق رول ئويناپ، ئىمان ئاساسلىرىنىڭ بېكىتىلىشىدە بىردىنبىر مەنبە ۋەھيى يەنى قۇرئان ئايەتلىرى ۋە مۇتەۋاتىر ھەدىسلەردۇر. ئەقىل ۋە ھېس-تۇيغۇ ئورگانلىرىنىڭ يەكۈنلىرى كۆپ ۋاقىتلاردا ئايەت، ھەدىسلەر كۆرسەتكەن ئاساسلارنى ئىزاھلاپ چۈشەندۈرۈش ۋە ئىسپاتلاشتا ماتېرىيال سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

ئېتىقاد ئىلمى مۇسۇلمانلار ئەڭ دەسلەپتە ئۆگىنىش كېرەك بولغان بىر ئىلىمدۇر. چۈنكى بىر مۇسۇلماننىڭ ئاللاھ ئالدىدا بەندىچىلىك ۋەزىپىسىنى لايىقىدا ئورۇندىشى ياكى ئورۇندىيالماسلىقى ئۇنىڭ ئېتىقادى، ئىبادىتى ۋە ئەخلاقىغا رەھبەرلىك قىلىدىغان ئىمان ئاساسلىرىنى توغرا ئۇسۇلدا ئۆگىنىشىگە باغلىقتۇر.

2-ئىمان ۋە كۈپرىلىق

1 - ئىمان دېگەن نېمە؟

1) ئىماننىڭ سۆز ۋە ئىستىلاھ مەنىسى

ئىمان كەلىمىسى لوغەتتە «بىر ئىنسانىنى ئېيتقان سۆزىدە تەستىقلاش، سۆزلىگىنىنى قوبۇل قىلىش، چىن كۆڭلىدىن قوبۇل قىلىش، يېنىدىكى كىشىنى خاتىرجەم قىلىش، ئىشەنچلىك بولۇش، شەك-شۈبھىسىز يۈرەكتىن ئىشىنىش» دېگەنلىك بولىدۇ.

ئاتالغۇ جەھەتتە "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھتىن ئالغان ھۆكۈملىرىنى تەستىق قىلىش، ئۇنىڭ خەۋەر بەرگەن نەرسىلىرىنى تەرەددۇتسىز قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنىڭ راست ۋە توغرا ئىكەنلىكىگە چىن دىلىدىن ئىشىنىش" دېگەنلىكتۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەنلىكى ئېنىق بولغان ئاساسلار قۇرئان ۋە مۇتەۋاتىر ھەدىسلەردە دەلىللەنگەن ھۆكۈملەردۇر. بۇ ھۆكۈملەر دىنىمىزدا قەتئىي ھۆكۈملەر بولغاچقا، ئۇلارنى ئىنكار قىلىش ئىنسانىنى ئىماندىن چىقىرىدۇ. دىنىي جەھەتتىن ئىشىنىش زۆرۈرىيەت بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار "زارۇراتى دىنىيە" دەپ ئاتىلىدۇ.

مۇتەۋاتىر ھەدىس: كۆپ سانىدىكى كىشى مەنبە بىلەن رىۋايەت قىلغان ۋە ئۇلارنىڭ بىرلىشىپ يالغانچىلىق قىلىشى مۇمكىن بولمىغان خەۋەر دېگەنلىك بولىدۇ.

2) ئىماندا تەستىقنىڭ رولى

ئىمان—پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلدۈرگەن ۋە تەۋاتۇر يولى بىلەن بىزگە قەدەر يېتىپ كەلگەن خەۋەرلەرنى ئىنسانىنىڭ ئۆز ئارزۇسى ۋە ئىرادىسى بىلەن قوبۇل قىلىشى ھەم ئۇلارغا يۈرەكتىن ئىشىنىشى دېگەنلىكتۇر. بۇ سەۋەبتىن ئىمان قەلب بىلەن مۇناسىۋەتلىك بىر ئىشتۇر. ئىمان قول بىلەن تۇتقىلى، كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمىغان نەرسە ئەمەس. ھەر ئىشەنگۈچى نېمىگە ئىشەنگىنىنى بىلىشى كېرەك. لېكىن ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئىمانلىق بولۇشى ناتايىن. ئىشىنىشكە تېگىشلىك ئاساسلارغا ئىمان ئېيتىش ئۈچۈن ئىنسان ئۆنى ئۆز ئىرادىسى بىلەن قوبۇل قىلىشى ۋە تەستىقلىشى لازىم. چۈنكى قۇرئان بىزگە يەھۇدىلار بىلەن خرىستىئانلارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەق پەيغەمبەرلىكىنى بىلگەن تۇرۇقلۇق، ھەسەتلىرى تۈپەيلىدىن قوبۇل قىلمىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ.[1] بۇ بىزگە ئىمانىنىڭ بىلىمدىن باشقا تېخىمۇ يۇقىرى ئاڭ ۋە ئىرادە تەلەپ قىلىدىغان بىر ئىش ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىماننىڭ كۆڭۈلدە تەستىق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان ئايەت ۋە ھەدىسلەر بار.

ئاللاھتائالا مۇناپىقلار ھەققىدە: "ئى پەيغەمبەر! دىللىرىدا ئىشەنمەي، ئېغىزلىرىدا: «ئىمان ئېيتتۇق» دەپ قويىدىغانلار (يەنى مۇناپىقلار)دىن ۋە يەھۇدىيلاردىن كۇفرىغا (پۈرسەت تاپسىلا كۇفرىنى ئىزھار قىلىشقا) ئالدىرايدىغان كىشىلەر سېنى غەمكىن قىلمىسۇن، ئۇلار (ئۆلىمالىرى توقۇغان) يالغانغا قۇلاق سالىدۇ. ساڭا كەلمىگەن (يەنى ئۆچلۈك قىلىپ سېنىڭ سۆھبىتىڭگە ھازىر بولمىغان) باشقا بىر قەۋمگە (يەنى خەيبەر يەھۇدىيلىرىنىڭ سۆزىگە) قۇلاق سالىدۇ، ئۇلار (تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى ئۆز ئورنىدىن ئۆزگەرتىۋېتىدۇ (يەنى ئاللاھنىڭ ئەھكاملىرىنى باشقىلارغا ئالماشتۇرۇۋېتىدۇ)[2]" دېيىش ئارقىلىق ئىماننىڭ كۆڭۈلدىكى تەستىق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن.

يەنە جانابى ئاللاھ جەننەتتە ئەبەدىي قالىدىغان ۋە ئۆزى ئۇلاردىن رازى بولىدىغان كىشىلەر ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ

"ئەنە شۇلارنىڭ دىللىرىدا ئاللاھ ئىمانىنى مۇستەھكەم قىلدى ۋە ئۆز دەرگاھىدىن بولغان روھ بىلەن ئۇلارنى كۈچەيتتى.[3]" پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىلغان شۇ دۇئامۇ بۇنى كۆرسىتىدۇ:

يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ

"يۈرەكلەرنى سوقتۇرغان ئى رەببىم، قەلبىمنى دىنىڭدا، ساڭا بويسۇنۇشتا مۇستەھكەم قىلغىن.[4]"

يۇقىرىدا دېيىلگىنىدەك، ئىمان دېگىنىمىز ئىشىنىشكە تېگىشلىك نەرسىلەرنى چىن دىلىدىن تەستىقلاشتۇر. بىر كىشى تىلىدا ئىشەندىم دەپ، كۆڭلىدە تەستىقلىمىسا ئۇ مۆمىن بولالمايدۇ. ھالبۇكى كۆڭلىدە تەستىقلاپ، تىلىدا ئىقرار قىلالمىغان كىشى ئاخىرەتتە مۆمىن ھېسابلىنىدۇ. ئىمان ئاساسلىرىنى قەلبى بىلەن تەستىقلاپ، تىلسىزلىق سەۋەبى بىلەن ئېتىقادىنى ئېيتالمىغان كىشىمۇ مۆمىن ھېسابلىنىدۇ.

1. بەقەرە سۈرىسى 146-ئايەت؛ ئەنئام سۈرىسى 20-ئايەت
2. مائىدە سۈرىسى 41-ئايەت
3. مۇجادەلە سۈرىسى 22-ئايەت
4. تىرمىزىي، قەدەر، 7؛ ئىبنى ماجە، مۇقەددىمە، 13

ئۆلۈم تەھدىتى ئاستىدا كاپىر ياكى دىنسىز ئىكەنلىكىنى ئېيتقان كىشىمۇ مۆمىن ھېسابلىنىدۇ. تۆۋەندىكى ۋەقە بۇنىڭغا مىسال بولالايدۇ:

ھەزرىتى ئەممار رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇشرىكلارنىڭ زۇلۇم ۋە قىيىن-قىستاقلىرى ئاستىدا تەۋرەنمەس بىر ئىمان ۋە سەۋرچانلىق كۆرسىتىۋاتقان مۇسۇلمانلاردىن بىرسى ئىدى. قۇرەيش مۇشرىكلىرى بىر كۈنى ئەممارنى تۇتىۋېلىپ، بېشىنى قۇدۇقنىڭ ئىچىگە پاتۇرۇپ، نەپەسسىز قالدۇرۇش شەكلى بىلەن ئەزىيەت قىلىپ: "مۇھەممەدكە ھاقارەت قىلىپ، لات ۋە ئۇززانى ماختىغانغا قەدەر سېنى قويۇۋەتمەيمىز» دېدى ھەمدە ئۇ لات ۋە ئۇززاغا ئىشەنگەنلىكىنى ئېيتقانغا قەدەر قىيىن-قىستاقنى داۋاملاشتۇردى.

ئاللاھ رەسۇلىغا:

_ ئى رەسۇلۇللاھ! ئەممار كاپىر بولۇپ كەتتى! - دەپ خەۋەر كەلدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- ياق، ئەممارنىڭ ۋۇجۇدى ئىمان بىلەن تولغان. ئىمان ئۇنىڭ گۆشى ۋە قېنىغىچە سىڭگەن.- دېدى.

ئۇ ۋاقىتتا ئەممار رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلدى، ئۇ مۇبارەك ساھابە يىغلاۋاتاتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ كۆز-ياشلىرىنى سۈرتۈپ:

- ساڭا نېمە بولدى؟ - دەپ سورىدى.

ئەممار رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

- ئى رەسۇلۇللاھ! مېنى ساڭا ھاقارەت قىلمىغۇچە، بۇتلارنى سېنىڭ دىنىڭدىن تېخىمۇ ياخشى دېمىگۈچە قىيىن-قىستاقنى توختاتمىدى.- دېدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- سەن بۇ سۆزلەرنى دېگەن ۋاقىتتىدا قەلبىڭ قانداق ئىدى؟ - دەپ سورىدى.

ئەممار:

- قەلبىم ئاللاھ ۋە رەسۇلىغا ئىشىنىشنىڭ خۇشاللىقىدا ئىدى، دىنىمگە بولغان ساداقىتىم پولاتتىن تېخىمۇ مۇستەھكەم ئىدى. - دەپ جاۋاب بەردى.

بۇنى ئاڭلىغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ كۆز-ياشلىرىنى سۈرتسە، يەنە بىر تەرەپتىن:

- ئى ئەممار! ئەگر مۇشرىكلار بۇ سۆزلىگەنلىرىڭنى تەكرارلىتىش ئۈچۈن سېنى يەنە مەجبۇرلىسا تەكرار ئېيتساڭ بولىدۇ.- دېدى.

بۇ ۋەقەدىن كېيىن شۇ ئايەت نازىل بولدى:

مَنْ كَفَرَ بِاللّٰهِ مِنْ بَعْدِ اِيمَانِهٖٓ اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْاِيمَانِ وَلٰكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْراً فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللّٰهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"كىمكى ئاللاھقا ئىمان ئېيتقاندىن كېيىن ئىمانىدىن يېنىۋالسا، - قەلبى ئىمان بىلەن مۇستەھكەم تۇرسىمۇ مەجبۇرلاش ئاستىدا (ئاغزىدىلا) ئىمانىدىن يانغانلىقىنى بىلدۈرگەنلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا - كۇفرى بىلەن كۆڭلى ئازادە بولسا (يەنى ئىختىيارىي يوسۇندا مۇرتەد بولغان بولسا)، ئۇ ئاللاھنىڭ غەزىپىگە دۇچار بولىدۇ ۋە چوڭ ئازابقا قالىدۇ.[5]"

5. نەھل سۈرىسى 106-ئايەت؛ ئىبنى سائاد، 3-جىلد، 249-بەتكە قارالسۇن.

3) ئىماندا ئىقرارنىڭ رولى

ئىقرار قەلبتە ئەقىدىنىڭ تىل بىلەن ئىپتىلىشى ۋە ئاشكارىلىنىشى دېگەنلىكتۇر. قەلبتە نېمىنىڭ بارلىقىنى ئىنسانلار بىلەلمىگەنلىكى ئۈچۈن، قەلبتىكى ئىتىقاد تىل بىلەن ئاشكارىلانسا، ئىتىقاد ھەققىدە ئېنىق كۆز قاراشقا ئىگە بولغىلى بولىدۇ. ئۇنداق بولمىسا، كىشى ھايات چاغدا ۋە ۋاپاتىدىن كېيىن ئۇنىڭغا مۆمىن ياكى كاپىر دەپ مۇئامىلە قىلىش كېرەكلىگىنى بىلگىلى بولمايدۇ. بۇسەۋەبتىن ئىقرار ئىمانىنىڭ بىر پارچىسى ئەمەس، بەلكى مۇھىم شەرتىدۇر.

كۆڭۈلدە نېمە بارلىقىنى پەقەتلا ئاللاھ بىلىدۇ. ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ ئىمان ئىپتىقانلىقىنى ئۆز ئىقرارى ياكى جامائەت بىلەن نامازغا ئوقۇغانلىقى قاتارلىق مەلۇم ئىبادەتلەرنى قىلغانلىقىغا قاراپ بىلگىلى بولىدۇ. بۇ ئەھۋالدا بۇ كىشى مۆمىن دەپ قارىلىپ مۇئامىلە قىلىنىدۇ. مەسىلەن، بىر كىشى پەقەت مۇسۇلمان بولۇش شەرتى بىلەن مۇسۇلمان بىر ئايال بىلەن توي قىلسا بولىدۇ، بوغۇزلىغان مېلىنىڭ گۆشىنى يېيىشكە بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە بۇ كىشى ئىسلامنىڭ زاكات ۋە ئۆشرىگە ئوخشاش دىنىي ۋەزىپىلىرىنى ئۇرۇنلىشى كېرەك. بۇ كىشى ۋاپات بولسا جىنازا نامىزى ئوقۇلۇپ، مۇسۇلمان مازارلىقىغا دەپنە قىلىنىدۇ. بىر ئىنسان ئىتىقادىنى تىلى بىلەن ئاشكارىلىمىسا، ئۇ كىشىگە مۇسۇلمان دەپ مۇئامىلە قىلىنمايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىماننى ئىقرار قىلىشنىڭ ئەھمىيىتىنى بۇ ھەدىسى بىلەن ئوتتۇرىغا قويغان:

"قەلبىدە بۇغداي ئۇرۇقىچىلىك ئىمانى بولغان ۋە لَااِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ (ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسى) دېگەن كىشى جەھەننەمدىن چىقىدۇ."[6]

تىل بىلەن ئىقرار قىلىش بۇ دەرىجىدە مۇھىم بولغانلىقى ئۈچۈن ئادەتتە "ئىمان تىل بىلەن ئىقرار، قەلب بىلەن تەستىقلاش" دەپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان. لېكىن ئىماننى بۇ شەكىلدە بايان قىلىش، كۆڭلى بىلەن ئىشەنمەي تۇرۇپ، ئېغىزىدا ئىشەندىم دېگۈچىلەرنى مۆمىن قىلمايدۇ. بۇ ھەقتە بىر ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن: "ئىنسانلاردىن بەزى كىشىلەر بارىكى، ئىشەنمىگەن ھالەتتە ئاللاھ ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەندۇق دەيدۇ."[7]

كۆڭلىدىن ئىشەنمەي، تىل بىلەن ئىشەنگەنلىكىنى ئىپتىقان كىشىگە، كۆڭلىدىكى ئىشىنىشى ياكى ئىنكار قىلىشى بىلىنمىگەنلىكى ئۈچۈن بۇ دۇنيادا مۇسۇلماندەك مۇئامىلە قىلىنىشى مۇمكىن. لېكىن ئاخىرەتتە مۇناپىق يەنى كاپىر بولغانلىقى ئۈچۈن ئەبەدىي جەھەننەمگە دۇچار بولىدۇ.

4) غەيبكە ئىشىنىش

غەيب كۆزدە كۆرگىلى بولمايدىغان، ئىدراك قىلىنمايدىغان، ئىنسانغا مەخپىي قالغان مەلۇماتلار دېگەنلىكتۇر. مەۋجۇداتلار ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، كۆزگە كۆرۈنىدىغان ۋە سەزگىلى بولىدىغانلىرى "شەھادەت ئالىمى"، كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان ۋە سەزگىلى بولمايدىغانلىرى "غەيب ئالىمى" دېيىلىدۇ. لېكىن بۇ، ئەقلى ۋە ھېس-تۇيغۇسى چەكلىك بولغان ئىنسانلار ئۈچۈندۇر. ئاللاھقا نىسبەتەن ھېچبىر نەرسە غەيب ئەمەستۇر، چۈنكى ئۇ ھەر نەرسىنى كۆرىدۇ ۋە بىلىدۇ.

غەيب ئالىمىگە ئائىت مەۋجۇداتلار ئىككى تۈرگە بۆلىنىدۇ:

- مەۋجۇتلۇقىنى پەقەت ئاللاھ بىلىدىغان، ئىنسانلارغا ئۇ ھەقتە ھېچقانداق يېپ ئۇچى ۋە مەلۇمات بېرىلمىگەن نەرسىلەر: ئاللاھنىڭ ئىلمى، قازا ۋە قەدەرنى بۇنىڭغا مىسال قىلالايمىز. "غەيبنىڭ ئاچقۇچى ئاللاھنىڭ يېنىدا، ئۇنى ئۇنىڭدىن باشقىسى بىلمەيدۇ."[8] دېگەن ئايەتتە غەيبنىڭ بۇ تۈرى بايان قىلىنغان.

6. بۇخارى، ئىمان، 33؛ تىرمىزىي، جەھەننەم، 9؛ ئىبنى ماجە، زۇھد، 37
7. بەقەرە سۈرىسى 8-ئايەت
8. ئەنئام سۈرىسى 59-ئايەت

• مەۋجۇتلۇقى دەلىل بىلەن ئىسپاتلىنىدىغانلىرى. ئاللاھنىڭ بارلىقى، سۈپەتلىرى، پەرىشتىلەر، جەننەت، دوزاخ قاتارلىقلار. اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ "ئۇلار غەيبكە ئىشىنىدۇ[9]" دېگەن ئايەتتە دېمەكچى بولغان غەيب بۇ خىل غەيبتۇر. يەنى مۆمىنلەر كۆرمەي تۇرۇپ، نەقلىي ۋە ئەقلىي دەلىللەر بىلەن ئاللاھقا، پەيغەمبەرلەرگە، جەننەت ۋە دوزاخقا ئىشىنىدۇ.

غەيبكە ئىشىنىش مەسىلىسىدە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان «جىبرىئىل ھەدىسى» دەپ ئاتالغان بۇ ۋەقە بىزگە يول كۆرسىتىدۇ:

مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتىم. بۇ ۋاقىتتا كىيىم-كېچىكى ئاق، چاچلىرى قارا بىر ئادەم يېنىمىزغا كەلدى. تەقى-تۇرقىدىن يولۇچى ئىكەنلىكى بىلىنمەيتتى. كىيىم-كېچەكلىرى پاكىز ئىدى، ئۇنى ئارىمىزدىن ھېچكىم تونۇمايتتى. بۇ ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ، تىزىنى تىزىغا تەككۈزۈپ، قولىنى تىزىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سوئال سوراشقا باشلىدى:

- ئى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام! ماڭا ئىسلام ھەققىدە مەلۇمات بەر!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- ئىسلام، ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوقلۇقىغا، مۇھەممەدنىڭ ئۇنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە شاھادەت ئېيتىش، ناماز ئوقۇش، زاكات بېرىش، رامىزان روزىسىنى تۇتۇش، كۈچى يەتسە بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلىش.- دېدى.

ناتونۇش ئادەم:

- توغرا ئېيتتىڭ.- دەپ تەستىقلىدى.

بىز ھەم سوراپ، ھەم جاۋابىنى تەستىقلىشىغا ھەيران قالدۇق.

ناتونۇش ئادەم تەكرار سورىدى:

- ماڭا ئىمان ھەققىدە مەلۇمات بەر!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- ئىمان، ئاللاھقا، پەيغەمبەرلىرىگە، كىتابلىرىغا، پەرىشتىلىرىگە، ئاخىرەت كۈنىگە، قازا ۋە تەقدىرنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىش.

ناتونۇش ئادەم يەنە:

- توغرا ئېيتتىڭ.- دەپ تەستىقلىغاندىن كېيىن يەنە سورىدى:

- ماڭا ئېھسان ھەققىدە مەلۇمات بەر!

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- ئېھسان، ئاللاھنى كۆرۈپ تۇرۇۋاتقاندەك ئىبادەت قىلىش، چۈنكى سەن ئۇنى كۆرمىسەڭمۇ ئاللاھ سېنى كۆرۈپ تۇرىدۇ.

ناتونۇش ئادەم تەكرار سورىدى:

- ماڭا قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقى ھەققىدە مەلۇمات بەرگىن!

بۇ قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- قىيامەت ھەققىدە سورالغۇچى، سورىغۇچىدىن ئارتۇق بىر نەرسە بىلمەيدۇ. - دېدى.

ناتونۇش ئادەم:

- ئۇنداقتا ماڭا قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرىدىن خەۋەر بەرگىن.- دېدى.

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى:

9. بەقەرە سۈرىسى 3-ئايەت

ـ قۇل ۋە دېدەك ئاياللارنىڭ خوجايىن تۇغۇشى، كەمبەغەل، پادىچى، چارۋىچىلارنىڭ ئىگىز بىنالار سېلىشتا رىقابەتلەشكەنلىكىنى كۆرۈشۈڭ. ـ دېدى.

بۇ سۆزدىن كېيىن ناتونۇش ئادەم يۇرۇپ كەتتى. مەن ھەيرانلىقتا قاراپ قالدىم.

ـ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، ئى ئۆمەر، سوئال سورىغان بۇ ئادەمنى تونۇمسەن؟ ـ دەپ سورىدى.

مەن:

ـ ئاللاھ ۋە رەسۇلى تېخىمۇ ياخشى بىلىدۇ.ـ دەپ جاۋاب بەردىم.

ـ بۇ جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامدۇر، سىلەرگە دىنىڭلارنى ئۆگىتىش ئۈچۈن كەلدى[10]. ـ دېدى . غەيبكە يەنى كۆرمىگەن بىر نەرسىگە ئىشىنىش، ھەقىقىي ئىماندۇر. ساھابىلەرنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ غەيبكە مۇناسىۋەتلىك مەلۇماتىنى تەرەددۇتسىز قوبۇل قىلىشى ئىمانىنىڭ كۈچلۈك ئىكەنلىكىدىن ئىدى.

مۇشرىكلار مېراج ۋەقەسىنى يالغانغا چىقاردى. ئەتراپقا مېراج ھەققىدە سۆز-چۆچەك تارقىلىشقا باشلىدى. مۇشرىكلار بۇنى پورسەت بىلىپ، مۆمىنلەرنى شۇبھىلەندۈرۈپ، ئىماندىن يانduرۇشقا نىيەتلەندى، ھەتتا ھەزرىتى ئەبۇ بەكرىنىڭ يېنىغا باردى. لېكىن ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بولغان ساداقىتىنى بىلدۈرۈپ:

ـ ئۇ نېمە دېسە توغرا! چۈنكى ئۇ يالغان ئېيتمايدۇ ۋە بۇنىڭ ئېھتىمالى يوق، مەن ئۇنىڭ ھەر سۆزىگە ئىشىنىمەن. ـ دېدى.

مۇشرىكلار:

ـ يەنى سەن ئۇنىڭ بىر كېچىدە بەيتۇل مۇقەددەسكە بېرىپ كەلگەنلىكىگە ئىشىنەمسەن؟ ـ دەپ سورىدى.

ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ:

ـ شۇنداق، بۇنىڭ ھەيران قالغۇدەك نېمىسى بار؟ ئاللاھقا قەسەم قىلىمەنكى، ئۇ ماڭا كېچە ياكى كۈندۈزنىڭ ھەر قانداق ۋاقتىدا ئاللاھتىن بىر خەۋەر كەلگەنلىكىنى ئېيتسا مەن يەنە ئۇنى تەستىقلايمەن. ـ دېدى.

ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۇ ۋاقىتتا كەبىدە تۇرۇۋاتقان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا باردى. بولغان ئىشلارنى بىۋاستە ئۇنىڭدىن ئاڭلىدى ۋە:

ـ ئېيتقانلىرىڭىنىڭ ھەممىسى توغرىدۇر ئى رەسۇلۇللاھ! ـ دېدى.

ئاللاھ رەسۇلى سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۇنىڭ بۇ تەستىقىدىن ناھايىتى خوش بولۇپ، تەبەسسۇم قىلدى ۋە:

ـ ئى ئەبۇ بەكرى! سەن سىددىقسەن (يەنى تەستىقلىغۇچى سەن) دېدى.[11]

10. مۇسلىم، ئىمان، 1

11. ئىبنى ھىشام، 2-جىلد، 5

2ـئۇمۇمىي ئىمان ۋە تەپسىلىي ئىمان

1) ئۇمۇمىي ئىمان

ئىشىنىشكە تېگىشلىك نەرسىلەرگە بىراقلا ئىشىنىش، ئىماننىڭ ئەڭ قىسقا شەكلى بولغان ئۇمۇمىي ئىمان تەۋھىد ۋە شەھادەت كەلىمىلىرىدە خۇلاسىلانغان.

كەلىمە تەۋھىد:

لَا اِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ

لائىلاھە ئىللەللاھ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ

«ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسىدۇر.»

كەلىمە شاھادەت:

أَشْهَدُ أَنْ لَا اِلَهَ اِلَّا اللّٰهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ

ئەشھەدۇ ئەنلا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن ئەبدۇھۇ ۋەرەسۇلۇھۇ

«شاھادەت ئېيتىمەنكى، ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسىدۇر.» بۇ ئىماننىڭ بىرىنچى دەرىجىسى ۋە ئاساسىدۇر. ھەقىقەتتە ئاللاھنى يېگانە ئىلاھ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئۇنىڭ ئەلچىسى دەپ بىلگەن كىشى، ئىماننىڭ باشقا ئاساسلىرى ۋە پەيغەمبىرىمىز ئېيتىپ كەلگەن پۈتكۈل ۋەھيىنى قوبۇل قىلغان بولىدۇ. چۈنكى باشقا ئېتىقاد ئاساسلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق بىزگە بىلدۈرۈلگەن، ئۇلارغا ئىشىنىشنىڭ مۇھىملىقى پەيغەمبىرىمىز ئارقىلىق يەتكۈزۈلگەن بولىدۇ. بۇنداق بولغان ئىكەن ئاللاھنىڭ ئەلچىسىنى تەستىقلاش، ئۇنىڭ ئېيتىپ كەلگەن تەلىماتىنى يۈرەكتىن قوبۇل قىلىش دېگەنلىك بولىدۇ.

كەلىمە تەۋھىد ۋە كەلىمە شاھادەتكە ئىشىنىپ ئىقرار قىلغان كىشى ئىماننىڭ باشقا ئاساسلىرىنى ئېيتمىغانلىقى ئۈچۈن بۇنىڭغا «ئۇمۇمىي ئىمان» دېيىلگەن. مۆمىن ھېسابلىنىش ئۈچۈن ئۇمۇمىي ئىمان كۇپايە بولسىمۇ، لېكىن ھەر مۇسۇلمان دىنىنىڭ باشقا ھۆكۈم ۋە ئېتىقاد ئاساسلىرىنى تەپسىلىي ئۆگىنىپ ئىشىنىشى كېرەك.

2) تەپسىلىي ئىمان

ئىشىنىشكە تېگىشلىك نەرسىلەرگە تولۇق، ئېنىق ۋە بىر-بىرلەپ ئىشىنىش تەپسىلىي ئىمان دېيىلىدۇ. تەپسىلىي ئىماننى 3 دەرىجىدە تەھلىل قىلىش مۇمكىن:

بىرىنچى دەرىجە: ئاللاھقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە، ئاخىرەت كۈنىگە قەتئىي ئىشىنىشتۇر. بۇ ئۇمۇمىي ئىمانغا نىسبەتەن تېخىمۇ ئوچۇق، تېخىمۇ تەپسىلىراقتۇر. چۈنكى بۇ يەردە ئاخىرەتكە ئىشىنىش بار.

قۇرئاندا بەزى ئايەتلەردە ئاللاھ ۋە ئاخىرەت كۈنىگە بىرلىكتە ئىشىنىش تىلغا ئېلىنغان:

وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ اُولٰٓئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ اَجْرًا عَظِيمًا

"ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنگەنلەرگە بۈيۈك بىر مۇكاپات بېرىلىدۇ."[12]

ئىككىنچى دەرىجە: ئاللاھقا، پەيغەمبەرلەرگە، كىتابلارغا، پەيغەمبەرلەرگە، ئاخىرەت كۈنىگە، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە، جەننەت، دوزاخ، ساۋاب، ئازابنىڭ بارلىقى، قازا ۋە تەقدىر قانۇنلىقلارنىڭ ھەممىسىگە

12. نىسا سۈرىسى 162-ئايەت

ئىشىنىش. تەپسىلىي ئىمانىنىڭ ئىككىنچى دەرىجىسى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئاساسلارنىڭ كۆپ قىسمى مۇنۇ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان:

وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيّٖنَ

"سىلەرنىڭ كۈن چىققان ۋە كۈن پاتقان تەرەپكە يۈز كەلتۈرۈشۈڭلارنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەلگە ياتمايدۇ. بەلكى ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، كىتابقا (يەنى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا)، پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ.[13]"

ئۈچىنچى دەرىجە: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەن ھەمدە يالغانچىلىق قىلىشى مۇمكىن بولمىغان جامائەت تەرىپىدىن (تەۋاتۈر يولى بىلەن) بىزگە يېتىپ كەلگەن خەۋەر ۋە ئۇچۇرلارنى تەستىقلاشتۇر. يەنى، مەنىسى ئوچۇق (مۇھكەم) ئايەت ۋە مۇتەۋاتىر ھەدىسلەر بىلەن مۇقىم بولغان خەۋەرلەرنىڭ ھەممىسگە ئاللاھ ۋە رەسۇلى بايان قىلغان شەكىلدە ئىشىنىش. مەسىلەن، ناماز، روزا، زاكات، ھەج ۋە باشقا پەرزلەرنى، ھالال ۋە ھارام بولغان نەرسىلەرنى بىلىپ، ئۇلارنى شۇ شەكىلدە قوبۇل تەستىقلاش تەپسىلىي ئىمانىنىڭ ئۈچىنچى دەرىجىسىدۇر.

مۇسۇلمان بولمىغان بىر ئىنسان ئومۇمىي ئىمان بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ ئىشىكىدىن كىرىدۇ، باشقىچە ئېيتساق، مۇسۇلمان ئەمەسكەن، مۇسۇلمان بولىدۇ. لېكىن تەپسىلىي ئىمان بىلەن مۇسۇلمانىنىڭ ئىمانى تولۇقلىنىدۇ، ئاساسى مۇستەھكەملىنىدۇ. بىر مۇسۇلمان ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈملىرىنى تەستىقلىغاندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەرز قىلغىنىنى پەرز، ھارامنى ھارام، ھالالنى ھالال دەپ قوبۇل قىلىشى، تەستىقلىشى لازىم. خۇلاسىلساق، تەپسىلىي ئىمانىنىڭ ئۈچىنچى دەرىجىسى ئىشىنىش زۆرۈر بولغان بارلىق ئېتىقاد ئاساسلىرى، ئىبادەت ۋە ھۆكۈملەرگە ئىشىنىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

3ـ تەقلىدىي ۋە تەھققىي ئىمان

تەقلىدىي ئىمان بىر كىشىنىڭ ئاتا-ئانىسى ۋە ئەتراپىدىكى كىشىلەرگە قاراپ، ئىمان ئېيتىشى دېگەنلىكتۇر. مۇنداقچە ئېيتقاندا مۇسۇلمانلار ئارىسىدا تۇغۇلۇپ، چوڭ بولۇش جەريانىدا تەبىئى مەيدانغا كەلگەن ئىماندۇر. ئىسلام ئالىملىرىنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ قارىشىچە، بۇ خىل ئىمان كۈپايىدۇر. لېكىن بۇ ئىنسان ئىمانىنى ئەقلىي ۋە نەقلىي دەللىلەر بىلەن كۈچلەندۈرۈشى كېرەك. چۈنكى تەقلىدىي ئىمان ئىنكارچى ۋە بۇزغۇنچىلارنىڭ كۈشكۈرتۈشى بىلەن تەۋرەپ قېلىشى مۇمكىن.

تەھققىقي ئىمان دەلىل، مەلۇمات، تەتقىقات ۋە ئىزدىنىش نەتىجىسىدە مەيدانغا كېلىدىغان ئىماندۇر. بۇ ئىمان تەقلىدىي ئىمانغا نىسبەتەن تېخىمۇ ساغلام بولىدۇ. ئىنسان بۇ دەللىلەر بىلەن قولغا كەلتۈرگەن نەتىجە سايىسىدە، ئۆزى دۇچ كەلگەن ئېتىراز ۋە باتىل كۆز قاراشلارغا قارشى ئىمانىنى قوغدايدۇ. بۇ سەۋەبتىن ئىمانىنى ئەقلىي ۋە نەقلىي دەللىلەر بىلەن كۈچلەندۈرۈپ، تەقلىد سەۋىيەسىدىن تەھقىق سەۋىيەسىگە كۆتۈرۈش كېرەك. ھەقىقەت شۇكى، ھەر مۇسۇلمان تەھققىي ئىمانغا ئىگە بولۇشى، نېمىگە، نېمە ئۈچۈن، قانداق ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلىپ ئىشىنىشى كېرەك.

13. بەقەرە سۈرىسى 177-ئايەت

4-ئىمان بىلەن ئەمەل ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت

ئەمەل كىشى ئۆز ئىرادىسى بىلەن قىلغاندىن كېيىن ساۋاب ياكى گۇناھقا ئېرىشىدىغان سۆز-ھەرىكەتلەردۇر. نامازغۇشۇش، روزا تۇتۇش، ئاتا-ئانىغا ھۆرمەت قىلىش، موھتاجغا ياردەم قىلىش، قۇرئان ئوقۇش قاتارلىق ئىشلار ساۋابلىق ئىشلارغا ئۆرنەكتۇر. ئىمان بىلەن ئەمەل بىرى-بىرىدىن ئايرىم بولۇش بىلەن بىرگە ئۆز ئارا زىچ مۇناسىۋەتكە ئىگە.

ئەھلى سۈننەت: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆز-ھەرىكەتلىرىگە قەتئىي ۋە ساغلام دەلىللەر بىلەن بويسۇنغان كىشى، ساھابە ۋە ئۇلارغا ئەگەشكەنلەرنىڭ مەزھەب ۋە يولىنى رەھبەر قىلغان كىشى دېگەنلىكتۇر.

1. ئەمەل ئىماننىڭ بىر پارچىسى ئەمەس

ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە، ئەمەل ئىماننىڭ بىر پارچىسى ۋە شەرتى ئەمەس. بۇ سەۋەبتىن بارلىق دىنىي ھۆكۈملەرنى يۈرەكتىن قوبۇل قىلىپ، ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئەمەل قىلالمىغان كىشى ھارامنى ھالال دېمىگەن مۇددەتكىچە گۇناھكار مۆمىن ھېسابلىنىدۇ. ئەمەل ئىماننىڭ بىر پارچىسى ئەمەسلىگىنى دەلىللەيدىغان بەزى ئايەتلەر بار:

1) قۇرئان كەرىمدە:

اِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ...

«ئىمان ئېيتقانلار ۋە سالىھ ئەمەل قىلغانلار[14]» دېگەن شەكىلدە نۇرغۇن ئايەتلەر بار. بۇ ئايەتلەردە ئىمان ئېيتقۇچىلار بىلەن سالىھ ئەمەل قىلغۇچىلار ئايرىم-ئايرىم زىكر قىلىنغان. ئەگەر ئەمەل ئىماننىڭ بىر پارچىسى بولسا ئىدى "ئىمان ئېيتقۇچىلار" دېگەندىن كېيىن سالىھ ئەمەل قىلغۇچىلار دەپ ئايرىم تىلغا ئېلىشقا كېرەك قالمايتتى. چۈنكى: "ئەلى كەلدى" دېگەندە، ئەلنىڭ بىر پارچىسى بولغان قول، پۇت ياكى باش ئەقلىمىزغا كەلمەيدۇ. "ئەلى، قولى، پۇتى ۋە بېشى كەلدى" دېمەيمىز.

2) بەزى ئايەتلەردە ئىماننىڭ ئىناۋەتلىك بولۇشى ئۈچۈن ئەمەل شەرت قىلىنغان. مەسىلەن، "ئۇنداق ئەمەس، كىمكى ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئۆزىنى ئاللاھقا تاپشۇرىدىكەن (ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، ئەمەلنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلىدىكەن)، ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋابتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا (ئاخىرەتتە) قورقۇنچ يوقتۇر ۋە ئۇلار غەم-ئەندىشە قىلمايدۇ.[15]" دېيىلگەن. بۇ يەردە ئىمان ئەمەلنىڭ شەرتى قىلىنغان. ئەگەر ئىمان بىلەن ئەمەل ئوخشاش بىر نەرسە بولغان بولسا ئىدى ياكى ئەمەل ئىماننىڭ بىر پارچىسى بولسا ئىدى، ئىمان بىلەن ئەمەل ئايرىم-ئايرىم زىكر قىلىنمىغان بولاتتى.

3) بەزى ئايەتلەردە بۇيۇك گۇناھلارنىڭ ئىمان بىلەن بىرلىكتە بولىدىغانلىقى زىكر قىلىنىدۇ. بۇ ئايەتلەردىن بىرسىدە:

"ئەگەر مۆمىنلەردىن ئىككى گورۇھ، ئۇرۇشۇپ قالسا ئۇلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەپ قويۇڭلار.[16]" دېيىلگەن. بۇ يەردە چوڭ گۇناھ قىلغان، ئادەم ئۆلتۈرۈشتەك قەبىھ جىنايەتنى سادىر قىلغان كىشىلەرنىمۇ مۆمىنلەر دەپ ئاتىغان. ئەگەر ئەمەل ئىماننىڭ بىر پارچىسى بولسا ئىدى، بۇ كىشىلەر ئادەم ئۆلتۈرۈش جىنايىتى ئۆتكۈزگەنلىكى ئۈچۈن دىندىن چىقىپ، كاپىر دېيىلىپ، ئايەتتە كۆرسىتىلگەندەك مۆمىن دېيىلمەيتتى.

14. قارىڭ، بەقەرە سۈرىسى 277؛ يۇنۇس سۈرىسى 9؛ ھۇد سۈرىسى 23؛ ئەنكەبۇت سۈرىسى 7، 9؛ لوقمان سۈرىسى 8؛ فاتىر سۈرىسى 7-ئايەتلەر

15. تاھا سۈرىسى 112-ئايەت

16. ھۇجۇرات سۈرىسى 9-ئايەت

4) "سائادەت دەۋرى"دىن باشلاپ، بۈيۈك دىن ئالىملىرى قەلبىدە ئىمانى بولۇپ، بۇنى تىلىدا ئىقرار قىلىپ، سالىھ ئەمەل قىلالمىغان ياكى بەزى ھارامларنى قىلىپ سالغان كىشىلەرنى، قىلغان ھارام ئىشلىرىنى ھالال دېمىگەن مۇددەتكىچە گۇناھكار مۆمىن ھېسابلىغان. ئۇلارغا مۇسۇلمانچە مۇئامىلە قىلىشقا قارشى چىقمىغان. بۇنداق كىشىلەرنىڭ گۇناھكار مۇسۇلمان ئىكەنلىكىگە قارىتا پىكىر بىردەكلىگى (ئىجما) بارلىققا كەلگەن.

2. ئەمەلنىڭ مۇھىملىقى ۋە ئىمان بىلەن مۇناسىۋىتى

ئىمان بىلەن ئەمەل ئۇقۇم ۋە ئاتالغۇ جەھەتتىن بىر-بىرىدىن ئايرىم بولۇش بىلەن بىرگە، گۆش بىلەن سۆڭەكتەك زىچ مۇناسىۋەتكە ئىگە. ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بەزى ئىبادەت ۋە ئەخلاقي قائىدىلەرگە رىئايە قىلماسلىق يەنى ياخشى ئىشلارنى قىلماسلىق ئىنسانىنى ئىماندىن چىقارمايدۇ. لېكىن كۈچلۈك بىر ئىمان، ئىماننىڭ دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، ئاللاھ ۋەدە قىلغان نېمەتلەرگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئىبادەت ۋە سالىھ ئەمەل شەرتتۇر. كۆڭۈلدىكى گۈزەل ئىشلارنى ئوتتۇرىغا چىقارمىغان ئىمان مېۋىسىز دەرەخكە ئوخشايدۇ. قەلبتە يورۇغان ئىمان چىرىغىنىڭ داۋاملىق يېنىشى، ئەتراپىنى يورۇتۇشى ئۈچۈن ئىبادەت، سالىھ ئەمەل، گۈزەل ئەخلاقنىڭ بولۇشى زۆرۈر. چۈنكى ئىنسان ئىمان بىلەن كۆپايە قىلىپ، ئىلاھي ئەمر ۋە نەھىۋىي تەۋسىيەلەرنى ئۇرۇنلىمسا ئاللاھقا بولغان ساداقىتى ئاستا-ئاستا ئاجىزلايدۇ. ئاخىرىدا ئىمان نۇرى ئۆچۈپ قېلىشى مۇمكىن. سالىھ ئەمەل ۋە گۈزەل ئەخلاق بىر تەرەپتىن ئىماننى كۈچلەندۈرۈرسە، يەنە بىر تەرەپتىن مۆمىننى ئىككى دۇنيادا بەختلىك قىلىدۇ.

نامازى، روزا قاتارلىق ئىبادەتلەرنىڭ پەرزلىكى، ھاراق ئىچىش، ئادەم ئۆلتۈرۈش قاتارلىق گۇناھلارنىڭ ھاراملىقىنى بىلىپ تۇرۇپ، پەرزلەرنى ئۇرۇنلىماي، ھاراملاردىن يىراق تۇرمىسا، ئىماندىن چىقمايدۇ، لېكىن ئىمانى ئاجىزلاپ ئۇنىڭدىن چىقىپ كېتىش خەۋپى تۇغۇلدۇ. شاخ-پۇتاقلىرى كىسىۋېتىلگەن دەرەخ يەنىلا دەرەختۇر. لېكىن بۇ دەرەخ كۈنلەرنىڭ بىرىدە قۇرۇپ كېتىشى مۇمكىن. ئەمەلسىز ئىنسانىنىڭ ئەھۋالىمۇ شۇنىڭغا ئوخشايدۇ. شۇ سەۋەبتىن «ئىمانىنى قوغداش ئىمان ئېيتىشتىن مۇشكۈلدۇر» دېگەن سۆز مەشھۇردۇر.

ئىمانىنى كۆيۈۋاتقان ئوتقا، ئەمەلنى ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى پانۇسقا ئوخشىتىشقا بولىدۇ. پانوس بىرەر شامال چىققاندا ئوتنى ئۆچۈپ قېلىشتىن قوغدىغاندەك، ئىنساننىڭ ئەمەل-ئىبادەتلىرىمۇ ئۇنىڭ ئىمانىنى قوغدايدۇ، ئۇنىڭ ھارامлاردىن يىراقلىشىپ، ھالال بىلەن كۆپايىلىنىشىدە ناھايىتى مۇھىم رول ئويناپدۇ. ھېچبىر مۆمىننىڭ ئىمان بىلەن دۇنيادىن كېتىش كاپالىتى يوق. بۇ سەۋەبتىن مۆمىن بۇنىڭ غېمىنى يېيىشى، ئىمانلىق ياشاپ، ئىمان بىلەن دۇنيادىن كېتىشى ۋە ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىغا ئىمان بىلەن چىقىش ئۈچۈن داۋاملىق ئاللاھقا يالۋۇرۇشى كېرەك. يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ شۇ دۇئاسىنى ئېغىزىمىزدىن چۈشۈرمەسلىكىمىز لازىم:

تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ

"مېنى مۇسۇلمان پېتىمچە قەبرى روھ قىلغىن، مېنى ياخشى بەندىلەر قاتارىدا قىلغىن."[17]

17. يۈسۈف سۈرىسى 101-ئايەت

3. ئەھلى سۈننەتنىڭ قارىشىدا ئىماننىڭ كۆپىيىشى ۋە ئازىيىشى

ئىماننىڭ كۆپىيىشى ۋە ئازىيىشىنى ئىككى جەھەتتىن مۇلاھىزە قىلىش كېرەك:

1) ئىمان ئاساسلىرى سان جەھەتتىن كۆپەيمەيدۇ ياكى ئازايمايدۇ. چۈنكى بىر كىشى ھەممىگە ئىمان ئېيتتىم دەپ قويۇپ، پەرىشتىلەرگە ئىشەنمىسە، نامازنىڭ پەرز ئىكەنلىكى ياكى زىنانىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى قوبۇل قىلمىسا ئۇ ئىمان ئېيتقان بولمايدۇ. بۇ سەۋەبتىن ئىمان كۆپەيمەيدۇ ياكى ئازايمايدۇ. ھەر ئىنسان ئوخشاش نەرسىگە ئىمان كەلتۈرۈشى كېرەك. ئىمان ئاساسلىرى مەسلىسىدە ئالىم بىلەن جاھىل، ئەر بىلەن ئايال، پەيغەمبەر بىلەن پەيغەمبەر بولمىغان كىشى ئارىسىدا ھېچبىر پەرق يوق. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە بۇ ھەقتە مۇنداق بىر قاراشنى ئوتتۇرىغا قويغان: "ئىمان كۆپەيمەيدۇ ياكى ئازايمايدۇ، چۈنكى ئىماننىڭ كۆپىيىشى كۆپرىلىقنىڭ ئازىيىشىغا، ئىماننىڭ ئازىيىشى بولسا كۆپرىلىقنىڭ كۆپىيىشىگە باغلىقتۇر. بىر كىشى ئوخشاش ۋاقىتتا ھەم كاپىر، ھەم مۇسۇلمان بولىدۇ دېيىش خاتا بىر كۆز قاراشتۇر."[18]

2) ئىمان قۇۋۋىتى جەھەتتە ئارتىشى ياكى ئازىيىشى مۇمكىن. بىرسىنىڭ ئىمانى كۈچلۈك، بىرسىنىڭ ئاجىز بولۇشى مۇمكىن. بىرسىنىڭ ئىلمەل يەقىن (ئوبيېكتىپ مەلۇماتقا ئاساسلانغان ئېتىقاد) ياكى ھەققەل ياقىن (ئەمەل قىلىنىدىغان ۋە كۆڭۈلدە ھېس قىلىشنى ئاساس قىلىدىغان ئېتىقاد) دەرىجىسىدە بولۇشى مۇمكىن. ئىماندا بۇ خىل كۆپىيىش ياكى ئازىيىشنىڭ بولىدىغانلىقى ئايەت ۋە ھەدىس بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان. مەسىلەن، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۆلگەنلەرنى تىرىلدۈرۈشنى كۆرسىتىشنى ئاللاھتىن تەلەپ قىلدى، ئاللاھتائالا: "ئىشەنمىدىڭمۇ؟" دەپ سورىغاندا: "ئىشەندىم، لېكىن كۆڭلۈم تولۇق ئىشىنىشى ئۈچۈن كۆرسىتىشىڭنى تەلەپ قىلدىم" دەپ جاۋاب بەردى.[19] ئاللاھتائالانىڭ ئۆلگەنلەرنى قانداق تىرىلدۈرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىشى بىلەن ئۇنىڭ ئىمانى تېخىمۇ كۈچلەنگەن.

قۇرئان كەرىمدە:

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَاِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِيمَانًا

"مۆمىنلەر پەقەت ئاللاھ زىكىر قىلىنغاندا قەلبى تىترەيدىغان، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى ئوقۇلغان ۋاقىتتا ئىمانى كۈچىيىدىغان كىشىلەردۇر[20]." دېگەن ئايەت بىلەن بىرلىكتە ئىماننىڭ كۆپىيىپ ئازىيىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئايەت ۋە ھەدىسلەر[21] ئىماننىڭ مىقدار جەھەتتىن ئەمەس، بەلكى ھال جەھەتتىن ئاجىزلاپ ياكى كۈچلىنىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

4. چوڭ گۇناھ

ئەرەب تىلىدا "كەبىرە" (كۆپلۈك كەبائىر) كەلىمىسى بىلەن ئىپادىلىنىدىغان چوڭ گۇناھلار بۇزغۇنچۇلۇققا سەۋەب بولىدىغان، ئايەت ۋە ھەدىسلەردە قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇلغان گۇناھلارنى كۆرسىتىدۇ. چوڭ گۇناھ قىلغۇچىلار ئاخىرەتتە جازاغا تارتىلىش بىلەن بىرگە بەزى ۋاقىتلاردا دۇنيادىمۇ جازالاندۇرۇلۇشى كېرەك.

ئەڭ چوڭ گۇناھ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئاللاھنى ئىنكار قىلىشتۇر. چوڭ گۇناھلارنىڭ قايسىلار ئىكەنلىكى ھەققىدە ھەدىسلەردە ھەر خىل مەلۇماتلار بېرىلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە: "سىلەرگە گۇناھلارنىڭ ئەڭ چوڭى ھەققىدە خەۋەر بېرەيمۇ؟ بۇ گۇناھلار ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش، ئاتا-ئانىغا ئاسىيلىق قىلىش ۋە يالغان گۇۋاھلىق بېرىش[22]" دېگەن. باشقا بىر ھەدىسىدە: "سەھرگەرلىك

18. ئەلى ئەل قارى شەرھۇل فىقھۇل ئەكبەر، 79-بەت
19. بەقەرە سۈرىسى 260-ئايەت
20. ئەنفال سۈرىسى 2-ئايەت
21. مەسىلەن، ئال ئىمران سۈرىسى 173-ئايەت؛ ئەھزاب سۈرىسى 22-ئايەت؛ فەتھ سۈرىسى 4-ئايەت
22. بۇخارى، ئەدەب، 6؛ مۇسلىم، ئىمان، 38؛ تىرمىزىي، تەپسىر، 5

قىلىش، بىگۇناھ ئادەم ئۆلتۈرۈش، يېتىم ھەققىنى يېيىش، جازانىخورلۇق قىلىش، ئۇرۇشتىن قېچىش، ئىپپەتلىك ۋە ئىمانلىق بىر ئايالغا زىنا تۆھمىتىنى قىلىش" دەپ، يەتتە چوڭ گۇناھنى ساناپ ئۆتكەن.[23]

يەنە باشقا بىر ھەدىسىدە چوڭ گۇناھلارنىڭ سانىنى 9 دەپ ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئاتا-ئانىغا ئاسىيلىق قىلىش ۋە مەسجىدى ھەرەمدە چەكلەنگەن ئىشلارنى قىلىشنىمۇ بۇنىڭغا قوشقان.

كۆڭلىدە ئېتىقادى بار تۇرۇپ، بۇنى تىلى بىلەن ئىقرار قىلغان ھالەتتە، شېرىك ۋە كۇپرىلىقتىن باشقا گۇناھلارنى قىلغانلار بۇ چوڭ گۇناھلارنى ھالال دېمىگەن مۇددەتكىچە كاپىر بولمايدۇ، لېكىن چوڭ گۇناھلارنى ئۆتكۈزگەنلىكى ئۈچۈن جازاغا تارتىلىدۇ. ھەر ئىنسان ئۈچۈن تەۋبە ئىشىگى ئوچۇقتۇر. جانابى ئاللاھ بۇنداق كىشىلەرنى ئاخىرەتتە خالىسا ئەپۇ قىلىدۇ، خالىسا جازالايدۇ. نەتىجىدە ئىمانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن جەننەتكە كىرىدۇ.[24]

ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە كۇپۇردىن باشقا چوڭ گۇناھ قىلغۇچىلار كاپىر بولماي، مۆمىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن بەزىلىرى:

- ئەگەر مۆمىنلەردىن ئىككى گورۇھ، بىر-بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالسا ئۇلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەپ قويۇڭلار."[25] دېگەن ئايەتتە ئۇرۇشقان ۋە بۇسەۋەبتىن ئادەم ئۆلتۈرگەنلەرمۇ مۆمىن دېيىلگەن.

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا تُوبُوٓا اِلَى اللهِ تَوْبَةً نَصُوحًا

"ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا سەمىمىي تەۋبە قىلىڭلار."[26] ھەممىمىزگە مەلۇم بولغاندەك، تەۋبە بۇيۇك گۇناھلار ئۈچۈنمۇ قىلىنىدۇ. بۇ ئايەتتە مۆمىنلەر گۇناھ قىلىدۇ دەپ پەرەز قىلىنىپ، قىلىنغان گۇناھقا تەۋبە قىلىش تەلەپ قىلىنىپ، ئۇلارغا "ئى ئىمان ئېيتقۇچىلار" دەپ خىتاپ قىلىنغان. ساھابىلەردىن ئەبۇ زەر غىفارىنىڭ رىۋايەت قىلىشچە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ئىلاھ يوقتۇر دەپ، بۇ ئەقىدىسى ئۈستىدە ۋاپات قىلغان كىشى جەننەتكە كىرىدۇ" دېگەن. ئەبۇ زەر:

- ئۇ كىشى زىنا قىلسا، ئوغرىلىق قىلسىمۇ شۇنداق بولامدۇ؟ - دەپ سورىغاندا:

- شۇنداق، زىنا قىلغان، ئوغرىلىق قىلغان بولسىمۇ جەننەتكە كىرىدۇ. - دەپ جاۋاب بەرگەن. ئەبۇ زەر ئوخشاش سوئالنى ئۈچ قېتىم سوراپ ئوخشاش جاۋابنى ئاڭلىغاندا، ئاللاھنىڭ ئەلچىسى: "بۇ ئەھۋالدىن ئەبۇ زەر نارازى بولسىمۇ ئۇ كىشى جەننەتكە كىرىدۇ."[27] دېگەن.

ھەقىقەت شۇكى، بىز ئىنسان بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن قانچىلىك دەققەت قىلساقمۇ بەزى ۋاقىتلاردا گۇناھ قىلىپ سالىمىز. لېكىن مۇسۇلمان گۇناھ قىلىپ سالسا، گۇناھنى كىچىك كۆرمەسلىكى، گۇناھتىن كېيىن دەرھال تەۋبە قىلىشى كېرەك. ئىنساننىڭ گۇناھنى ئاددىي چاغلاپ، دەققەت قىلماي، ئۇنى ئىشتىياق بىلەن داۋام قىلىشى ناھايىتى ئېغىر گۇناھتۇر. بۇ ھەقتە ئالىملار مۇنداق دېگەن:

"قىلغان گۇناھىڭنىڭ كىچىكلىكىگە ئەمەس، ئۆزىڭگە قارشى گۇناھ قىلىنغان زاتنىڭ بۇيۇكلۇكىگە قارا."

يەنە ئىسلام ئالىملىرى شۇ سۆزنى ماقال-تەمسىللەشتۈرگەن:

لَا صَغِيرَةَ مَعَ الْاِصْرَارِ وَلَا كَبِيرَةَ مَعَ الْاِسْتِغْفَارِ

گۇناھ قايتا قايتا قىلىنسا كىچىك بولماس، تەۋبە قىلىنسا كەچۈرۈلمەيدىغان چوڭ گۇناھ بولماس.

---

23. ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل، 2-جىلد، 201، 214؛ مۇسلىم. ئىمان، 143-146

24. بۇخارى، ۋەسىيەت، 23، مۇسلىم، ئىمان، 38، ئەبۇ داۋۇد، ۋەسىيەت، 10

25. ھۇجۇرات سۈرىسى 8-ئايەت

26. تەھرىم سۈرىسى 8-ئايەت

27. بۇخارى، تەۋھىد، 33؛ رىقاق؛ 16؛ مۇسلىم؛ ئىمان، 40؛ تىرمىزي، ئىمان، 18

4. ئىماننىڭ ئىناۋەتلىك ۋە سەھىھ بولۇشىنىڭ شەرتلىرى

ئىماننىڭ ئىناۋەتلىك ۋە سەھىھ بولۇشى ۋە ئىگىسىنى ئەبەدىي نىجاتلىققا ئېرىشتۈرەلىشى ئۈچۈن تۆۋەندىكى شەرتلەرنى ئۇرۇنلاش كېرەك:

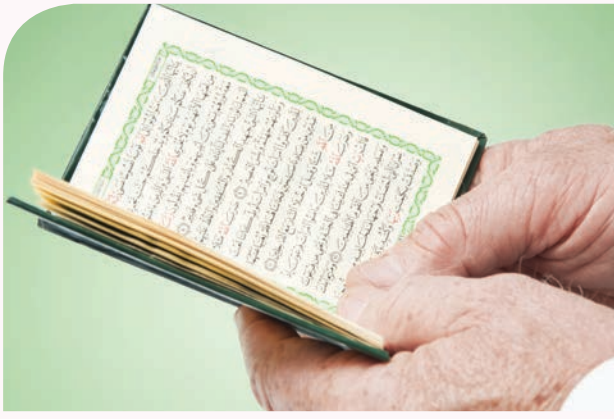
1) جان ھەلقۇمىغا كەلگەندە، ئەزرائىل ئەلەيھىسسالامنى كۆرگەندە ئېيتقان ئىمان ئىناۋەتسىز. مەسىلەن، مۇسۇلمان بولمىغان بىرسى ئاخىرقى نەپسىدە ئىلاھى ئازابنى بىلدۈرىدىغان بىر قىسىم ئىشارەتلەرنى كۆرۈپ، ئىمان ئېيتسا بۇ ئىمان ئىناۋەتلىك بولمايدۇ. چۈنكى ئىمان غەيبكە ئىشىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن: "ئېيتقىنكى، «زېمىن ۋە ئۇنىڭدىكى مەخلۇقاتلار كىمنىڭ؟ ئەگەر سىلەر بىلسەڭلار (ماڭا بۇنى ئېيتىپ بېرىڭلار)» ئۇلار: «ئاللاھنىڭ» دەيدۇ. (بۇنىڭدىن) پەند - نەسىھەت ئالمامسىلەر؟[28]"

2) مۆمىن بىر ئىنسان ئىنكارچىلىق قىلىدىغان ۋە دىنىنى يالغانغا چىقىرىدىغان ھەرىكەتتە بولماسلىقى كېرەك. مەسىلەن، جانابى ئاللاھ ۋە پەيغەمبەرلەرنى تەستىقلاپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىگە ئىشەنمىسە، ھالال ياكى ھاراملىقى ئېنىق بولغان بىر ھۆكۈمنى (نامازنىڭ پەرزلىرى، ھاراقنىڭ ھاراملىقىنى) ئۆز ئىرادىسى بىلەن ئىنكار قىلسا، بۇت، كىرىست قاتارلىق نەرسىلەرگە چوقۇنسا بۇ كىشىنى مۇسۇلمان دېگىلى بولمايدۇ.

3) ئىسلام ھۆكۈملىرىنىڭ ھەممىسىنى بىر پۈتۈن قوبۇل قىلىپ، ھەممىسىنى ئورۇنلاشقا تىرىشىشى كېرەك. مەسىلەن، بىر كىشى ئاللاھنىڭ بۈيرۇقلىرىنى قوبۇل قىلىپ، نامازنى، روزا قاتارلىق ئىبادەتلەردىن بىرەرسىنى ياخشى كۆرمىسە، بۇ ئىبادەتلەرنى مەسخىرە قىلسا دىندىن چىقىدۇ. بىر كىشى ئەگەر ئاللاھ بۈيرۇغان ئىبادەتلەرنى قەستەن تەرك ئەتسە ياكى ھارامنى قىلسا ئۇمۇ ئىماندىن چىقىپ كېتىدۇ.

4) مۆمىن ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىز بولماسلىقى، غەزەپىدىنمۇ خاتىرجەم بولماسلىقى، قورقۇش بىلەن ئۈمىد ئارىسىدا بولۇشى كېرەك. بىر مۆمىننىڭ قانداقلا بولسۇن، ئىمانىم بار، شۇ ۋەجىدىن چوقۇم جەننەتكە كىرىمەن دېگەن ئارزۇ بىلەن ئاللاھنىڭ ئازابىدىن خاتىرجەم بولۇشى ياكى مەن گۇناھ قىلدىم، ئاللاھ مېنى جەھەننەمگە قويىدۇ دەپ ئۈمىدسىزلىنىشى ئۇنىڭ ئىمانىنى يوقۇتۇپ قويۇشىغا سەۋەب بولۇشى مۇمكىن. جانابى ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: "ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلىنىدۇ.[29]" ئۇلار ئاللاھنىڭ مەكرىدىن (يەنى ئۇلار تۇيۇقسىز تۇرغاندا ئاللاھنىڭ ئازاب نازىل قىلىشىدىن) قورقمامدۇ؟ پەقەت زىيان تارتقۇچى قەۋملا ئاللاھنىڭ مەكرىدىن قورقمايدۇ.[30]"

5-ئىمان بىلەن كۈپرىلىقنىڭ چېگرالىرى

مۇسۇلمان ئىكەنلىكىنى ئېيتقان بىر كىشى بۇ دۇنيادا مۆمىن دەپ قوبۇل قىلىنىشى، ئىسلام جەمئىيىتىدىن چەتكە قېقىلماسلىقى كېرەك.

چۈنكى دۇنيادا ئىنسانلارغا زاھىرى (تاشقى) ھالىتى ۋە ئەقىدىسىنى ئىقرار قىلىشىغا قاراپ مۇئامىلە قىلىنىدۇ. يۈرەكتىن ئىشىنىپ، ئىشەنمىگەنلىكىنى بىكىتىش ئاخىرەتتە ئاللاھقا خاستۇر. بۇ ھەقىقەتنى ئاللاھتائالا بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ: "سىلەرگە مۇسۇلمان بولغانلىقىنى بىلدۈرۈپ سالام بەرگەن ئادەمگە - دۇنيانىڭ مال - مۈلكىنى (غەنىيمەتنى) كۆزلەپ - سەن

28. مۆمىن سۈرىسى 84-85-ئايەتلەر

29. يۈسۈپ سۈرىسى 87-ئايەت

30. ئەئراف سۈرىسى 99-ئايەت

مۆمىن ئەمەسسەن دېمەكلار (يەنى ئۆلۈشتىن قورقۇپ سالام بەردىڭ دەپ ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتمەكلار.[31])" پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنۇ كەلىمە تەۋھىدنى تىلغا ئالغان بىر كىشىنى مۇسۇلمان ھېسابلاش لازىملىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ: "ئىنسانلار، ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسىدۇر، دېگۈچە ئۇرۇش قىلىشقا بۇيرۇلدۇم. قاچان بۇ كەلىمنى ئېيتسا قېنى ۋە مېلىنى مەندىن قوغدىغان بولىدۇ، لېكىن دىنىي جازالار بۇنىڭدىن خالى، ئىچكى ئەھۋالىنىڭ ھېسابىنى قىلىش ئاللاھقا ئائىتتۇر[32]" دېگەن. كۆڭۈلدىن ئىشەنمەي، ئىشەنگەنلىكىنى ئېيتقان كىشى مۇناپىق دەپ قارالسىمۇ، لېكىن كۆڭلىدىكى ئېتىقادىنى بىلەلمىگەنلىكىمىز ئۈچۈن بۇ كىشىمۇ دۇنيا ھاياتىدا مۇسۇلمان دەپ قوبۇل قىلىنىدۇ.

خۇلاسە قىلساق، ئىمان ئىشىنىشكە تېگىشلىك بولغان ئاساسلارغا چىن كۆڭلىدىن ئىشىنىپ تەستىقلاش، كۆپرىلىق بولسا ئۇلارنى ئىنكار قىلىشتىن ئىبارەت. كۆڭۈلدىكى ئىمانغا پەقەت ئىقرارى ۋە سىرتقى ئەھۋالىغا قاراپ باھا بېرىدىغانلىقىمىز ئۈچۈن ئىقرار قىلغۇچىنى مۆمىن، تىلى ۋە ھەرىكىتى بىلەن ئىنكار قىلغۇچىنى كاپىر دەپ قاراشقا مەجبۇرمىز.

6-ئىمان ۋە ئىسلام

ئىماننىڭ سۆز مەنىسى: "ئىتائەت قىلىش، بويۇن ئېگىش، باغلىنىش، بىر نەرسىگە تەسلىم بولۇش، سالامەت بولۇش" دېگەنلىك. ئىستىلاھ (ئىستىمال) مەنىسى: "ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دىن نامىدا بىلدۈرگەن پۈتكۈل نەرسىلەرنى كۆڭۈلدىن قوبۇل قىلىپ، ئىشەنگىنىدەك ئەمەل قىلىش" دېگەنلىك بولىدۇ.

قۇرئاندا ئىمان بىلەن ئىسلام ئوخشاش مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ، بەزى ۋاقىتلاردا پەرقلىق بايان قىلىنىدۇ. ئىمان بىلەن ئىسلام ئوخشاش مەنىدە بايان قىلىنغاندا، ئىسلام، ئىسلامنىڭ بارلىق ھۆكۈملىرىنىڭ دىنىدىن ئىكەنلىكىگە ئىشىنىش، ئىسلامنى بىر دىن دەپ قوبۇل قىلىش دېگەنلىك بولىدۇ. ئىسلام ناھايىتى كەڭ دائىرىگە ئىگە ۋە ئومۇمىي مەنىسى بىلەن تەسلىمىيەت دېگەنلىكتۇر. تەسلىمىيەت ئۈچ تۈرلۈكتۇر: بىرى كۆڭۈلدىن ئىشىنىپ تەسلىم بولۇش، بىرى تىل بىلەن ئىقرار قىلىش، يەنە بىرى سۆز-ھەرىكەتلىرى بىلەن تەسلىم بولۇش، بۇ تەسلىمىيەت ئەمەلدۇر. بۇنىڭغا ئوخشاش ئىسلامنىڭ ئۈچ شەكلىدىن بىرسى بولغان كۆڭۈلنىڭ تەسلىمىيىتى ۋە باغلىلىقى ئىمان دېيىلىدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتتە ئىمان بىلەن ئىسلام ئوخشاش مەنىدە بايان قىلىنغان:

اِنْ تُسْمِعُ اِلَّا مَنْ يُؤْمِنُ بِاٰيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ

"سەن (دىلى) كورلارنى گۇمراھلىقتىن ئايرىپ، ھىدايەت قىلالمايسەن، سەن (دەۋىتىڭنى) پەقەت بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزگە ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغانلارغىلا ئاڭلىتالايسەن."[33] ئەگەر ئىمان بىلەن ئىسلام ئوخشاش مەنىدە ئىشلىتىلسە، يەنى ئىسلام ھۆكۈملىرى قەلبتىن تەستىقلاش ۋە ئىسلامنى دىن سۈپىتىدە قاراش مەنىسىدە تەتقىق قىلىنسا، ئۇ ھالدا ھەر مۆمىن مۇسۇلماندۇر، شۇنداقلا ھەر مۇسۇلمانمۇ مۆمىندۇر. ئىمان بىلەن ئىسلام پەرقلىق ئوتتۇرىغا قويۇلسا، ھەر مۆمىن مۇسۇلماندۇر، لېكىن ھەر مۇسۇلمان مۆمىن بولۇشى ناتايىن.

چۈنكى بۇ مەنىدە ئىسلام قەلبنىڭ باغلىنىشى ۋە تەسلىمىيەتى ئەمەس، تىل ياكى ئەزالارنىڭ تەسلىمىيەتى، مەلۇم ئەمەللەرنىڭ قىلىنىشى دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ ئەھۋالدا ئىسلام ئومۇمىي ئاتالغۇ، ئىمان

31. نىسا سۈرىسى 94-ئايەت
32. بۇخارى، جىھاد، 102؛ مۇسلىم، ئىمان، 8؛ ئەبۇ داۋۇد، جىھاد، 104
33. نەمل سۈرىسى 81-ئايەت

بولسا خاس ئاتالغۇ بولىدۇ. مەسىلەن، مۇناپىق تىلى بىلەن مۇسۇلمان بولغانلىقىنى ئېيتىدۇ، بۇيرۇقلارنى ئىجرا قىلغاندەك كۆرۈنىدۇ، لېكىن كۆڭلىدە ئىشەنمەيدۇ.

مۇناپىق ھەقىقەتتە ئىشەنمەيدۇ، لېكىن دۇنيادا مۇسۇلماندەك كۆرۈنەلەيدۇ. بۇ ئايەتتە ئىمان بىلەن ئىسلام ئايرىم ئۇقۇم شەكلىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان. "ئەئرابىيلار: «ئىمان ئېيتتۇق» دەيدۇ، (ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «(تېخى) ئىمان ئېيتمىدىڭلار ۋەلېكىن سىلەر، بويسۇندۇق، دەڭلار، ئىمان تېخى دىلىڭلارغا كىرمىدى.[34]"

7ـ ئىنسانلارنىڭ ئىمان ۋە ئىنكارغا كۆرە ئايرىلىشى

ئىنسانلار ئىمان ۋە ئىنكار جەھەتتىن ئۈچكە بۆلىنىدۇ. بۇلار، مۆمىن. كاپىر، مۇناپىق.

1) مۆمىن

ئاللاھنىڭ بارلىقى، بىرلىكى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە، ئۇنىڭ ئېلىپ كەلگەن ۋەھيلىرىگە چىن دىلىدىن ئىشىنىپ، ھەممىسىنى قوبۇل ۋە تەستىق قىلغان كىشى مۆمىن دېيىلىدۇ. مۆمىنلەر ئىمان بىلەن دۇنيادىن كەتسە، ئاخىرەتتە جەننەتكە كىرىدۇ، ئۇ يەردە كۆپلىگەن نېمەتلەرگە ئېرىشىدۇ. بەزى مۆمىنلەر دۇنيا ھاياتىدا گۇناھ قىلغان بولسىمۇ، ئاللاھ خالسا بۇ كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىنى ئەپۇ قىلىپ، جەننەتكە كىرگۈزىدۇ، خالسا گۇناھى نىسبىتىدە جەھەننەمدە جازالىغاندىن كېيىن جەننەتكە كىرگۈزىدۇ. ھېچبىر مۆمىن جەھەننەمدە ئەبەدىي قالمايدۇ.

2) كاپىر

كۇپرىلىق ئومۇمىي مەنىدە ئىماننىڭ دەل ئەكسى بولۇپ، ئاللاھ ۋە پەيغەمبىرىنى ئىنكار قىلغان كىشىگە دېيىلىدۇ. بىر ئاز ئىزاھلاپ بايان قىلساق، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپلىرىغا ئىشەنمىگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەن ۋە تەۋاتۇر يولى بىلەن بىزگە قەدەر يېتىپ كەلگەن ئاساسلار (زارۇراتى دىنىيە)نىڭ بىر ۋە بىر نەچچىسىنى ياكى ھەممىسىنى ئىنكار قىلغان كىشى كاپىر دېيىلىدۇ. مەسىلەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەر، ناماز ئوقۇشنىڭ پەرز، ھاراق ئىچىشنىڭ ھاراملىقىنى ئىنكار قىلغان، پەرىشتىلەر، جىنلارنىڭ بارلىقىنى قوبۇل قىلمىغان كىشى كاپىردۇر. كاپىرلار جەھەننەمدە ئەبەدىي قالىدۇ، جەننەتكە قەتئىي كىرەلمەيدۇ.

مۇشرىك: ئاللاھ بىلەن بىرلىكتە باشقا ئىلاھلارنىڭ بارلىقىنى قوبۇل قىلغان كىشى مۇشرىك دېيىلىدۇ. ئاللاھقا ئىشىنىش بىلەن بىرلىكتە بۇتقا چوقۇنغانلار ياكى ئاللاھنىڭ ئايالى، ئوغلى، قىزى بارلىقىنى ئېيتقان كىشى مۇشرىك بولىدۇ. بۇ كىشىلەرمۇ جەھەننەمدە ئەبەدىي قالىدۇ.

3) مۇناپىق

ئاللاھنىڭ بارلىقى، بىرلىكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىگى ۋە ئۇنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن ئېلىپ كەلگەنلىرىگە ئىشىنىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، مۇسۇلماندەك كۆرۈنۈپ، ئەمەلىيەتتە بۇلارغا ئىشەنمەيدىغان كىشى مۇناپىقتۇر. مۇناپىقلارنىڭ ئىچى ۋە تېشى بىر ئەمەس، سۆزى ھەرىكىتىگە زىت. مۇناپىقلارنىڭ ئەملىيەتتە كاپىر ئىكەنلىكىنى بايان قىلىدىغان بىر ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن: "كىشىلەر ئارىسىدا ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەندۇق دېگۈچىلەر بار، ھەقىقەتتە ئۇلار ئىشەنمەيدۇ (يەنى ئاغزىدا ئىشەندۇق دېگىنى بىلەن، كۆڭلىدە ئىشەنمەيدۇ.[35])" ئاللاھتائالا بۇ ئايەتنىڭ داۋامىدا مۇناپىقلارنىڭ قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. مۇناپىقلار ئىسلام جەمئىيىتى ئۈچۈن كاپىرلاردىن تېخىمۇ خەتەرلىكتۇر. چۈنكى ئۇلار سىرتتىن قارىغاندا مۇسۇلماندەك كۆرۈنگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى بىلىش

34. ھۇجۇرات سۈرىسى 14ـ ئايەت

35. بەقەرە سۈرىسى 8ـ ئايەت

بەك مۇشكۈلدۇر. پەيغەمبىرىمىز ۋەھيى ئارقىلىق كىملەرنىڭ مۇناپىق ئىكەنلىكىنى بىلگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارغا مۇھىم ۋەزىپە بەرمىگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ھېچكىمگە بۇ خىل مەلۇمات بېرىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، مۇناپىقلارغا دۇنيادا مۇسۇلمان سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىنىدۇ. لېكىن ئۇلار ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتتە دېيىلگەندەك ئەڭ قاتتىق ئازاب مۇناپىققا بېرىلىدۇ: "مۇناپىقلار چوقۇم دوزاخنىڭ ئەڭ ئاستىنقى قەۋىتىگە تاشلىنىدۇ، ئۇلارغا ھەرگىزمۇ (ئازابتىن قۇتقۇزىدىغان) مەدەتكار تاپالمايسەن."[36]

4) كۈپرىلىق ۋە شېرىك ئۇقۇمى

كۈپرىلىقنىڭ مەنىسى "يېپىش" دېگەنلىكتۇر. ئىستىلاھ مەنىسى: "ئاللاھنى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ۋە ئۇ ئېلىپ كەلگەن ۋەھيىنى، شۇنداقلا ئۇ ئېلىپ كەلگەن دىنىي ئاساسلاردىن بىر ياكى بىر نەچچىسىنى ئىنكار قىلىش" دېگەنلىكتۇر.

لوغەتتە "ئورتاق قوشۇش" مەنىسىنى ئىپادىلەيدىغان شېرىك، ئاتالغۇ جەھەتتىن ئاللاھتائالانىڭ ئىلاھلىقى بىلەن ئىسىم، سۈپەت ۋە پېئىللىرىدا ئوخشاشلىقى، تەڭلىكى ۋە شېرىكى بارلىقىنى قوبۇل قىلىش دېگەنلىك بولىدۇ. مۇشرىكلار ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلمايدۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن باشقا ئىلاھ بارلىقىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭغا چوقۇنىدۇ ياكى ئۇلارنىڭ ئىسىم، سۈپەت ۋە قۇدرەت مەسىلىسىدە ئاللاھ بىلەن ئوخشاش كۈچ-قۇدرىتى بار دەپ قارايدۇ.

شېرىك بىلەن كۈپرىلىق بىر-بىرىگە يېقىن ئىككى ئۇقۇمدۇر. ئوتتۇرىسىدىكى پەرق شېرىك خۇسۇسىيدۇر، كۈپرىلىق بولسا ئومومىيدۇر. ھەر شېرىك كۈپرىلىقتۇر، لېكىن ھەر كۈپرىلىق شېرىك ئەمەستۇر. ھەر مۇشرىك كاپىردۇر، لېكىن ھەر كاپىر مۇشرىك ئەمەستۇر. چۈنكى شېرىك پەقەت ئاللاھنىڭ زاتى، ئىسىم-سۈپەتلىرىگە شېرىك قوشۇش نەتىجىسىدە بارلىققا كېلىدۇ. كۈپرىلىق بولسا كۈپرىلىقى بىلىنىدىغان بىر قىسىم ئېتىقادلارنىڭ قوبۇل قىلىنىشى بىلەن مەيدانغا كېلىدۇ، كۈپرىلىقتىن بىرى، ئاللاھنىڭ شېرىكى بار دېيىشتۇر. مەسىلەن، مەجۇسىيلاردەك ئىككى تەڭرىنىڭ بارلىقىنى قوبۇل قىلىش ھەم شېرىك، ھەم كۈپرىلىقتۇر. ھالبۇكى، ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنمەسلىك كۈپرىلىق بولسىمۇ، شېرىك ئەمەستۇر.

ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ئەڭ چوڭ گۇناھتۇر. شېرىك بىلەن كۈپرىلىق ئاللاھ تەرىپىدىن ئەپۇ قىلىنمايدۇ، لېكىن بۇنىڭدىن باشقا گۇناھلارنى ئاللاھتائالا ئەپۇ قىلىدىغانلىقىنى تۆۋەندىكى ئايەتتە مۇنداق بايان قىلغان:

اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشآءُ وَ مَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلاَلاً بَعِيدًا.

"ئاللاھ ئۆزىگە بىرەر نەرسىنىڭ شېرىك كەلتۈرۈلۈشىنى (يەنى مۇشرىكلىك گۇناھىنى) ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلمايدۇ، بۇنىڭدىن باشقىنى (ئاللاھ) خالىغان ئادەمگە مەغپىرەت قىلىدۇ. كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، ئۇ ھەقىقەتەن قاتتىق ئازغان بولىدۇ."[37]

5) كىشىنى كاپىر قىلىدىغان بەزى ئېتىقاد ۋە سۆز-ھەرىكەتلەر

- ئاللاھنى ئادالەتسىزلىك ۋە ناھەقچىلىق قىلدى دېيىش.
- ئاللاھنىڭ زاتى، سۈپەتلىرى، ئىسىملىرى، پېئىللىرى، ئەمر ۋە چەكلىمىلىرىنى چاخچاق بىلەن مەسخىرە قىلىش ياكى كەمسىتىدىغان سۆزلەرنى قىلىش.
- پەرىشتىلەرنى مەسخىرە قىلىش، ئۇلارنى ئەيىبلەش.
- پەيغەمبەرلەرنى كەمسىتىش، تەنقىتلەش ۋە مەسخىرە قىلىش.

36. نىسا سۈرىسى 145-ئايەت
37. نىسا سۈرىسى 116-ئايەت

- قۇرئان ئايەتلىرى ۋە مۇتەۋاتىر ھەدىسلەرنى (بىرسىنى بولسىمۇ) رەت قىلىش، ئىنكار قىلىش.
- ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىد ئۈزۈش ۋە ئازابىدىن قورقماسلىق.
- كاپىر بولۇشقا رازى بولۇش.
- بۇ ئىشنى ئاللاھ بۇيرىسا قىلمايمەن دېيىش.
- روھلارنىڭ دەۋر قىلىشىغا (بىر بەدەندىن يەنە بىر بەدەنگە كۆچۈشىگە) ئىشىنىش.

8ـ كۈنسىزدىكى باتىل ۋە ئىنكارچى ئېقىملار

1) دېئىزم

دېئىزم بىر دىن ئەمەس، لېكىن بارلىق دىنلارنى رەت قىلىدىغان، ئەمما تەڭرىنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلىدىغان بىر خىل ئېتىقاد شەكلى. دىنلار رەت قىلىنغانلىقى ئۈچۈن پەيغەمبەرلەر، مۇقەددەس كىتابلار، ئۆلۈمدىن كېيىنكى ھايات يەنى جەننەت، جەھەننەم، پەرىشتە، شەيتان قاتارلىق ئۇقۇملارنىڭ ھېچبىرسى دېئىزم ئەقىدىسىدە يوقتۇر. ئۇنىڭدا پەقەت كائىنات ۋە كائىنات تەرتىپىنى ئورناتقان، كائىنات ۋە ئىنسانىيەتنىڭ ھېچ بىر ئىشىغا ئارلاشمايدىغان بىر تەڭرى ئەقىدىسى مەۋجۇت. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، تەڭرى كائىناتنى ياراتقان، ئاندىن كائىناتنىڭ تەرتىپىنى سائەتتەك تەڭشەپ، ئۆز ئىختىيارىغا قويۇپ بەرگەن. بۇ سەۋەبتىن ئۇلاردا ئىسلامدىكىگە ئوخشاش قازا ۋە تەقدىر چۈشەنچىسىمۇ يوق. تەبىئەت ۋە ئۆز ۋۇجۇدىغا قارىتا پەيدا بولغان ھەيرانلىق ۋە بۇلارنى بىر ياراتقۇچى (تەڭرى)نىڭ ياراتقان بولۇشى كېرەكلىكى ھەققىدىكى مەنتىقىلىق چۈشەنچە دېئىزم ئېتىقادىنىڭ مەنبەسىدۇر.

دېئىزمدا ئىبادەت ۋە ئىبادەت ئۈسۇللىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈن كۈندىلىك تۇرمۇشتا تەڭرىنى ئىنكار قىلىدىغان (ئاتېئىستلار) بىلەن ھېچ پەرقى يوق، بۇ سەۋەبتىن ئۇلار كاپىردۇر.

2) ئاتېئىزم

ئاتېئىستلار ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ باتىل ئەقىدىسىنىڭ قارىشىچە كائىناتنى ياراتقان بىر ئىلاھ يوق. ئۇلار جەننەت، جەھەننەم، تەقدىر، ھېساب كۈنى قاتارلىق بارلىق مەنىۋي ھەقىقەتلەرنىمۇ ئىنكار قىلىدۇ، پەيغەمبەر ۋە مۇقەددەس كىتابلارنىمۇ رەت قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ قارىشىچە كۆز كۆرمىگەن، ئەقىل قوبۇل قىلمىغان ھېچ بىر نەرسە ھەقىقەت ئەمەس، ئۇنداق بولغان ئىكەن يېگانە ھەقىقەت ماددىي نەرسىدۇر. بۇنىڭغا ئاساسەن ئاتېئىستلار ئۆزلىرىنىڭ دېگىنىدەك كاپىردۇر.

3) پولىتېئىزم (كۆپ ئىلاھچىلىق)

پولىتېئىستلەر بىردىن كۆپ تەڭرىغا ئىشىنىدۇ. ئىسلامدىن ئىلگىرىكى مۇشرىك ئەرەبلەرنىڭ ئەقىدىسى ۋە ئافرىقىنىڭ بەزى يەرلىك دىنلىرى بۇنىڭغا مىسالدۇر. بۇلارنىڭ قارىشىچە تەبىئەتتىكى ھەر خىل ساھەلەرنى باشقۇرىدىغان، تەرتىپ ئورنىتىدىغان بىر نەچچە تەڭرى بار. يەر تەڭرىسى، ئاسمان تەڭرىسى، بەرىكەت تەڭرىسى، ئاشق تەڭرىسى، يامغۇر تەڭرىسى قاتارلىقلار. پولىتېئىزمدا ئىلاھىي بىر دىن، پەيغەمبەر ۋە ئاللاھتىن كەلگەن مۇقەددەس كىتاب چۈشەنجىسى يوق.

4) ئاگنوستىزم (شۈبھىچىلەر)

ئاگنوستىكلەر تەڭرىنىڭ بارلىقى ياكى يوقلۇقىنى ئەقىل ۋە ھېس-تۇيغۇ بىلەن بىلگىلى بولمايدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇگۈنكى دىنلارنىڭ تەڭرىدىن كەلگەنلىكىنى ئىسپاتلاشقا بولمايدىغانلىقى، بىر تەڭرى، بىر ياراتقۇچىنىڭ بار ياكى يوقلۇقىنى ھېچبىر ۋاقىت بىلگىلى بولمايدىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. بۇ سەۋەبتىن ئاگنوستىكلەر ئاللاھنىڭ بارلىقىنى قوبۇل قىلمىدىغان تېئىزمدىن ۋە ئاللاھنىڭ بارلىقىنى رەت قىلمىدىغان ئاتېئىزمدىن پەرقلىق ئىكەنلىكىنى داۋراڭ قىلىدۇ. لېكىن ئاتېئىستلارغا ئوخشاش ياشايدۇ. بۇ جەھەتتە ئاگنوستىكلەر ئاللاھ، پەيغەمبەر ۋە ئاخىرەت ئەقىدىسىنى رەت قىلغانلىقى ئۈچۈن كاپىردۇر.

9-تەكفىر ۋە زىيانلىرى

تەكفىر بىر ئىنسانىنى كاپىر دەپ قاراش دېگەنلىكتۇر. ئىمان دائىرىسىدىن قانداق شەرت ئاستىدا چىقىدىغانلىقىنى ئېتىقاد ۋە كالام ئالىملىرى بېكىتىدۇ. ئىلگىرى مۆمىن كىشىنى كاپىر بولغان بىر كىشى (مۇرتەد) ھەققىدىكى ھۆكۈملەرنى فىقھ ئىلمى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇ سەۋەبتىن تەكفىرگە قارار بېرىدىغان كىشى كالام ئىلمى ۋە فىقھ ئىلمىنى چوڭقۇر بىلىدىغان، بۇساھەدە پەتىۋا بېرىش سالاھىيىتى بولغان كىشى بولۇشى كېرەك.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تارىخىنى تەكشۈرسەك، مەككە دەۋرىدە ئۇ مەلۇم تەبىقە ۋە كىشىلەرنى تەكفىر قىلغان. لېكىن مەدىنە دەۋرىدە مۇسۇلمانلار ئارىسىدا مۇناپىقلارنىڭ بارلىقى ئېنىق ئىدى. قۇرئاننىڭ كۆپلىگەن ئايەتلىرىدە مۇناپىق، كاپىر ۋە مۇشرىكلار بىرلىكتە تىلغا ئېلىنىپ، ئوخشاش ئازابقا دۇچار بولىدىغانلىقى خەۋەر قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋەھيى ئارقىلىق مەلۇمات ئالغاچقا، كىمنىڭ ھەقىقىي مۇسۇلمان، كىمنىڭ مۇناپىق ئىكەنلىكىنى بىلسىمۇ، بۇ كىشىلەرنى تەكفىر قىلىشتىن يىراق تۇرۇپ، ئۇلارنى ئىسلاھ قىلىشقا تىرىشقان. ئۇ مەن مۇسۇلمان دېگۈچىنى مۇناپىق بولسىمۇ، مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدىن چەتكە قېقىشنى ئۇلارنىڭ ئامانلىقى ئۈچۈن ئۈيغۇن كۆرمىگەن.

ئىسلام تارىخىدا دەسلەپكى تەكفىر ھەرىكىتى خاۋارىجلار بىلەن باشلانغان. خاۋارىجلار ھەزرىتى ئەلى بىلەن ھەزرىتى مۇئاۋىيە ئوتتۇرىسىدا چىققان سىففىن ئۇرۇشىدىن كېيىن ھەر ئىككىلا تەرەپتىن ئۇرۇشقا قاتناشقۇچىلارنى كاپىر دەپ ھۆكۈم قىلغان. كېيىن ئەمەلنى ئىمانىنىڭ بىر پارچىسى دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈن، چوڭ گۇناھ قىلغۇچىلارنىڭ ھەممىسىنى كاپىر ھېسابلىغان. خاۋارىجلار ئىسلام دۇنياسىغا ئۇرۇش-جېدەل ۋە تېررورلۇق ئۇرۇقىنى چاچقان.

مۇئتەزىلە مەزھىبى چوڭ گۇناھ قىلغۇچىلارنىڭ ئىماندىن چىقىسىمۇ، كاپىر بولمايدىغانلىقى، بەلكى ئىمان بىلەن كۇپرىلىق ئوتتۇرىسىدا بىر يەردە تۇرىدىغانلىقىنى بايان قىلغان.

ئەھلى سۈننەت، كالام ئالىملىرى بولسا چوڭ گۇناھ قىلغۇچىلارنىڭ كاپىر ئەمەس، گۇناھكار مۆمىن بولىدىغانلىقىنى ئىلگىرى سۈرگەن، تەكفىر مەسىلىسىدە تەمكىن ۋە ئېھتىياتچان بولغان. ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ھەر مەزھەبنىڭ ئاشقۇن ۋە مۇتەئەسسىپلىرى ئۆزىدىن باشقا جامائەت ياكى كىشىلەرنى تەكفىر قىلىشقا باشلىغان. لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەكفىر مەسىلىسىدىكى تەۋسىيەسىگە دىققەت قىلغان ئەھلى سۈننەت ئالىملىرى "ئەھلى قىبلىدىن بولۇپ، گۇناھ قىلغانلارنى گۇناھى سەۋەبىدىن تەكفىر قىلماسلىقنى ئەھلى سۈننەتنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىدىن بىرى" قىلغان. بۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنىڭ بىرلىكى ۋە پۈتۈنلۈكىنى قوغداشتا ناھايىتى چوڭ رول ئوينىغان.

ئەھلى قىبلە:

كەبىگە قاراپ نامаз ئوقۇشنىڭ پەرزلىكىگە ئىشىنىدىغان مۆمىنلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر ئاتالغۇدۇر. يەنى بىر ئىنسان ئاللاھ، پەيغەمبەر ۋە باشقا ئىمان ئاساسلىرىغا ئىشەنسە، نامازنىڭ پەرزلىكىنى قوبۇل قىلىپ تۇرۇپ، نامаз ئوقۇمىغان ۋە ياكى گۇناھ قىلغان بولسىمۇ ئۇ كىشىنى كاپىر دېيىشكە بولمايدۇ. ئالىملىرىمىز بۇنى خۇلاسىلاپ مۇنداق دېگەن: "ئەھلى قىبلە تەكفىر قىلىنمايدۇ."

مۇسۇلمان ئىكەنلىكى ئېنىق بولغان بىر كىشىنى كاپىر دەپ قاراش شەخسىي جەھەتتە نۇرغۇن زىيانلارنى كەلتۈرۈش بىلەن بىرلىكتە، كوللېكتىپ جەھەتتىنمۇ ساقايماس جاراھەتلەرنى پەيدا قىلىدۇ. ئاقىۋەتتە، مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىك ۋە پۈتۈنلۈكى زەخمىلىنىپ، پارچىلىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ سەۋەبتىن بۈيۈك ئىسلام ئالىمى ۋە كالامشۇناس ئىمام غەززالى (مىلادى 1111 ـ يىلى، ھىجرىيە 505 ـ يىلى ۋاپات بولغان) بىر كىشى كەلىمە تەۋھىدتە چىڭ تۇرغان ۋە بۇ پىرىنسىپقا خىلاپ سۆز ـ ھەرىكەتتە بولمىغان مۇددەتكىچە، قانداق يول تۇتۇشىدىن قەتئىنەزەر مۇسۇلمانلارغا تىل تەككۈزۈش ۋە مەزھەبلەرنى تەكفىر قىلىشتىن ھەزەر ئەيلەش كېرەكلىگىنى ئېيتقان.

ئەھلى سۈننەت فىقھ ئالىملىرىمۇ مۇسۇلمانلارنى سەۋەبسىز بىر شەكىلدە تەكفىر قىلماسلىقنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئالىملار ئارىسىدا بۇ قاراش ناھايىتى مەشھۇردۇر: "بىر كىشىنىڭ كاپىر ئىكەنلىكىگە 99، مۇسۇلمان ئىكەنلىكىگە بىر دەلىل بولسا، مۇپتى ئەپەندى ئۇ كىشىنىڭ مۇسۇلمانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان بىر دەلىلگە ھۆرمەت قىلىشى كېرەك."[38] 19 ـ ئەسىردىكى ھەنەفى فاقىھى (فىقھشۇناس) ئىبنى ئابىدىن كىتابىدا تەكفىر ھەققىدە ئىنسابلىق ۋە كەڭ قوساقلىق بىلەن پىكىر بايان قىلىپ: "مۇسۇلمان ئىكەنلىكى مەلۇم بولغان بىر كىشىنىڭ سۆزىنى توغرا تەرەپكە قاراپ ئىزاھلاش، ئىنتىكلا كاپىرغا چىقارماسلىق كېرەك."[39] دېگەن. ئالىملارنى تەكفىر مەسىلىسىدە بۇ دەرىجىدە دىققەت قىلىشقا ئۈندىگەن نەرسە، ئىمان بىلەن كۈپرىلىقنىڭ چېگرالىرىنى بېكىتىشنىڭ ناھايىتى مۇھىملىقى، مۇسۇلمان ئىكەنلىكى مەلۇم بىرسىنى كاپىر دەپ قارىغاندا ئۇنىڭ جان ۋە مال بىخەتەرلىكىنىڭ بولماسلىقىدۇر. يەنە تەكفىر قىلىنغان كىشىگە سالام بېرىشكە، ئۇنىڭ سالامىنى ئېلىشقا ۋە بوغۇزلىغان مېلىنىڭ گۆشىنىمۇ يېيىشكە بولمايدۇ، مۇسۇلمان بىرسى بىلەن ئۆيلىنىشكە، ۋاپات قىلغاندا جىنازا نامىزى ئوقۇشقا، مۇسۇلمانلار قەبرىستانلىقىغا قويۇشقا بولمايدۇ، ئاخىرەتتە ئەبەدىي جەھەننەمدە قالىدۇ. تەكفىر قىلىنغان كىشى جەمئىيەتتىن چەتكە قېقىلىشقا ئۇچرايدىغانلىقى ئۈچۈن ناھايىتى دىققەت بىلەن ھۆكۈم بېرىشكە توغرا كېلىدۇ.

بىر مۆمىننى كۈپرىلىق بىلەن ئەيىبلەشنىڭ ناھايىتى خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كۆپلىگەن ھەدىسلىرىدە ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ ھەدىسلەردىن بەزىلىرى:

"بىرگە ئوخشاش ناماز ئوقۇغان، يۆنىلىشىنى قىبلىمىزگە قاراتقان، قۇربانلىق گۆشىمىزنى يېگەن كىشى ئاللاھ ۋە ئەلچىسىنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا، ئۇنداق بولغان ئىكەن ئاللاھقا بەرگەن كاپالەت ۋە ۋەدىنى بوزماڭلار."[40]

"كىمكى بىر كىشىنى كاپىر دەپ چاقىرسا ياكى كاپىر بولمىغان بىر ئىنسانىنى "ئى ئاللاھنىڭ دۈشمىنى" دېسە بۇ سۆز ئۇنى ئېيتقان كىشىگە قايتىپ بارىدۇ."[41]

"ھەر قانداق بىر مۇسۇلمان باشقا بىرسىنى تەكفىر قىلغان بولسا ئەگەر ئۇ كىشى راستلا كاپىر بولسا مەسىلە يوق، ئەكسىچە بولسا ئۇنى دېگەن كىشى ئۆزى كاپىر بولىدۇ."[42]

بۇ ھەقتە ساھابىدىن ئۇسامە بىن زەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بېشىدىن ئۆتكەن ئىبرەتلىك بىر ۋەقەنى بايان قىلىپ، مۇنداق دېگەن:

"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى بىر قىسىم ئەسكەرلەر بىلەن دۈشمەنگە قارشى جىھادقا ئەۋەتتى. ئەتىگەندە تۇيۇقسىز دۈشمەنگە ھۇجۇم قىلدۇق. مەن بىر دۈشمەننى تۇتۇۋالدىم. بۇ ئادەم: "ئاللاھتىن باشقا

38. ئىبنى ئابىدىن مەجمۇئاتۇر رەسائىل، 1 ـ جىلد، 367
39. ئىبنى ئابىدىن يۇقىرىقى ئەسەر، 1 ـ جىلد، 342 ـ بەت
40. بۇخارى، سالات، 28؛ ئەبۇ داۋۇد، جىھاد، 95
41. بۇخارى، پەرائىز، 29؛ مۇسلىم، ئىمان، 27
42. ئەبۇ داۋۇد، سۈننەت، 15

ئىلاھ يوق" دېسىمۇ ئۇنى ئۆلتۈردۈم. بۇ ئەھۋال كۆڭلۈمنى بەك يېرىم قىلدى. ئۇرۇشتىن قايتىپ، بولغان ئەھۋالنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بايان قىلدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

ـ قىيامەت كۈنى ئۇ ئادەم ئېيتقان لائىلاھە ئىللەللاھ سۆزىدىن سېنى كىم قۇتقۇزىدۇ؟ ـ دېيىشى بىلەن مەن:

ـ بۇ ئادەم قىلىچتىن قورقۇپ ئىمان ئېيتتى، ـ دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

ـ سەن ئۇنىڭ يۈرىكىنى يېرىپ، كۆردۈڭمۇ؟ لائىلاھە ئىللەللاھنى سەمىمىي دېدىمۇ ياكى قىلىچتىن قورقۇپ دېدىمۇ؟ قانداق بىلدىڭ؟ ـ دەپ نارازى بولدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ تەنبىھنى شۇنچىلىك كۆپ قىلدىكى، كاشكى ئىلگىرى مۇسۇلمان بولمىغان بولسام (بۇ ۋەقەدىن كېيىن مۇسۇلمان بولغان بولسام)، بۇ ۋەقە بىلەن ئۇچراشمىغان بولسام، دېدىم.[43]"

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ تەۋسىيە، ئاگاھلاندۇرۇشىغا قارىماي بەزى ئاشقۇن شەخس ۋە تائىپىلەر بەزى كىشىلەر ۋە تەرىقەت ئەھلىنى تەكفىر قىلىدۇ. كىشىلەرنى ئۇرۇنسىز تەكفىرگە ئېلىپ بارىدىغان سەۋەبلەر، جاھىللىق، مۇتەئەسسىپلىك، ھەسەت ۋە مەنپەئەتپەرەسلىكتۇر. يەنى تەكفىرنى قارشى تەرەپنى جازاغا مەھكۇم قىلىش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان بىر قۇرال دەپ ئويلاش غەپلىتىدۇر.

43. مۇسلىم، ئىمان، 41؛ ئەبۇ داۋۇد، جىھاد، 95؛ ئىبنى ماجە، فىتەن، 1

تەكرارلاش سوئاللىرى

1 ـ تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ.

1) ئېتىقاد ئىلمىنىڭ غايىسى نېمە؟

.....

2) ئېتىقاد ئىلمىنىڭ باشقا ئىسلامىي ئىلىملەر ئارىسىدىكى ئەھمىيىتى نېمە؟

.....

3) ئېتىقاد ئىلمى تايىنىدىغان مەنبەلەر قايسى؟

.....

4) ئىماننىڭ سۆز ۋە ئىستىلاھ مەنىسى نېمە؟

.....

5) ئىماندا تەستىقلاشنىڭ ئەھمىيىتىنى كۆرسىتىدىغان بىرەر ئايەت ياكى ھەدىس كۆرسىتىڭ.

.....

6) ئۇمۇمىي ئىمان بىلەن تەپسىلىي ئىمان ئوتتۇرىسىدا قانداق پەرق بار؟

.....

7) تەپسىلىي ئىماننىڭ دەرىجىسى ھەققىدە مەلۇمات بېرىڭ.

.....

8) ئىماننىڭ ئىناۋەتلىك بولۇشىنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

.....

9) مۆمىن، كاپىر، مۇناپىق ئاتالغۇسىنى ئىزاھلاڭ.

.....

10) كۇپرىلىق ۋە شىرىك دېگەن نېمە؟

.....

11) كىمنى دېئىست دەيمىز؟

.....

12) ئاگنوستىك بىر كىشىنى كاپىر دېيىشكە بولامدۇ؟

.....

13) تەكفىر دېگەن نېمە؟

.....

14) بىرسىنى تەكفىر قىلىشتا مۇسۇلمان نېمىلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك؟

.....

2 ـ توغرا جاۋابنى تاللاڭ.

1) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئېتىقاد ئىلمىنىڭ تېمىسى ئەمەس؟

ئا) ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكى

ئە) پەيغەمبەرلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى

ب) ئىبادەتلەرنىڭ تۈرلىرى

پ) ئىلاھىي كىتابلار

2) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئېتىقاد ئىلمى تايىنىدىغان مەنبەلەر ئەمەس؟

1) قۇرئان ئايەتلىرى

2) كەھانەت (ئالدىن بىشارەت)

3) ھەدىسلەر

4) ئەقىل

5) چۈش

ئا) 1 ۋە 2

ئە) 2، 3، 4

ب) 2 ۋە 3

پ) 1، 2 ۋە 3

3) ئېتىقاد ئىلمى تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسىنى نىشان قىلىدۇ؟

ئا) نامازنىڭ قانداق ئوقۇلىدىغانلىقىنى ئۆگىتىش

ئە) مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاقىنى گۈزەللەشتۈرۈش

ب) ئاللاھنىڭ بارلىقىغا ئەقلىي ۋە لوگىكىلىق دەلىل كەلتۈرۈش

پ) پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىبرەتلىك ھاياتىنى ئۆگىتىش

4) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئىمان سۆزىنىڭ لوغەت مەنىسى ئەمەس؟

ئا) قايىل بولۇپ قوبۇل قىلىش

ئە) تەسلىم بولۇش

ب) يۈرەكتىن ئىشىنىش

پ) ئىشەنچلىك بولۇش

5) بىر ساھابە گەرچە قەلبىدە ئىمانى كۈچلۈك بولسىمۇ بىراق قۇرەيش مۇشرىكلىرىنىڭ قاتتىق قىينىـ قىستاقلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمەي ئېغىزىدا مۇسۇلمان ئەمەسلىكىنى ئېيتقان. بۇ ساھابە ھەققىدە ئايەت نازىل بولغان، ئۇنىڭ ئىسمى نېمە؟

ئا) ھەززىتى سۇمەييە

ئە) ھەززىتى ئەممار بىن ياسىر

ب) ھەززىتى زەيد

پ) ھەززىتى بىلال

6) تەقلىدىي ئىماننىڭ ئەقلىي دەلىللەر بىلەن كۈچلەندۇرۇلۇپ، يۈرەكتىن قوبۇل قىلىدىغان ھالەتكە كېلىشىنى قايسى ئاتالغۇ بىلەن ئاتايمىز؟

ئا) تەھقىقىي ئىمان

ئە) ئىجمالىي ئىمان

ب) تەپسىلىي ئىمان

پ) كامىل ئىمان

7) ئەھلى سۈننەت ئېتىقادىدا ئىمان ..... جەھەتتىن كۆپەيمەيدۇ ۋە كەملىمەيدۇ. لېكىن .... جەھەتتىن كۆپىيىدۇ ياكى ئازىيىدۇ. يۇقىرىدىكى بوش ئورۇنلارغا قايسى سۆزنى قويۇش كېرەك؟

ئا) دەرىجىسى / تەستىق،

ئە) ئىشىنىشكە تېگىشلىك ئاساسلارنىڭ سانى/ كۆچلۈك ۋە ئاجىزلىق جەھەتتىن

ب) كىشى / ئىشىنىشكە تېگىشلىك نەرسىلەر

پ) ئىشىنىشكە تېگىشلىك نەرسىلەر / كىشى

8) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ھەدىس-شېرىپلاردا دېيىلگەن بۇيۇك گۇناھلاردىن ھېسابلىنىدۇ؟

1) ئاتا-ئانىغا ئىتائەتسىزلىك
2) يالغان گۇۋاھلىق بېرىش
3) سېھىر قىلىش
4) جازانىخورلۇق
5) يېتىم ھەققىنى يېيىش
6) نامازدا ئوڭ-سولغا قاراش

ئا) 1، 2، 3، 4
ئە) 1، 2، 3، 4 ۋە 5
ب) 2، 3، 4 ۋە 5
پ) 2، 3، 4 ۋە 6

9) مۆمىن كىشى ئاللاھ ئالدىدا ...بىلەن... ئارىسىدا بولۇشى كېرەك.

يۇقىرىدىكى بوش ئورۇنغا قايسى سۆزنى قويۇش كېرەك؟

ئا) پېقىرلىق / بايلىق
ئە) ئىتائەت / تەسلىمىيەت
ب) قورقۇش / ئۈمىد
پ) مەردلىك / پىخسىقلىق

10) ئىمان ۋە ئىنكار جەھەتتىن مۇناپىق كىم؟

ئا) ئىنسانلارنى ئالدايدىغان ئالدامچى ساختىپەزلەر
ئە) ئاللاھ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قەلبىدە ئىنكار قىلغان تۇرۇپ، مۇسۇلمانلارغا ئىمان ئېيتقانلىقىنى سۆزلىگەن كىشى
ب) يالغانچىلىقتا مەشھۇر بولغان كىشى
پ) داۋاملىق مۇسۇلمانلار بىلەن ئورۇشقان كىشى

11) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئىسلام دۇنياسىدا تەكفىر قىلىشنىڭ زىيىنى ئارىسىدا يەر ئالىدۇ؟

1) مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدە تەكفىر ئومۇملاشقان ۋاقىتتا ئىناق-ئىتتىپاقلىق زىيانغا ئۇچرايدۇ.
2) خرىستىئانلارنى كاپىر دەپ قاراش، مۇسۇلمانلارغا ئىقتىسادىي جەھەتتىن زىيان ئېلىپ كېلىدۇ.
3) تەكفىر قىلىنغان كىشى ھەقىقەتەن مۇسۇلمان بولسا، تەكفىر قىلغۇچى كاپىر بولۇش ئېھتىمالى بار.

ئا) 1 ۋە 3
ئە) 1 ۋە 2
ب) پەقەتلا بىرىنچىسى
پ) ھەممىسى

12) ئەھلى قىبلە كىمنى كۆرسىتىدۇ؟

ئا) بەش ۋاقىت نامازغا ئوقۇغانلارنى
ئە) جۈمە ۋە ھېيت نامىزى ئوقۇغۇچىلارنى
ب) بارلىق نامازلارنى جامائەت بىلەن ئوقۇغۇچىلارنى
پ) كەبىگە قاراپ، نامازغا ئوقۇشنىڭ پەرز ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدىغان مۆمىنلەرنى

2 ـ باب

ئاللاهقا ئىشىنىش

تەملار

- ئاللاهقا ئىشىنىش
- ئاللاهنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكى
- ئاللاهنىڭ ئىسىم ۋە سۈپەتلىرى
- ئاللاهنىڭ پېئىلىي سۈپەتلىرى

1-ئاللاھقا ئىشىنىش

كائىناتنى ياراتقان، ئىدارە قىلىدىغان، ئۆزىگە ئىبادەت قىلىنىدىغان يېگانە ۋە ئەڭ بۈيۈك مەۋجۇدات بولغان ئاللاھقا ئىشىنىش، ئىمان ئاساسلىرىنىڭ بىرىنچىسى ۋە ئاساسىدۇر. پۈتكۈل ئىلاھىي دىنلاردا ئەقىدە ئاساسلىرى ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە بارلىقى (تەۋھىد) ئەڭ مۇھىم ئەقىدە ئاساسى بولغان. چۈنكى ئىلاھىي دىنلاردىكى ئىمان ئاساسلىرى ئاللاھقا ئىشىنىش ۋە ئۇنىڭ بىرلىكىگە تايىنىدۇ.

ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ: "كىشىلەرنىڭ ئاگاھلاندۇرۇلۇشى، ئاللاھنىڭ بىر ئىكەنلىكىنى بىلىشلىرى، ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ ۋەز - نەسىھەت ئېلىشلىرى ئۈچۈن، بۇ (قۇرئان) تەبلىغدۇر (يەنى كىشىلەرگە تەبلىغ قىلىش ئۈچۈن نازىل قىلىندى.[1]"

"ئاللاھ" دېگەن سۆز بەرھەق مەبۇدىمىزنىڭ خاس ئىسمى بولۇپ، بۇ ھەقتە ئىسلام ئالىملىرى مۇنداق دەيدۇ:

"ئاللاھ بارلىقى زۆرۈر بولغان ۋە بارلىق ماختاشلارغا لايىق بولغان مۇقەددەس زاتنىڭ ئىسمىدۇر." ئىزاھاتتىكى "بارلىقى زۆرۈر بولغان" سۆزى ئاللاھنىڭ يوقلۇقىنىڭ تەسەۋۋۇر قىلىنمايدىغانلىقى، مەۋجۇد بولۇش ئۈچۈن ھېچبىر مەۋجۇداتنىڭ ياردىمىغا موھتاج بولمايدىغانلىقى، بۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسى ۋە ھۆكۈمرانى ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. "بارلىق ماختاشلارغا لايىق بولغان" سۆزى بولسا مۇكەممەللىك ۋە ئالىيجانابلىقنى ئىپادىلەيدىغان ئىسىم ۋە سۈپەتلەر بىلەن بېزەنگەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ. ئاللاھ سۆزى ئىسلامىي تېكىستلەردە ھەقىقىي ئىبادەت قىلىنىدىغان مەۋجۇداتنىڭ ۋە يېگانە ياراتقۇچىنىڭ ئىسمى بولۇپ ئىشلىتىلىدۇ. بۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭدىن باشقا جانلىققا بۇنداق ئىسىم بېرىلمىگەن. ئەرەبچە ياكى بۇ تەلەپپۇزنى شۇ پېتى قوبۇل قىلغان باشقا مۇسۇلمان مىللەتلەرنىڭ تىلىدا ھەر قانداق بىر كۆپلۈك شەكلىدە ئىشلىتىلمىگەن.

ئاللاھقا ئىشىنىش، ئاللاھنىڭ بار ۋە يېگانە ئىكەنلىكىگە، بارلىق ئۈستۈن سۈپەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكى ۋە نوقسان سۈپەتلەردىن يىراق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىش دېگەنلىكتۇر.

بۇنىڭغا ئاساسەن بىر مۇسۇلمان ئاللاھقا مۇنداق ئىشىنىشى كېرەك:

- جانابى ئاللاھ بار ۋە يېگانەدۇر.
- پۈتكۈل جانلىقلارنى ۋە كائىناتنى ياراتقان ھەم ياشاتقاندۇر.
- ئۇنىڭ بارلىقىنىڭ باشلىنىشى ۋە ئاخىرلىشىشى يوقتۇر.
- ئۇ يارىتىلغۇچىلارغا ۋە يارىتىلغۇچىلارمۇ ئۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ.
- ئۇ مەۋجۇت بولۇش ئۈچۈن باشقىسىغا موھتاج ئەمەس.
- ھېچبىر ئەزا ۋە ۋاستىغا موھتاج بولماستىن ھەر نەرسىنى بىلىدۇ، كۆرىدۇ ۋە ئاڭلايدۇ.
- مۇتلەق ھايات ئىگىسىدۇر، مۇتلەق كۈچ-قۇدرەتكە ئىگە، مۇتلەق ئىرادىگە ئىگە، ئۇ خالىغىنى قىلىدۇ، بىر نەرسىنى قىلىشنى خالىغاندا، ئۇ نەرسىگە بول دېسە بولىدۇ.
- ئاۋاز ۋە ھەرپكە موھتاج بولماستىن سۆزلەيدۇ، پەيغەمبەرلىرى ۋاستىسى بىلەن ئىنسانلارغا كىتاب ئەۋەتىدۇ ۋە ئەۋەتتى.

1. ئىبراھىم سۈرىسى 42-ئايەت

1. هەر ئىنساننىڭ ئاللاهقا ئىشىنىش مەجبۇرىيىتى بار

هەر نەرسىنى بىلىدىغان ۋە هەر نەرسىگە كۈچى يېتىدىغان ئاللاهقا ئىشىنىش، ئەقلى هۇشى جايىدا بولغان هەر ئىنساننىڭ ئەسلى ۋەزىپىسىدۇر. ئىلاهىي دىنلارنىڭ كېلىشى ۋاقىتلىق توختاپ قالغان ۋاقىتلاردا ياشىغان، هېچبىر دىندىن خەۋىرى بولمىغان كىشىلەرمۇ ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ۋە ئىمام ماتۇرىدى قاتارلىق ئالىملارنىڭ قارىشىچە، ئاللاهنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىنى ئەقلى بىلەن تېپىش مەسئۇلىيىتى بار. چۈنكى ئىنسان تەبىئىتىدىن كېلىپ چىققان مۇتلەق ۋە ئۈستۈن بىر كۈچكە ئىشىنىش ھېس-تۇيغۇسى بىلەن كائىناتتىكى ئەقلىنى ھەيران قالدۇرىدىغان تەرتىپنى كۆرگەندىن كېيىن بۇ تەرتىپنى ئورناتقان يېگانە، تەڭداشسىز ۋە ئەبەدىي قۇدرەت ئىگىسى بىر ياراتقۇچىنى ئاسان تاپالايدىغان قابىلىيەتكە ئىگە.

بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن: "ئۆ ئاسمانلارنىڭ، زېمىن ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى شەيئىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىدۇر، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلغىن، ئاللاهنىڭ ئىبادىتىگە چىداملىق بولغىن، سەن ئۇنىڭ شېرىكى بارلىقىنى بىلەمسەن؟[2]"

ئاللاهقا ئىشىنىشنىڭ ئىنسان ھاياتىدا ئۆزىنىڭ كىشىلىك تەرەققىياتى ۋە بەخت-سائادىتىنى قولغا كەلتۈرۈشتە نۇرغۇن ئىجابىي رولى بار. بۇلارنى تۆۋەندىكىدەك ئوتتۇرىغا قويۇشقا بولىدۇ:

1) ئاللاهقا ئىشىنىش ئىنسانىنى ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇپ، توغرا يولدا مېڭىشىغا تۈرتكە بولىدۇ. چۈنكى ئاللاهقا ئىشەنگەن ئىنسان دۇنيادا قىلغان ياخشى ۋە ياماق ئىشلىرىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدىغانلىقىنى بىلىدۇ.

بۇ ھەقتە ئاللاهتائالا مۇنداق دەيدۇ:

وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللّٰهِ يَهْدِ قَلْبَهُ

"كىم ئاللاهقا ئىشەنسە، ئاللاه ئۇنىڭ قەلبىنى توغرا يولغا باشلايدۇ.[3]"

2) ئاللاهقا ئىشەنگەن بىر كىشى ھەر نەرسىنى بىلگۈچى، ھەر نەرسىنى كۆرىدىغان ۋە كۆزىتىدىغان بىر ياراتقۇچىنىڭ بارلىقىنى بىلىپ، گۇناھ ئىشلاردىن يىراق تۇرىدۇ، ئاللاهنىڭ ئەمر ۋە چەكلىمىلىرىگە تولۇق ئىتائەت قىلىشقا تىرىشىدۇ.

3) ئاللاهقا ئىشەنگەن كىشى مال-دۇنيا، شان-شۆھرەت ۋە باشقا ئىنسانلارغا چوقۇنمايدۇ.

4) ئاللاهقا ئىشەنگەن كىشى يېگانە رىزىق بەرگۈچىنىڭ ئاللاه ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ. بۇ سەۋەبتىن پىخسىقلىق، ئاچكۆزلۈك، تاماخورلۇقتەك ناچار ئىللەتلەردىن يىراق تۇرىدۇ. مال-دۇنيانىڭ ھەقىقىي ئىگىسىنىڭ ئاللاه ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ۋە مەرتلىك، سېخىلىق، پىداكارلىق قاتارلىق گۈزەل خىسلەتلەرگە ئىگە بولىدۇ.

5) ئاللاهقا ئىشەنگەن كىشى يىگىتلىك، جاسارەت، ئۆلۈمدىن قورقماسلىقتەك پەزىلەتلەرگە ئىگە بولىدۇ. شېھىتلىك ئاللاهقا ئىشەنگەن كىشى ئۇچۇن ئەڭ بۈيۈك ئارزۇدۇر.

6) ئاللاهقا ئىشىنىش، ئىنساندا يارىتىلىشتىن بار بولغان مۇقەددەس بىر ياراتقۇچىغا ئىشىنىش ۋە ئۇنىڭغا ئىلتىجا قىلىش ئېھتىياجىنى قانائەتلەندۈرگەنلىكى ئۈچۈن كۆڭۈلگە خاتىرجەملىك ئاتا قىلىدۇ. كۆڭلى خاتىرجەم بولغان ئىنسان تۇرمۇشتىكى قىينىچىلىقلارنى ئاسان ھەل قىلىدۇ، ھەل قىلالمىسا سەبىر قىلىدۇ، ئۈمىدسىزلىك ۋە روھىي چۈشكۈنلۈككە

2. مەريەم سۈرىسى 65-ئايەت
3. تەغابۇن سۈرىسى 11-ئايەت

ئۇچرىمايدۇ. زامانىمىزدا كۆرۈلۈۋاتقان پىسخىك توسالغۇلار، ھەتتا ئۆلۈۋېلىشنىڭ ئاساسلىق سەۋەبلىرىدىن بىرسى ئىمانسىزلىق ياكى ئىمان ئاجىزلىقىدىن ئىبارەت بولۇۋاتىدۇ.

7) ئاللاھقا ئىشەنگەن بىر ئىنسانغا نىسبەتەن قېرىنداشلىق ۋە مەرھەمەت چۈشەنجىسى يەر شارىدىكى پۈتكۈل ئىنسانىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى قايسى ئىرق، قايسى مىللەت، قايسى مەدەنىيەتكە تەۋە بولۇشىدىن قەتئىنەزەر پۈتكۈل ئىنسانلار ئاللاھنىڭ بەندىسىدۇر.

خۇلاسىلىساق، ئاللاھنى تونۇپ، چىن دىلىدىن ئىشەنگەن كىشى بەختلىك، ئىشەنچلىك، باشقىلارغا زىيان سالمايدىغان مېھرىبان، شەپقەتلىك كىشىدۇر. ئاللاھقا ئىشەنگەن كىشى ئۆزى خالىغانىنى، باشقىلار ئۈچۈنمۇ خالايدۇ ۋە ھەممەيلەننى ياخشى كۆرىدۇ. يۇنۇس ئەمرە ئېيتقاندەك: "ياراتقۇچىنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن يارىتىلغۇچىلارنى ياخشى كۆرىمىز" دېگەن ئاڭغا ئىگە بولىدۇ.

2ـ ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكى

ئاللاھ ئېتىقادى ئىنسان تەبىئىتىدە بار بولغانلىقى ئۈچۈن ئىنسان ئۆز ئەتراپىدىن قانچىلىك سەلبىي تەسىرلەرگە ئۇچرىسىمۇ ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىنى قوبۇل قىلىشى كېرەك. بۇ سەۋەبتىن قۇرئان كەرىمدە ئاللاھتائالا ھەققىدە نازىل قىلىنغان ئايەتلەرنىڭ كۆپ قىسمى ئۇنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىنى بايان قىلىدۇ؛ تەۋھىد ئەقىدىسى يەنى ئاللاھنىڭ شېرىكى ۋە تەڭدىشى يوقلۇقىنى بىلدۈرىدۇ. قۇرئاندا ئاللاھنىڭ بارلىقى مەسىلىسى ئىنسان ئۈچۈن بىلىشى كېرەك بولغان تەبىئىي، زۆرۈر ۋە ئوچۇق ھەقىقەت دەپ قوبۇل قىلىنغان. نورمال ئەھۋالدا ساغلام تەبىئەتلىك بىر ئىنساننىڭ ياراتقۇچىنى تاپالايدىغانلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ

لېكىن جەمئىيەتتە ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغان ياكى شۈبھە قىلىدىغان ئىنسانلار مەۋجۇت. بۇ خىل كىشىلەر ئۈچۈن ئاللاھنىڭ بارلىقى ئەقلىي جەھەتتىن ئىسپاتلىنىشى كېرەك. بۇ ئەھۋال ئالدى بىلەن ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىنىڭ ئەقلىي دەلىللەر بىلەن بىلىنىشىنى تەقەززا قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە قۇرئان ۋە ھەدىس بۇ ئەقلىي دەلىللەر ئۈچۈن مول مەنبە بولالايدۇ.

ئىسلام ئېتىقادىدا ئاللاھ يەككە ۋە يېگانەدۇر. بۇ بىرلىك سان جەھەتتىكى بىرلىك ئەمەس. چۈنكى سان بۆلۈنىشى ياكى كۆپەيتىلىشى مۇمكىن. ئاللاھ بۇنداق بولۇشتىن مۇنەززەھتۇر. ئۇنىڭ بىرلىكى زاتى، سۈپىتى، ئىسمى ۋە پېئىلىدا رەب بولۇشى، قۇدرىتىدە يېگانە بولۇشىدىن، تەڭدىشى ۋە ئوخشىشى بولماسلىقىدىنىدۇر. ئىخلاس سۈرىسىدە ئاللاھنىڭ بىر ئىكەنلىكى، ھېچبىر نەرسىگە موھتاج ئەمەسلىكى، تۇغمىغانلىقى ۋە تۇغۇلمىغانلىقى ئۇنىڭ ھېچبىر تەڭدىشىنىڭ يوقلۇقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

كافىرۇن سۈرىسىدە ئىبادەتنىڭ پەقەتلا ئاللاھقا قىلىنىدىغانلىقى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كاپىرلار چۈقۇنغان نەرسىلەرگە ئىلگىرىمۇ چوقۇنمىغانلىقى ۋە بۇندىن كېيىنمۇ چوقۇنمايدىغانلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. قۇرئان كەرىمنىڭ كۆپلىگەن سۈرىلىرىدە ئاللاھنىڭ بىرلىكى، ئوخشىشى ۋە تەڭدىشىنىڭ يوقلۇقى بايان قىلىنىدۇ: "ئاللاھنىڭ بالىسى يوق، ئۇنىڭغا باراۋەر باشقا بىر ئىلاھمۇ يوق، ئەگەر بۇنداق بولسا ئىدى، ئۇ چاغدا ھەر ئىلاھ ئۆزى ياراتقان مەخلۇقنى يالغۇز ئىگىلەيتتى، بەزىسى بەزىسىدىن غالىب كېلەتتى، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئاللاھقا نىسبەت بەرگەن نەرسىلىرىدىن پاكتۇر."[4]

لَوْ كَانَ فِيهِمَآ اٰلِهَةٌ اِلاَّ اللّٰهُ لَفَسَدَتَا...

كائىناتتىكى تەرتىپ ئاللاھنىڭ بىرلىكىنىڭ ئەڭ بۈيۈك دەلىلىدۇر، كۆپ قىسمى مەككىدە نازىل بولغان قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ بىر قىسمى بۇاستە تەۋھىدنى بايان قىلىدۇ. ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى ئىقرار قىلىش

4. ئىبراھىم سۈرىسى 10ـ ئايەت

ۋە ھەر خىل شېرىكنى ئۇنىڭدىن يىراق قىلىش بىلەن شەكىللىنىدىغان تەۋھىد، ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكىدۇر. ھەر تۈرلۈك ئىنسانىي سۈپەتلەردىن يىراق بېگانە ئاللاھ ئەقىدىسى ئىسلام دىنىنى جاھىلىيەت بۇتپەرەسلىكى ۋە كېيىنكى زامانلاردا بوزۇلغان يەھۇدىيلىق، خرىستىئانلىق قاتارلىق ساماۋى دىنلاردىن ۋە باشقا باتىل دىنلاردىن پەرقلەندۈرىدۇ.

1. ئاللاھنىڭ بارلىقىنىڭ ئەقلىي دەلىللىرى

بىر قىسىم ئىسلام ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە ئىنسانىدىكى مۇقەددەس بىر زاتقا ئىشىنىش ئېھتىياجى يارىتىلىشتىن مەۋجۇت بولغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھنىڭ بارلىقىغا مۇناسىۋەتلىك سىرتتىن دەلىل ئىزدەشكە، ھەتتا مەنتىقىي ۋە ئەقلىي دەلىل ئىزدەشكە ھېچبىر ھاجەت يوق. تەبىئىتى بۇزۇلمىغان، روھى ساغلام ھەر ئىنسان ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە بارلىقىنى بىلىپ يېتەلەيدۇ. بۇ يەردىكى ئاللاھنىڭ بارلىقىنى كۆرسىتىدىغان ماددىي دەلىللەر ئىنسانىنى ئاگاھلاندۇرۇش ۋە كۆڭلىدىكى ھېس-تۇيغۇنى كۈچلەندۈرۈشتىن ئىبارەت. بۇ ماگنىت بىلەن تۆمۈرنىڭ بىرى-بىرىنى ئۆزىگە تارتقىنىغا ئوخشايدۇ. چۈنكى بىر نەرسىگە ئىشىنىش ئىنسانىنىڭ يارىتىلىشىدا مەخپىي بار. بۇ سەۋەبتىن ئىنسان يارىتىلىش ئالاھىدىلىكى (تەبىئىتى) بۇزۇلمىغان مۇددەتكىچە ئەقىل ۋە ۋىجدانىنىڭ يارىمى بىلەن ياراتقۇچىنى تاپالايدۇ. چۈنكى ئىنسان ئېچ دۇنياسى ۋە تاشقى دۇنيادا ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان نەرسىلەرگە قاراپ، بۇ نەرسىلەردىن ئاللاھنىڭ بارلىقىنى تونۇپ يېتەلەيدىغان قابىلىيەتكە ئىگە قىلىپ يارىتىلغان. چۈنكى ئىنسانىنىڭ يارىتىلىشى ئاللاھنىڭ بارلىقىنىڭ پولاتتەك پاكىتىدۇر.

كۆپ سانىدىكى ئىسلام ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە، ئىنسان ئۆز ئەھۋالى ۋە كائىناتنىڭ يارىتىلىشىنى تەپەككۇر قىلىپ، ئاللاھنىڭ بارلىقىنى كۆرسىتىدىغان دەلىللەرنى تاپالايدۇ.

لَا تُدْرِكُهُ الْاَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْاَبْصَارَ

بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ: "كۆزلەر ئاللاھنى كۆرمەيدۇ، ئاللاھ كۆزلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ، ئاللاھ (بەندىلىرىگە) مېھرىبانىدۇر، ھەممىدىن خەۋەردارىدۇر.[5]" دېگەن ئايەت ئاللاھتائالانى ھېس-تۇيغۇلار بىلەنلا ئىدراك قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ. لېكىن ھېس-تۇيغۇلار ئاللاھنى بىلىشتە ئەقىل ۋە قەلبىنى دەلىللەر بىلەن تەمىنلەيدۇ. يارىتىلغان ھەر نەرسە دەلىلدۇر، كائىناتنىڭ تەڭپۇڭلۇقى ۋە تەرتىپىمۇ دەلىلدۇر. ئىنسان ئەقلى بىلەن بۇ ئىشارەت ۋە دەلىللەردىن چىقىش قىلىپ، ياراتقۇچىنى تېپىشقا تىرىشىدۇ. بىر ئايەتتە:

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْآفَاقِ وفِى اَنْفُسِهِمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ اَنَّهُ الْحَقُّ...

"ئۇلارغا بىز تاكى ئۇلارغا قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغىچە، (ئاسمان - زېمىن) ئەتراپىدىكى ۋە ئۆزلىرىدىكى (قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىپ تۇرىمىز.[6]" دېيىلگەن. ئالىملار تاشقى دۇنيانى كۆزىتىش ۋە ئىنسانىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى كۆزىتىش ئارقىلىق بەزى دەلىللەرنى ئوتتۇرىغا قويغان:

1) فىترەت (ئىنسان تەبىئىتى) دەلىلى: تەبىئىتى ساغلام بولغان ۋە ئۆز ئاجىزلىقىنى تونۇپ يەتكەن ھەر ئىنسان ئەبەدىي قۇدرەت ئىگىسى بىر ياراتقۇچىنى تونۇيدۇ. ئاللاھنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىش ئىنسانىدىكى تەبىئىي ھېس-تۇيغۇدۇر. ئاللاھقا ئىشىنىش ئېڭى ھەر ئىنسان تەبىئىتىدە (فىترىتىدە) بولغانلىقى ئۈچۈن، ھەر ساغلام ئىنساندا ئۇ مەۋجۇتتۇر.

بۇ تەبىئىي ھېس-تۇيغۇلار بىلەن ئاللاھقا ئىشىنىشكە قۇرئان دەۋەت قىلىدۇ:

5. ئەنئام سۈرىسى 103-ئايەت

6. فۇسسىلەت سۈرىسى 53-ئايەت

فَاَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَةَ اللهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللهِ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

”باتىل دىنلاردىن بۇرۇلۇپ ئىسلام دىنىغا يۈزلەنگىن، ئاللاهنىڭ دىنىغا (ئەگەشكىنكى) ئاللاھ ئىنسانلارنى شۇ (فىترەت) بىلەن ياراتقان، ئاللاهنىڭ ياراتقىنىدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ، بۇ توغرا دىندۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى بىلمەيدۇ.[7]“

وَاِذَا مَسَّ الْاِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنْبِهٖٓ اَوْ قَاعِدًا اَوْ قَآئِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَاَنْ لَمْ يَدْعُنَآ اِلٰى ضُرٍّ مَسَّهُ كَذٰلِكَ زُيِّنَ لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

”ئىنسانغا بىرەر زىيان - زەخمەت يەتسە، ياتسىمۇ، ئولتۇرسىمۇ، تۇرسىمۇ، (ئۇنى دەپئى قىلىشىمىزنى تىلەپ) بىزگە دۇئا قىلىدۇ؛ ئۇلارغا يەتكەن زىيان - زەخمەتنى كۆتۈرۈۋەتسەك، گويا ئۇنى كۆتۈرۈۋېتىشىمىزنى تىلەپ بىزگە دۇئا قىلمىغاندەك يامان ئىشنى يەنە داۋاملاشتۇرىدۇ. ھەددىدىن ئاشقۇچىلارنىڭ قىلمىشلىرى ئۇلارغا مۇشۇنداق چىرايلىق كۆرسىتىلدى.[8]“

2) ھۇدۇس دەللىلى: كالام ئالىملىرىنىڭ مەشھۇر بىر دەللىلىدۇر؛ ئالەمنىڭ ۋە ئۇنىڭدىكى مەۋجۇداتلارنىڭ كېيىن بارلىققا كەلگەنلىكى نۇقتىئىنەزەردىن چىقىپ تۇرۇپ، كائىناتنىڭ بىر ياراتقۇچىغا موھتاجلىقىنى، ئاندىن بۇ پىكىرگە تايىنىپ تۇرۇپ ئاللاهنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان بىر دەللىدۇر. چۈنكى بۇ كائىناتتىكى ھەر جانلىق كېيىن مەيدانغا كەلگەن ۋە مەيدانغا كېلىشىنى ئۆزى تەلەپ قىلمىغان. ئۇلارنىڭ بىر زامان ۋە ماكاندا بولۇشىنى تەلەپ قىلغان بىر ياراتقۇچى بولۇشى كېرەك. ئۇ ياراتقۇچى ئاللاھتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

اَوَلَا يَذْكُرُالْاِنْسَانُ اَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ يَكُ شَيْئًا.

”ئىنسان بىز ئۇنى ئىلگىرى يوقتىن بار قىلغانلىقىمىزنى ئەسلىمەمدۇ؟[9]“ ئايىتى ھۇدۇس دەللىنىڭ مەركىزى ئىدىيىسىنى ئىپادىلەيدۇ.

3) ئىمكان دەللىلى: بۇ دەلىل كۆپىنچە ۋاقىتلاردا ئىسلام ئالىملىرىنىڭ، ئالەمنىڭ ”ۋاجىب“ (بولۇشى زۆرۈر) ئەمەس، مۇمكىن (بارلىقمۇ، يوقلۇقمۇ مۇمكىن) بىر مەۋجۇدات ئىكەنلىكى، مەۋجۇت بولۇش ئۈچۈن بىر سەۋەبكە ئېھتىياجى چۈشىدىغانلىقى نوقتىسىدىن چىقىپ تۇرۇپ، ئاللاهنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدىغان بىر دەللىدۇر.

بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

اَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ اَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ.

”ياكى ئۇلار ياراتقۇچىسىز يارىتىلغانمۇ ياكى ئۇلار ئۆزلىرى ياراتقۇچىمۇ؟[10]“ ئايىتى ئىمكان دەللىگە بىر ئۆرنەكتۇر.

4) نىزام دەللىلى: بۇ دەللىگە ئاساسلانغاندا، تەبىئەتتە يۈز بەرگەن ھادىسىلەرنى ھېس قىلىش، ئىدراك قىلىش ئارقىلىق ئۇنىڭدا تەڭپۇڭلۇق ۋە بوزۇلماس تەرتىپ بارلىقىنى، ئۇنىڭ ھەر نەرسىنى بىلگۈچى ۋە ھەر نەرسىگە كۈچى يەتكۈچى بىر ياراتقۇچىنىڭ ئەسىرى ئىكەنلىكىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇ دەلىل غايە،

7. رۇم سۈرىسى 30-ئايەت
8. يۇنۇس سۈرىسى 12-ئايەت
9. مەريەم سۈرىسى 67-ئايەت
10. تۇر سۈرىسى 35-ئايەت

هېكمەت، ئىشەنچ ۋە ئىنايەت دەللىلى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

اَفَلاَ يَنْظُرُونَ اِلَى الْاِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ* واِلَى السَّمَآءِ كَيْفَ رُفِعَتْ* وَاِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ* وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ.

"ئۇلار قارىمامدۇكى، تۆگىلەر قانداق يارىتىلدى؟ ئاسمان قانداق ئېگىز قىلىندى؟ تاغلار قانداق تۇرغۇزۇلدى؟ زېمىن قانداق يېيىتىلدى؟"[11] دېگەن ئايەتلەر نىزام دەللىگە مىسال بولالايدۇ.

شۇنداقلا نىزام دەللى ئاللاھنىڭ تەڭدىشى ۋە ئوخشىشىنىڭ يوقلۇقى، ئۇنىڭ يەككە-يېگانە (تەۋھىد) ئىكەنلىكىنمۇ كۆرسىتىدۇ.

لَوْ كَانَ فِيهِمَآ اٰلِهَةٌ اِلاَّ اللهُ لَفَسَدَتَا...

"ئەگەر ئاسمان-زېمىندا ئاللاھتىن باشقا ئىلاھلار بولسا ئىدى، كائىناتنىڭ تەرتىپى ئەلۋەتتە بوزۇلاتتى."[12]

2. ئاللاھنىڭ بارلىقىغا ئەقلىي دەللىلەردىن ئۆرنەكلەر

كۈنىمىزدە ئاللاھنىڭ بارلىقىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلگىرى سۈرۈلگەن دەللىلەر، ئومۇمىي جەھەتتىن ماتېرىيالىزمنىڭ[13] تاسادىپىيلىق قارىشى ۋە تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەريەسىنىڭ[14] رەت قىلىنىشىنى مەقسەت قىلىدۇ.

كائىنات قانداق بارلىققا كەلگەن؟ دېگەن سوئالغا لوگىكىلىق جاۋاب ئىزدىگەندە لوگىكىلىق قائىدىلەرگە رىئايە قىلغان ئاساستا مۇلاھىزە قىلساق كائىناتنىڭ مەۋجۇتلۇقىدا تۆۋەندىكى ئۈچ ئېھتىماللىق كۆز ئالدىمىزغا كېلىدۇ:

1) كائىنات ئۆزلۈكىدىن پەيدا بولغان، ئۆزىنى ئۆزى يوقتىن بار قىلغان.

2) كائىنات تاسادىپىي مەيدانغا كەلگەن.

3) بۇ كائىناتنى يارىتقان ۋە ئۇنىڭدىكى قانۇنىيەتلەرنى داۋاملاشتۇرۇۋاتقان بىر يارىتقۇچى بار، ئۇ ئاللاھتۇر.

بىز ئىسپاتلىماقچى بولغان ئېھتىمال ئۈچىنچىسىدۇر. بىز بۇ يەردە دەسلەپكى ئىككى ئېھتىمالنىڭ خاتالىقىنى ئوتتۇرىغا قويىشىمىز كېرەك.

بىرىنچى ئېھتىمال: كائىناتنىڭ شەكىللىنىشىدە بۇنداق بىر ئېھتىمالدىن ئېغىز ئېچىش مەنتىقسىزلىقتۇر. چۈنكى سەۋەب-نەتىجە مۇناسىۋىتىدە ھەر نەتىجىنىڭ بىر سەۋەبى، ھەر ئەسەرنىڭ بىر ئاپتورى، ھەر يارىتىلغان نەرسىنىڭ بىر يارىتقۇچىسى بار. كائىنات مەۋجۇت بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى مەۋجۇت قىلغان بىر سەۋەب بار. كائىناتنىڭ ئۆزلۈكىدىن مەيدانغا كېلىشى، رەسسام بولماستىن گۈزەل بىر رەسىمنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى، ئىشچى ۋە بىناكار ئۇستام بولماستىن بىر بىنانىڭ ئۆزلۈكىدىن پۈتۈپ چىقىشى دېگەنگە ئوخشاش ئەقىل ۋە مەنتىق قوبۇل قىلمايدىغان بىر قاراشتۇر.

شائىر نەجمې فازىل بۇ ھەقىقەتنى مۇنداق تەسۋىرلىگەن:

11. غاشىيە سۈرىسى 17-20-ئايەتلەر

12. ئەنبىيا سۈرىسى 22-ئايەت

13. ماتېرىيالىزم: ماددىنى ئەزەلىي ۋە يېگانە ھەقىقەت ھېسابلاپ، روھ ۋە دىننى ئىنكار قىلىدىغان ماتېرىيالىستىك قاراش.

14. تەدرىجىي تەرەققىيات نەزەريەسى: كائىناتتىكى بارلىق جانلىق-جانسىز نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى تەدرىجى تەرەققىيات جەريانىدا ئوتتۇرىغا چىققان دەپ قاراپ، كائىناتتىكى ئۆزگىرىش ۋە تەرەققىياتلاردا ئىلاھى ئىرادە ۋە يارىتقۇچىنى ئىنكار قىلىدىغان دۇنيا قاراش.

قات-قات يۆگىلىپتىمەن ئەتراپقا قارىسام،
يۆگەلگەن بارکەندە، يۆگىگەن يوقمۇ؟
كىم بۇ يۈزنى سىزغان سەنئەتكار رەسسام،
قاراپ ئەينەككە سورىغان يوقمۇ؟

يەنە باشقا بىر شائىر بۇ ئەھۋالنى مۇنداق خۇلاسىلىغان:

بۇ ماكان ئۆزلۈكىدىن بولمىسا پەيدا،
ئەي ئۇستا، بۇ بىنا ئۆزىچە ئېگىزلەمدۇ تىز؟
تامدىكى موريلار سۆزلەيدۇ ساڭا
نار[15] بولمىسا ئۇنىڭدىن چىقامدۇ ئىس؟
بىر قېتىم باغۋەننىڭ كارى بولمىسا باغ بىلەن،
بۇغداي-سامان ئۆزلۈكىدىن ئايرىلامدۇ؟
پەلەك چاقنى چۆگىلىتەر كۈچ بولمىسا،
جاھان ئۆزلۈكىدىن خاتاسىز ئايلىنامدۇ؟

مەۋجۇت بولۇش ئۈچۈن كائىناتنىڭ ھېچ نەرسىگە ئېھتىياجى يوقلۇقى ئېھتىمالىنىڭ قانچىلىك مەنتىقسىزلىقىنى قۇرئان كەرىم مۇنداق بايان قىلىدۇ: "ياكى ئۇلار ياراتقۇچىسىز يارىتىلغانمۇ ياكى ئۇلار ئۆزلىرى ياراتقۇچىمۇ ياكى ئۇلار ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقانمۇ؟ بەلكى ئۇلار (ئاللاھنىڭ بىرلىكىگە) ئىشەنمەيدۇ."[16]

ئىككىنچى ئېھتىمال: كائىناتنىڭ تاسادىپىي مەيدانغا كېلىش ئېھتىمالىمۇ بىرىنچى ئېھتىمالغا ئوخشاش مەنتىقسىزدۇر. چۈنكى يەر شارىدا ئىنسانلار، ھايۋانلار، ھەر خىل ئوت-چۆپلەر ۋە باشقا جانلىقلارنى مەيدانغا كەلتۈرگەن نەرسىنىڭ تاسادىپىي بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. مىليونلارچە يىللاردىن بېرى يەر شارىنى ئۆز ئوربىتىسىدىن بىر مىللىمېتىرمۇ چىقارماي ئايلاندۇرۇۋاتقان بىر ئىرادە بار، شۇنچە چوڭ قۇياش ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىۋاتقان پلانېتلارنى بىر-بىرىگە سوقۇشتۇرماي، ناھايىتى تېز سۈرئەت بىلەن ھەرىكەت قىلدۇرۇۋاتقان بىر سىستېمىنىڭ تاسادىپىي مەيدانغا كېلىشىنى ئەقىل قوبۇل قىلامدۇ؟ نەچچە ئون تىرىليون ھۈجەيرىدىن تۈزۈلگەن ئىنسان بەدىنىنىڭ ئورگانلىرىنىڭ ئاجايىپ مۇكەممەل خىزمەت قىلىشى، بۇلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەت، تەرتىپ ۋە ماسلىشىشچانلىقنى تاسادىپىي دەپ قاراش ئەلۋەتتە مۇمكىن ئەمەس.

قۇرئان كەرىم تەساددىپىيلىقنى رەت قىلىپ، يارىتىش ھەقىقىتىنى ئىنسان ئىدراكىغا مۇنداق تەقدىم قىلىدۇ: "يەر يۈزىدە بىر - بىرىگە تۇتىشاڭغۇ قىتئەلەر بار ۋە تۇرلۇك زىرائەتلەر بار، كۆپ شاخلىق بولغان ۋە كۆپ شاخلىق بولمىغان (بىر ئۈرۈقتىن بىر قانچە تال ئۈنۈپ چىققان، بىر ئۈرۈقتىن پەقەت بىر تال ئۈنۈپ چىققان) خورما دەرەخلىرى بار، (ئۇلارنىڭ ھەممىسى) بىر خىل سۇ بىلەن سۇغىرىلىدۇ، ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن تەمدە ئارتۇق قىلىمىز، بۇلاردا چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار."[17]

ئۈچىنچى ئېھتىمال: دەسلەپكى ئىككى ئېھتىمالنىڭ خاتالىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان ۋاقىتتا ئۈچىنچى ئېھتىمالنى توغرا دەپ قوبۇل قىلىشتىن باشقا يول يوق، ئۇ بولسىمۇ كائىناتنى ياراتقان ۋە ئۇنىڭدىكى تەرتىپنى ساقلاۋاتقان ئەبەدىي قۇدرەت ۋە ئىلىم ئىگىسى بىر ياراتقۇچىنىڭ بولۇشى يەنى ئۇنىڭ بارلىقىغا ئىشىنىش. بۇ ياراتقۇچى بولسا جانابى ئاللاھتۇر. ئاللاھتائالا بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ:

15. ئوت
16. تۇر سۈرىسى 35-36-ئايەتلەر
17. رەئد سۈرىسى 4-ئايەت

...اَفِي اللهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...

"ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقۇچى ئاللاھنىڭ (بىرلىكىدە) شەك بارمۇ؟[18]"

ئېتىقاد ۋە كالام ئالىملىرى ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە بارلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن ھەر خىل دەلىللەر كەلتۈرگەن. بۇ دەلىللەردىن بىرسى:

تاسادىپىي ھالدا چەكسىز ئىرادە ۋە قۇدرەت ئىگىسى ئىككى ئىلاھ (تەڭرى) بار دەپ پەرەز قىلساق، بۇ ئىككى ئىلاھ كائىناتنى ياراتىش مەسىلىسىدە ئۆز ئارا كېلىشىدۇ ياكى كېلىشەلمەيدۇ. ئەگەر كېلىشەلمىسە ئىككى چەكسىز ئىرادە ۋە قۇدرەت ئوتتۇرىسىدا توقۇنۇش مەيدانغا كېلىدۇ. كائىناتنى ئىككىسى ياراتىشنى تالاشقانلىقتىن ئىككىلىسى ياراتالمايدۇ، بۇ سەۋەبتىن كائىنات مەيدانغا كەلمەيدۇ ياكى ئىككى كائىنات يارىتىلىشى كېرەك. ئەگەر بۇ ئىككى ئىلاھ ئۆز ئارا كېلىشكەن بولسا، بۇ كېلىشىش مەجبۇرىي بارلىققا كەلگەن. بۇ ئەھۋالدا ھەر ئىككى ئىلاھ بەزى ئارزۇلىرىدىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇر بولىدۇ. بۇ ئەھۋالدا ھەر ئىككى ئىلاھ ئىرادە ۋە قۇدرەت مەسىلىسىدە ئاجىز قالغان بولىدۇ. بۇ سەۋەبتىن ھەر ئىككى ئىلاھ ئۆزىنىڭ ئارزۇسى بويىچە بىر كائىنات يارىتالمايدۇ. بۇ سەۋەبتىن ئىرادىسى ئاجىز ياكى كەم بولغان بىرسىنىڭ ئىلاھ بولۇشى مۇمكىن ئەمەستۇر. چۈنكى ئىلاھ دېگەنلىك چەكسىز قۇدرەت ئىگىسى بولۇپ، خالىغىنىنى قىلالايدىغان كۈچ ۋە قۇدرەتكە ئىگە زات دېمەكتۇر. ئىلاھ ئاجىز بولالمايدۇ. بۇ ئېھتىماللار تامامەن ئىمكانسىز ئەھۋالدا، ئالەمنىڭ ياراتقۇچىسى بولغان يېگانە بىر ئىلاھ، يەنى ئاللاھنىڭ بىرلىكى زۆرۈر بولىدۇ.

3. قۇرئاندا ئاللاھنىڭ بارلىقىغا مۇناسىۋەتلىك دەلىللەر

قۇرئان كەرىم ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ناھايىتى ئوچۇق ھالەتتە بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

يَا اَيُّهَا النَّاسُ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَالِقٍ غَيْرُ اللهِ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَآءِ وَالْاَرْضِ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ فَاَنّٰى تُؤْفَكُونَ

"ئى ئىنسانلار! ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمەتىنى ياد ئېتىڭلار، ئاللاھتىن باشقا سىلەرگە ئاسماندىن ۋە زېمىندىن رىزىق بېرىپ تۇرىدىغان ياراتقۇچى بارمۇ؟ ئاللاھتىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، (ئاللاھنىڭ ئىبادىتىدىن) قانداقمۇ باش تارتىسىلەر؟[19]" باشقا بىر ئايەتتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

...اَفِي اللهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...

"ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقۇچى ئاللاھنىڭ (بىرلىكىدە) شەك بارمۇ؟[20]"

قۇرئان كەرىمدە ئاللاھنىڭ بارلىقى، بىرلىكى ۋە تەڭداشسىز قۇدرىتىنىڭ دەلىللىرىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئىنسانىنىڭ تەپەككۇر قىلىشى كېرەك بولغان بەزى نەرسىلەر تۆۋەندىكىلەردۇر:

1) بۇيۇك بىر قۇدرەت ۋە ئىلىمنىڭ ئەسەرى بولغان ئىنسانىنىڭ ياراتىلىشى، ئۇنىڭ ئەقلىنى ھەيران قالدۇرىدىغان بەدەن قۇرۇلمىسى، ئورگانلىرى، ئالاھىدىلىكىگە دىققەت قىلساق، بۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى نامايەن قىلىدىغانلىقىنى كۆرەلەيمىز. بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن: "بىز ئىنسانىنى ھەقىقەتەن لاينىڭ جەۋھىرىدىن ياراتتۇق، ئاندىن ئۇنى بىر پۇختا قارارگاھ (يەنى بەچچىدان)دا (جايلاشقان) ئابى مەنىي قىلدۇق. ئاندىن ئابى مەنىنى لەختە قانغا ئايلاندۇردۇق، ئاندىن لەختە قانىنى پارچە گۆشكە ئايلاندۇردۇق، ئاندىن پارچە گۆشنى سۆڭەككە ئايلاندۇردۇق، ئاندىن سۆڭەككە گۆش قوندۇردۇق، ئاندىن ئۇنى (جان كىرگۈزۈپ) باشقا مەخلۇققا ئايلاندۇردۇق، ئەڭ ماھىر ياراتقۇچى ئاللاھ

18. ئىبراھىم سۈرىسى 10-ئايەت
19. فاتىر سۈرىسى 3-ئايەت
20. ئىبراھىم سۈرىسى 10-ئايەت

(ھېكمەت ۋە قۇدرەت جەھەتتىن) ئۇلۇغدۇر."[21]

2) بۇرۇلمىغان، راۋان ئايلىنىۋاتقان مۇكەممەل كائىنات تەرتىپى ئىچىدە يەر شارى، تاغ-دېڭىز، ئاسمان-زېمىنلارنىڭ بىر-بىرىگە ماس ھالدا مۇكەممەل يارىتىلىشى ئاللاھنىڭ بارلىقىنىڭ دەلىللىدۇر. يەر شارىنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ ياشىشى ئۈچۈن ئۈيغۇن قىلىنىشى، ھەر خىل پەسىللەرنىڭ بارلىققا كېلىشى، يەر شارىنى قوغداۋاتقان ئاتموسفېرا، ئاسمان-زېمىندىكى بارلىق نەرسىلەرنىڭ ئىنسانىنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن بېرىلىشى، ئاللاھنىڭ بارلىقى، چەكسىز ئىلىم ۋە قۇدرىتىگە ئىشارەت قىلىدۇ. بۇ ھەقتىكى بىر ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن: "ئۇلار ئاسماننى قانداق (تۈزۈلۈكسىز) بەرپا قىلغانلىقىمىزغا، ئۇنى (يۇلتۇزلار بىلەن) بېزىگەنلىكىمىزگە، ئۇنىڭدا ھېچقانداق يوچۇق يوقلۇقىغا قارىمامدۇ؟ زېمىننى (توغرىسىغا ۋە ئۇزۇنىسىغا سوزۇپ) كەڭ ياراتتۇق، زېمىنده (ئۇنىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) تاغلارنى قىلدۇق ۋە ئۇنىڭدا تۈرلۈك چىرايلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۆستۈردۇق. ئاللاھقا قايتقۇچى ھەر بىر بەندىگە (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى) كۆرسىتىش ئۈچۈن ۋە (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى) ئەسلىتىش ئۈچۈن (شۇنداق قىلدۇق)."[22]

3) پۈتكۈل جانلىقلارنىڭ ئاساسى ماددىسىنى تەشكىل قىلىدىغان سۇ، سۇدىن خوشخەۋەر بېرىدىغان بۇلۇتلارنى ھەيدەيدىغان شامال، ئىنسانىنىڭ كۆپلىگەن ئېھتىياجىنى ھەل قىلىدىغان ئوت قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ يارىتىلىشىمۇ ئاللاھنىڭ بارلىقىغا ئىشارەت قىلىدۇ. بۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك شۇ ئايەتلەرنى مىسال كەلتۈرۈشكە بولىدۇ: "كۆكتىن (بۇلۇتتىن) بەرىكەتلىك سۇنى چۈشۈردۇق، ئۇنىڭ بىلەن باغلارنى ۋە ئاشلىقلارنى، ئېگىز ئۆسكەن، مېۋىلىرى سانجاق-سانجاق بولۇپ كەتكەن خورمىلارنى ئۆستۈردۇق. (ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى) بەندىلەرنىڭ رىزقى ئۈچۈن (ئۆستۈردۇق)، ئۇ سۇ بىلەن ئۆلۈك (يەنى قاقاس) زېمىننى تىرىلدۈردۇق. ئۆلۈكلەرنىڭ تىرىلىشىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاشتۇر."[23]

"ئىنسان ئۆزىنىڭ يېمەكلىكلىرىگە (ئىبرەت نەزىرى بىلەن) قارىسۇن. (بىز بۇلۇتتىن) زور مىقداردا يامغۇر ياغدۇردۇق. ئاندىن زېمىننى (ئۇنىڭدىن ئۆسۈملۈكلەرنى چىقىرىش بىلەن) يارىدۇق. سىلەرنىڭ ۋە ھايۋانلىرىڭلارنىڭ مەنپەئەتلىنىشى ئۈچۈن زېمىندا ئاشلىقلارنى، ئۈزۈمنى، ئوتياشلارنى، زەيتۇننى، خورمىنى، دەرەخلىرى قويۇق باغچىلارنى، تۈرلۈك مېۋىلەرنى، ئوت - چۆپلەرنى ئۆستۈردۇق."[24]

4) ئاي، قۇياش، يۇلتۇز ۋە باشقا پلانېتلار باغلىق بولغان تەرتىپ. ئىنسانىنىڭ ياشىشى ئۈچۈن كۇندۇزنىڭ، ئۇخلاش، ئارام ئېلىش ئۈچۈن كېچىنىڭ يارىتىلىشى ۋە بۇلارنىڭ ئىنسان ۋە جانلىقلارغا كەلتۈرگەن پايدىسى ئاللاھنىڭ بارلىقىنىڭ دەلىللىدۇر. بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن: "ئاللاھ سىلەرگە كېچىنى لىباس، ئۇيقۇنى (بەدىنىڭلار ئۈچۈن) راھەت قىلدى، كۇندۇزنى (تىرىكچىلىك ئۈچۈن زېمىندا) يېيىلىدىغان ۋاقىت قىلدى."[25]

"ئۇلارغا (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) بىر ئالامەت كېچىدىن ئىبارەتكى، ئۇنىڭدىن كۇندۇزنى ئايرىۋېتىمىز - ده (يەنى كۇندۇزنىڭ نۇرىنى يوق قىلىۋېتىمىز - ده)، ئۇلار شۇ ھامان قاراڭغۇدا قالىدۇ. كۇن بەلگىلەنگەن جايىغا قاراپ سەير قىلىدۇ، بۇ، غالىب، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھنىڭ ئالدىنئالا بەلگىلىگەن ئىشىدۇر. ئايغا سەير قىلىدىغان مەنزىللەرنى بەلگىلىدۇق، ئۇ

21. مۆمىنۇن سۈرىسى 12-14-ئايەتلەر
22. قاف سۈرىسى 5-6-ئايەتلەر
23. قاف سۈرىسى 9-11-ئايەتلەر
24. ئەبەسە سۈرىسى 24-32-ئايەتلەر
25. فۇرقان سۈرىسى 47-ئايەت

(ئاخىرقى مەنزىلگە يېتىپ بارغاندا) خورمىنىڭ قۇرۇپ قالغان شېخىغا ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. كۈننىڭ ئايغا يېتىۋېلىشى (يەنى ئىككىسىنىڭ جەم بولۇپ قېلىشى)، كېچىنىڭ كۈندۈزدىن ئېشىپ كېتىشى (يەنى ۋاقتى كەلمەستىن كۈندۈزنىڭ ئورنىنى ئېلىشى) مۇمكىن ئەمەس، ھەر بىرى پەلەكتە ئۇزۇپ تۇرىدۇ.[26]"

قۇرئاندا يەنە، ئىنسان مەنمەنچىلىك ۋە تەكەببۇرلۇققا ئوخشاش ئىللەتلەرنى تۇزەتكەن چېغىدا ئاللاھقا يۈزلىنەلەيدىغانلىقى، ئۇنىڭغا ئىلتىجا قىلالايدىغانلىقى كۆپلىگەن ئايەتلەردە ئىپادىلەنگەن. ئىنسانىنىڭ يارىتىلىشىدا مەۋجۇت بولغان بۇ ئاساسلىق ئالاھىدىلىك سەۋەبىدىن قۇرئان كەرىم ئىنسانلارنى ئاگاھلاندۇرىدۇ، ئاللاھنى ئەسلىتىپ، ئىنسانلارغا يول كۆرسىتىدۇ. يەنە ئىنسانلاردىن ئۆز مەۋجۇتلۇقى ۋە كائىنات ھەققىدە تەپەككۇر قىلىپ، يارىتىلىشتىكى ھېكمەت ۋە تەپسىلاتلارنى چۈشىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

3. ئاللاھنىڭ بارلىقى ھەققىدە مەلۇمات بېرىدىغان ھەدىس ـ شېرىپلەر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بارلىقى ھەققىدە بايان قىلغان ھەدىسلەر كېيىنكى ئالىملارغا ئىمكان، ھۇدۇس، غايە ۋە نىزام دەلىللىرى ھەققىدە ئىلھام مەنبەسى بولغان.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى سەھەرگە يېقىن تۇرۇپ، سىرتقا چىقىپ، ئاسمانغا قاراپ شۇ ئايەتلەرنى ئوقۇغان:

"شۈبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە روشەن دەلىللەر بار. ئۇلار ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ ئاللاھنى ئەسلەپ تۇرىدۇ، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزىدۇ. (ئۇلار ئېيتىدۇ) «پەرۋەردىگارىمىز! بۇنى بىكار ياراتمىدىڭ، سەن پاكتۇرسەن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن.[27]"

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆيگە قايتىپ، بىر مۇددەت ئارام ئالغاندىن كېيىن سىرتقا چىقتى، ئاسمانغا قاراپ يۇقىرىدىكى ئايەتنى ئوقۇپ، تاھارەت ئېلىپ نامازغا ئوقۇدى.[28]

يەمەن خەلقىدىن بىر ھەيئەت، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ: "ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! دىننىڭ ھۆكۈملىرى ۋە ئالەمنىڭ دەسلەپكى يارىتىلىشىنى بىلىش ئۈچۈن كەلدۇق." دېگەندە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ئاللاھ بار ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ھېچبىر نەرسە يوق ئىدى.[29]" دەپ جاۋاب بەردى.

بەدىر ئۇرۇشىدىن كېيىن مۇشرىك ئەسىرلەرنىڭ قويۇپ بېرىلىشى مەسلىسىنى مۇزاكىرە قىلىش ئۈچۈن مەدىنىگە كەلگەن قۇرەيش قەبىلىسىنىڭ كاتتىلىرىدىن جۇبەير بىن مۇتئىم تېخى مۇسۇلمان بولمىغانىدى. بىر نامازشام ۋاقتىدا:

"ئەجبا ئۇلار بىر ياراتقۇچىسىزلا يارىتىلدىمۇ؟ ياكى ئۆز-ئۆزىنى ياراتتىمۇ؟ ئاسمان ۋە زېمىننى كىم ياراتتى؟ ئۇلار چۈشىنىشنى خالىمايدۇ.[30]" مەنسەدىكى ئايەتلەرنى ئوقۇغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى تىڭشىدى. بۇ ئايەتلەرنىڭ مەنىسىنىڭ تەسىرى ئاستىدا قالغان جۇبەير ناھايىتى ھاياجانلىنىپ: "بۇ ئايەتلەرنى تىڭشاۋاتقان ۋاقتىمدا يۈرىكىم ئورنىدىن چىقىپ كەتكىلى تاس قالدى." دېدى. نەتىجىدە بۇ ۋەقە ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئىسلامغا يېقىنلاشتۇرىدىغان بىر ئۇچقۇن بولدى.[31]

يۇقىرىدا دېيىلگەندەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدە ئاللاھنىڭ بارلىقىنىڭ ئەقلىي ۋە نەقلىي كۆپلىگەن دەلىللىرى بار. بۇ ھەدىسلەر دىققەت بىلەن ئانالىز قىلىنسا، ئىمكان، ھۇدۇس، نىزام ۋە

26. ياسىن سۈرىسى 37-40-ئايەتلەر
27. ئال ئىمران سۈرىسى 190-191-ئايەتلەر
28. مۇسلىم، تاھارەت، 51
29. بۇخارى، تەۋھىد، 22
30. تۇر سۈرىسى 35-36-ئايەتلەر
31. بۇخارى، تەپسىر، تۇر سۈرىسى

غايە دەللىللىرىگە مەنبە ۋە ئۆرنەك تەشكىل قىلغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

4. ئاللاھ سۆيگۈسى

ھەقىقىي مۆمىن ئاللاھنىڭ قۇدرىتى، بۈيۈكلىگىنى ھېس قىلىدىغان، رەھمىتى ۋە نېمەتلىرىنى ئەسلەيدىغان بىر كىشىدۇر. بۇنداق بەندە رەببىنى ياخشى كۆرىدۇ ۋە ئاللاھ زىكرى بىلەن داۋاملىق مەشغۇل بولىدۇ. سۆز-ھەرىكەتلىرىدە داۋاملىق رەببىنىڭ رىزاسىنى قازىنىشنى نىشان قىلىدۇ.

ئاللاھقا بەندە بولغان بىر ئىنسان ئاللاھ ۋە پەيغەمبىرىنىڭ بۈيرۇقلىرىغا بويسۇنۇپ، ئۇنىڭ چەكلىگەن ئىشلىرىدىن يىراق تۇرۇش بىلەن ئاللاھ سۆيگۈسىنى ئىسپاتلايدۇ. ھەقىقىي ئىمان ئاللاھ سۆيگۈسىنى جېنىدىن ئەزىز بىلىدىغان كىشىنىڭ ئىمانىدۇر. مۆمىن ئاللاھقا بۇ شەكىلدە ئىشەنگەن ۋاقىتدا ئۇنىڭ سۆيگۈسى بارلىق سۆز-ھەرىكەتلىرىدە ئۆزىنى نامايەن قىلىدۇ. جانابى ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە مۆمىنلەردە ئاللاھ سۆيگۈسىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

”ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەرنىڭ ئاتاڭلار، ئوغۇللىرىڭلار، قېرىنداشلىرىڭلار، خوتۇنلىرىڭلار، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىڭلار (ھەمدە ئۇلاردىن باشقىلار)، تاپقان پۇل-مال‌لىرىڭلار، ئاقىمايى قېلىشىدىن قورقىدىغان تىجارىتىڭلار، ياخشى كۆرۈدىغان ئۆيلىرىڭلار سىلەر ئۈچۈن ئاللاھتىن، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىدىن ۋە ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىشتىنمۇ سۆيۈملۈك بولسا (يەنى شۇلار بىلەن بولۇپ كېتىپ، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە يارىدەم بەرمىسەڭلار)، ئۇ ھالدا سىلەر تاكى ئاللاھنىڭ ئەمرى كەلگۈچە كۈتۈڭلار، ئاللاھ پاسىق قەۋمىنى (يەنى ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ چەك - چېگرىسىدىن چىقىپ كەتكۈچىلەرنى) ھىدايەت قىلمايدۇ.[32]»

ئاللاھتائالا ياخشى كۆرگەن ۋە ئۇلارمۇ ئاللاھنى ياخشى كۆرگەن مۆمىنلەر ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ: ”ئى مۆمىنلەر! سىلەردىن كىمكى مۇرتەد بولىدىكەن، ئاللاھ (ئۇنىڭ ئورنىغا) ئاللاھ ئۇلارنى دوست تۇتىدىغان، ئۇلارمۇ ئاللاھنى دوست تۇتىدىغان، مۆمىنلەرگە كۆيۈنىدىغان، كاپىرلارغا شەپقەتسىز، ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلىدىغان ۋە مالامەت قىلغۇچىنىڭ مالامىتىدىن قورقمايدىغان بىر قەۋمنى كەلتۈرىدۇ. بۇ (يەنى يۇقىرىدىكى سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلىنىش) ئاللاھنىڭ پەزلىدۇركى، (ئاللاھ) ئۇنى (بەندىلىرىدىن) خالىغان كىشىگە بېرىدۇ، ئاللاھ (نىڭ پەزلى) كەڭدۇر، (ئاللاھ) ھەممىنى بىلگۈچىدۇر.[33]“

ئاللاھنى ياخشى كۆرۈش مۆمىننىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكىدۇر. ئاللاھ سۆيگۈسىنى ھېس قىلغان قەلب باشقا سۆيگۈ ئىزدىمەيدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:

”ئۈچ نەرسە كىمدە بولسا، ئۇ ئىماننىڭ تەمىنى تېتىيدۇ: ئاللاھ ۋە رەسۇلىنى ھەممىدىن ئارتۇق ياخشى كۆرۈش، بىر نەرسىنى ئاللاھ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈش، كاپىر بولۇپ كېتىشتىن ئوتقا تاشلىنىشتىن قورقىدەك قورقۇش.[34]“

ئاللاھ سۆيگۈسى ئاللاھنىڭ سانىقسىز نېمەتلىرىنى تونۇپ يەتكەن كىشىنىڭ ھاياتىنى ئۆزگەرتىدۇ، ئۇنى ياخشىلىق ۋە گۈزەللىككە باشلايدۇ. ئاللاھنى ياخشى كۆرگەن ئادەم، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە، ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلىدۇ، تۇرمۇشىنى بۇ شەكىلدە تەرتىپكە سالىدۇ. ئايەتتە دېيىلگەندەك:

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «ئەگەر سىلەر ئاللاھنى دوست تۇتساڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلاركى، ئاللاھ سىلەرنى دوست تۇتىدۇ، (ئۆتكەنكى) گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت

32. تەۋبە سۈرىسى 24-ئايەت
33. مائىدە سۈرىسى 54-ئايەت
34. بۇخارى، ئىمان، 9، 14

قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر.[35]»

قۇرئان كەرىمدە مۆمىنلەرنىڭ ئاللاھنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن ئايەتلەر بولغاندەك، ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان ۋە ياخشى كۆرمەيدىغان مۆمىنلەرنى بايان قىلغان ئايەتلەرمۇ بار. ياخشىلىق قىلغۇچىلار، تەۋبە قىلغۇچىلار، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلغۇچىلار، پاكىز بولغانلار، سەبىر قىلغۇچىلار، تەۋەككۈل قىلغۇچىلار، ئادالەتلىك بولغۇچىلار ۋە ئۆز يولىدا ئۇرۇش قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدۇ؛ ھەددىدىن ئاشقۇچىلار، بوزغۇنچىلار، كاپىرلار، زالىملار، مۇتەكەببىرلەر، ئىسراپخورلار ۋە خائىنلارنى ياخشى كۆرمەيدۇ. ئاللاھنىڭ بەندىسىنى ياخشى كۆرۈشى بەندە ئۇچۇن بەخت-سائادەت مەنبەسىدۇر. چۇنكى بۇ سۆيگۈدىن كېيىن ئۇنىڭ ياردىمى، قوغدىشى، مۇۋەپپەق قىلىشى ۋە ھەر تۈرلۈك نېمىتى كېلىدۇ. بۇ تېمىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسى بىلەن باغلايلى:

اَللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ حُبَّكَ وَحُبَّ مَنْ يُحِبُّكَ والْعَمَلَ الَذِي يُبَلِّغُنِي حُبَّكَ

"ئاللاھىم! سەندىن سېنى ياخشى كۆرۈشنى، سېنى ياخشى كۆرگەنلەرنى ياخشى كۆرۈشنى ۋە سېنىڭ سۆيگۈڭگە يەتكۈزىدىغان ئەمەللەرنى ياخشى كۆرۈشنى تىلەيمەن.[36]"

3ـ ئاللاھنىڭ ئىسىم ۋە سۈپەتلىرى

مۆمىنلەرگە ئاللاھنى، ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى تونۇتىدىغان ئاتالغۇلار ئىسىم ياكى سۈپەت دەپ ئاتىلىدۇ. ھاي (تىرىك)، ئالىم (بىلگۈچى)، خالىق (ياراتقۇچى) قاتارلىق تىل جەھەتتىن سۈپەت قېلىپىدا بولغان سۆزلەر ئىسىم دەپ قوبۇل قىلىنسا، بۇلارنىڭ يىلتىزىنى تەشكىل قىلىدىغان ۋە ئاللاھنىڭ زاتىغا نىسبەت قىلىنغان "تىرىلدۈرۈش، يارىتىش، بىلىش" قاتارلىق ئۇقۇملار سۈپەت دەپ قوبۇل قىلىنىدۇ.

1) "ئاللاھ" خاس ئىسىمدۇر

ئىسلام ئالىملىرىنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ قارىشىچە ئەرەبچە خاس ئىسىم بولغان ئاللاھ كەلىمىسى (لافزاتۇللاھ) ھەر قانداق بىر يىلتىزدىن تۈرلەنمىگەن. ئاللاھ سۆزى ئەرەب تىلى قائىدىسى جەھەتتىن تەنۇىن قوبۇل قىلمايدۇ. سان جەھەتتە ئىككىلىك (تەسنىيە) ۋە كۆپلۈك (جەم) يوقتۇر. ئۆزىگە ئىبادەت قىلىنىدىغان مۇقەددەس زاتنىڭ مەخسۇس ئىسمىدۇر.

2) ئىسمى ئەزەم (ئاللاھنىڭ ئەڭ بۈيۈك ئىسمى)

بۇ تولۇقلىغۇچى سۆز لوغەتتە ئەڭ كاتتا ئىسىم مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ. ئاتالغۇ جەھەتتىن ئاللاھنىڭ ئەڭ گۈزەل ئىسىملىرى ئىچىدە ئورۇن ئالغان ئەڭ كاتتا ئىسىم ئۇچۇن ئىشلىتىلىدۇ. لېكىن ئەڭ كاتتا ئىسىم (ئىسمى ئەزەم)نىڭ قايسى ئىكەنلىكى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلمىغان.

بىر قىسىم ئىسلام ئالىملىرى ئاللاھنىڭ ئىسىملىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ كاتتا ۋە ئۈستۇن ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويسا، يەنە بىر قىسىم ئىسلام ئالىملىرى بارلىق ئىسىملارنى ئوخشاش كۆرگەن. بىر قىسىم ئالىملار ھەدىسلەرنى ئاساس قىلىپ، بەزى ئىسىملارنىڭ بەزىلىرىدىن ئەۋزەل ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بەزى ھەدىسلىرىدە ئىسمى ئەزەم تىلغا ئېلىنىپ، بۇ ئىسىم بىلەن دۇئا قىلىنغان ۋاقىتتا دۇئانىڭ مۇتلەق قوبۇل قىلىنىدىغانلىقى بىلدۈرۈلگەن.[37]

لېكىن ئاللاھنىڭ ئەڭ كاتتا ئىسمىنىڭ قايسى ئىكەنلىكىنى مۇقىملاشتۇرۇشىمىز مۇمكىن ئەمەستۇر.

35. ئال ئىمران سۈرىسى 31-ئايەت

36. تىرمىزي، دەئاۋات، 37، تەپسىرى قۇرئان، 39

37. تېما بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھەدىسلەر ئۈچۈن قارالسۇن. ئەبۇ داۋۇد، ۋىتىر، 23؛ دەئاۋات، 64، 65، 100؛ نەسائى، 58، ئىبنى ماجە، دۇئا، 9، 10

چۈنكى بۇ ھەدىسلەرنىڭ بىر قىسمىدا ئاللاھنىڭ ئىسمى، بىر قىسمىدا راھمان، رەھىم، ئەل ھەييۇل قەييۇم (تىرىك ۋە ھەر نەرسىنى ياشىتىدىغان)، زۇل جەلالى ۋەلئىكرام (ئۇلۇغلۇق ۋە كەرەم ئىگىسى) قاتارلىق ئىسىملار ئاللاھنىڭ ئەڭ كاتتا ئىسىملىرى (ئىسمى ئەزەم) دەپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەڭ كاتتا ئىسمىنى بىلسىمۇ، ئۇممىتىگە ئېنىق بايان قىلمىغانلىقىنىڭ سەۋەبى بەلكىم مۆمىنلەرنىڭ ئاللاھنىڭ بىر ئىسمىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، باشقا گۈزەل ئىسىملىرىغا سەل قاراش ئېھتىماللىقىدىن ئەندىشە قىلغان بولۇشى مۇمكىن.

3) ئەسمائى ھۇسنا (ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرى)

ئەسمائى ھۇسنا جانابى ئاللاھنىڭ بارلىق ئىسىملىرى ئۈچۈن قوللىنىلغان بىر ئاتالغۇدۇر.

اَللّٰهُ لَآ اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى

"ئەگەر سەن ئاشكارا سۆزلىسەڭ (ياكى يوشۇرۇن سۆزلىسەڭ، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئوخشاشتۇر)، چۈنكى ئۇ سىرنى ۋە ئۇنىڭدىنمۇ مەخپىيرەك ئىشلارنى بىلىپ تۇرىدۇ.[38]"

"ئاللاھ ئەڭ چىرايلىق ئىسىملارغا ئىگىدۇر، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەر ئۇنىڭغا تەسبىھ ئېيتىپ تۇرىدۇ، ئۇ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.[39]" بۇ ئايەتلەردە دېيىلگەندەك، ئەڭ گۈزەل ئىسىملار ئاللاھقا خاستۇر. چۈنكى بارلىق كامال ۋە مۇكەممەللىكنىڭ ئىگىسى ئاللاھتۇر. ئۇنىڭ ئىسىملىرى ئەڭ ئۇلۇغ ۋە مۇتلەق ئۈستۈنلۈك مەنىسىگە ئىگە مۇقەددەس ئاتالغۇلاردۇر. ئاللاھنىڭ ئىسىملىرى ئەسمائى ئىلاھىيە دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاللاھتائالانىڭ قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان كۆپلىگەن ئىسىملىرى بار. بەندە بۇ ئىسىملارنى ئۆگىنىپ ئاللاھنى تونۇيدۇ، ئۇنى ياخشى كۆرىدۇ ۋە ھەقىقىي بەندە بولىدۇ. ئاللاھتائالا ياخشى كۆرمىگەن ئادەتلەردىن يىراق تۇرۇپ، ئۇ خوش بولىدىغان خۇي ۋە ئادەتلەر بىلەن زىننەتلىنىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

وَلِلّٰهِ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى فَادْعُوْهُ بِهَا

"ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرى بار، ئاللاھنى شۇ (گۈزەل ئىسىملىرى) بىلەن ئاتاڭلار.[40]" دېيىش ئارقىلىق ئەسمائى ھۇسنا بىلەن دۇئا ۋە تىلەك قىلىش بۇيرۇلغان. مەسىلەن: "ئەيىبلەرنى يوشۇرغۇچى ئى ئاللاھىم! دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئەيىب ۋە خاتالىقلىرىمنى يوشۇرغىن، مېنى خىجىل قىلما" دېيىش. ئەپۇ قىلىنىش ۋە كەچۈرۈم تەلەپ قىلىنغان ۋاقىتتا: "گۇناھلارنى كەچۈرۈم قىلىدىغان، بەندىلىرىنى ئەپۇ قىلىدىغان ئى ئاللاھىم! مېنى ئەپۇ قىلغىن، گۇناھلىرىمنى كەچۈرگىن" دېيىش. تەۋبە قىلىدىغان ۋاقىتتا: "تەۋبىلەرنى قوبۇل قىلىدىغان ئى ئاللاھىم! تەۋبەمنى قوبۇل قىلغىن" دېيىش كېرەكلىكى، مۇشۇنداق چىن يۈرەكتىن ۋە سەمىمى قىلىنغان دۇئالارنى ئاللاھنىڭ ئىجابەت قىلىدىغانلىقى بايان قىلىنغان.

ئەسمائى ھۇسنانىڭ بىردىن كۆپ بولۇشى، ئىشارەت قىلىنغان زاتنىڭ بىردىن كۆپ بولۇشىنى كېرەك قىلمايدۇ. بارلىق ئىسىملار ئۇ يېگانە زاتنى ئىشارەت قىلىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِادْعُواالرَّحْمٰنَ* اَيًّا مَاتَدْعُوا فَلَهُ الْاَسْمَآءُ الْحُسْنٰى

«ئاللاھ دەپ ئاتىساڭلارمۇ بولىدۇ، رەھمان دەپ ئاتىساڭلارمۇ بولىدۇ، قايسىنى ئاتىساڭلار (ھەممىسى ياخشىدۇر). چۈنكى ئاللاھنىڭ نۇرغۇن گۈزەل ئىسىملىرى بار» دېگىن، نامىزىڭدا (قىرائەتنى) (مۇشرىكلار

38. تاھا سۈرىسى 8-ئايەت
39. ھەشر سۈرىسى 24-ئايەت
40. ئەئراف سۈرىسى 180-ئايەت

ئاڭلاپ قېلىپ ساڭا ئەزىيەت يەتكۈزمەسلىگى ئۈچۈن) يۇقىرى ئاۋاز بىلەنمۇ ئوقۇمىغىن، (مۆمىنلەر ئاڭلىماي قالماسلىقى ئۈچۈن) پەس ئاۋاز بىلەنمۇ ئوقۇمىغىن، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئوتتۇرا يول تۇتقىن.[41]"

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر ھەدىسىدە دېيىلگەندەك، ئاللاھتائالا قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە دېيىلگەن ئىسىملىرىدىن باشقا غەيب ئىلمىدە ئۆزىگە خاس قىلىنغان ياكى تاللانغان بەندىلىرىگە بىلدۈرگەن ئىسىملىرىمۇ بار. "ئاللاھىم! ساڭا ئائىت بولغان ھەر ئىسىم بىلەن سەندىن تىلەيمەن. ئۇ ئىسىم بىلەن ئۆزەڭنى ئىسىملەندۈردۈڭ ياكى كىتابىڭدا ۋەھىي قىلدىڭ، يارىتىلغۇچىلاردىن بىرسىگە ئۆگەتتىڭ ياكى غەيب ئىلمىڭدە ئوني ئۆز زاتىڭغا خاس قىلدىڭ.[42]"

ئاللاھنىڭ ئىسىملىرى مەسلىسىدە تايىنىدىغان مەنبە ۋەھىي بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئىسىملارنى ئىنسانلار خالىغانچە ئۆزگەرتسە بولمايدۇ. ئايەت ۋە ھەدىسلەر ئاللاھنى قانداق ئىسىملەندۈرگەن بولسا شۇنداق ئاتاش كېرەك.

ئايەت ۋە ھەدىسلەردە دېيىلگەن ئەسمائى ـ ھۇسنا تۆۋەندىكىلەردۇر:

1) ئاللاھ (اَللّٰهُ):

ئاللاھتائالا بىز كۆرگەن ـ كۆرمىگەن، بىلگەن-بىلمىگەن پۈتكۈل ئالەمنىڭ ئىگىسى، مالىكى (پادىشاھى) كائىناتنىڭ يېگانە ياراتقۇچىسى، بارلىق مەدھىيە، ئىبادەتكە لايىق بولغان ئۇلۇغ رەببىمىزنىڭ 99 ئىسمىنىڭ بارلىق ئالاھىدىلىكىنى ئۆزىدە توپلىغان ناھايىتى كەڭ دائىرىلىك مەخسۇس ئىسمىدۇر.

2) ئەررەھمان (اَلرَّحْمَنُ):

ئەررەھمان: رەھمەت ۋە مەرھەمەت، ئەپۇ قىلىش، شەپقەت ۋە ئېھسان قاتارلىق مەنىلىرى بار. "رەھمان" ۋە "رەھىم" ئىسىملىرى ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان دېگەنلىك بولىدۇ.

3) ئەررەھىم (اَلرَّحِيمُ):

ناھايىتى مېھرىبان، بەرگەن نېمەتلىرىنى ياخشى يەرگە ئىشلەتكەنلەرگە تېخىمۇ كاتتا نېمەتلەر بېرىش ئارقىلىق مۇكاپاتلاندۇرغۇچى.

4.) ئەلمەلىك (اَلْمَلِكُ):

بىز كۆرەلەيدىغان ۋە كۆرەلمەيدىغان پۈتكۈل ئالەمنىڭ، پۈتكۈل كائىناتنىڭ يېگانە ئىگىسى ۋە بىردىنبىر مۇتلەق ھۆكۈمدارى.

5) ئەلقۇددۇس (اَلْقُدُّوسُ):

خاتا، غەپلەت، ئاجىزلىق ۋە ھەر تۈرلۈك كەمچىلىكتىن خالى، بارلىق مۇكەممەل سۈپەتلەرنى ئۆزىدە مۇجەسسەم قىلغان، بارلىق مەدھىيەلەرگە لايىق بولغان.

6) ئەسسالام (اَلسَّلاَمُ):

ھەر تۈرلۈك كەمچىلىك، ئەيىب ـ نۇقسان، يارىتىلغۇچىلارغا خاس بولغان ئۆزگىرىش ۋە يوقۇلۇشتىن خالى، بەندىلىرىنى ھەر تۈرلۈك خەتەر قورقۇنچلاردىن ئەمن قىلىدىغان، جەننەتتىكى بەندىلىرىگە سالام بېرىدىغان.

7) ئەلمۇمىن (اَلْمُؤْمِنُ):

41. ئىسرا سۈرىسى 110-ئايەت

42. ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل، مۇسنەد، 1-جىلد، 391

ئىشەنچلىك، ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىدىغان، مۆمىنلەرنى غەم-قايغۇدىن خالاس قىلىدىغان، مۆمىنلەرنىڭ ئىمان ۋە سەمىمىيىتىنى تەستىق قىلغۇچى، مۆجىزىلەر بېرىش ئارقىلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ راستچىللىقىنى ئىسپاتلايدىغان، ئۆزىگە ئىلتىجا قىلغۇچىلارنى ھىمايە قىلىدىغان، بىخەتەرلىك تۇيغۇسى ئاتا قىلىدىغان.

8) ئەلمۇھەيمىن (اَلْمُهَيْمِنُ):

كائىناتنىڭ پۈتكۈل ئىشلىرىنى نازارەت قىلىپ باشقۇرىدىغان، بارلىق يارىتىلغۇچىلارنى كۆزىتىپ ھمايە قىلىدىغان، ھەر تۈرلۈك قورقۇنچ ۋە ئەندىشىدىن ئەمىن قىلىدىغان.

9) ئەلئەزىز (اَلْعَزِيزُ):

يېڭىلىشى مۇمكىن بولمايدىغان، غالىپ، ئوخشىشى ۋە تەڭدىشى يوق، ئەزىز، شەرەپلىك، قۇدرەتلىك ۋە يېڭىلمەس.

10) ئەلجەببار (اَلْجَبَّارُ):

خالىغىنىنى قىلالايدىغان، خالىغىنىنى مەجبۇرلىيالايدىغان كۈچكە ئىگە، يارىتىلغۇچىلارنىڭ ئەھۋالىنى ياخشىلاپ، پارچىلانغان، بوزۇلغانىنى تۈزىتەلەيدىغان، ھەر نەرسىنى باشقۇرىدىغان.

11) ئەلمۇتەكەببىر (اَلْمُتَكَبِّرُ):

ھەر زامان ھەر يەردە بۈيۈكلۈكىنى كۆرسىتەلەيدىغان، زاتى ۋە سۈپەتلىرىنىڭ ماھىيىتى بىلىنمەيدىغان دەرىجىدە ئۇلۇغ، يارىتىلغۇچىلارنىڭ سۈپەتلىرىدىن ئۈستۈن، ئازغۇن ۋە زالىملارنى مۇتلەق قۇدرىتىگە بويۇن ئېگىشكە مەجبۇر قىلىدىغان.

12) ئەلخالىق (اَلْخَالِقُ):

ھەر نەرسىنى ياراتقۇچى، يوقتىن بار قىلغۇچى.

13) ئەلبارىئ (اَلْبَارِئُ):

بىر نەرسىنى ھېچ ئۆرنىكى ۋە ماددىسى بولمىغان ھالەتتە ياراتقۇچى، پۈتۈن كائىناتنى تەرتىپلىك ۋە تەڭپۇڭ ھالەتتە باشقۇرغۇچى.

14) ئەلمۇسەۋۋىر (اَلْمُصَوِّرُ):

جانلىقلارنى ھەر خىل شەكىللەردە ياراتقۇچى، ياراتقان ھەر جانلىققا ئايرىم بىر شەكىل ۋە ئالاھىدىلىك بەرگۈچى.

15) ئەلغەففار (اَلْغَفَّارُ):

داۋاملىق ئەپۇ قىلىدىغان، بەندىلىرىنىڭ خاتالىقىنى ياپىدىغان، ئەيىب ۋە نوقسانلىرىنى كەچۈرىدىغان، تەكرارلانغان گۇناھلىرىنى كەچۈرۈم قىلىدىغان، ئەپۇ قىلىشى چەكسىز.

16) ئەلقەھھار (اَلْقَهَّارُ):

يېڭىلمەيدىغان، يېگانە غالىپ.

17) ئەلۋەھھاب (اَلْوَهَّابُ):

بەدەلسىز ھالەتتە كۆپ بەرگۈچى، بېرىشى ۋە لۇتفى چەكسىز.

18) ئەررەززاق (اَلرَّزَّاقُ):

بەدەن ۋە روھلارنىڭ ئوزۇقىنى، پۈتكۈل جانلىقلارنىڭ رىزقىنى يارىتىپ بەرگۈچى.

19) ئەلفەتتاھ (اَلْفَتَّاحُ):

ياخشىلىق ئىشكىلىرىنى ئاچقۇچى، ھۆكۈم بەرگۈچى، پۈتكۈل كېلىشمەسلىكلەرنى كېلىشتۈرۈپ،

مۇتلەق ئادالەتنى بەرپا قىلغۇچى، مەزلۇملارغا ياردەم قىلغۇچى، مۆمىن بەندىلىرىنى غالىپ قىلغۇچى، مۆمىنلەرگە مەنپۇئي ئىشىكلەرنى ئېچىپ، كۆڭۈلدىكى غەم-قايغۇنى چىقىرىپ تاشلايدىغان، ھەر دەرتكە داۋا بولىدىغان، ھەر تۈرلۈك توسالغۇلارنى بىر تەرەپ قىلغۇچى.

20) ئەلئالىم (اَلْعَلِيمُ):

ھەر نەرسىنى بىلگۈچى دېگەنلىكتۇر. ئاللاھتائالا ھەر ۋاقىت ھەر ماكاندا، چوڭ-كىچىك، ئوچۇق-مەخپىي ھەر نەرسىنى بىلگۈچىدۇر.

21) ئەلقابىز (اَلْقَابِضُ):

رىزىقنى كەملىتىدىغان، جانلىقلارنىڭ روھىنى ئېلىپ، ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرىدىغان.

22) ئەلباست (اَلْبَاسِطُ):

رىزىقنى كەڭرى قىلىدىغان، روھلارنى بەدەنگە تارقىتىدىغان.

23) ئەلخافىز (اَلْخَافِضُ):

رەسۋا قىلىدىغان، يۇقىرىدىن تۆۋەنگە چۈشۈرىدىغان.

24) ئەررافى (اَلرَّافِعُ):

يۇقىرىلاتقۇچى، يۇقىرى كۆتۈرگۈچى، شەرەپ بەرگۈچى.

25) ئەلمۇئىز (اَلْمُعِزُّ):

ئۇستۇن قىلغۇچى، ئىززەت-شەرەپ بەرگۈچى، خالىغان كىشىگە مال-مۈلۈك بەرگۈچى.

26) ئەلمۇزىل (اَلْمُذِلُّ):

خار قىلغۇچى، پەس قىلغۇچى، رەسۋا ۋە پەرىشان قىلغۇچى.

27) ئەسسەمىئ (اَلسَّمِيعُ):

ئاڭلىشى چەكسىز بولغان، ھېچقانداق ئاۋاز ئۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدىغان، ھەر تۈرلۈك توسالغۇدىن ھالقىغان، مەخپىي ۋە ئاشكارا بولغان ھەر نەرسىنى ئىشتىكۈچى، تەلەپ، ئارزۇ ۋە دۇئالارنى قوبۇل قىلغۇچى.

28) ئەلبەسىر (اَلْبَصِيرُ):

كۆرۈشى چەكسىز بولغان، ھەر نەرسىنى كۆرىدىغان، ئۇنىڭدىن ھېچبىر نەرسە مەخپىي قالمايدىغان .

29) ئەلھەكەم (اَلْحَكَمُ):

ھۆكۈم قىلىدىغان، ھەق-ئادالەتنى ئەملگە ئاشۇرىدىغان، ھۆكۈم قىلىش ھوقۇقى پەقەتلا ئۆزىگە خاس بولغان، ئاخىرقى ھۆكۈمنى بېرىدىغان.

30) ئەلئادىل (اَلْعَدْلُ):

مۇتلەق ئادالەت ئىگىسى، ناھايىتى ئادالەتلىك، قەتئىي زۇلۇم قىلمايدىغان، ھەر نەرسىنى ئورنىغا قويىدىغان.

31) ئەللاتىف (اَللَّطِيفُ):

يارىتىلغۇچىلارنىڭ ئېھتىياجلىرىنى ئەڭ تەپسىلاتىغىچە بىلىپ، سىزىلمەس ھالەتتە ئۇنى بېرىدىغان، بەندىلىرىگە يۇمشاقلىق، لۇتۇف ۋە ئېھسانى بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان.

32)ئەلخەبىر (اَلْخَبِيرُ):

ھەر نەرسىنى بىلگۈچى، ھەر نەرسىنىڭ ماھىيىتى، مەخپىي تەرەپلىرىدىن خەۋەردار.

33) ئەلھەلىم (اَلْحَلِيمُ):

گۇناھكارلارنىڭ جازاسىنى بېرىشكە كۈچى يېتىدىغان تۇرۇقلۇق، ئۇلارنى دەرھال جازالىماي مۇلايىم مۇئامىلە قىلىدىغان، جازانى كېيىنگە قويىدىغان، ئالدىراڭغۇ ۋە غەزەپ بىلەن مۇئامىلە قىلمايدىغان.

34) ئەلئەزىم (اَلْعَظِيمُ):

كاتتا، مۇقەددەس، ئەزىز، ئۇلۇغ.

35) ئەلغەفۇر (اَلْغَفُورُ):

گۇناھلارنى ئەپۇ قىلىدىغان، كەچۈرىدىغان.

36) ئەششەكۇر (اَلشَّكُورُ):

ئاز ياخشىلىققا كۆپ مۇكاپات بېرىدىغان، ئۆز رىزالىقى ئۈچۈن قىلىنغان ياخشىلىققا زىيادىسى بىلەن ئەجىر بېرىدىغان.

37) ئەلئالى (اَلْعَلِيُّ):

ناھايىتى ئۇلۇغ، مۇقەددەس.

38) ئەلكەبىر (اَلْكَبِيرُ):

ئەڭ ئۇلۇغ ۋە مۇقەددەس.

39) ئەلھەفىز (اَلْحَفِيظُ):

قوغداپ مۇھاپىزەت قىلىدىغان، ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسە مەخپىي قالمايدىغان.

40) ئەلمۇقىت (اَلْمُقِيتُ):

يارىتىلغۇچىلارنىڭ ھەر تۈرلۈك رىزقىنى يارىتىپ بەرگۈچى، ھەر نەرسىگە كۈچى يېتىدىغان ۋە قوغدايدىغان.

41) ئەلھەسىب (اَلْحَسِيبُ):

بەندىلىرىدىن ھېساب ئالغۇچى.

42) ئەلجەلىل (اَلْجَلِيلُ):

كاتتا قۇدرەت ۋە ئۇلۇغلۇق ئىگىسى.

43) ئەلكەرىم (اَلْكَرِيمُ):

ئېھسانى، ئىنئامى، لۇتفى چەكسىز، ناھايىتى مەرت.

44) ئەررەقىب (اَلرَّقِيبُ):

ھەر نەرسىنى كۆزىتىپ، كونترول قىلغۇچى.

45) ئەلمۇجىب (اَلْمُجِيبُ):

ئۆزىگە ئىلتىجا قىلغۇچىلارنىڭ تەلۈنى بەجا كەلتۈرىدىغان، بەندىلىرىنىڭ تەلەپ ۋە ئارزۇلىرىغا جاۋاب بېرىدىغان.

46) ئەلۋاسى (اَلْوَاسِعُ):

ئىلمى ۋە مەرھەمىتى ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

47) ئەلھەكىيم (اَلْحَكِيمُ):

ھېكمەت ئىگىسى، ئاللاھتائالا ھەر ئىشنى جايىدا، تولۇق ۋە مۇكەممەل قىلىدۇ.

48) ئەلۋەدۇد (اَلْوَدُودُ):

كۆپ ياخشى كۆرىدىغان ۋە ياخشى كۆرۈلىدىغان، ياخشى كۆرۈلۈشكە لايىق.

49) ئەلمەجىد (اَلْمَجِيدُ):

شانى ئۇلۇغ، لۇتفى-كەرىمى چەكسىز.

50) ئەلبائىس (اَلْبَاعِثُ):

ئۆلگەنلەرنى تىرىلدۈرىدىغان، پەيغەمبەر ئەۋەتىدىغان.

51) ئەششەھىد (اَلشَّهِيدُ):

ھەر ۋاقىت ھەر يەردە ھازىر بولىدىغان، ھەر نەرسىگە شاھىت بولىدىغان، ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسە مەخپىي قالمايدىغان.

52) ئەلھەق (اَلْحَقُّ):

بارلىقى ھەق بولغان، مەۋجۇتلۇقى مۇتلەق ئۆزگەرمەيدىغان، بارلىقى ۋە ئىلاھلىقى قەتئىي بولغان، ھۆكمىنى ئىجرا قىلىدىغان.

53) ئەلۋەكىل (اَلْوَكِيلُ):

ئىشلىرىنى ئۆزىگە ھاۋالە قىلىدىغانلارنىڭ ئىشلىرىنى ئەڭ مۇكەممەل قىلىدىغان، ئىنسانلار ئۇنىڭغا ئىشىنىدىغان، تايىنىدىغان.

54) ئەلقەۋىي (اَلْقَوِيُّ):

ناھايىتى كۈچلۈك، كۈچى ھەممە نەرسىگە يېتىدىغان.

55) ئەلمەتىن (اَلْمَتِينُ):

چەكسىز قۇدرەتكە ئىگە، ناھايىتى كۈچلۈك، چىدامچان، ساغلام.

56) ئەلۋەلىي (اَلْوَلِيُّ):

دوست ۋە ياردەمچى.

57) ئەلھامىد (اَلْحَمِيدُ):

ماختاشقا لايىق.

58) ئەلمۇھسى (اَلْمُحْصِي):

چەكسىز ئىلمى بىلەن ھەر نەرسىنىڭ سانىنى بىلگۈچى، قىلىنغان ھەر ئىشنى سانىغۇچى.

59) ئەلمۇبدى (اَلْمُبْدِئُ):

يارىتىلغانلارنى ئەڭ دەسلەپتە ماددىسىز ۋە ئۆرنەكسىز شەكىلدە ياراتقۇچى.

60) ئەلمۇئىد (اَلْمُعِيدُ):

يارىتىلغانلارنىڭ ئەجىلىنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن قايتا يارىتىدىغان، ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدۈرىدىغان.

61) ئەلمۇھيى (اَلْمُحْيِي):

جان بەرگۈچى، ياشاتقۇچى.

62) ئەلمۇمىت (اَلْمُمِيتُ):

جان ئالغۇچى، ئىنسانلارنىڭ ھاياتىنى ئاخىرلاشتۇرغۇچى.

63) ئەلھاي (اَلْحَيُّ):

تىرىك، جانلىق، ئۆلمەيدىغان.

64) ئەلقەييۇم (اَلْقَيُّومُ):

ھەر نەرسىنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئۇنىڭغا باغلىق بولغان، كائىناتنى ئىدارە قىلغۇچى.

65) ئەلۋاجىد (اَلْوَاجِدُ):

خالىغان نەرسىنى خالىغان ۋاقىتدا تاپىدىغان، ھېچ نەرسىگە موھتاج بولمىغان.

66) ئەلماجىد (اَلْمَاجِدُ):
شانى ۋە قەدرى ئۇلۇغ، كەرەم ۋە مەرتلىكى ناھايىتى چەكسىز.
67) ئەلۋاھىد (الْوَاحِدُ):
بىر، يېگانە، زاتى، سۈپەتلىرى ۋە پېئىللىدا شېرىكى، تەڭدىشى يوق.
68) ئەسسەمەد (اَلصَّمَدُ):
ھەممە نەرسە ئۇنىڭغا موھتاج بولغان، ئۆزى ھېچ نەرسىگە موھتاج بولمىغان، ئېھتىياجنى ھەل قىلىش ۋە ئازابنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن مۇراجىئات قىلىنىدىغان يېگانە زات.
69) ئەلقادىر (اَلْقَادِرُ):
ھەر نەرسىگە كۈچى يېتىدىغان، قۇدرەت ئىگىسى.
70) ئەلمۇقتەدىر (اَلْمُقْتَدِرُ):
مۇتلەق قۇدرەت ئىگىسى، ھەر نەرسىگە كۈچى يېتىدىغان.
71) ئەلمۇقەددىم (اَلْمُقَدِّمُ):
خالىغىنىنى ئالدىغا سۈرىدىغان، ئالدىغا ئۆتكۈزىدىغان.
72) ئەلمۇئەخخىر: (اَلْمُؤَخِّرُ):
خالىغىنىنى كېيىنگە قويىدىغان، كەينىگە ئۆتكۈزىدىغان، كېچىكتۈرىدىغان.
73) ئەلئەۋۋەل (اَلأَوَّلُ):
دەسلەپكى، تۇنجى، مەۋجۇتلۇقىنىڭ باشلىنىشى بولمىغان.
74) ئەلئاخىر (اَلآخِرُ):
مەۋجۇتلۇقىنىڭ ئاخىرى بولمىغان.
75) ئەززاھىر (اَلظَّاهِرُ):
بارلىقى ئوچۇق، ئاشكارا بولغان.
76) ئەلباتىن (اَلْبَاطِنُ):
زاتىنىڭ كۆرۈلۈشى ۋە ماھىيىتى يوشۇرۇن، مەخپي.
77) ئەلۋالى (اَلْوَالِي):
كائىناتنىڭ يېگانە ھۆكۈمدارى، باشقۇرغۇچىسى.
78) ئەلمۇتەئالى (اَلْمُتَعَالِي):
ئىززەت، شەرەپ ۋە ھۆكۈمرانلىق جەھەتتىن ئەڭ مۇقەددەس.
79) ئەلبەررۇ (اَلْبَرُّ):
ياخشىلىقى كۆپ بولغان، ۋەدىنى ئەملىگە ئاشۇرىدىغان.
80) ئەتتەۋۋاب (اَلتَّوَّابُ):
تەۋبىگە مۇۋەپپەق قىلىدىغان ۋە تەۋبە قىلغان بەندىلىرىنىڭ تەۋبىسىنى قوبۇل قىلىدىغان.
81) ئەلمۇنتەقىم (اَلْمُنْتَقِمُ):
گۇناھكارلارغا تېگىشلىك جازا بەرگۈچى، ئىنتىقام ئالغۇچى.
82) ئەلئەفۇۋ (اَلْعَفُوُّ):
گۇناھلارنى ھېچقانداق جاۋابكارلىق سۈرۈشتۈرمەيلا ئەپۇ قىلغۇچى.
83) ئەررەئۇف (اَلرَّؤُفُ):
ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان.
84) ئەلمەلىكۇل مۇلك (مَالِكُ الْمُلْكِ):
مال-دۇنيانىڭ ھەقىقىي ئىگىسى، پۈتكۈل جانلىقلار دۇنياسىنىڭ يېگانە ھۆكۈمدارى.

85) زۇلجەلالى ۋەلئىكرام (ذُو الْجَلاَلِ وَ الْإِكْرَامِ):
ئۇلۇغلۇق ۋە كەرەم ئىگىسى.
86) ئەلمۇقسىت (اَلْمُقْسِطُ):
ئادالەت ئىگىسى، بارلىق ئىشلارنى تەڭپۇڭ، بىر-بىرىگە ماس، دەل جايىدا ئورۇنلاشتۇرغۇچى.
87) ئەلجامى (اَلْجَامِعُ):
خالىغىنىنى خالىغان ۋاقىتتا بىر يەرگە يىغدۇرغان.
88) ئەلغەنى (اَلْغَنِيُّ):
ناھايىتى باي، ھېچ نەرسىگە موھتاج بولمىغان.
89) ئەلمۇغنى (اَلْمُغْنِي):
خالىغىنىنى باي قىلدۇرغان.
90) ئەلمانى (اَلْمَانِعُ):
خالىمىغان ئىشلارنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى توسىدىغان ۋە ناچار ئىشلارغا يول قويمايدىغان.
91) ئەززار (اِلضَّارُّ):
زىيان سالدۇرغان، دەرت-ئەلەم بېرىدۇرغان نەرسىلەرنى ياراتقۇچى.
92) ئەننافى (اَلنَّافِعُ):
پايدا بەرگۈچى، خالىغان بەندىسىگە ياخشى ۋە پايدىلىق بولغان نەرسىنى بەرگۈچى.
93) ئەننۇر (اَلنُّورُ):
نۇرلاندۇرغۇچى، نۇر مەنبەسى، ئالەمنى نۇرلاندۇرىدۇرغان، خالىغان يۇز، زېھىن ۋە كۆڭۈللەرگە نۇر بېرىدۇرغان.
94) ئەلھادى (اَلْهَادِي):
ھىدايەت قىلدۇرغان، خالىغان بەندىسىنى مۇرادىغا يەتكۈزىدۇرغان، پايدىلىق ئىشلارغا مۇۋەپپەق قىلدۇرغان.
95) ئەل-بەدىئى (اَلْبَدِيعُ):
جانلىقلارنى ئىنتايىن گۈزەل بەدىئى ئۇسلۇب بىلەن ئوخشىشى ۋە ئۆرنىكى بولمىغان شەكىلدە ياراتقۇچى.
96) ئەلباقى (اَلْبَاقِي):
ئەبەدىي بولغان، مەڭگۈ باقى قالدۇرغان.
97) ئەلۋارىس (اَلْوَارِثُ):
بارلىقى ئەبەدىي داۋاملىشىدۇرغان، بارچە مەخلۇق يۇقالغاندىن كېيىنمۇ ئۆزى ئەبەدىي باقى قالدۇرغان، مال-مۇلكنىڭ ھەقىقىي ئىگىسى.
98) ئەررەشىد (اَلرَّشِيدُ):
ئىرشاد قىلدۇرغان، توغرا يولنى كۆرسىتىدۇرغان.
99) ئەسسەبۇر (اَلصَّبُورُ):
ناھايىتى سەبىرلىك.

5) ئاللاهنىڭ سۈپەتلىرى

ئاللاهقا ئىمان ئېيتىش دېگەنلىك، ئۇنىڭ مۇقەددەس بارلىقى ھەققىدە ۋاجىب ۋە زۆرۈر بولغان كامال ۋە مۇكەممەل سۈپەتلىرى بىلەن بىرلىكتە جائىز سۈپەتلىرىنىمۇ بىلىپ، بۇ شەكىلدە ئىشىنىش ۋە ئاللاهنىڭ زاتىنى نوقسان سۈپەتلەردىن يىراق تۇتۇش دېگەنلىكتۇر. چۈنكى ئاللاھ ئۆزىگە لايىق بولغان بارلىق كامال سۈپەتلىرىنى زاتىدا توپلىغانلىقى ئۈچۈن نوقسان سۈپەتلەردىن يىراقتۇر.

ئاللاهتائالانىڭ سۈپەتلىرىنىڭ ھەممىسى ئەزەلىي ۋە ئەبەدىي سۈپەتلەردۇر. ئۇنىڭ سۈپەتلىرىنىڭ باشلىنىشى ۋە ئاخىرلىشىشى يوقتۇر. ئاللاهنىڭ سۈپەتلىرى يارىتىلغۇچىلارنىڭ سۈپىتىگە قەتئىي ئوخشمايدۇ. ئىسىملەندۈرۈشتە بىزنىڭ ئىسىملىرىمىزغا ئوخشىسىمۇ لېكىن ئاللاهنىڭ ئىلمى بىزنىڭ ئىلمىمىزگە، ئىرادىسى بىزنىڭ ئىرادىمىزگە، كالامى بىزنىڭ كالامىمىزغا، بىزنىڭ سۆزىمىزگە قەتئىي ئوخشمايدۇ. ئاللاهنىڭ زاتى ۋە سۈپەتلىرىنىڭ ماھىيىتى بىزنىڭ ئىدراكىمىزدىن ھالقىغانلىقى ئۈچۈن بۇنى تولۇق چۈشىنەلمەيمىز. ئاللاهتائالا ئۆزىنى قانداق ئىسىم ۋە سۈپەتلەر بىلەن بىلدۈرسە بىزمۇ ئۇنى شۇ شەكىلدە بىلىمىز. بۇ ھەقتە ئاللاهتائالا مۇنداق دەيدۇ:

لاَ تُدْرِكُهُ ٱلاَبْصَارُ, وَهُوَ يُدْرِكُ ٱلاَبْصَارَ, وَهُوَ ٱللَطِيفُ ٱلْخَبِيرُ.

"كۆزلەر ئاللاهنى كۆرمەيدۇ، ئاللاھ كۆزلەرنى كۆرۈپ تۇرىدۇ، ئاللاھ (بەندىلىرىگە) مېھرىباندۇر، ھەممىدىن خەۋەرداردۇر."[43] دېيىش ئارقىلىق ئاللاهنىڭ زاتىنى ئىدراك قىلىش، ماھىيىتىنى بىلىشنىڭ ئىمكانسىز ئىكەنلىكىنى بايان قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامۇ بۇ ھەقتە: "ئاللاھ ياراتقان نەرسىلىرى ھەققىدە تەپەككۇر قىلىڭلار، لېكىن ئاللاهنىڭ زاتى ھەققىدە تەپەككۇر قىلماڭلار. ھەقىقەتەن بۇنىڭغا كۈچۈڭلار يەتمەيدۇ"[44] دېگەن.

زاتى سۈپەتلىرى

ئاللاهتائالانىڭ زاتىغا خاس بولغان، يارىتىلغۇچىلارنىڭ ئىچىدىن بىرسىگە پېرىلىشى جائىز ۋە مۇمكىن بولمايدىغان سۈپەتلەردۇر. زاتى سۈپەتلىرىنىڭ ئەكسىنى ئويلاش مۇمكىن بولمىغانلىقى، شۇ سەۋەبتىن ئۇنى پانىيلىق ۋە كەمچىلىكنى بىلدۈرىدىغان ئالاھىدىلىكلەردىن خالىي قىلىش ئۈچۈن بۇ سۈپەتلەر تەنزىھى ۋە سەلبى سۈپەتلەر دېيىلگەن. زاتى سۈپەتلەر تۆۋەندىكىلەردۇر:

1) ۋۇجۇد: بار بولۇش دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ باردۇر، بارلىقى باشقىسىدىن ئەمەس، زاتى سەۋەبسىزدۇر. بارلىقى زۆرۈرىيەتتۇر (ۋاجىبۇل ۋۇجۇد). بارلىقنىڭ ئەكسى بولغان يوقلۇقنى ئاللاهتائالانىڭ سۈپىتى دەپ ئويلاش مۇمكىن ئەمەس. ۋۇجۇد سۈپىتى "سۈپەتى نەفسىيە" دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

2) قىدەم: ئەزەلىي بولۇش، باشلانغۇچى (ئىپتىداسى) بولماسلىق دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ تېخى بارلىققا كەلمىگەن ھېچقانداق دەۋرنى ئويلاش مۇمكىن ئەمەس. قانچىلىك كەينىگە قارىساق قارايلى، ئۇنىڭ مەۋجۇت بولمىغان بىر ۋاقتى يوقتۇر. چۈنكى ئاللاھ كېيىن مەيدانغا كەلگەن بىر مەۋجۇتلۇق ئەمەس. ئەزەلىي (قەدىم) بىر مەۋجۇتلۇقتۇر. ئاللاهنىڭ بولۇشى زۆرۈر (ۋاجىبۇل ۋۇجۇد) بولغانلىقى ئۈچۈن ئەزەلىي بولۇشى كېرەك.

3) بەقا: مەۋجۇتلۇقىنىڭ ئاخىرى بولماسلىق. باشلانغۇچى بولمىغان بىر مەۋجۇتلۇقنىڭ ئاخىرىنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئاللاھ ھەققىدە بەقانىڭ زىددى بولغان فەنا، يەنى ئاخىرى بولۇشنى ئويلاش مۇمكىن ئەمەس. قەدىم زامانغا قانچە قارىساقمۇ، ئاللاھ بولمىغان بىر ۋاقىت مەۋجۇت ئەمەس. قۇرئان كەرىم ئاللاهنىڭ ئەزەلىي ۋە ئەبەدىيلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

43. ئەنئام سۈرىسى 103-ئايەت
44. سۈيۈتى، ئەل جامىئۇس سەغىر، ئاجلۇنى كەشفۇل خافا، 1-جىلد، 311

هُوَ الْاَوَّلُ وَالْاٰخِر "ئاللاهنىڭ ئىبتىداسى يوقتۇر، ئىنتىهاسى يوقتۇر.[45]"
كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ "ئاللاهنىڭ زاتىدىن باشقا بارلىق نەرسە يوقلىدۇ.[46]"

4) مۇخالىفەتۇن لىل ھەۋادىس: كىيىن مەيدانغا كەلگەن نەرسىلەرگە ئوخشىمايدۇ دېگەنلىكتۇر. ئاللاھتىن باشقا ھەر جانلىق كىيىن مەيدانغا كەلگەن. ئاللاھ كىيىن مەيدانغا كەلگەن نەرسىلەرگە ھېچ تەرەپتىن ئوخشىمايدۇ. ئاللاھ بىزنىڭ خىيالىمىزغا كەلگەن ھەر قانداق نەرسىگە ئوخشىمايدىغان بىر مەۋجۇتلۇقتۇر. بۇ سۈپەتنىڭ زىددى بولغان كىيىن مەيدانغا كەلگەن نەرسىلەرگە قاراپ ئوخشاش، تەڭدىشى بولۇشنى ئاللاھ ھەققىدە ئويلاشقا بولمايدۇ. بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ:

لَيْسَ كَمِثْلِهٖ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

"ھېچ شەيئى ئاللاھقا ئوخشاش ئەمەستۇر، ئاللاھ ھەممىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر.[47]" بۇ ئايەت ئاللاھنى نوقسان سۈپەتلەردىن تەنزىھ قىلىش بىلەن بىرلىكتە كامال سۈپەتلىرىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى ئۇتتۇرىغا قويىدۇ.

5) قىيام بىنەفسىھى: بارلىقى ئۆزلۈكىدىن بولۇش، مەۋجۇت بولۇش ئۈچۈن باشقا بىر مەۋجۇتلۇققا ئېھتىياج ھېس قىلماسلىق دېگەنلىكتۇر. قۇرئان بۇ سۈپەت بىلەن مۇناسىۋەتلىك مۇنداق دەيدۇ:

قُلْ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ اَللّٰهُ الصَّمَدُ

"(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، ئۇ ـ ئاللاھ بىردۇر. ھەممە ئاللاھقا موھتاجدۇر.[48]"

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اَنْتُمُ الْفُقَرَآءُ اِلَى اللّٰهِ وَاللّٰهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

"ئى ئىنسانلار! سىلەر ئاللاھقا موھتاجسىلەر، ئاللاھ (ھەممىدىن) بىھاجەتتۇر، مەدھىيەگە لايىقتۇر.[49]"

6) ۋەھدانىيەت: ئاللاھتائالا زاتى، سۈپىتى ۋە پېئىللىرىدا يېگانە، ئوخشىشى ۋە تەڭدىشى يوق دېگەنلىكتۇر. ۋەھدانىيەتنىڭ زىددى بولغان "بىردىن كۆپ بولۇش"، ئوخشىشى ۋە تەڭدىشى بولۇش سۈپىتىنى ئاللاھ ھەققىدە ئويلاش ئىمكانسىزدۇر.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا اَحَدٌ

"ئاللاھ بالا تاپقانمۇ ئەمەس، تۇغۇلغانمۇ ئەمەس. ھېچ كىشى ئۇنىڭغا تەڭداش بولالمايدۇ.[50]"

سۈبۈتى سۈپەتلىرى

مەۋجۇتلۇقى زۆرۈر بولغان ۋە كامالى قۇدرىتىنى ئىپادە قىلىدىغان سۈپەتلەردۇر. بۇ سۈپەتلەر ئاللاھ ھاياتتۇر، ئىرادە قىلغۇچىدۇر، قۇدرەت ئىگىسى مەناسىدا ئاللاھنىڭ ھايات، ئىرادە ۋە قۇدرەت سۈپەتلىرىگە ئوخشاش ئىجابىي سۈپەتلەر بىلەن ئاللاھنى تونۇتقانلىقى ئۈچۈن سۈبۈتى سۈپەتلەر دەپ ئاتالغان. ئاللاھنى ئۇنىڭ سۈبۈتى سۈپەتلىرىگە زىت ئالاھىدىلىكلەر بىلەن ئويلىغىلى بولمايدۇ. بۇ سۈپەتلەر ئەزەلىي ۋە ئەبەدىي بولۇپ، يارىتىلغۇچىلارنىڭ سۈپەتلىرىگە ئوخشاش كىيىن مەيدانغا كەلگەن ئەمەس. ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە مەيلى ھاي (تىرىك)، ئالىم (بىلگۈچى)، قادىر (كۈچ ئىگىسى) قاتارلىق سۈپەت سۆزلىرى بولسۇن ياكى ھايات، ئىلىم، قۇدرەت قاتارلىق ئىسىم سۆزلەر بولسۇن، بارلىق سۈبۈتى سۈپەتلەر

45. ھەدىد سۈرىسى 3-ئايەت
46. قەسەس سۈرىسى 88-ئايەت
47. شۇرا سۈرىسى 11-ئايەت
48. ئىخلاس سۈرىسى 1-2-ئايەت
49. فاتىر سۈرىسى 15-ئايەت
50. ئىخلاس سۈرىسى 3-4-ئايەت

ئاللاهقا خاستۇر. بۇ سۈپەتلەر كائىنات بىلەن مۇناسىۋەتلىك سۈپەتلەردۇر. زاتى سۈپەتلەر پەقەتلا ئاللاهنىڭ زاتىغا خاس بولۇپ، يارىتىلغۇچىلارغا بۇنداق سۈپەتلەر بېرىلمەيدۇ. سۇبۇتى سۈپەتلەر يارىتىلغۇچىلار ھەققىدە ئىشلىتىلسە بولىدۇ. لېكىن ئاللاهنىڭ ئىلمى، قۇدرىتى، ئىرادىسى چەكسىز، مۇتلەق، ئەزەلىي ۋە ئەبەدىيدۇر، ئۇ كامال ۋە مۇكەممەللىك ئىپادە قىلىدۇ. بەندىلىرىنىڭ بولسا ۋاقىتلىق ۋە چەكلىك بولۇپ، كېيىن يارىتىلغان ھەمدە كەم ۋە يېتەرسىزدۇر. گەرچە ئىسىملىرىدا ئوخشاشلىق بولسىمۇ، ئاللاهنىڭ سۈپەتلىرى مەخلۇقلارنىڭ سۈپەتلىرىگە ئوخشىمايدۇ. سۇبۇتى سۈپەتلەر 8 دۇر. بۇلار:

1) ھايات: تىرىك ۋە جانلىق بولۇش دېگەنلىكتۇر. جانابى ئاللاھ تىرىكتۇر ۋە ھايات ئىگىسىدۇر. ھەر نەرسىگە مەسىلەن، ئۆلۈك ۋە قۇرۇق توپراققا جان بەرگۈچىدۇر. ئۇ ئەزەلىي ۋە ئەبەدىي ھايات ئىگىسىدۇر. تىرىكلىك ئاللاهنىڭ بارلىقىنىڭ كاماللى ئۇچۇن زۆرۇر بولغاندەك، ئىلىم، ئىرادە، قۇدرەت قاتارلىق سۈپەتلەرگە ئىگە بولۇشى ئۇچۇنمۇ زۆرۇردۇر. بۇ سۈپەتنىڭ زىددى بولغان ئۆلۈمنى ئاللاهنى تەسۋىرلىگەندە ئىشلەتكىلى بولمايدۇ. قۇرئاندا بۇ سۈپەتلەر ھەققىدە مۇنداق دېيىلگەن:

وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ

"(ھەممە ئىشىڭدا) ئۆلمەيدىغان مەڭگۈ ھايات ئاللاهقا يۆلەنگىن.[51]"

"گۇناھكارلار مەخلۇقاتنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچى (مەڭگۈ) ھايات ئاللاهقا ئېگىلىدۇ، ئاللاهقا شېرىك كەلتۈرگەنلەر شەكسىز زىيان تارتىدۇ.[52]"

2) ئىلىم: بىلىش دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر. ئىلگىرىكىسىنى، ھازىرقىسىنى، كەلگۈسىدىكىنى، ئوچۇق، مەخپىي ھەر نەرسىنى ئىلمى بىلەن بىلگۈچىدۇر. ئاللاهنىڭ ئىلمى يارىتىلغۇچىلارنىڭ ئىلمىگە ئوخشىمايدۇ، كۆپەيمەيدۇ، ئازايمايدۇ. ئۇ چەكسىز ئىلمى بىلەن ھەر نەرسىنى بىلگۈچىدۇر. ئالەمدە كۆرۈلگەن ھەر تەرتىپ، قانۇنىيەت، تەڭپۇڭلۇق، ئاللاهنىڭ چەكسىز ئىلمىنىڭ ئەڭ چوڭ ئىسپاتىدۇر. ئىلىم سۈپىتىنىڭ زىددى بولغان جەھىل (بىلىمسىزلىك) ئاللاھ مۇستەسنا بولغان سۈپەتلەردىن بىرسىدۇر. ئاللاھ قۇرئاندا ئىلىم سۈپىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك مۇنداق دەيدۇ:

وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ* وَمَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلاَّ يَعْلَمُهَا...

"غەيبىنىڭ ئاچقۇچلىرى ئاللاهنىڭ دەرگاھىدىدۇر، ئۇنى پەقەتلا ئاللاھ بىلىدۇ. قۇرۇقلۇقتىكى، دېڭىزدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ بىلىدۇ، (دەرەختىن) تۆكۈلگەن ياپراقتىن ئاللاھ بىلمەيدىغان بىرەرسىمۇ يوق.[53]"

3) سەمى: ئىشىتىش دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ ئىشىتكۈچىدۇر، مەخپىي ياكى ئاشكارا ئېيتىلغان ھەر نەرسىنى ئاللاھ ئاڭلايدۇ. ئاللاهنىڭ بىر نەرسىنى ئاڭلىشى، ئىككىنچى بىر نەرسىنى ئاڭلىشىغا توسالغۇ بولمايدۇ. ئاللاھ ئىشىتىش ئۇچۇن ھەر قانداق ئورگان ياكى ئەسۋابقا ئېھتىياجلىق ئەمەس. ئىشىتمەسلىك ۋە ئاڭلىماسلىق سۈپىتى ئاللاهقا نسبەت قىلىنمايدۇ. بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ:

اِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ "شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ھەر نەرسىنى ئاڭلىغۇچى ۋە ھەر نەرسىنى كۆرگۈچىدۇر.[54]"

4) بەسىر: كۆرگۈچى دېگەنلىكتۇر. جانابى ئاللاھ ھەر نەرسىنى كۆرىدۇ. ھېچ نەرسە ئاللاهنىڭ كۆرۈشىدىن يىراق قالمايدۇ. كېچە قاراڭغۇدا ۋە كۇندۇز يورۇقتا ئاشكارا ۋە مەخپىي ھەر قانداق نەرسىنى ئاللاھ كۆرگۈچىدۇر، ئاللاهنى كۆرەلمەيدۇ دەپ ئويلاش مۇمكىن ئەمەس. ئاللاهنىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش

51. فۇرقان سۈرىسى 58-ئايەت
52. تاھا سۈرىسى 111-ئايەت
53. ئەنئام سۈرىسى 59-ئايەت
54. ھەج سۈرىسى 75-ئايەت

سۈپەتلىرىنىڭ مۇكەممەل ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدىغان ئايەتلەردىن بىرسى: "ئاللاھ كۆزلەرنىڭ خىيانىتىنى ۋە دىللاردىكى يوشۇرۇن نەرسىلەرنى بىلىپ تۇرىدۇ. ئاللاھ ئادىللىق بىلەن ھۆكۈم چىقىرىدۇ، ئۇلار ئاللاھنى قويۇپ ئىبادەت قىلىۋاتقان مەبۇدلار ھېچ نەرسىگە ھۆكۈم چىقىرىشقا قادىر ئەمەس، ئاللاھ ھەقىقەتەن (بەندىلەرنىڭ سۆزلىرىنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىدۇر، (ئۇلارنىڭ ئىشلىرىنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر."[55]

5) ئىرادە: خالاش دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ خالىغىنىنى قىلغۇچىدۇر، جانلىقلارنىڭ ئەھۋالى، ئالاھىدىلىكىنى بېكىتكۈچى ۋە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ياراتقۇچىسىدۇر. ئاللاھ نېمىنى خالسا شۇ بولىدۇ، خالىمىغىنى بولمايدۇ. ئاللاھنى ئۇنىڭ ئىرادە سۈپىتىنىڭ زىددى بولغان ئىرادىسىزلىك ۋە مەجبۇرىيەت سۈپىتى بىلەن ئويلاشقا بولمايدۇ. بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ:

"ئېيتقىنكى، «پادىشاھلىقنىڭ ئىگىسى بولغان ئى ئاللاھ! خالىغان ئادەمگە پادىشاھلىقنى بېرىسەن، خالىغان ئادەمدىن پادىشاھلىقنى تارتىپ ئالسەن؛ خالىغان ئادەمنى ئەزىز قىلسەن، خالىغان ئادەمنى خار قىلسەن."[56]

"ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ نېمىنى خالسا شۇنى يارىتىدۇ."[57]

بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ:

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايْءٍ اِنِّي فَاعِلٌ ذٰلِكَ غَدًا اِلَّآ اَنْ يَشَآءَ اللّٰهُ

"سەن بىرەر ئىشنى قىلماقچى بولساڭ، «ئەتە شۇ ئىشنى چوقۇم قىلىمەن» دېمەي، «خۇدا خالسا» دېگەن سۆزنى قوشۇپ دېگىن (يەنى خۇدا خالسا قىلىمەن دېگىن)."[58]

ئاللاھتائالانىڭ ئىككى تۈرلۈك ئىرادىسى بار:

تەكۋىنى ئىرادە: پۈتكۈل يارىتىلغۇچىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىرادىدۇر. تەكۋىنى ئىرادىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى بىلەن بارلىق جانلىقلار مەيدانغا كېلىدۇ.

اِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ اِذَآ اَرَدْنَاهُ اَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

"بىز بىرەر شەيئىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرمەكچى بولساق، ئۇنىڭغا: «ۋۇجۇدقا كەل» دەيمىز - دە، ئۇ ۋۇجۇدقا كېلىدۇ."[59] ئايتىلغان دەلىلگەن تەكۋىنى بىر ئىرادىدۇر.

تەشرىئى ئىرادە: جانابى ئاللاھنىڭ بىر نەرسىنى ياخشى كۆرۈشى ۋە خالىشى بىلەن ئىشنىڭ ۋۇجۇتقا چىقىشىنى ئەمر قىلىشى دېگەنلىكتۇر. ئاللاھنىڭ تەشرىئى ئىرادە سۈپىتىدە بىر نەرسىنى تەلەپ قىلىشى، ئۇ ئىشنىڭ ھەر بەندىدە مەيدانغا كېلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارمايدۇ.

مەسىلەن: "ئاللاھ ھەقىقەتەن (كىشىلەر ئارىسىدا) ئادىل بولۇشقا، (جىمى خەلقە) ياخشىلىق قىلىشقا، خىش - ئەقرىبالارغا سىلە - رەھىم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ"[60] دېگەن ئايەت بۇنىڭ دەللىدۇر.

6) قۇدرەت: كۈچى يېتىش دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ چەكسىز كۈچ-قۇدرەت ئىگىسىدۇر. ئاللاھتا ئۇنىڭ قۇدرەت سۈپىتىنىڭ زىددى بولغان ئاجىزلىق ۋە كۈچى يەتمەسلىك مەۋجۇت ئەمەس. ئۇنىڭ قۇدرىتى يەتمەيدىغان بىر نەرسە مەۋجۇت ئەمەس. كائىناتتىكى ھەر نەرسە ئاللاھنىڭ كۈچ-قۇدرىتى بىلەن مەيدانغا كېلىدۇ. قۇياش سىستېمىسىدىن پىلانىتلارغا قەدەر كائىناتتىكى پۈتكۈل جانلىقلارنىڭ ھەربىرىنىڭ تەرتىپى ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ ئېنىق دەللىدۇر. بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ: "ئاللاھ كېچە بىلەن كۈندۈزنى

55. غافىر سۈرىسى 19-20-ئايەتلەر
56. ئال ئىمران سۈرىسى 26-ئايەت
57. شۇرا سۈرىسى 49-ئايەت
58. كەھف سۈرىسى 23-24-ئايەتلەر
59. نەھل سۈرىسى 40-ئايەت
60. نەھل سۈرىسى 90-ئايەت

ئالماشتۇرۇپ تۇرىدۇ، بۇنىڭدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۆچۈن ئەلۋەتتە بىر ئىبرەت بار. ئاللاھ ھەر بىر جاندارنى سۈدىن ياراتتى، ئۇلارنىڭ بەزىسى قورسىقى بىلەن ماڭىدۇ، بەزىسى ئىككى پۇت بىلەن ماڭىدۇ، ئاللاھ خالىغان مەخلۇقاتلارنى يارىتىدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەر نەرسىگە قادىردۇر.[61]"

7) كالام: سۆز، سۆزلىشىش دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ ھېچبىر مەخلۇقاتقا ئوخشىمايدىغان كالام سۈپىتىگە ئىگە. ئاللاھ بۇ سۈپىتىنىڭ تەجەللىسى بىلەن پەيغەمبەرلىرىگە كىتاب نازىل قىلغان، بەزى پەيغەمبەرلىرى بىلەن ۋەھىي ئارقىلىق سۆزلەشكەن. بۇ سەۋەبتىن قۇرئانغا كالامۇللاھ (ئاللاھنىڭ سۆزى)مۇ دېيىلىدۇ. ئەزەلدە بولغان كالام سۈپىتىنىڭ ماھىيىتىنى بىلىشكە ئىنسانىنىڭ ئەقىل-ئىدراكى ئاجىزلىق قىلىدۇ. چۈنكى ئاللاھنىڭ سۆزلىشى ئىنساندا بولغاندەك ئاۋاز دولقۇنلىرىنىڭ ئايلىنىشى ۋە بۇ دولقۇنلارنىڭ زېھىن تەرىپىدىن چۈشىنىلىشى شەكىلدە ئەمەس. يەنى بۇ سۆزلەش ئاۋاز ۋە تاۋۇشلاردىن مەيدانغا كەلمەيدۇ. ئاللاھتائالادا ئۇنىڭ كالام سۈپىتىنىڭ زىددى بولغان سۆزلىشەلمەسلىك ۋە تىلسىزلىق مەۋجۇت ئەمەس. ئاللاھتائالا ئۆز زاتىغا مۇناسىپ كالام سۈپىتى بىلەن پەيغەمبەرلىرىگە ۋەھىي قىلىپ، بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلەر بېرىدۇ. بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ: "مۇسا بىز ۋەدە قىلغان ۋاقىتتا كەلگەن ۋە پەرۋەردىگارى ئۇنىڭغا (بىۋاستە) سۆز قىلغان چاغدا: «پەرۋەردىگارىم! ماڭا ئۆزۈڭنى كۆرسەتكىن، سېنى بىر كۆرۈپ ئالاي» دېدى.[62]"

"ئېيتقىنكى، «پەرۋەردىگارىمنىڭ سۆزلىرىنى يېزىش ئۈچۈن، ئەگەر دېڭىز (سۇيى) سىياھ بولۇپ كەتسە، پەرۋەردىگارىمنىڭ سۆزلىرى تۈگىمەي تۇرۇپ، دېڭىز (سۇيى) چوقۇم تۈگەپ كەتكەن بولاتتى، مۇبادا يەنە شۇنچىلىك دېڭىز (سۇيىنى) كەلتۈرسەكمۇ.[63]"

8) تەكۋىن: يارىتىش، يوق بولغان نەرسىنى بارلىققا كەلتۈرۈش دېگەنلىك بولىدۇ. جانابى ئاللاھ يېگانە ياراتقۇچىدۇر. ئۇ ئەزەلدە ئىلمى بىلەن بىلىپ ئارزۇ قىلغان ھەر نەرسىنى ئەبەدىي كۈچ ۋە قۇدرىتى بىلەن ياراتقان. كائىناتتا ئاللاھ ياراتمىغان ھېچقانداق بىر نەرسە يوقتۇر. مىكرودىن ماكروغىچە ھەر نەرسىنى ئۇ ياراتقان. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

اَللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ

"ئاللاھ ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچىدۇر، ھەممە نەرسىگە ھامىيدۇر (ئۇلارنى خالىغانچە تەسەررۇپ قىلىدۇ.)[64]"

4-ئاللاھنىڭ ۋەھىي سۈپەتلىرى

ئاللاھنىڭ زاتىغا مەخسۇس ۋەھىللىرى بار. بۇ ۋەھىللارنى بولۇشلۇق ۋە بولۇشسىز شەكىلدە ئاللاھقا نىسبەت قىلىش جائىز. مەسىلەن، پالانى ئادەمگە بالا بەردى دېيىش جائىز بولغاندەك، پالانى كىشىگە بالا بەرمىدى دېيىشمۇ جائىزدۇر. پالانى كىشىگە نېمەت بېرىلدى دېيىلگىنىدەك، پالانى كىشىگە نېمەت بېرىلمىدى، جازالاندۇرۇلدى، دېيىشمۇ جائىزدۇر. ئاللاھنىڭ ۋەھىي سۈپەتلىرىنىڭ ئەسلى تەكۋىن سۈپىتىدۇر. ئاللاھنىڭ زاتىغا خاس ۋەھىللەرنى بەش سۈپەت ئاستىغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ.

1) يارىتىش (ئىجاد): ئاللاھ ھەر نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسىدۇر. مەۋجۇتلۇقى بار دەپ ئەقىلمىزگە كەلگەن ھەر نەرسىنى ئاللاھنىڭ يارىتىشى مۇمكىندۇر. پەقەت ئۇ خالىسا يارىتىدۇ، خالىسا ياراتمايدۇ. ھېچبىر نەرسىنى يارىتىش ياكى ياراتماسلىققا مەجبۇر ئەمەس. ئۇ ياخشىلىقنىمۇ، يامانلىقنىمۇ يارىتىدۇ. لېكىن ياخشىلىقنى تاللىشىمىزدىن رازى بولىدۇ، يامانلىقنى تاللىشىمىزدىن رازى بولمايدۇ. ياراتقان نەرسىلىرى قانداق بولۇشىدىن قەتئىنەزەر ئاللاھنىڭ چەكسىز ئىلىم ۋە ھېكمىتىنىڭ بىر سەۋەبىدۇر. ئۇنىڭ ھەر قىلغان

61. نۇر سۈرىسى 44-45-ئايەتلەر
62. ئەئراف سۈرىسى 143-ئايەت
63. كەھف سۈرىسى 109-ئايەت
64. زۇمەر سۈرىسى 62-ئايەت

ئىشىدا بىر ھېكمەت بار. ئەپسۇسكى، بىزنىڭ ئەقىل ۋە ئىدراكىمىز بۇ سەۋەب ۋە ھېكمەتلەرنىڭ ھەممىسىنى چۈشىنىپ يېتەلەيدىغان دەرىجىدە كۈچلۈك ئەمەس.

بەندە بىر ئىشنى قىلىشنى ئارزۇ قىلغاندا ئاللاھ ئۇ ئىشنى يارىتىپ بېرىدۇ. ئاللاھ ياراتقان بۇ ئىشلارنىڭ نەتىجىسى بەندىلەرگە ئائىتتۇر. چۈنكى بەندە بىر ئىشنى قانداق قىلىشنى خالىسا ئاللاھ ئۇنى ئۇ شەكىلدە يارىتىدۇ.

ئاللاھ مۇتلەق ياراتقۇچىدۇر. ئاللاھ خالىغىنىنى خالىغان ۋاقىتتا يارىتىدۇ ياكى يۇقىتىدۇ، بۇنىڭغا قارشى چىقىدىغان بىر كۈچ مەۋجۇت ئەمەس. ھەر مەۋجۇتلۇق ئاللاھنىڭ يارىتىشى بىلەن بار بولغاندەك، مەۋجۇتلۇقىنى داۋاملاشتۇرۇشتىمۇ يەنىلا ئاللاھقا موھتاجدۇر.

2) نېمەت بېرىش ۋە ئازاب قىلىش (تەنىم ۋە تەزىب): جانابى ئاللاھ بەندىلىرىدىن خالىغىنىغا نېمىتىنى كۆپەيتىپ بېرىدۇ، خالىغىنىنى ئازايتىدۇ. لايىق بولغىنىغا مۇكاپات، لايىق بولمىغىنىغا جازا بېرىدۇ. خالىسا ئەڭ كىچىك بىر گۇناھنىمۇ جازاسىز قويمايدۇ، خالىسا كۆپۈر ۋە شېرىكتىن باشقا بۈيۈك بىر گۇناھنىمۇ ئەپۇ قىلىدۇ. لېكىن بۇ ئىككى ئىشنى قىلىشى شەرت ياكى مەجبۇرى ئەمەس. بىر ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن:

"ئۇ خالىغىنىنى ئەپۇ قىلىدۇ، خالىغىنى جازالايدۇ، ئاسمان-زېمىن ۋە ئىككىسى ئارىسىدىكى بارلىق نەرسىلەرنىڭ ئىگىدارچىلىقى ئاللاھقا ئائىتتۇر."[65]

3) ھىدايەت قىلىش ۋە گۇمراھلىققا يول قويۇش (ھىدايەت ۋە ئىدلال): جانابى ئاللاھنىڭ خالىغىنىغا ھىدايەت، خالىغىنىغا گۇمراھلىق يارىتىشى جائىزدۇر. ئاللاھتىن باشقا ئىنسانلارنى ھىدايەتكە ئېرىشتۇرگەن ۋە گۇمراھلىققا چۈشۈرىدىغان ھەقىقىي بىر پائىل (قىلغۇچى) يوقتۇر. ھەر ئىككىسى ئاللاھنىڭ پېئىلىدۇر. لېكىن ئاللاھتائالانىڭ بىر بەندە ئۈچۈن گۇمراھلىقنى يارىتىشى ئۇ بەندىنىڭ يامانلىقنى تاللىغانلىقى، ئىرادىسىنى يامان ئىشلارغا ئىشلەتكەنلىكىدىن بولىدۇ. ئىنسان ئۆز ئۆزىنى ۋە ئىرادىسىنى گۇمراھلىققا قاراتمىغان مۇددەتكىچە ئىلاھىي ئىرادە ۋە قۇدرەت ئۇنى مەجبۇرلاپ گۇمراھلىققا باشلىمايدۇ. ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە:

فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَآءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَآءُ

"ئاللاھ ھەقىقەتەن خالىغان كىشىنى گۇمراھ قىلىدۇ، خالىغان كىشىنى ھىدايەت قىلىدۇ."[66]

بۇ ئايەت كەرىمدىكى مەقسەت "ئاللاھ خالىغان كىشىلەر ئۈچۈن ھىدايەت، خالىغان كىشى ئۈچۈن گۇمراھلىق" يارىتىدۇ دېگەنلىكتۇر.

4) پەيغەمبەر ئەۋەتىش ۋە كىتاب نازىل قىلىش: ئاللاھتائالا بەندىسىگە كۆيىنىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ياخشى بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئۇنىڭ رەھمىتى ۋە لۇتفى ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقى ئۈچۈن ئىنسانلارغا توغرا يولنى كۆرسىتىدىغان پەيغەمبەرلەر ئەۋەتكەن، بۇ پەيغەمبەرلەردىن بىر قىسمىغا نازىل قىلغان كىتابلار بىلەن توغرا يول ۋە ھەقىقەتنى كۆرسەتكەن. ئۇنىڭ پەيغەمبەر ئەۋەتىشى ۋە كىتاب نازىل قىلىشى بارلىق پېئىللىرىدا بولغاندەك ئۆزىگە ۋاجىب (مەجبۇرى) ئەمەس، جائىزدۇر. خالىسا كىتاب ياكى پەيغەمبەر ئەۋەتمەسلىكى مۇمكىندى. ئۇ بەندىلىرىگە كۆيۈمچان بولغانلىقى ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەۋەتكەن ۋە كىتابلارنى نازىل قىلغان. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ

"قانداقلا بىر ئۈممەت بولمىسۇن، ئۇنىڭغا پەيغەمبەر كەلگەن."[67]

65. مائىدە سۈرىسى 18-ئايەت
66. فاتىر سۈرىسى 8-ئايەت
67. فاتىر سۈرىسى 24-ئايەت

يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دېگەن:
وَمَآ اَرْسَلْنَاكَ اِلَّا رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ "(ئى مۇھەممەد) سېنى بىز پۈتۈن ئەھلى جاھان ئۈچۈن پەقەت رەھمەت قىلىپ ئەۋەتتۇق.[68]"

5) تىرىلدۈرۈش ۋە مەھشەردە توپلاش (بەئس ۋە ھەشر): بەئس ئاللاھتائالا بەندىسىنىڭ جېنىنى ئالغاندىن كېيىن قايتىدىن تىرىلدۈرىشى، ھەشر بولسا بىر يەرگە يىغىپ، ھېسابقا تارتىشىدۇر. بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ:
ثُمَّ اِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ تُبْعَثُونَ "ئاندىن سىلەر، ھەقىقەتەن قىيامەت كۈنى (قەبرەڭلەردىن) تۇرغۇزۇلسىلەر.[69]"
قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِيٓ اَنْشَاَهَآ اَوَّلَ مَرَّةٍ "ئېيتقىنكى، ئۇنى ئەڭ دەسلەپتە ياراتقان زات تىرىلدۈرىدۇ.[70]"
"(ئىككىنچى قېتىملىق) سۇر چېلىنغان ھامان ئۇلار قەبرىلىرىدىن چىقىپ پەرۋەردىگارى تەرەپكە يۈگۈرىدۇ.[71]"
دېيىش ئارقىلىق ئاللاھ ئىنسانلارنى قايتىدىن تىرىلدۈرۈپ، بىر يەرگە يىغدىغانلىقى بايان قىلىنغان. بەندىلەرنى قايتىدىن تىرىلدۈرۈپ بىر يەرگە يىغىش ئاللاھ ئۈچۈن ۋاجىب (مەجبۇر) ئەمەس، جائىزدۇر.

68. ئەنبىيا سۈرىسى 107-ئايەت
69. مۆئمىنۇن سۈرىسى 16-ئايەت
70. ياسىن سۈرىسى 79-ئايەت
71. ياسىن سۈرىسى 51-ئايەت

ئىشىنىدىكەنمەن، ئەمما خەۋەرسىز يۈرۈپتىمەن

يىگىرمە ياشقا تېخى كىرمىگەن چاغلىرىم ئىدى. ھارۇنىيەدىكى مەشھۇر ئارشاڭغا كېتىۋاتاتتىم. ئۇ چاغلاردا ھەر قانداق بىر شوپۇر ئەگرى-بۈگرى تاغ يولىدىكى تار، ئوڭغۇل-دوڭغۇل ئويمان يوللاردا مېڭىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى. بىز بىر مىنىۇس تېپىپ، بىر قانچە ئائىلە يۈك-تاقلىرىمىز ۋە باشقا نەرسىلىرىمىزنى يەرلەشتۈرۈپ يولغا چىقتۇق. بىر دەمدىن كېيىن يېشىل رەڭنىك ھەممە خىلى جۇلالىنىپ تۇرغان ھەيۋەتلىك تاغ يولىغا يېتىپ كەلدۇق. 8-ئايدىكى قۇرت-قوڭغۇز، ھاشارەتلەرنىڭ نەغمە-ناۋالىرىنى ئاڭلىغاچ، ياپ-يېشىل ئارچا دەرەخلىرى ئارىسىدا مىنىۇسنىڭ ئارقىسىدىن تۇپا-چاڭ تۇزىتىپ ئېگىزلىككە قاراپ كېتىۋاتاتتۇق. خۇدايىمغا شۈكرى، ئارقىمىزدا باشقا ماشىنا يوق ئىدى. چۈنكى يولنىڭ بەزى يەرلىرى ئىككى ماشىنا سىغمايدىغان دەرىجىدە تار ئىدى. ھەتتا بەزى ئايلانمىلاردا مىنىۇسنىڭ چاقىدىن چاچراپ چىققان تاشلار ئۇچۇپ بېرىپ جىلغىلارغا چۈشۈپ كېتەتتى. مېڭىر تەسلىكتە ئۇزۇن يانتۇ يولنى بېسىپ تۇگەتكەن ماشىنىمىز ئاخىرى تۇز يولغا چىقتى. بىر دەمدىن كېيىن تۆۋەن تەرەپكە قاراپ مېڭىش باشلىناتتى. مەن ئۆزەم ياقتۇرىدىغان بۇ گۈزەل مەنزىرىلەردىن داۋاملىق ھۇزۇرلىنىشنى، كۆڭلۈمنى خوش قىلغان بۇ سەپەرنىڭ ئاخىرلاشماسلىقىنى ئارزۇ قىلىپ، ئۇچۇق كۆزنەكتىن بېشىمنى چىقىرىپ، پاكىز، سالقىن تاغ ھاۋاسىدىن قانغۇدەك نەپەس ئېلىپ يايراپ كېتىۋاتاتتىم. بۇ ئەسنادا ئاجايىپ بىر مەنزىرىگە كۆزۈم چۈشتى. ھەيران قالدىم.

ئىختىيارسىز ئۈنلۈك توۋلاپ سالدىم:

- ئاھ خۇدايىم! ئاۋۇ ئارچا دەرىخىگە بىر قاراڭلارچۇ! ئۇچلۇق بىر قىيا تاشنىڭ ئۈستىدە يىلتىز تارتىپ ئۆسۈپتۇ. ئاستىدا بىر سىقىم توپراقمۇ يوق!...

مەن مۇشۇنداق ئۆز-ئۆزۈمگە سۆزلەپ ئويلاپ تۇرسام، ئالدى تەرەپتە ئولتۇرغان بىر مويسىپت ئادەم مېنىڭ ھەيران قالغانلىقىمغا ئاچچىغى كەلگەندەك:

- بۇنىڭ ھەيران قالغۇدەك نېمىسى بار؟ بۇيەردە بۇنداق دەرەخلەر كۆپ... - دېدى.

- نېمىشقا ھەيران قالمىغۇدەكمەن؟! ئاللاھنىڭ قۇدرىتىگە بىر قارىسىڭىزچۇ؟ تىك بىر قىيا تاشنىڭ چوقىسىدا بۆك-باراقسان ۋە چىرايلىق بىر ئارچا دەرىخىنى ياشارتىپتۇ ... - دېدىم.

- ۋاي، بۇنىڭ ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ قۇدرىتى بىلەن نېمە مۇناسىۋىتى بار؟

- نېمە مۇناسىۋىتى بولمىسۇن؟ ماقۇل، ئەمما باشقىچە بولسا قانداق بولاتتى؟ ئۇ ئارچا دەرىخىنى ئەڭ مۇمكىن بولمايدىغان يەردە ياشاتقان كىم؟

- ھېچكىم، بالىمۇي. نېمىشقا چوقۇم بىرى بۇ دەرەخنى ياشارتىشى كېرەككەن؟ بۇلار ھەممىسى قالاق، ئىپتىدائى كۆز قاراش.

- ئەمما ئاللاھ ئۇ ئارچا دەرىخىنى ئۇ يەردە يارىتىپ ياشارتمىسا، كىم قىلدى بۇ ئىشنى؟

- مەسىلەن، مۇنداق ئويلاپ باق: بىر قۇش ئېغىزىدا بىر ئارچا ئۇرۇقچىسىنى چىشلەپ ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ، دەل مۇشۇ قىيا تاشنىڭ ئۈستىگە كەلگەندە ئاغزىدىكى ئۇرۇقچا چۈشۈپ كەتتى. چۈشۈپ كەتكەن ئارچا ئۇرۇغى قىيا تاشنىڭ بىر پۇچۇق تەرىپىدە توختاپ قېلىپ، ئۇ يەردىكى توپراقتا يىلتىز تارتتى. كېيىن قىيانىڭ ئاستىغا كىرگەن يىلتىزى بىلەن مۇشۇنداق كۆكلەپ ياشىرىپ چىقتى.

- ئەھۋال سىزنىڭ دېگىنىڭىزدەك بولغان تەقدىردىمۇ، مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنى ياراتقان بىر ياراتقۇچى يوقمۇ؟

- ئەلۋەتتە، يوق! ياراتقۇچى دېگەن گەپكە ئىشىنىش ھازىرقى زاماندا بەك ئەيىپ.

ـ يېشىڭىز بۇنچە چوڭ تۇرۇپ، بۇ گەپ قانداقلارچە ئېغىرنىڭىزدىن چىقىپ قالدى؟ مەن سىزگە بۇ ھەقتە نۇرغۇن مىسال سۆزلەپ بېرەلەيمەن. بىز مۇشۇنداق دېيىشىپ، تالاش-تارتىش، بەس-مۇنازىرىگە چۈشۈپ كەتتۇق. ئاۋازىمىزمۇ ئۇنلۈك چىقىشقا باشلىدى. مويسىپت ئادەم توۋلىغانسىرى مەنمۇ ۋاقىرايتتىم. بىزنىڭ تالاش-تارتىشىمىزنى سۆكۈتتە تۇرۇپ ئاڭلاۋاتقان باشقا يولۇچىلارمۇ گېپىمىزگە قوشۇق سالاتتى. لېكىن تۇرقىدىن ئوقۇمۇشلۇق بىر كىشى ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرغان بۇ مويسىپت كىشىدىن باشقا ھېچكىم ئاللاھنى ئىنكار قىلمايتتى. ئەمما كۆپچىلىك تالاش-تارتىشنى تىنراق توختىتىشىمىزنى، ئېغىزىمىزنى يۇمۇشىمىزنى بەكرەك خالايتتى. بۇ چاغدا مىنبۇسنىڭ سۈرئىتى بارغانسىرى تىزلىشىشكە باشلىدى. يۈز مېتىرچە پەستە يېپتەك سۇزۇلۇپ ياتقان جەيھۇن دەرياسىغا مىنبۇسنىڭ چاقلىرىدىن ئۇچۇپ چىقىپ چۈشكەن تاشلار بىزنى ھاڭ-تاڭ قالدۇردى. ھەممەيلەن جىم بولۇپ بىر-بىرىگە قاراشتى. شوپۇر ئاستا ئارقىغا قاراپ: "تۇرمۇزدىن چاتاق چىققاندەك قىلىدۇ!" دېدى. سول تەرىپىمىز ئارچا دەرەخلىرى بىلەن قاپلانغان يانتۇ تاغ باغرى ئىدى. بۇ يانتۇلۇقنىڭ تۆۋەن تەرىپىدە قىيا تاشلارغا بۆرۈلگەن چاچرىتىپ ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان جەيھۇن دەرياسى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئوڭ تەرىپىمىز بولسا، تىك خادا تاشلار بىلەن تولغان بىر چوڭقۇر ھاڭ ئىدى. بىر قانچە سكونتلۇق تېڭىرقاشتىن كېيىن ھەممەيلەن ئالاقزادە بولۇپ، توۋلاپ يىغلاشقا باشلىدى. بەزىسى كەلىمە شاھادەت ئوقۇيتتى، بەزىسى بىسمىللاھ دەيتتى. بەزىسى "ئاللاھ، ئاللاھ!" دەپ يىغلاپ دۇئا قىلاتتى. ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغانلىقىنى ئېيتقان ھېلىقى مويسىپت ئادەم بولسا، ھەممىنى ئۇنتۇپ: "ئاللاھىم! بىزنى قۇتقۇز، ئاللاھىم!..." دەپ توختىماستىن دۇئا قىلۋاتاتتى. بۇ ئەھۋال ئۇزۇن سۈرمىدى. چۈنكى بىز قورقۇپ چۆچۈپ تۇرغاندا تۇيۇقسىز ماشىنىنىڭ سۈرئىتى ئاستىلاشقا باشلىدى. بىر دەمدىن كېيىن يولنىڭ بىر تەرىپىدە توختىدى. يولۇچىلار ئالاقزادە بولغان ھالدا ماشىنىدىن پەسكە چۈشتى. ھەممەيلەن ھەيرانلىق بىلەن:

ـ ۋاي، زادى نېمە ئىش بولدى؟ ـ تۇرمۇز بۇزۇلۇپ قالدى دەۋاتقانتىغۇ؟

ـ قورقۇپ يۈرىكىمىز يېرىلىپ كېتەي دېدى.

ـ چاقچاق قىلغانمۇ يا بولمىسا؟!...شوپۇر يېنىمىزغا كېلىپ، بايىاتتىن مۇنازىرىلەشكەن مويسىپت كىشىگە قاراپ:

ـ خىجىل بولساڭ بولمامدۇ ئاللاھ يوق دېگىلى؟! بايىاتتىن يوق دېدىڭ. كېيىن تۇرمۇزدىن چاتاق چىققانلىقىنى ئاڭلاپلا ھەممەيلەندىن ئاۋۋال ئاللاھ، ئاللاھ دەپ توۋلىدىڭ. سەن ئېيتقاندەك، ئاللاھ يوق بولسا، (خۇدايىم ساقلىسۇن بۇنداق دېيىشتىن)، نېمىشقا ئۇنىڭغا دۇئا قىلىپ ياردەم تىلەيسەن؟ـ دېدى. ئاندىن شوپۇر بىزگە قاراپ:

ـ خاپا بولماڭلار، ئەسلى تۇرمۇز بۇزۇلۇپ قالمىغان. مەن تالاش-تارتىشىڭلارنى ئاڭلاپ، ماۋۇ ئادەمگە بىر ساۋاق بېرىپ قويايى دەپ شۇ... ـ دېگەچ ماشىنىغا چىقتى.

ماشىنا كېتىۋاتقاندا پەقەت قۇرت-قوڭغۇزلارنىڭ غىڭىلدىغان ئاۋازىلا بار ئىدى. ھەممەيلەن سۆكۈتتە. مويسىپت كىشى يۈزى قىزارغان ھالدا خىيالغا چۆمگەن... ئارشاڭغا بېتىپ كېلىپ، يۈڭ-تاقلىرىمىزنى ماشىنىدىن چۈشۈرىۋاتقاندا يېنىمغا كېلىپ:

ـ ئوغلۇم، سەندىن ئەپۇ سورايمەن. مۇشۇنچە يىلدىن بويان ئىشەنمەيمەن دەپ ئويلاپ كېلىۋاتقان ئاللاھقا ئەسلى ئىشىنىدىكەنمەن. شۇنداق، ئىشىنىدىكەنمەن، لېكىن خەۋىرىم يوقكەن... بۇنى ھېس قىلىشىمغا سەن سەۋەپچى بولدۇڭ. ـ دېدى. ئاندىن شوپۇرغا قاراپ: "شوپۇر ئەپەندىم! سىزگىمۇ كۆپ رەھمەت! ماڭا ئىمانىمنى ھېس قىلدۇرىدىغان بىر پۇرسەت بەردىڭىز." دېدى.

ـــ ۋەھبى ۋەققاسئوغلۇ

(مۇئەللىمنىڭ خاتىرە دەپتىرى)

1 ـ تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ.

1) ئاللاهقا ئىشىنىشنىڭ قانداق پايدىسى بار؟

2) ئاللاهقا ئىشىنىش يارىتىلىشتىن كېلىدىغان تەبىئىي بىر ھېس ـ تۇيغۇمۇ؟

3) پەيغەمبەرلەر ئېلىپ كەلگەن ۋەھيدىن خەۋەرسىز ئىنسانلار ئاللاهقا ئىشىنىشكە مەسئۇلمۇ؟ نېمە ئۈچۈن؟

4) ئېتىقاد ئىلمىدىكى ئاللاهنىڭ بارلىقىنىڭ دەلىللىنى رەت تەرتىپكە قويۇپ، بۇلاردىن نىزام دەلىللىنى بايان قىلىڭ.

5) كائىناتتىكى ھەر قانداق بىر نەرسىدە تاسادىپىيلىق بارمۇ؟ نېمە ئۈچۈن؟

6) ئاللاهنىڭ بارلىقىنىڭ دەلىللىرىدىن قايسىسى ئەينى ۋاقىتتا ئۇنىڭ يېگانە ئىلاھ ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ؟

7) ئىسمى ئەزەم دېگەن نېمە؟ قايسى ئىسىملارنىڭ ئىسمى ئەزەم بولۇش ئېھتىمالى بار؟

8) زاتى سۈپەتلەر بىلەن سۇبۇتى سۈپەتلەر ئۇتتۇرىسىدا قانداق پەرق بار؟

9) زاتى سۈپەتلەردىن "مۇخالىفەتۇن لىلھەۋادىس" ۋە "قىيام بىنەفسىھى"نىڭ مەنىسى نېمە؟

10) سۇبۇتى سۈپەتلەر ھەققىدە مەلۇمات بېرىڭ.

11) تەكۋىنى ئىرادە بىلەن تەشرىئى ئىرادە ئوتتۇرىسىدا قانداق پەرق بار؟

12) كالام ۋە تەكۋىن سۈپەتلىرى ھەققىدە مەلۇمات بېرىڭ.

13) ئاللاهنىڭ پېئىلىي سۈپەتلىرى قايسىلار؟

14) ئاللاھ بىر ئىنسانىنىڭ گۇمراھ بولۇشىنى خالامدۇ؟ نېمە ئۈچۈن؟

2 ـ توغرا جاۋابنى تاللاڭ.

1) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئاللاهقا ئىشىنىشنىڭ پايدىلىرىدىن ئەمەس؟

ئا) ئاللاهقا ئىشىنىدىغان كىشى يېگانە رىزىق بەرگۈچىنىڭ ئاللاه ئىكەنلىگىنى ھېس قىلىپ ياشايدۇ.

ئە) ئاللاه ئەقىدىسى ئىنسانغا جاسارەت، قەھرىمانلىق، شۆھرەت بولۇش ئارزۇسى قاتارلىق خىسلەتلەر ئاتا قىلىدۇ.

ب) ئاللاهقا ئىشىنىش ئىنسانىنى گۈزەل ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇيدۇ.

پ) ئاللاهقا ئىشەنگەن كىشىنىڭ ئىبادەت قىلىش ئېھتىياجى قالمايدۇ.

2) قۇرئاندىكى قايسى سۈرە پەقەتلا ئاللاهنى تونىتىدۇ؟ تەۋھىدنى بايان قىلىدۇ؟

ئا) كەۋسەر سۈرىسى

ئە) ئىخلاس سۈرىسى

ب) فەلەق سۈرىسى

پ) ناس سۈرىسى

3) تۆۋەندىكىلەرنىڭ قايسىسى ئاللاهنىڭ بارلىقىنىڭ ئىسپاتى نوقتىسىدا ئاقائىد ئىلمى ئىشلىتىدىغان دەلىللەردۇر؟

1. نىزام دەلىلى
2. ھۆدۈس دەلىلى
3. فىترەت دەلىلى
4. ئىمكان دەلىلى

ئا) 1، 2

ئە) 1، 3

ب) 1، 2، 3

پ) ھەممىسى

4) "ئەگەر ئاسمان ـ زېمىندا ئاللاهتىن باشقا ئىلاهلار بولسا ئىدى، (كائىناتنىڭ تەرتىپى) ئەلۋەتتە بوزۇلاتتى" (ئەنبىيا 22) دېگەن ئايەت بىلەن تەھلىل قىلساق، قايسى دەلىل ئەينى ۋاقىتتا ئاللاهنىڭ يەككە ـ يېگانە ئىكەنلىگىنى كۆرسىتىدۇ؟

ئا) نىزام دەلىلى

ئە) ئىمكان دەلىلى

ب) ھۆدۈس دەلىلى

پ) فىترەت دەلىلى

5) "بىز ئىنسانىنى ھەقىقەتەن ....ياراتتۇق. ئاندىن ئۇنى بىر پۇختا قارارگاھ) يەنى بەچچىدان)دا (جايلاشقان) ... قىلدۇق. ئاندىن ئابىمەنىينى .... ئايلاندۇردۇق. ئاندىن لەختە قانىنى پارچە گۆشكە ئايلاندۇردۇق، ئاندىن پارچە گۆشنى سۆڭەككە ئايلاندۇردۇق. ئاندىن سۆڭەككە گۆش قوندۇردۇق، ئاندىن ئۇنى (جان كىرگۈزۈپ) باشقا مەخلۇققا ئايلاندۇردۇق، ئەڭ ماھىر ياراتقۇچى ئاللاه (ھېكمەت ۋە قۇدرەت جەھەتتىن) ئۇلۇغدۇر." (مۇئمىنۇن سۈرىسى 12ـ14 ـ ئايەتلەر)

مۇئمىنۇن سۈرىسىدىكى يۇقىرىدىكى ئايەت ـ كەرىمدىكى بوشلۇقلارنى مۇۋاپىق كەلىمىلەر بىلەن تولدۇرۇڭ.

ئا) لاينىڭ جەۋھىرىدىن، ئابىمەنىي، لەختە قان

ئە) ئابىمەنىي، لەختە قانغا، لاي

ب) سۇ، لاي، قان

پ) قان، لاي، سۇ

6) ئاللاهتائالانىڭ بارلىقى ....تۇر. يەنى بولۇشى مەجبۇرىدۇر. يوقلىغىنى ئويلاشقا بولمايدۇ. كائىناتنىڭ بارلىقى بولسا .... دۇر. يەنى بار بولۇشى ياكى يوقۇلۇشىنى ئويلاشقا بولىدۇ، بارلىقى ياكى يوقلۇقى مۇمكىندۇر. يۇقىرىدىكى بوشلۇقلارنى رەت تەرتىپى بىلەن تۆۋەندىكى سۆزلەر بىلەن توشقۇزۇڭ.

ئا) ئېھتىمال، ۋاجىب

ئە) ۋاجىپ، ھادىس

ب) مۇمكىن، ۋاجىب

پ) ۋاجىب، مۇمكىن

7) تۆۋەندىكىلەرنىڭ قايسىسى ئىنساندا ئاللاھ سۆيگۈسىنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە كۆچلىنىشىدە ياردەمچى بولىدۇ؟

1. ئاللاھنىڭ ياراتقانلىرىغا قاراپ، ئۇنىڭ قۇدرىتى ۋە بەندىلىرىگە بولغان لۇتفىنى تەپەككۇر قىلىش.
2. ئاللاھنى زىكر قىلىش بىلەن مەشغۇل بولۇش
3. قىلغان ئىبادەتلەرنى جەننەتكە كىرىش ئۈچۈن يېتەرلىك كۆرۈش.
4. يارىتىلغۇچىلارنى ياراتقۇچى سەۋەبىدىن ياخشى كۆرۈش.

ئا) 1، 2، 3

ئە) 2، 3، 4

ب) 1، 2 ۋە 4

پ) ھەممىسى

8) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئىنسانىنىڭ ئىمانىنىڭ تەمىنى تېتىش نوقتىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىس شېرىپتە ئېيتقانلاردىن ئەمەس؟

ئا) ئاللاھ ۋە رەسۇلىنى ھەممە نەرسىدىن ئارتۇق ياخشى كۆرۈش

ئە) باشقىلارنى ئاللاھ ئۈچۈن ياخشى كۆرۈش

ب) كاپىر بولۇپ قېلىشتىن ئوتقا تاشلىنىشتىن قورققاندەك قورقۇش

پ) داۋاملىق ئىستىغفار بىلەن مەشغۇل بولۇش

9) ئەڕەپچە خاس ئىسىم ھەر قانداق بىر سۆز تومۇرىدىن تۇرلەنمىگەن، ئەڕەپچە گىراممماتىكا جەھەتتىن تەنۋىن قوبۇل قىلمايدىغان، كۆپلۈكى بولمىغان ئۇلۇغ ياراتقۇچىنىڭ خاس ئىسمى قايسىدۇر؟

ئا) ئاللاھ

ئە) ڕەب

ب) ئىلاھ

پ) تەڭرى

10) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى زاتى سۇپەتلەردىن ئەمەس؟

ئا) قىدەم

ئە) ھايات

ب) ئىلىم

پ) ئىرادە

11) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئاللاھنىڭ "ھەر نەرسىگە كۇچى يېتىدۇ" مەنىسىنى ئىپادىلەيدىغان سۈبۈتى سۈپەتلىرىدىن بىرسى؟

ئا) ئىلىم

ئە) قۇدرەت

ب) بەسىر

پ) تەكۋىن

12) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئاللاھنىڭ مەۋجۇت بولۇش ئۇچۇن باشقىسىغا موھتاج بولماسلىق مەنىسىدىكى زاتى سۈپىتى؟

ئا) ۋۇجۇد

ئە) مۇخالىفەتۇن لىلھەۋادىس

ب) قىيام بىنەفسىھى

پ) ۋەھدانىيەت

13) ئاللاھ ھەققىدە جائىز بولغان پېئىلىي سۈپەتلەر قايسى ئەزەلىي سۈبۈتى سۈپەتكە تايىنىدۇ؟

ئا) ئىرادە

ئە) تەكۋىن

ب) ئىلىم

پ) قۇدرەت

3 ـ باب

پەرىشتىلەرگە ئىشىنىش

تېمىلار

- پەرىشتىلەرگە ئىشىنىش
- پەرىشتىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى
- پەرىشتىلەرنىڭ تۈرلىرى ۋە ۋەزىپىلىرى
- پەرىشتىلەرگە ئىشىنىشنىڭ پايدىسى
- پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ ئەقلىي ۋە ئەقلىي دەلىللىرى
- پەرىشتىلەردىن باشقا كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان مەخلۇقلار

1-پەرىشتىلەرگە ئىشىنىش

پەرىشتە كەلىمىسى لوغەتتە "خەۋەر بەرگۈچى، ئەلچى، كۈچ ۋە قۇۋۋەت" دېگەنلىك بولىدۇ. ئومۇمىي جەھەتتىن: "ئاللاھ تەرىپىدىن يارىتىلغان، خىلمۇ-خىل شەكىللەردە كۆرۈنىدىغان، قېيىن ئىشلارغا كۈچى يېتىدىغان، ئەركەك-چىشى دەپ ئايرىلمايدىغان ۋە ئاللاھقىلا ئىتائەت قىلىدىغان لەتىف مەخلۇقلار" دەپ بايان قىلىنىدۇ. پەرىشتىلەر سەزگۈ ئەزالىرىمىز ئىدراك قىلالمايدىغان، كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان روھانى ۋە نۇرانى مەۋجۇداتلار ھېسابلىنىدۇ.

قۇرئاندا پەرىشتىلەرگە ئىمان ئېيتىشنىڭ پەرزلىكىنى بىلدۈرگەن نۇرغۇن ئايەتلەر بار. بۇ ئايەتلەردىن بىرسىدە مۇنداق دېيىلگەن:

وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللهِ وَمَلٰئِكَتِه وَكُتُبِه وَرُسُلِه وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

"كىمكى ئاللاھنى، پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە قىيامەت كۈنىنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ قاتتىق ئازغان بولىدۇ.[1]"

تۆۋەندىكى ئايەتلەردىمۇ پەرىشتىلەرگە ئىشىنىشنىڭ مۇھىملىقى تەكىتلەنگەن:

"پەيغەمبەر پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان كىتابقا ئىمان كەلتۈردى، مۆئمىنلەرمۇ ئىمان كەلتۈردى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا ۋە پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈردى.[2]" "....ئەسلى ياخشى ئەمەل بولسا ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، كىتابلارغا ۋە پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتقانلارنىڭ ياخشى ئەمەلىدۇر.[3]"

پەرىشتىلەرگە ئىشەنمىگەن كىشى، بۇ ئايەتلەرنىڭ ھۆكمىنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن كافىر بولىدۇ. ئۇنىڭدىن سىرت جانابى ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە، پەرىشتىلەرگە دۈشمەن بولغانلارنى كافىر دەپ نىسبەت قىلغان ۋە بۇنداق كىشىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ دۈشمىنى ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەن:

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰئِكَتِه وَرُسُلِه وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ

"كىمكى ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى، جىبرىئىلنى، مىكائىلنى دۈشمەن تۇتىدىكەن (ئاللاھنى دۈشمەن تۇتقان بولىدۇ)، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ كاپىرلارنى دۈشمەن تۇتىدۇ.[4]"

پەرىشتىلەرگە ئىشەنمەسلىك، ۋاستىلىق شەكىلدە ۋەھىينى، پەيغەمبەرنى، پەيغەمبەر ئېلىپ كەلگەن كىتابنى ۋە تەبلىغ قىلغان دىنىنىمۇ ئىنكار قىلىش دېگەنلىك بولىدۇ. چۈنكى دىنىي ھۆكۈملەر پەيغەمبەرلەرگە پەرىشتىلەر ۋاستىسى بىلەن نازىل بولغان.

1. نىسا سۈرىسى 136-ئايەت
2. بەقەرە سۈرىسى 285-ئايەت
3. بەقەرە سۈرىسى 177-ئايەت
4. بەقەرە سۈرىسى 98-ئايەت

2ـ پەرىشتىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى

پەرىشتىلەر، سەزگۈ ئەزالار تەرىپىدىن ھېس قىلىنمايدىغان، كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان، ئىرادىسى پەقەتلا خەيرلىك ئىشلار ۋە ياخشىلىق ئۈچۈنلا سەرپ قىلىنىدىغان، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغان ۋە گۇناھ قىلمايدىغان مەخلۇقلاردۇر. پەرىشتىلەرنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك ئېھتىياجى يوق. پەرىشتىلەر ماددى دۇنيادىن باشقا مېتافىزىكىلىق ئالەمگە مەنسۇپ جانلىقلار بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ئەقىل بىلەن تولۇق چۈشىنىش مۇمكىن ئەمەس. ئۇلار ھەققىدىكى ئۇچۇر مەنبەسى ۋەھيى ۋە رەسۇلۇللاھتىن بىزگە كەلگەن سەھىھ ھەدىسلەردىن ئىبارەت. باشقىچە ئېيتقاندا، بىزنىڭ بۇ تېمىدىكى ئۇچۇر مەنبەيىمىز نەقلىي دەلىللەردۇر. پەرىشتىلەرگە ئىمان ئېيتىشتا بۇ مەنبەلەردىن تېپىلغان مەلۇماتلار بىلەن كۇپايە قىلىشىمىز كېرەك. ئايەت ۋە ھەدىسلەر بەرگەن مەلۇماتلاردىن باشقا ئەقلىي مۇلاھىزە قىلىش ئارقىلىق پەرىشتىلەر ھەققىدە يېتەرلىك مەلۇماتلارغا ئېرىشكىلى بولمايدۇ.

پەرىشتىلەرنى كۆز بىلەن كۆرگىلى ياكى سەزگۈ ئەزالار بىلەن ھېس قىلغىلى بولمايدۇ، ئۇلارنى ئىنكار قىلىشنىڭ بىر باھانە سەۋەبىمۇ يوق. ئوخشاشلا پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقى ياكى مەۋجۇت ئەمەسلىكى ھەققىدە ئەقىل ۋە ئىلمىنى ئاساس قىلغان ئېنىق دەلىللەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى پەرىشتىلەر كۆزىتىش ۋە تەجرىبە ئاساسىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىلىم دائىرىسىدىن ھالقىغان مېتافىزىكىلىق جانلىقلاردۇر. بۇ ئەھۋالدا، بۇ ھەقتە ئېنىق ئۇچۇر بىلەن تەمىنلەيدىغان ئوچۇق مەنىگە ئىگە ئايەت ۋە ھەدىسلەر بۇ تېمىدىكى بىردىنبىر ئۇچۇر مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

قۇرئاندا پەرىشتىلەرنىڭ نېمىدىن يارىتىلغانلىقى ھەققىدە ئېنىق مەلۇمات بېرىلمىگەن. لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «پەرىشتىلەر نۇردىن، جىنلار ئوت يالقۇنىدىن، ئادەم بولسا تۇپراقتىن يارىتىلغان[5]» دەپ، پەرىشتىلەرنىڭ نۇردىن يارىتىلغانلىقىدىن خەۋەر بەرگەن.

مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەرگە قارىساق، پەرىشتىلەر ئىنسانلاردىن ئەۋزەل يارىتىلغان. چۈنكى، ھەممىگە قادىر ئاللاھ پەرىشتىلەرگە ئىنسان يارىتىدىغانلىقى ۋە ئۇنى يەر يۈزىدە خەلىپە (ئۇرۇنباسار) قىلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرغان. پەرىشتىلەر مۇنداق دېگەن: "ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ پەرىشتىلەرگە: «مەن يەر يۈزىدە خەلىپە (يەنى ئورۇنباسار) يارىتىمەن» دېدى. پەرىشتىلەر: «يەر يۈزىدە بۇزۇقچىلىق قىلىدىغان، قان تۆكىدىغان (شەخسنى) خەلىپە قىلامسەن؟ ھالبۇكى بىز سېنى پاك دەپ مەدھىيەلەيمىز، مۇقەددەس دەپ مەدھىيەلەيمىز» دېدى. ئاللاھ: «مەن ھەقىقەتەن سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىمەن» دېدى."[6]

پەرىشتىلەرنى باشقا جانلىقلاردىن پەرقلەندۇرىدىغان بىر قىسىم ئالاھىدىلىكلەر بار. ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1) پەرىشتىلەر نۇردىن يارىتىلغان نۇرلۇق ۋە لەتىف مەخلۇقلاردۇر

ئۇلار يېيىش ـ ئىچىش، ئەر ـ ئايال، توي قىلىش، ئۇخلاش، چارچاش، زېرىكىش، ياشلىق ۋە قېرىلىق قاتارلىق ئىنسانىي سۈپەتلەردىن يىراق.

ئۇلارنىڭ ئىرادىسى پەقەتلا خەيرلىك ئىشلار ۋە ياخشىلىققا قارىتىلغان بولغاچقا، ئۇلارنىڭ نەپسى ئارزۇسىمۇ يوق. شۇڭلاشقا ئۇلاردا ئىشتىھا، شەھۋەت ۋە ئاچكۆزلۈككە ئوخشاش ئىللەتلەر بولمايدۇ.

پەرىشتىلەر تەكەببۇرلۇق قىلمايدۇ، ھارمايدۇ، چارچىمايدۇ، زېرىكمەيدۇ.

5. مۇسلىم، زۇھد، 10؛ ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل، مۇسنەد، VI، 168
6. بەقەرە سۈرىسى 30ـ ئايەت

"ئاللاهنىڭ دەرگاهىدىكىلەر (يەنى پەرىشتىلەر) ئاللاهنىڭ ئىبادىتىدىن تەكەببۇرلۇق قىلىپ باش تارتمايدۇ ۋە ھېرىپمۇ قالمايدۇ. ئۇلار كېچە-كۈندۈز تەسبىھ ئېيتىدۇ، بوشاشمايدۇ.[7]" "ئۇلار مەرھەمەتلىك ئاللاهنىڭ بەندىلىرى بولغان پەرىشتىلەرگە قىز دەپ ئېتىقاد قىلدى، ئاللاھ پەرىشتىلەرنى ياراتقاندا، ئۇلار ئۇستىدە بارمىدى؟ (يەنى ئۇلار پەرىشتىلەرنىڭ قىز ئىكەنلىكىنى قەيەردىن بىلدۇ؟) ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقى (ئۇلارنىڭ نامە - ئەمالىغا) يېزىلدۇ، (قىيامەت كۈنى) ئۇلار سوراققا تارتىلدۇ.[8]"

2) پەرىشتىلەر ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلمايدۇ

پەرىشتىلەر ئاللاهنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقمايدۇ، گۇناھ سادىر قىلمايدۇ ۋە قانداق ئىش ئۈچۈن يارىتىلغان بولسا شۇ ئىشلارنىلا قىلىدۇ. ئۇلار ئۆزلۈكسىز ئاللاهقا ئىتائەت ۋە ئىبادەت قىلىدۇ.

يَخَافُونَ رَبَّهُم مِّن فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ

"ئۇلار، ئۇستىدىكى پەرۋەردىگارىدىن قورقىدۇ ۋە ئۆزلىرىگە بۇيرۇلغان ئىشنى قىلىدۇ.[9]"

3) پەرىشتىلەر ئۆزلۈكسىز ئاللاهقا ئىبادەت قىلىدۇ

قۇرئاندا پەرىشتىلەرنىڭ ئۆزلۈكسىز ئاللاهقا ئىبادەت قىلىدىغانلىقى، ئۇنىڭغا تەسبىھ ئېيتىدىغانلىقى ۋە ئۇنى زىكىر قىلىدىغانلىقى بايان قىلىنغان ئايەتلەرنىڭ بىرىدە مۇنداق دېيىلگەن:

وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِّينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ

«پەرىشتىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىغا تەسبىھ ئېيتقان، ھەمدى ئېيتقان ھالدا ئەرشنىڭ چۆرىسىنى ئوراپ تۇرغانلىقىنى كۆرىسەن.[10]»

4) پەرىشتىلەر قاناتلىق، ئىنتايىن تېز سۈرئەتلىك ۋە كۈچلۈك مەخلۇقلاردۇر

"جىمى ھەمدۇ سانا ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ئۆرنەكسىز ياراتقۇچى ۋە پەرىشتىلەرنى ئىككى قاناتلىق، ئۈچ قاناتلىق ۋە تۆت قاناتلىق ئەلچىلەر قىلغۇچى ئاللاهقا خاستۇر. ئاللاھ يارىتىشتا خالىغىنىنى زىيادە قىلىدۇ. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىگە قادىردۇر.[11]"

ھەرقانداق بىر مۆئمىن پەرىشتىلەرنىڭ قانىتى بار دەپ ئىشىنىدۇ. لېكىن بىز بۇ قاناتلارنىڭ قانداقلىقىنى بىلمەيمىز. پەرىشتىلەرنىڭ نۇرلۇق مەۋجۇدات ئىكەنلىكىنى كۆزدە تۇتقاندا، ئۇلارنى قۇش ۋە ئايروپىلان قانىتى قاتارلىق ماددى جەھەتتىن سۈپەتلەش توغرا ئەمەسلىكى ئېنىق. پەقەت ئاللاھ ۋە پەرىشتىلەرنى كۆرگەن پەيغەمبەرلەرلا قاناتنىڭ ماھىيىتىنى بىلەلەيدۇ. ئۇلار پەرىشتىلەرنىڭ قانىتىنىڭ كۆپلىكىنى، ئۇلارنىڭ كۈچ ۋە سۈرئىتىنىڭ تېزلىكى جەھەتتىكى دەرىجىسىنى ۋە ئۇلارنىڭ ئاللاهنىڭ نەزىرىدىكى قىممىتىنى كۆرسىتىپ بەرگەن نىسبەتتە چۈشەنگەن.

بىر ئايەتتە: "ئۇ كۈنى، پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئەرشىنى سەككىز پەرىشتە (باشلىرى) ئۈستىدە كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ.[12]" دېيىلگەن. ئەرشنىڭ ئاللاھ يارىتقان ئەڭ ئۇلۇغ مەخلۇققا ۋەكىللىك قىلىدىغانلىقى ۋە قىيامەت كۈنى سەككىز پەرىشتىنىڭ ئۇنى ئېلىپ كۆتۈرەلەيدىغانلىقىغا كۆرە، بۇ ئايەتتىن ئۇلارنىڭ ئىنتايىن كۈچتۇڭگۇر مەخلۇقلار ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ.

پەرىشتىلەر ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ناھايىتى ئۇزۇن مۇساپىنى بېسىپ ئۆتەلەيدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ

7. ئەنبىيا سۈرىسى 19-20-ئايەت
8. زۇخرۇف سۈرىسى 19-ئايەت؛ يەنە ساففات سۈرىسى 149؛ نەجم سۈرىسى 27-28-ئايەتلەر
9. نەھل سۈرىسى 50-ئايەت؛ ئەنبىيا سۈرىسى 26-28-ئايەتلەر؛ تەھرىم سۈرىسى 6-ئايەتكە قارالسۇن.
10. زۇمەر سۈرىسى 75-ئايەت
11. فاتىر سۈرىسى 1-ئايەت
12. ھاققە سۈرىسى 17-ئايەت

كېلىپ-كېتىشى، ئۆرلەش-چۈشۈشىنى ئىنسانلار بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. بىر سېكۇنتتا ئاسماندىن چاقماق چۈشۈرگەن ئاللاھ، ئۇلارنىمۇ خالىغان ۋاقتىتا زېمىندا ۋە ئاسماندا سەيلە قىلدۇرالايدۇ. بىر ئايەتتە «پەرىشتىلەر ۋە روھلار ئەللىك مىڭ يىلغا تەڭ بىر كۈندە ئاسمانغا ئۆرلەيدۇ.[13]» دېيىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ سۈرئىتىنىڭ قانچىلىك تېز ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان.

5) پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى ۋە رۇخسىتى بىلەن ھەر خىل قىياپەتلەرگە كىرەلەيدۇ

جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام بەزىدە پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ساھابىلىرىدىن دىھيە[14] سۈرىتىدە كۆرۈلگەن، بەزىدە ھېچكىم بىلەلمەيدىغان بىر ئىنسان سۈرىتىدە كۆرۈلگەن. يەنە قۇرئاندا بايان قىلىنغاندەك، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام بىر ئىنسان سۈرىتىدە ھەزرىتى مەريەمگە كۆرۈلگەن[15]. پەرىشتىلەردىن بىر قانچىسى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا بىر ئوغۇل پەرزەنتى بولىدىغانلىق خوشخەۋىرىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئىنسان سۈرىتىدە كەلگەن. ئۇمۇ ئۇلارنى مېھمان دەپ ئويلاپ، ئۇلارغا تاماق تەييارلىغان، لېكىن ئۇلارنىڭ ھېچبىر نەرسە يىمىگەنلىكىنى كۆرۈپ چۆچۈپ كەتكەن، ئاندىن ئۇلارنىڭ پەرىشتە ئىكەنلىكىنى بىلىپ يەتكەن.[16] بۇ ئايەتلەردىن پەرىشتىلەرنىڭ يەپ-ئىچمەيدىغانلىقىنى يەكۈنلەپ چىقارغىلى بولىدۇ.

6) پەرىشتىلەر كۆزگە كۆرۈنمەيدۇ

ئۇلارنىڭ كۆرۈلمەسلىكى، ئۇلار يوق بولغاچقا ئەمەس، بەلكى ئىنسان كۆزىنىڭ ئۇلارنى كۆرەلەيدىغان ھالەتتە يارىتىلمىغانلىقى سەۋەبلىك بولغان. ئەگەر جانابى ئاللاھ ئىنسان كۆزىنى ئۇلارنى كۆرەلەيدىغان قابىلىيەتگە ئىگە قىلغان بولسا ئەلۋەتتە كۆرەلىگەن بولاتتى. پەرىشتىلەر ئەسلى قىياپىتى بىلەن پەيغەمبەرلەرگە كۆرۈنگەن. ئەگەر ئۇلار ئەسلى قىياپىتىدىن چىقىپ باشقا بىر جىسمانىي قىياپەتلەرگە كىرگەن بولسا، مەسىلەن، ئىنسان شەكلىگە كىرگەن بولسا، باشقا كىشىلەرنىڭ كۆزىگە كۆرىنىشىمۇ مۇمكىن بولاتتى. جىبرىئىل ھەدىسى دەپ ئاتالغان، ئىمان، ئىسلام ۋە ئېھسان ئۇقۇملىرىنىڭ ئىزاھى بېرىلگەن ھەدىستە دېيىلگىنىدەك، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ساھابىلەرگە ئىنسان سۈرىتىدە كۆرۈنگەن.[17]

پەرىشتىلەرنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغانلىقى ئۇلارنى ئىنكار قىلىشقا سەۋەب بولالمايدۇ. پەرىشتىلەرمۇ بىزنىڭ روھىمىز ۋە ئەقلىمىزگە ئوخشاش كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان مەخلۇقلاردۇر. پەيغەمبەرلەر ئۇلارنى كۆرگەن ۋە جىبرىئىل ئارقىلىق ئاللاھتىن بۇيرۇق ئالغان. قۇرئانمۇ پەيغەمبەرگە ئاشۇنداق نازىل بولغان. قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەر پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى قەتئىي شەكىلدە ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

3-پەرىشتىلەرنىڭ تۈرلىرى ۋە ۋەزىپىسى

ئايەت ۋە ھەدىسلەردە ئۇلارنىڭ سانى ھەققىدە بىر مەلۇمات بېرىلمىگەن. لېكىن سانى ناھايىتى كۆپ ئىكەنلىكى مەلۇم بولغان. پەرىشتىلەرنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ۋە ئاللاھ نېمىگە ئەمر قىلسا شۇنى قىلىشتۇر.

قۇرئاندا پەرىشتىلەرنىڭ سانىنىڭ ناھايىتى كۆپ ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن:

وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرَى لِلْبَشَرِ

"پەرۋەردىگارىڭنىڭ قوشۇنىنى (يەنى پەرىشتىلەرنىڭ سانىنىڭ كۆپلۈكىنى، ئۇلارنىڭ كۈچ-قۇۋۋىتىنى

13. مەئارىج سۈرىسى 4-ئايەت

14. مەدىنىلىك بىر ساھابە، ئۇ ئەڭ كېلىشكەن ساھابىلەردىن بىرى بولۇپ، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام بىر نەچچە قېتىم ئۇنىڭ سۈرىتىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھيى ئېلىپ كەلگەن.

15. مەريەم سۈرىسى 6-17-ئايەتلەر

16. ھۇد سۈرىسى 69-70-ئايەتلەر

17. بۇخارى، ئىمان، 73؛ مۇسلىم، ئىمان، 1؛ ئەبۇ داۋۇد، سۇننەت، 51

ۋە ئۇلارنىڭ يارىتىلىشتىكى چوڭلۇقىنى) پەقەت ئۇ ئۆزى بىلىدۇ، بۇ، (يەنى ئاللاھ بايان قىلغان دوزاخ) پەقەت ئىنسانلار ئۈچۈن ۋەز-نەسىھەتتۇر.[18]"

بەزى پەرىشتىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ۋەزىپىسى:

1) جىبرىئىل: تۆت چوڭ پەرىشتىنىڭ بىرى. ئۇ ۋەھيى ئېلىپ كېلىشكە مەسئۇل. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام يەنە «ئەمىن» دەپمۇ ئاتالغان، بۇ ئىشەنچلىك دېگەنلىك بولىدۇ.

قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن: «ئاگاھلاندۇرغۇچىلاردىن بولۇشۇڭ ئۈچۈن، ئىشەنچلىك جىبرىئىل ئۇنى سېنىڭ قەلبىڭگە ئېلىپ چۈشتى.[19]» يەنە باشقا بىر ئايەتتە ئۇنىڭغا رۇھۇل قۇددۇسمۇ دېيىلگەن: «... ئېيتقىنكى، قۇرئاننى رۇھۇل قۇددۇس بولغان جىبرىئىل مۆمىنلەرنىڭ (ئىمانىنى) مۇستەھكەم قىلىش ئۈچۈن، مۇسۇلمانلارغا ھىدايەت ۋە خۇشخەۋەر قىلىپ، پەرۋەردىگارىڭ ھۇزۇرىدىن راستچىللىق بىلەن نازىل قىلدى.[20]»

جىبرىئىل پەرىشتىلەرنىڭ ئەڭ ئۈستۈنى ۋە ئەڭ ئۇلۇغى دەپ قارىلىدۇ. ئاللاھقا ئەڭ يېقىن بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ «سەييىدۇل-مەلائىكە» يەنى پەرىشتىلەرنىڭ خوجىسى دەپ ئاتالغان.

2) مىكائىل: تۆت چوڭ پەرىشتىدىن بىرى بولغان مىكائىل ئەلەيھىسسالام كائىناتتىكى تەبىئىي ۋەقەلەرنى باشقۇرۇش ۋە جانلىقلارنى رىزىق بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل.

3) ئىسرافىل: چوڭ پەرىشتىلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى سۇر يەنى كاناي چېلىش. ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام ئىككى قېتىم سۇر چالىدۇ. بىرىنچى رەت چالغاندا قىيامەت، ئىككىنچى رەت چالغاندا قايتا تىرىلىش مەيدانغا كېلىدۇ.

4) ئەزرائىل: چوڭ پەرىشتىلەردىن بىرى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى جانلىقلارنىڭ ئۆلۈم پەيتىدە جېنىنى ئېلىش بولغانلىقى ئۈچۈن «مەلائىكەتۇل مەۋت/ ئۆلۈم پەرىشتىسى» دەپ ئاتالغان.

"ئېيتقىنكى، «سىلەرنىڭ (جېنىڭلارنى ئېلىشقا) مۇئەككەل قىلىنغان پەرىشتە سىلەرنىڭ جېنىڭلارنى ئالىدۇ، ئاندىن پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر.[21]"

5) كىرامەن كاتىبىن: بۇلار ئىككى پەرىشتە بولۇپ، بىرى كىشىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە، يەنە بىرى سول تەرىپىدە تۇرىدۇ. ئوڭ تەرەپتىكى پەرىشتە ياخشى ئەمەل ۋە ھەرىكەتلەرنى يېزىشقا، سول تەرەپتىكىسى ناچار قىلمىش ۋە ئىش-ھەرىكەتلەرنى يېزىشقا مەسئۇل. بۇ پەرىشتىلەر قىيامەت كۈنى كىشى نامە ئەمەلىدىن ھېساب بەرگەندە ئۇنىڭ دۇنيادىكى قىلمىشلىرىنىڭمۇ شاھىتى بولىدۇ. قۇرئاندا بۇ پەرىشتىلەر ھەققىدە مۇنداق دېيىلگەن: "ئىنسانىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە ۋە سول تەرىپىدە ئولتۇرۇپ خاتىرلەيدىغان ئىككى پەرىشتە بار، (ئىنساننىڭ سۆز-ھەرىكىتى خاتىرلىنىۋاتقان) ۋاقىتتا، ئۇ قانداق بىر سۆزنى قىلمىسۇن، ئۇنىڭ ئالدىدا ھامان پەرىشتە ھازىر بولۇپ، كۆزىتىپ تۇرىدۇ.[22]"

وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ كِرَامًا كَاتِبِينَ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ

"ھالبۇكى سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردا سىلەرنى كۆزىتىپ تۇرغۇچى پەرىشتىلەر بار. ئۇلار (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) ھۆرمەتلىك پەرىشتىلەر بولۇپ، (سىلەرنىڭ سۆزلىرىڭلارنى ۋە ئەمەللىرىڭلار) نى يېزىپ تۇرىدۇ. ئۇلار قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ.[23]"

18. مۇدەسسىر سۈرىسى 31-ئايەت
19. شۇئەرا سۈرىسى 193-194-ئايەتلەر
20. نەھل سۈرىسى 102-ئەيەت
21. سەجدە سۈرىسى 11-ئايەت
22. قاف سۈرىسى 17-18-ئايەتلەر
23. ئىنفىتار سۈرىسى 10-12-ئايەتلەر

"ئۇلار گۇمان قىلامدۇكى، بىز ئۇلارنىڭ سىرلىرىنى ۋە پىچىرلاشقانلىقلىرىنى ئاڭلىمايمىز، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس (ئۇنى ئاڭلاپ تۇرىمىز)، بىزنىڭ ئەلچىلىرىمىز (يەنى پەرىشتىلىرىمىز) ئۇلارنىڭ ئالدىدا (ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىنى) يېزىپ تۇرىدۇ."[24]

بۇ پەرىشتىلەر ئوخشاشلا كىشىلەرنى ھەر خىل خەتەرلەردىن قوغداشقىمۇ مەسئۇل بولغاچقا، ئۇلار «ساقلىغۇچى پەرىشتىلەر/ قوغدىغۇچى پەرىشتىلەر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بۇ ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن:

وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً

"(ئاللاھ) سىلەرگە ساقلىغۇچى (يەنى قىلغان-ئەتكەننى خاتىرىلەپ تۇرىدىغان پەرىشتىلەرنى) ئەۋەتىدۇ."[25]

6) مۇنكەر ۋە نەكىر: بۇلار كىشى ئۆلگەندىن كېيىن قەبرىدە ئۇنى سوراق قىلىشقا مەسئۇل ئىككى پەرىشتە. مۇنكەر ۋە نەكىرغا «ھەر خىل كىيىنگەن، ھەر خىل قىياپەتتىكى، نامەلۇم، ناتونۇش» دېگەن مەنىدىكى بۇ ئىسىم بېرىلگەن. چۈنكى ئۇلار قەبرىدىكى ئۆلۈككە ئىلگىرى ھېچ كۆرۈلۈپ باقمىغان شەكىلدە كۆرۈنگەچكە بۇ ئىسىم بىلەن ئاتالغان. ئۇلار قەبرىدىكى ئۆلۈكىلەردىن: «پەرۋەردىگارىڭ كىم؟ پەيغەمبىرىڭ كىم؟ دىنىڭ نېمە؟» دېگەندەك سوئاللارنى سورايدۇ، ئۇلار كىشىلەرنىڭ ئىمان ۋە ئىبادەت جەھەتتىكى ئەھۋالىغا قاراپ مۇئامىلە قىلىدۇ.

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:

«بەندە ئۆزىنىڭ قەبرىسىگە قويۇلغاندا ۋە تۇغقانلىرى ئۇنىڭدىن ئايرىلغاندا، ئۇ قايتىپ كەتكەنلەرنىڭ ئاياق تىۋىشىنى ئاڭلايدۇ. ئۇنىڭ يېنىغا ئىككى پەرىشتە كېلىدۇ. پەرىشتىلەر ئۇنى ئولتۇرغۇزۇپ: «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەققىدە نېمە دەيسەن؟» دەپ سورايدۇ. بىر مۇئمىن بۇ سوئالغا: «مەن ئۇنىڭ ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن!» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئۇ ئۇنىڭغا: "دوزاختىكى ئورنىڭغا قاراپ باق! ئاللاھ ئۇنى جەننەتتىكى ئورۇنغا ئايلاندۇردى" دەيدۇ. (ئادەم كۆرىدۇ) ھەر ئىككىسىنى كۆرىدۇ. ئاللاھمۇ ئۇنىڭغا قەبرىسىدىن جەننەتكە قارايدىغان بىر كۆزنەك ئېچىپ بېرىدۇ.

ئەگەر ئۆلگۈچى كاپىر ياكى مۇناپىق بولسا (پەرىشتىلەرنىڭ سوئالىغا جاۋابەن): "(سىلەر سورىغان ئادەمنى) بىلمەيمەن، مەن پەقەت خەق نېمە دېگەن بولسا شۇنى دەيتتىم!» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئۇنىڭغا: «سەن چۈشەنمىدىڭ ۋە ھەقىقەتكە بويسۇنمىدىڭ!» دېيىلىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭ قۇلاقلىرىنىڭ ئارىلىقىغا تۆمۈر توقماق بىلەن ئۇرۇلىدۇ. ئۇ ئادەم (توقماق ئاغرىقىغا چىدىيالماي) ۋاقىراپ كېتىدۇ-دە، ئۇنىڭ ئاۋازىنى (ئىنسانلار ۋە جىنلار) دىن باشقا ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى پۈتۈن (قۇلىقى بار) جانلىق ئاڭلايدۇ."[26]

بۇ ھەدىس شېرىپ بىزگە مۇنكەر-نەكىر دېگەن پەرىشتىلەرنىڭ قەبرىدە كىشىلەردىن سوئال سورايدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

7) ھەمەلەئى ئەرش: ئەرشنى كۆتۈرگۈچى پەرىشتىلەردۇر. ئۇلار ھەققىدە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن:

اَلَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِلَّذِينَ آمَنُوا

"ئەرشنى كۆتۈرۈپ تۇرغان ۋە ئەرشنىڭ چۆرىسىدىكى پەرىشتىلەر پەرۋەردىگارىغا تەسبىھ ئېيتىدۇ، ھەمدى ئېيتىدۇ، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىدۇ، مۆمىنلەرگە مەغپىرەت تىلەيدۇ."[27]

---

24. زۇخرۇف سۈرىسى 80-ئايەت
25. ئەنئام سۈرىسى 61-ئايەت
26. بۇخارى، جەنائىز، 68، 78؛ مۇسلىم، جەننەت 70؛ ئەبۇ داۋۇد، جەنائىز، 78؛ نەسائى، جەنائىز 110؛ تىرمىزىي، جەنائىز، 70
27. غافىر سۈرىسى 7-ئايەت

"پەرىشتىلەر ئاسمانلىقنى ئەتراپىدا تۇرىدۇ، بۇ كۈندە پەرۋەردىگارىڭىزنىڭ ئەرشىنى سەككىز پەرىشتە (باشلىرى) ئۈستىدە كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ.[28]"

8) جەننەت ۋە دوزاختىكى ئىشلارنى قىلىشقا مەسئۇل پەرىشتىلەر:

جەننەتكە كىرگەن مۆمىنلەرگە سالام بېرىدىغان ۋە ئۇلارغا خىزمەت قىلىدىغان نۇرغۇن پەرىشتىلەر بار. بۇلارنىڭ باشلىقى "رىزۋان" ئىسىملىك پەرىشتىدۇر.

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ

"پەرۋەردىگارىغا تەقۋادارلىق قىلغانلار جەننەتكە توپ-توپ ماڭدۇرۇلىدۇ، ھالبۇكى، ئۇلار جەننەتكە يېتىپ كەلگەن چاغدا ئۇنىڭ دەرۋازىلىرى ئېچىلىپ بولغان بولىدۇ، جەننەتكە مۇئەككەل پەرىشتىلەر ئۇلارغا: «سىلەرگە ئامانلىق بولسۇن، سىلەر (گۇناھلارنىڭ كىرلىرىدىن) پاك بولدۇڭلار، جەننەتكە كىرىڭلار، (ئۇنىڭدا) مەڭگۈ قېلىڭلار» دەيدۇ.[29]"

دوزاخ پەرىشتىلىرى (جەھەننەمنى باشقۇرغۇچى پەرىشتىلەر-زاۋاتلار) كاپىرلارنى ئازابلاشقا مەسئۇل. ئۇلارنىڭ باشلىقى "مالىك" ئىسىملىك پەرىشتىدۇر.

وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى جَهَنَّمَ زُمَرًا حَتَّى إِذَا جَاؤُوهَا فُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاء يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَى وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ

"كاپىرلار جەھەننەمگە توپ-توپ بولۇپ ھەيدىلىدۇ، ئۇلار جەھەننەمگە يېتىپ كەلگەندە، جەھەننەمنىڭ دەرۋازىلىرى ئېچىلىدۇ، جەھەننەمنى باشقۇرغۇچى پەرىشتىلەر ئۇلارغا: «ئاراڭلاردىن سىلەرگە پەرۋەردىگارىڭلارنىڭ ئايەتلىرى ۋە سىلەرگە ئۇقۇپ بېرىدىغان، بۈگۈنكى ئۇچرىشىشنىڭ بارلىقىدىن ئاگاھلاندۇرىدىغان پەيغەمبەرلەر كەلمىگەنمۇ؟» دەيدۇ. ئۇلار: «شۇنداق (پەيغەمبەرلەر كەلگەن، بىزنى ئاگاھلاندۇرغان)، لېكىن ئازابقا دۇچار بولۇش ھۆكمى (كۇپرى ۋە قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن) كاپىرلارغا تېگىشلىك بولدى" دەيدۇ.[30]»

قۇرئاندا دوزاخقا مەسئۇل پەرىشتىلەرنىڭ گەۋدىسى چوڭ، قاتتىق قول، قوپال ۋە رەھىمسىز ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. "ئى مۆمىنلەر! ئۆزۈڭلارنى ھەم بالا-چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار، ئۇ پەرىشتىلەر ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقمايدۇ، نېمىگە بۇيرۇلسا شۇنى ئىجرا قىلىدۇ.[31]"

9) ئاللاھقا ئىنتايىن يېقىن ۋە شەرەپلىك بولغان، مۇقەررەبۇن ياكى ئىللىيىون دەپ ئاتىلىدىغان پەرىشتىلەر:

قۇرئاندا بۇ پەرىشتىلەر ھەققىدە مۇنداق دېيىلگەن:

لَنْ يَسْتَنكِفَ الْمَسِيحُ أَن يَكُونَ عَبْداً لِّلّهِ وَلَا الْمَلَئِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ

28. ھاققە سۈرىسى 17-ئايەت
29. زۇمەر سۈرىسى 73-ئايەت
30. زۇمەر سۈرىسى 71-ئايەت
31. تەھرىم سۈرىسى 6-ئايەت

”مەسىھمۇ، (ئاللاھقا) يېقىن پەرىشتىلەرمۇ ئاللاھقا بەندە بولۇشتىن ھەرگىز باش تارتمايدۇ.[32]“

10) باشقا پەرىشتىلەر:

بارلىق پەرىشتىلەرنىڭ سانى ۋە ۋەزىپىسىنى پەقەت جانابى ئاللاھلا بىلىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، بىزگە يېتىپ كەلگەن قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە تەسۋىرلەنگەن پەرىشتىلەرنىڭ بەزىلىرى تۆۋەندىكىدەك بايان قىلىنغان:

* بەزى پەرىشتىلەر مۆمىنلەر ئۈچۈن دۇئا قىلىدۇ: ”ئەرشنى كۆتۈرۈپ تۇرغان ۋە ئەرشنىڭ چۆرىسىدىكى پەرىشتىلەر پەرۋەردىگارىغا تەسبىھ ئېيتىدۇ، ھەمدى ئېيتىدۇ، ئۇنىڭغا ئىمان ئېيتىدۇ، مۆمىنلەرگە مەغپىرەت تىلەيدۇ. (ئۇلار ئېيتىدۇ) «پەرۋەردىگارىمىز! سېنىڭ رەھمىتىڭ ۋە ئىلمىڭ ھەممە نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، تەۋبە قىلغانلارغا ۋە سېنىڭ يولۇڭغا ئەگەشكەنلەرگە مەغپىرەت قىلغىن، ئۇلارنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن.[33]“

* بەزى پەرىشتىلەر كىشىلەرنىڭ قەلبىگە ياخشى ئىشلارنى ئىلھام قىلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇلار مۆمىنلەرنىڭ ياخشى ئىشلارنى قىلىشىنى قوللاپ قۇۋۋەتلەيدۇ.

”ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ پەرىشتىلەرگە: «مەن سىلەر بىلەن بىللە، مۆمىنلەرنى (ئۇرۇش مەيدانىدا) ساباتلىق قىلىڭلار، كاپىرلارنىڭ دىللىرىغا قورقۇنچ سالىمەن» دەپ ۋەھىي قىلدى. (قىلىچ بىلەن كاپىرلارنىڭ) گەدەنلىرىگە چېپىڭلار (يەنى باشلىرىنى كېسىڭلار)، ئۇلارنىڭ بارماقلىرىغا (ھەممە ئەزاسىغا) چېپىڭلار دەپ ۋەھىي قىلدى.[34]“

* بەزى پەرىشتىلەر مۆمىنلەرگە جەننەت بىلەن خوشخەۋەر بېرىدۇ.

شۇبھىسىزكى، «پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھدۇر» دېگەنلەر، ئاندىن توغرا يولدا بولغانلارغا پەرىشتىلەر چۈشۈپ: «قورقماڭلار، غەم قىلماڭلار، سىلەرگە ۋەدە قىلىنغان جەننەت ئۈچۈن خۇشال بولۇڭلار، بىز دۇنيادا، ئاخىرەتتە سىلەرنىڭ دوستلىرىڭلارمىز، جەننەتتە سىلەر ئۈچۈن كۆڭلۈڭلار تارتقان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ۋە تىلىگەن نەرسەڭلارنىڭ ھەممىسى بار، (ئۇلار) ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچى، ناھايىتى مېھرىبان (ئاللاھ) تەرىپىدىن بېرىلگەن زىيافەتتۇر» دەيدۇ.[35]

* بەزى پەرىشتىلەر كاپىرلارنىڭ يۈزلىرى ۋە دۈمبىسىگە ئۇرۇپ: «دوزاخ ئازابىنى تېتىڭلار» دەيدۇ.

«پەرىشتىلەر (بەدرى ئۇرۇشىدا) كاپىرلارنىڭ جانلىرىنى ئېلىۋاتقاندا، ئۇلارنىڭ يۈزلىرىگە ۋە ئارقىلىرىغا ئۇرۇۋاتقانلىقىنى كۆرسەڭ ئىدىڭ (ئەلۋەتتە قورقۇنچلۇق ھالىنى كۆرگەن بولاتتىڭ). (پەرىشتىلەر ئۇلارغا) «دوزاخنىڭ كۆيدۈرگۈچى ئازابىنى تېتىڭلار!» (دەيتتى).[36]“

* بەزى پەرىشتىلەر زىكىر مەجلىسلىرىنى ئىزدەپ تېپىپ ئۇلارغا قوشۇلىدۇ.

«رەببىڭلارنى زىكىر قىلغان كىشى بىلەن قىلمىغان كىشىنىڭ ئەھۋالى تېرىك بىلەن ئۆلۈكنىڭ مىسالىغا ئوخشايدۇ.[37]“ ”بىر جامائەت ئولتۇرۇپ ئاللاھنى زىكىر قىلسا، پەرىشتىلەر ئۇلارنى قورشۇالىدۇ، رەھمەت (ياغدۇ) ئۇلارنى قاپلايدۇ.[38]“

* بەزى پەرىشتىلەر قۇرئان ئوقۇلىدىغان يەرگە چۈشىدۇ ۋە قۇرئاننى ئاڭلايدۇ. «....ئۇسەيد بىن خۇدەيىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېدى: بىلەمسەن؟ ئۇ نېمە؟ ياق دېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ”ئۇلار پەرىشتىلەردۇر. سېنىڭ قۇرئان ئوقۇغان ئاۋازىڭنى

32. نىسا سۈرىسى 172-ئايەت
33. غافىر سۈرىسى 7-ئايەت
34. ئەنفال سۈرىسى 12-ئايەت
35. فۇسسىلەت سۈرىسى 30-ئايەت
36. ئەنفال سۈرىسى 50-ئايەت
37. سەھىھ بۇخارى، دەئاۋەت، 66
38. مۇسلىم، زىكىر، 8

ئاڭلاش ئۈچۈن ساڭا يېقىنلاشقان ئىدى. ئەگەر ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرغان بولساڭ، تاڭ ئاتقانغا قەدەر سېنى تىڭشايتتى. ئىنسانلارمۇ ئۇلارغا قارايتتى، ئۇلار ئىنسانلارنىڭ كۆزىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايتتى[39]" دىدى."

* بەزى پەرىشتىلەر مۆمىنلەرنىڭ دۇئاسىغا "ئامىن!" دەيدۇ. "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەبۇ سەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىغا كىردى. ئەبۇ سەلەمەنىڭ كۆزلىرى ئوچۇق قالغانتى، ئۇلارنى يۇمدۇردى. ئاندىن: 'روھ قەبز قىلىنغاندا كۆز ئۇنى تەقىپ قىلىدۇ' دېدى. ئائىلىسىدىن بەزىلىرى پەرياد-پىغان قىلىۋىدى. رەسۇلۇللاھ: 'ئۆزەڭلارغا يامان تەمەننىدە بولماڭلار، خەيرلىك دۇئا قىلىڭلار. چۈنكى پەرىشتىلەر دۇئايىڭلارغا ئامىن دەيدۇ!' دىدى. ئاندىن قۇشۇمچە قىلىپ: 'ئاللاھىم! ئەبۇ سەلەمگە مەغفىرەت قىلغىن! دەرىجىسىنى ھىدايەتكە ئېرىشكەنلەر ئارىسىدا يۇقىرى كۆتۈرگىن. ئارقىسىدىن كېلىدىغانلار ئىچىدىن (جەمەتىدىن) ئۇنىڭغا خەلەف (ۋارىس) چىقىرىپ بەرگىن! ئەي ئالەملەرنىڭ رەببى! ئۇنىڭغا ۋە بىزگە مەغفىرەت قىل! ئۇنىڭ قەبرىنى كەڭرى قىل، ئۇ يەردە ئۇنىڭغا نۇر بەر' [40]!"

بىز ئىسمى ۋە ۋەزىپىسىنى بىلمەيدىغان نۇرغۇن پەرىشتىلەر بار. ئۇلارنىڭ سانىنى پەقەت ئۇلارنى ياراتقان ئاللاھلا بىلىدۇ.

4-پەرىشتىلەرگە ئىشىنىشنىڭ پايدىسى

پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىكى ھېكمەتنى پەقەتلا ئاللاھ بىلىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، پەرىشتىلەرگە ئىشىنىشنىڭ نۇرغۇن پايدىسى بار بولۇپ، كىشىلىك ھاياتتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

1) پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا ئىشەنگەن ھەر قانداق ئادەم ئۆزىنىڭ قۇدرەتلىك ۋە مەخپىي كۈچلەرنىڭ نازارىتىدە ئىكەنلىكى، كىرامەن كاتىبىن دەپ ئاتالىدىغان پەرىشتىلەرنىڭ سۆز-ھەرىكەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى ئىلاھىي كامېراغا ئېلىپ خاتىرلەيدىغانلىقىنى بىلىدۇ. ئىنسان، بۇ ئىمان كۈچى ۋە بۇ ئاڭ بىلەن توختىماي ياخشى ۋە گۈزەل ئىشلارنى قىلىشقا يۈزلىنىدۇ. پەرىشتىلەرگە ئىمان ئېيتىش بىزگە ئاخىرەتتىكى سوئال-سوراقنى دائىم ئەسلىتىدۇ.

2) پەرىشتىلەرنى ئۆزىگە ئۈلگە قىلغان ئادەم ئۇلارغا ئوخشاش بولۇشقا تىرىشىدۇ، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە مەرتىۋىسىنى ئۆستۈرۈشكە پۈتۈن كۈچى بىلەن تىرىشىدۇ، شۇنداقلا باشقىلارنىڭ ھوقۇقى، مال-مۈلكى، ھاياتىنى قەدىرلەيدۇ ۋە ھۆرمەتلەيدۇ.

پەرىشتىلەرگە ئىشەنگەن ئادەم ئۇنى ياخشىلىققا چاقىرغان ھەر بىر ئاۋازغا قۇلاق سالىدۇ. چۈنكى ئۇ بۇنىڭ پەرىشتىنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكى ۋە شەيتاننىڭ كىشىلەرنى يامانلىققا چاقىرىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "شەيتان ۋە پەرىشتە ھەر ئىككىسى ئىنسانلار بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئۇلارنىڭ قەلبىگە بەزى نەرسىلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ. شەيتاننىڭ خىزمىتى يامانلىق بىلەن تەھدىت سېلىش ۋە ھەقىقەتنى ئىنكار قىلىش. پەرىشتىنىڭ خىزمىتى ياخشى ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىش ۋە ھەقنى جەزملەشتۈرۈش. بۇنى ھېس قىلالىغانلار ئۇنىڭ ئاللاھتىن كەلگەنلىكىنى بىلىپ ئاللاھقا ھەمدۇ ئېيتسۇن. كىمكى شەيتانغا يولۇقسا، شەيتاننىڭ شەررىدىن ئۆزىنى قوغداش ئۈچۈن ئاللاھتىن پاناھلىق تىلىسۇن."[41]

3) پەرىشتىلەرگە ئىمان ئېيتىش سۆز ۋە ئىش-ھەرىكەتلىرىمىزدە، باشقىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتە ئوتتۇراھال بولۇشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى پەرىشتىلەرگە ئىشەنگەن ئادەم

39. بۇخارى، فەزائىلۇل قۇرئان، 15
40. مۇسلىم، جەنائىز، 7
41. تىرمىزي، تەپسىر، 3

داۋاملىق ئۆزىنىڭ ئىش-ھەرىكىتىنىڭ ئۇزلۇكسىز خاتىرلىنىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلىدۇ.

4) قوغدىغۇچى پەرىشتىلەرنىڭ ئۇنى قوغدايدىغانلىقى، پەرىشتىلەرنىڭ ئۇنىڭ ئۈچۈن دۇئا قىلىدىغانلىقى، ئىستىغفار ئېيتىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىش ئېگىز ۋە ھېس-تۇيغۇسى، بىر مۇمىن ئۈچۈن زور مەنىۋي مەدەت بولىدۇ.

5-پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىڭ نەقلي ۋە ئەقلي دەللىرى

روھانى ۋە نۇرلۇق مەخلۇقلاردىن بولغان پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئايەت ۋە ھەدىسلەر بىلەن ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ. ئەسلىدىنلا ھېچقانداق تەسىر ئاستىدا قالماستىن تەپەككۇر قىلالايدىغان ئەقىل پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى قوبۇل قىلىدۇ ۋە ئۇنى مۇمكىن بولمايدىغان بىر ئىش دەپ قارىمايدۇ.

پەرىشتىلەر سەزگۈ ئەزالىرىمىز تەرىپىدىن ھېس قىلىنمايدىغان ۋە كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان جانلىقلار بولغاچقا، بىزنىڭ ئۇلار ھەققىدىكى بىردىنبىر ئۇچۇر مەنبەيىمىز ۋەھيدۇر. بىز ئايەت ۋە سەھىھ ھەدىسلەردىن تېپىلغان پەرىشتىلەر ھەققىدىكى مەلۇماتلار بىلەنلا كۇپايە قىلىمىز. بۇنىڭ سىرتىدا، بىز ئۇلار ھەققىدە ئېنىق ئۇچۇرغا ئېرىشەلمەيمىز. قانداقلا بولمىسۇن، پەرىشتىلەرنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەسلىكى ياكى سەزگۈ ئەزالار بىلەن ھېس قىلىنماسلىقى ئۇلارنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلىشقا سەۋەب بولالمايدۇ. چۈنكى ھېچكىم ئەقىل، لوگىكا ۋە ئىلىم-پەننىڭ سانلىق مەلۇماتلىرىنى ئاساس قىلىپ، پەرىشتىلەرنىڭ يوقلۇقىغا دەلىل-ئىسپات كۆرسىتەلمەيدۇ. چۈنكى پەرىشتىلەر مېتافىزىكىلىق جانلىقلار (مېتافىزىكا ساھەسىگە تەۋە) بولۇپ، پەن-تېخنىكىنىڭ كۆزىتىش ۋە تەجرىبە دائىرىسىدىن ھالقىپ كېتىدۇ.

بۈگۈن بىز ئىلىم-پەنمۇ تېخى چۈشەندۈرۈپ بېرەلمەيدىغان ئەقىل، روھ ۋە ئاڭ قاتارلىق نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى قوبۇل قىلىمىز. يەنە كۆرمىگەن تۇرۇپمۇ بەزى نەرسىلەرنى ئۇنىڭ ئەسەرلىرى ئارقىلىق بىلىمىز. مەسىلەن، بىز توكنى كۆرەلمەيمىز، لېكىن كونترول قەلەم بىلەن توك يەتكۈزىدىغان سىملاردا توك بارلىقىنى بىلىۋالالايمىز.

ھېچبىر كۈچنىڭ زورلاش تەسىرى ئاستىدا قالماي ئەركىن تەپەككۇر قىلالايدىغان ئىنسان ئەقلى پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى قوبۇل قىلالايدۇ. ئۇ بۇنى مۇمكىن دەپ قارايدۇ، ئىمكانسىز دەپ قارىمايدۇ. ھەتتا 14 ئەسىردىن بۇيان ئىنسانىيەتنى ھەقىقەت ئىلمى بىلەن يېتەكلىگەن، ھەتتا مۆجىزىلىرى بىلەن دىنغا ئېتىقاد قىلمايدىغان كىشىلەرنى ھەيرانلىقتا قالدۇرغان قۇرئاندىكى خەۋەرلەرنىڭ ھېچقايسىسىنىڭ ھازىرغىچە خاتا ئىكەنلىكى ئىسپاتلانمىدى، بۇمۇ پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلىقىدىن ئىبارەت ھەقىقەتنى ئىسپاتلايدۇ. بۇ ھەقتە ئېنىق مەلۇماتلار بىلەن تەمىنلەيدىغان ئايەت ۋە ھەدىسلەر پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئوچۇق ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

6-پەرىشتىلەردىن باشقا كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان جانلىقلار

1 - جىن

جىن، لۇغەتتىكى مەنىسى بويىچە مەخپي ۋە كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان مەخلۇقنى كۆرسىتىدۇ، بۇ سۆز بىر ئاتالغۇ سۈپىتىدە "سەزگۈ ئەزالىرىمىز بىلەن ھېس قىلغىلى بولمايدىغان، ھەر خىل شەكىللەرگە كىرەلەيدىغان، ئىنسانلارغا ئوخشاش ئاڭ ۋە ئىرادىگە ئىگە بولغان، ئوتتىن يارىتىلغان" مەنىۋي ۋە مەخپي مەخلۇقلارنى كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئىش-ھەرىكەت ۋە قىلمىشلىرىدىن ئاللاھقا ھېساب بېرىدۇ.

جىنلار ھەققىدىكى ئىشەنچلىك مەلۇمات مەنبەسى ۋەھيدۇر. يەنى ئۇلارنى ھەممە كىشى كۆرەلمەيدۇ ياكى قۇلىقى بىلەن ئاڭلىيالمايدۇ. قۇرئان كەرىم ۋە سەھىھ ھەدىسلەر جىنلارنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ساغلام تەپەككۇر قىلالايدىغان ئەقىل، كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان باشقا جانلىقلارنىڭمۇ بارلىقىنى ھەرگىز ئىمكانسىز دەپ قارىمايدۇ. كىشىلەرنىڭ جىننى كۆرەلمەسلىكىدىكى سەۋەب، ئىنسانىنىڭ كۆزىنىڭ ئوتتىن يارىتىلغان مەخلۇق بولغان جىنلارنى كۆرۈش ئىقتىدارى بىلەن يارىتىلمىغانلىقىدا.

1) قۇرئاننىڭ بايان قىلىشچە ئىنسان توپراقتىن، جىن ئوتتىن يارىتىلغان:

خَلَقَ الْإِنسَانَ مِن صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِن مَّارِجٍ مِّن نَّارٍ

"(ئاللاھ) ئىنساننى (يەنى ئاتاڭلار ئادەمنى) (چەكسە جاراڭلايدىغان) ساپالدەك قۇرۇق لايدىن ياراتتى. جىنلارنى ئوتتىنڭ يالقۇنىدىن ياراتتى.[42]"

«شەك-شۈبھىسىزكى، بىز ئىنسان (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام)نى قارا لايدىن ياسىلىپ شەكىلگە كىرگۈزۈلگەن (چەكسە جىرىڭلايدىغان) قۇرۇق لايدىن ياراتتۇق. جىنلار (شەيتان ۋە ئۇلارنىڭ باشلىقى ئىبلىس)نى ئىلگىرى تۈتۈنسىز ئوت يالقۇنىدىن ياراتقان ئىدۇق.[43]" بۇ ئايەت جىن تۈرلىرىنىڭ ئىنسان تۈرلىرىدىن ئىلگىرى يارىتىلغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

قۇرئاندا جىنلار ھەققىدە 28 ئايەتتىن تەركىب تاپقان جىن سۈرىسى بار. بۇ سۈرىدە بايان قىلىنغاندەك، جىنلار ئارىسىدا ھەر خىل تائىپىلەر بار. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى مۇسۇلمان، بەزىلىرى كاپىر. جىنلارنىڭ مۆمىن بولغانلىرى مۆمىنلەر بىلەن جەننەتتە قالىدۇ، كاپىر جىنلار كاپىرلار بىلەن دوزاختا قالىدۇ.

2) جىنلار ھەر خىل شەكىلگە كىرەلەيدىغان ۋە ئىنسانلار قىلالمايدىغان بەزى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارى بىلەن يارىتىلغان. مەسىلەن، ھەزرىتى سۇلايمان سەبە مەلىكىسىنىڭ تەختىنى ئەكەلمەكچى بولغاندا، جىنلاردىن بىرىنىڭ ئۆ تېخى ئورنىدىن تۇرۇشتىن بۇرۇن تەختىنى ئېلىپ كېلەلەيدىغانلىقىنى ئېيتىشى بۇنىڭغا دەلىلدۇر: «سۇلايمان ئېيتتى: «ئى ئۇلۇغلار! ئۇلار مېنىڭ قېشىمغا مۇسۇلمان بولۇپ كېلىشتىن بۇرۇن، (سىلەردىن) كىم ئۇنىڭ تەختىنى ئېلىپ كېلىدۇ؟ جىندىن بولغان ئىفرىت ئېيتتى: «مەن ئۇنى ئورنۇڭدىن تۇرۇشتىن بۇرۇن ساڭا ئېلىپ كېلىمەن، مەن ئۇنى ئېلىپ كېلىشكە ئەلۋەتتە قادىرمەن، ئىشەنچلىكمەن.[44]" جىننىڭ سۇلايمان ئەلەيھىسسالام بىلەن بولغان سۆھبىتى ئۇلارنىڭ كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمىدىغان شەكىلگە كىرەلەيدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئاللاھتائالا جىنلارنى ھەزرىتى سۇلايماننىڭ ئەمرىگە بەردى ھەمدە ئۇلارنى ئېغىر ۋە جاپالىق ئىشلارغا سالدى.

3) جىنلارنىڭ غەيىبكە مۇناسىۋەتلىك ھېچقانداق مەلۇماتلىرى يوق. ئۇلار ئاللاھنىڭ تەقدىرى ۋە كەلگۈسىنى بىلەلمەيدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، ئۇلار ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش، روھانى، لەتىف جانلىقلار بولۇش ئالاھىدىلىكى ۋە ناھايىتى تېز ھەرىكەت قىلىش ئىقتىدارىغا تايىنىپ، ئۆتمۈش ۋە بۈگۈندىكى ئىنسانلار بىلمەيدىغان بەزى ۋەقەلەرنى بىلەلەيدۇ. قانداقلا بولمىسۇن بۇ جىنلارنىڭ ئىنسانلاردىن ئۈستۈن مەخلۇق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرەلمەيدۇ. بىر ئايەتتە: "سۇلايماننىڭ ۋاپاتىنى ھۆكۈم قىلغىنىمىزدا (يەنى ئۇنى ۋاپات قىلدۇرغىنىمىزدا) سۇلايماننىڭ ئۆلگەنلىكىدىن جىنلارنى پەقەت ئۇنىڭ ھاسسىنى يېگەن قۇرۇتلار خەۋەردار قىلدى. سۇلايمان (ھاسسىنى قۇرۇت يەپ) يىقىلغان چاغدا جىنلارغا ئېنىق بولدىكى، ئەگەر ئۇلار غەيبنى بىلىدىغان بولسا ئىدى، خار قىلغۇچى ئازابتا (يەنى شۇنچە ئۇزاق ۋاقىت ئېغىر ئەمگەكتە) قالمىغان بولاتتى.[45]" دېيىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ غەيبنى بىلمەيدىغانلىقىنى ئېنىق ئىپادىلىگەن.

جىنلارنىڭ ئىنسانلارغا ئوخشاش ئىلاھىي بۇيرۇقلارغا ئىشىنىش ۋە بويسۇنۇش مەجبۇرىيىتى بار.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

"مەن جىن ۋە ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم.[46]"

42. راھىمان سۈرىسى 14-15-ئايەتلەر
43. ھىجر سۈرىسى 26-27-ئايەتلەر
44. نەمل سۈرىسى 39-ئايەت
45. سەبەئ سۈرىسى 14-ئايەت
46. زارىيات سۈرىسى 56-ئايەت

كۆپ ساندىكى ئالىملارنىڭ قارىشىچە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى جىنلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ سەۋەبتىن ئۇ "رەسۇلۇس سەقەلەيىن" (ئىنسان ۋە جىنلارنىڭ پەيغەمبىرى) دەپ ئاتالغان.

4) جىنلار ئىنسانلارغا ئوخشاش يەيدۇ، ئىچىدۇ، توي قىلىدۇ ۋە كۆپىيىدۇ. ئۇلار تۇغۇلۇپ چوڭ بولىدۇ ۋە ئۆلىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن جىنلارنىڭ ئۆمرى ئىنسانلارنىڭكىدىن ئۇزۇن.

5) گەرچە جىنلارنىڭ بەزى ئەھۋاللاردا كىشىلەرگە زىيان يەتكۈزۈشى مۇمكىن بولسىمۇ، بىر مۇسۇلمان جىندىن قورقماسلىقى ۋە ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ رۇخسىتىسىز باشقا بىر مەخلۇققا زىيان يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىنى بىلىشى كېرەك.

اِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطَانٌ عَلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَلٰى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

«شۇبھىسىزكى، مۆمىنلەرنىڭ ۋە پەرۋەردىگارىغا تەۋەككۈل قىلغۇچىلارنىڭ ئۈستىدىن شەيتان (شەيتانلاشقان جىنلار) ھۆكۈمرانلىق قىلالمايدۇ (يەنى پەرۋەردىگارىغا چىن دىلىدىن ئىشەنگەن مۆمىنلەرگە شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى تەسىر قىلالمايدۇ.[47])»

6) باشقا مەخلۇقاتلاردىن كېلىدىغان زىياندىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئاللاھقا سىغىنىش زۆرۈر بولغىنىدەك، جىنلاردىن كېلىدىغان زىياندىن ساقلىنىش ئۈچۈنمۇ شۇنداق قىلىش كېرەك. ئەمەلىيەتتە مەلۇمكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىنلارنىڭ ئىنسانلارغا بولغان تەسىرىگە قارشى ئايەتەل كۇرسى، فەلەق ۋە ناس سۈرىلىرىنى ئوقۇش ئارقىلىق بۇ جەھەتتە ئۈلگىلىك ھەرىكەت كۆرسەتكەن.[48]

تۆۋەندىكى ئايەتنى بۇ مەنىدە دۇئا سۈپىتىدە ئوقۇشقا بولىدۇ:

وَقُلْ رَبِّ اَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ وَاَعُوذُ بِكَ رَبِّ اَنْ يَحْضُرُونِ

«پەرۋەردىگارىم! ساڭا سىغىنىپ شەيتانلارنىڭ ۋەسۋەسىسىدىن پاناھ تىلەيمەن. پەرۋەردىگارىم! ساڭا سىغىنىپ شەيتانلارنىڭ ماڭا ھەمراھ بولۇشىدىن پاناھ تىلەيمەن.[49]»

2 ـ شەيتان

كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان، لېكىن مەۋجۇتلۇقى ئېنىق بولغان، ئازغۇنلۇق ۋە ياماناتلىقتا ھەددىدىن ئاشقان، تەكەببۇر، ئىسيانكار ۋە كىشىلەرنى ئازدۇرۇشقا ئۇرۇنغان جىنلار شەيتان دەپ ئاتىلىدۇ.

قۇرئان كەرىمدە تۇنجى شەيتان ئىبلىس دەپ تىلغا ئېلىنغان. ئىبلىس ئازغان ۋە پەرۋەردىگارىنىڭ ئەمرىگە قارشى چىققان جىنلارنىڭ بىرى.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلاَئِكَةِ اسْجُدُواْ لِاٰدَمَ فَسَجَدُواْ إِلاَّ إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ

«ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە: "ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار" دېدۇق. ئىبلىستىن باشقا ھەممىسى سەجدە قىلدى، ئىبلىس (سەجدە قىلىشتىن) باش تارتتى، تەكەببۇرلۇق قىلدى، ئۇ كاپىرلاردىن بولۇپ كەتتى.[50]» دېگەن ئايەت ئۇنىڭ پەرىشتە ئىكەنلىكىنى كۆرسەتمەيدۇ. چۈنكى بۇ ئايەتتە سانلارنى كۆپلۈك شەكلى بويىچە تەرتىپلەش قائىدىسىگە ماس كېلىدىغان ئۇسلۇب قوللىنىلغان.

«... ئىبلىس جىنلادىن ئىدى، ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ بۇيرۇقىدىن چىقىپ كەتتى[51] ...» دېگەن ئايەتتىن ئېنىق چۈشىنىلگىنىدەك، ئۇ بىر جىن. ئۇ ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق مەرتىۋىسىنى ئۆستۈرۈپ

47. نەھل سۈرىسى 99ـ ئايەت
48. بۇخارى، ۋەقالە، 10؛ فەزائىلۇل قۇرئان، 10، تىرمىزىي، تىب، 16
49. مۆمىنۇن سۈرىسى 97 ۋە 98ـ ئايەتلەر
50. بەقەرە سۈرىسى 34ـ ئايەت
51. كەھف سۈرىسى 50ـ ئايەت

پەرىشتىلەرگە قوشۇلدى، لېكىن كېيىن ئاسىيلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن بۇ ئورۇندىن ئايرىلدى.

شۇنداق قىلىپ، ئىبلىس «شەيتان»غا، يەنى ئاللاھقا قارشى تۇرغان ۋە قوغلانغان مەخلۇققا ئايلاندى. ئۇ ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇش بىلەن بىللە، پەرىشتىلەر ئارىسىدىكى ئورنىنىمۇ يوقىتىپ قويدى. بۇ قېتىم ئۇنىڭ كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمىدى ۋە ئازغۇنلۇقى تېخىمۇ كۈچىيىپ كەتتى؛ ئىچىدىكى ئۆچ-ئاداۋەت ۋە نەپرەت ئوتى تېخىمۇ ئۇلغايدى. ئاندىن ھەددىدىن ئاشقان ھالدا مۇنداق دېدى: «سېنىڭ مېنى ئازدۇرغانلىقىڭدىن ئۇلار (يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادىغا ۋەسۋەسە قىلىش) ئۈچۈن چوقۇم سېنىڭ توغرا يولۇڭ ئۈستىدە ئولتۇرىمەن. ئاندىن ئۇلارغا چوقۇم ئالدىدىن، ئارقىسىدىن، ئوڭدىن، سولدىن ھۇجۇم قىلىمەن. ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ (نېمىتىڭگە) شۈكۈر قىلمىغۇچىلار ئەمەسلىكىنى كۆرىسەن.[52]» «پەرۋەردىگارىم! سەن مېنى گۇمراھ قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن، يەر يۈزىدە ئادەم بالىلىرىغا (گۇناھلارنى) ئەلۋەتتە چىرايلىق كۆرسىتىمەن، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئەلۋەتتە ئازدۇرىمەن. ئۇلاردىن پەقەت تاللانغان بەندىلىرىڭلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا (يەنى ئۇلارنى ئازدۇرالمايمەن.[53])»

پەرىشتىلەر ۋە جىنلارغا ئوخشاش كۆرگىلى، سەزگىلى بولمايدىغان، ئەمما مەۋجۇتلۇقى قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردە ئېنىق بايان قىلىنغان شەيتان (ئىبلىس) ئوتتىن يارىتىلغان. ئۇ ھەزرىتى ئادەمنىڭ لايدىن يارىتىلغانلىقى ۋە ئۆزىنىڭ ئوتتىن يارىتىلغانلىقىنى، شۇ سەۋەبتىن ئۆزىنىڭ ئادەمدىن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى، ئادەمگە سەجدە قىلىشتىن باش تارتتى، بۇ سەۋەبتىن ئاللاھ تەرىپىدىن لەنەتلىنىپ جەننەتتىن قوغلاندى.

كېيىن ئىبلىس ئادەم ۋە ئايالى ھاۋۋانى ئازدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ جەننەتتىن ئايرىلىشىغا سەۋەب بولدى. شەيتان تۇنجى ئىنساندىن باشلاپ بارلىق ئىنسانلارغا يامانلىق، كۈپرىلىق ۋە گۇناھلارنى چىرايلىق كۆرسىتىپ كەلدى ھەمدە پۈتۈن كۈچى بىلەن كىشىلەرنى ھەقىقەت يولىدىن يىراقلاشتۇرۇپ كەلدى.

قۇرئاندا بايان قىلىنغاندەك، ئاللاھ كۆرسەتكەن توغرا يولدىن يىراقلىشىش، ھارام قىلىنغان ئىشلارنى قىلىش شەيتانغا پۇرسەت بېرىش دېگەنلىكتۇر. ئازغۇنلۇق ۋە بۇزۇقچىلىقنى داۋام قىلغانلار شەيتانىنىڭ ئۇلارنى قورشۇۋېلىشىغا ۋە شەيتانىنىڭ قولىغا ئايلىنىشىغا سەۋەب بولىدۇ[54]. ھەممىگە قادىر ئاللاھ كىشىلەرنى شەيتانىنىڭ دۇشمەنلىكى، ھىيلە-مىكرى ۋە ئالدامچىلىقىدىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ

«شەيتان ھەقىقەتەن سىلەرگە دۇشمەندۇر، ئۇنى دۇشمەن تۇتۇڭلار، شەيتان ئۆزىنىڭ تەۋەلىرىنى ئەھلى دوزاخ بولۇشقا چاقىرىدۇ.[55]»

كىشىلەرنى بۇ دۇنيادىكى ھەقىقەتتىن يىراقلاشتۇرىدىغان شەيتان ئاخىرەتتىمۇ ئۇلارنى قىلغان گۇناھلىرى ۋە يامانلىقلىرى بىلەن بىللە تاشلاپ قويىدۇ ۋە بۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئەيىبلىك ئەمەسلىكىنى ئېيتىدۇ.[56]

جانابى ئاللاھ مۆمىنلەرنى قۇرئان ئوقۇغاندا لەنىتى شەيتاندىن پاناھلىق تىلەشكە بۇيرۇغان

52. ئەئراف سۈرىسى 16-17-ئايەتلەر
53. ھىجر سۈرىسى 39-40-ئايەتلەر
54. زۇخرۇف سۈرىسى 36-39؛ مۇجادىلە سۈرىسى 19-ئايەتلەر
55. فاتىر سۈرىسى 6-ئايەت
56. مۇسلىم، مۇنافىقۇن، 11

بولۇپ، شەيتانىنىڭ ئاللاھقا چىن دىلىدىن ئىشىنىدىغان، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىدىغان ۋە ئۇنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلمىغانلارغا ھېچقانداق تەسىر كۆرسىتەلمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: «مېنىڭ بەندىلىرىمگە (يەنى ئۇلارنى ئازدۇرۇشقا) سېنىڭ كۈچۈڭ يەتمەيدۇ، پەقەت گۇمراھلاردىن ساڭا ئەگەشكەنلەرگىلا (كۈچۈڭ يېتىدۇ)[57]. شۇبھىسىزكى، دوزاخ ئۇلار (يەنى ئىبلىس ۋە ئۇنىڭ تەۋەلىرى) نىڭ ھەممىسگە ۋەدە قىلىنغان جايدۇر.[58]»

ھەممىگە قادىر ئاللاھ مەخلۇقاتلارنى بىر-بىرىدىن پەرقلىق بولسۇن، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرقنى كىشىلەر ئاسانلا چۈشىنەلەيدىغان بولسۇن دەپ، بىر-بىرىگە زىت شەكىلدە ياراتقانلىقى ئۈچۈن، شەيتانىنمۇ پاك ۋە شەرەپلىك، ھەق ۋە ياخشىلىقنى تەۋسىيە قىلىدىغان پەرىشتىلەرگە زىت ھالدا ياراتقان. ئەگەر شەيتان يارىتىلمىغان بولسا، ئاللاھقا خىزمەت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىش ئۇنچە قىممەتلىك بولمىغان بولاتتى. چۈنكى گۈزەل ۋە ياخشى ئەمەللەرنى ئۇنىڭغا زىت ھەرىكەتلەرگە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىقلا بىلگىلى بولىدۇ. شەيتان بولسا كىشىلەرنى يامان ۋە گۇناھ ئىشلارغا يېتەكلەيدۇ.

57. ئىسرا سۈرىسى 65؛ يەنە ئەئرافى سۈرىسى 201-ئايەت
58. ھىجر سۈرىسى 41-42-ئايەتلەر

پەرىشتىلەر قانداشقان سوروۇن

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئاللاھتائالانىڭ «تەۋۋافان» دەپ ئاتىلىدىغان پەرىشتىلىرى يەر يۈزىدە ئايلىنىپ يۈرىدۇ. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئىسمى تىلغا ئېلىنىدىغان ئىلىم ۋە زىكىر سوروۇنلىرىنى زىيارەت قىلىدۇ. ئاندىن ئۇلار جانابى ئاللاھنىڭ ھوزۇرىغا چىقىدۇ. رەببىمىز (گەرچە ئۇ ھەممە نەرسىنى بىلسىمۇ) پەرىشتىلىرىدىن سورايدۇ:

- بەندىلىرىم نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟
- ئى رەببىم، ئۇلار سېنى ماختىدى. ئۇلار سۇبھانەللاھ، ئەلھەمدۇلىللاھ ۋە ئاللاھۇ ئەكبەر دەيدۇ. ئۇلار سېنىڭ مۇكەممەللىكىڭنى، كەمچىلىكتىن خالى ئىكەنلىكىڭنى ئويلىغاندا، چىن دىلىدىن «سۇبھانەللاھ» دەيدۇ؛ ئۇلارغا بەرگەن سانسىز نېمەتلىرىڭگە جاۋابەن «ئەلھەمدۇلىللا» دەيدۇ؛ سەن ياراتقان جانلىقلاردىكى سەنئەتنى، قۇدرەت كامالىڭنى كۆرۈپ ھەيرانلىق بىلەن «ئاللاھۇ ئەكبەر» دەيدۇ.
- ئۇنداقتا، ئۇلار مېنى كۆرگەنمۇ؟
- ياق رەببىم، ئۇلار سېنى كۆرمىگەن.
- ئەگەر كۆرسە قانداق بولاتتى؟...
- سېنى كۆرگەن بولسا، ئەقلى-ھوشىدىن كېتىپ قالىدىغان دەرىجىدە سېنى زىكىر قىلغان بولاتتى.
- بەندىلىرىمگە نېمە كېرەك ئىكەن؟
- ئۇلار جەننەتنى ئارزۇ قىلىدۇ.
- ئۇلار مېنىڭ جەننىتىمنى كۆرگەنمۇ؟
- ياق ، ئۇلار ئۇنى كۆرمىگەن.
- ئەگەر كۆرگەن بولسا قانداق بولاتتى؟
- ئەگەر ئۇنى كۆرگەن بولسا، ئۇنى تېخىمۇ ئىشتىياق ۋە قىزغىنلىق بىلەن ئارزۇ قىلغان بولاتتى.
- ئۇلار مېنىڭ ئۇلارنى نېمىدىن قوغدىشىمنى ئۈمىد قىلىدىكەن؟
- دوزاختىن.
- ئۇلار دوزاخنى كۆرگەنمۇ؟
- ياق، ئۇلار ئۇنى كۆرمىگەن.
- ئەگەر ئۇنى كۆرگەن بولسا قانداق قىلاتتى؟
- قاتتىق قورقۇنچ بىلەن ئۇنىڭدىن قېچىپ، سەندىن پاناھلىق تىلىگەن بولاتتى.
- پەرىشتىلىرىم، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى كەچۈرگەنلىكىمگە گۇۋاھ بولۇڭلار.

پەرىشتىلەردىن بىرى دەيدۇ:

- ئى رەببىم، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بۇ سوروۇنغا باشقا ئىش ئۈچۈن كەلگەن يەنە بىر ئادەم بار ئىدى، ئۇنىڭ مۇددىئاسى زىكىر ئەمەس.

ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

- ئۇلار بىر جامائەتتۇر، ئۇلار بىلەن بىللە ئولتۇرغانلارمۇ ساۋابتىن مەھرۇم قالمايدۇ. ئۇمۇ زىكرى قىلغۇچىلار قاتارىغا كىرىدۇ.[59]

59. بۇخارى، دەئاۋەت، 66؛ مۇسلىم، زىكىر، 25

تەكرارلاش سوئاللىرى

1 ـ تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ.

1) قۇرئاندىن پەرىشتىلەرگە ئىشىنىش هەققىدە بىر ئايەت يېزىڭ.

.....

2) پەرىشتىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئەقلىي جەهەتتىن قوبۇل قىلىش توغرىسىدا مەلۇمات بېرىڭ.

.....

3) نېمىشقا پەرىشتىلەرنى كۆرەلمەيمىز؟ بىز كۆرەلمەيدىغان نەرسىنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلىش توغرىمۇ؟ كۆزدە كۆرگىلى بولمىسىمۇ ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى هەممە كىشى قوبۇل قىلىدىغان بەزى نەرسىلەردىن مىسال كەلتۈرۈڭ.

.....

4) پەرىشتىلەرنىڭ ئالاهىدىلىكىنى تۈرلەر بويىچە يېزىڭ.

.....

5) ئىبلىس پەرىشتىمۇ؟ نېمە ئۈچۈن؟

.....

6) قۇرئان كەرىم بىزگە شەيتان هەققىدە نېمە دەيدۇ؟

.....

7) جىن بىلەن شەيتان ئۇقۇمىنىڭ قانداق مۇناسىۋىتى بار؟

.....

8) پەرىشتىلەر هەققىدىكى ئۇچۇر مەنبەيىمىز نېمە؟

.....

9) تۆت چوڭ پەرىشتىنىڭ ئىسمى ۋە ۋەزىپىسىنى يېزىڭ.

.....

10) كىرامەن كاتىبىن پەرىشتىلىرى هەققىدە ئۇچۇر بېرىڭ.

.....

11) مۇنكەر ـ نەكىر ۋە ئەرشنى كۆتۈرىدىغان پەرىشتىلەرنىڭ ۋەزىپىسىنى ئېيتىپ بېرىڭ.

.....

2 ـ توغرىنى تاللاڭ.

1) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى «پەرىشتە» سۆزىنىڭ لوغەت مەنىسىنىڭ بىرى؟
ئا) ئەلچى
ئە) پارلاق
ب) چىرايلىق
پ) قايىل

2) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى پەرىشتىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى؟
1. ئۇلارنى كۆرگىلى، سەزگىلى بولمايدۇ.
2. ئۇلار يېمەيدۇ، ئىچمەيدۇ ۋە جىسمانىي ئارزۇلاردىن يىراق.
3. ئۇلار ئوتتىن يارىتىلغان.
4. ئۇلار ئىنتايىن كۈچلۈك.
5. ئۇلار ئۆلمەس.
ئا) 1، 2، 4
ئە) 1، 3، 5
ب) 1، 2، 3
پ) 1، 2، 5

3) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى شەيتانىنىڭ ئالاھىدىلىكى ئەمەس؟
ئا) ئۇ ئوتتىن يارىتىلغان.
ئە) ئۇ كىشىلەرنىڭ ئىرادىسىنى ئۆزى خالىغان يۆنىلىشكە بورىيالايدۇ.
ب) ئۇ تەكەببۇر ۋە ھەسەتخوردۇر.
پ) ئۇ كىشىلەرنى يامان ئىشقا قىزىقتۇرىدۇ.

4) كىشىلەر نېمىشقا پەرىشتىلەرنى كۆرەلمەيدۇ؟
ئا) چۈنكى ئۇلار بەك تېز ھەرىكەت قىلىدۇ.
ئە) چۈنكى ئۇلار ئىنتايىن يېنىك ۋە سۈزۈك.
ب) چۈنكى ئىنسانلارنىڭ كۆزى ئۇلارنى كۆرۈش ئىقتىدارى بىلەن يارىتىلمىغان.
پ) چۈنكى ئۇلار دائىم ئەرشتە تۇرىدۇ، يەر يۈزىگە چۈشمەيدۇ.

5) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسىملىرىدىن بىرى ئەمەس؟
ئا) روھۇل ئەمىن
ئە) روھۇل قۇدۇس
ب) مەلەكۇل مەۋت
پ) سەييىدۇل مەلائىكە

6) تۆت چوڭ پەرىشتىنىڭ بىرى بولغان مىكائىلنىڭ ۋەزىپىسى نېمە؟
ئا) ئۇ كائىناتتىكى تەبىئەت ھادىسىلىرى ۋە جانلىقلارنىڭ رىزقىنى باشقۇرىدۇ.
ئە) ئۇ ۋەھيى پەرىشتىسى بولۇپ، ئاللاھ بىلەن پەيغەمبەرلەر ئوتتۇرىسىدا ئەلچىلىك قىلىدۇ.
ب) ئۇ ئەجىلى توشقان ئىنسانلارنىڭ جېنىنى ئالىدۇ.
پ) ئۇ مۇسۇلمانلارنى خەتەردىن ساقلايدۇ.

7) رەھمەت پەرىشتىلىرى بار بولغان سورۇنلار ئىچىدە تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى بار؟

1. قۇرئان ئوقۇلىدىغان جايلار
2. ئىلىم سورۇنلىرى
3. غەيۋەت قىلىنىدىغان جايلار
4. زىكىر مەجلىسلىرى
5. تەتقىقات ئېلىپ بېرىلىدىغان تەجرىبىخانىلار

ئا) 1، 2، 4
ئە) 1، 2، 3
ب) 3، 4، 5
پ) 1، 2، 5

8) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى پەرىشتىلەرگە ئىشىنىشنىڭ پايدىسى ئەمەس؟

ئا) كىرامەن كاتىبىن پەرىشتىلەر ئىنسانلارنىڭ بارلىق ئىشلىرىنى خاتىرلەيدۇ دەپ ئويلىغان كىشى ئاگاھ ۋە دانا بولۇپ ياشايدۇ.

ئە) پەرىشتىلەرگە ھەۋەس قىلىپ، ئۇلارغا ئوخشاش توختىماي ئاللاھقا ئىبادەت قىلسام دەيدۇ.

ب) ماڭا دۇئا قىلىۋاتقان، مېنى قوللاۋاتقان پەرىشتىلەر بار دەپ بىلىدىغان كىشى روھىي جەھەتتىن يالغۇزلۇق ھېس قىلمايدۇ.

پ) مېنى قوغدايدىغان پەرىشتىلەر بار دەپ ئويلىغان كىشى خالىغىنىمنى قىلالايمەن دەپ ئويلايدۇ.

9) جىنلارنى باشقۇرۇپ، ئۇلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان پەيغەمبەر قايسى؟

ئا) يۈسۈف ئەلەيھىسسالام
ئە) سۇلايمان ئەلەيھىسسالام
ب) داۋۇد ئەلەيھىسسالام
پ) مۇسا ئەلەيھىسسالام

10) تۆۋەندىكى مەخلۇقاتلاردىن قايسىسى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىش ئۈچۈن يارىتىلغان؟ قايسىلىرىغا مەسئۇلىيەت ۋە ئىرادە تەڭ بېرىلگەن؟

ئا) پەرىشتە ـ ئىنسان
ئە) ئادەم ـ ھايۋان
ب) پەرىشتە ـ جىن
پ) ئىنسان ـ جىن

4-باب

كىتابلارغا ئىشىنىش

تېمىلار

- كىتابلارغا ئىشىنىش
- ئىلاھىي كىتاب ئاتالغۇسى
- ئىلاھىي كىتابلارنىڭ ئەۋەتىلىش سەۋەبى
- سۈھۇف
- تەۋرات
- زەبۇر
- ئىنجىل
- قۇرئان كەرىم

1ـ كىتابلارغا ئىشىنىش

كىتابلارغا ئىمان ئېيتىش، كىتابلارنىڭ ئاللاه تەرىپىدىن بەزى پەيغەمبەرلەرگە ئەۋەتىلگەنلىكىگە ۋە ئۇلار بەرگەن ئىلىم ۋە مەلۇماتلارنىڭ پۈتۈنلەي توغرا ۋە ھەقىقەت ئىكەنلىكىگە ئىشىنىشنى كۆرسىتىدۇ. جانابى ئاللاه پەيغەمبىرىمىزگە خىتاپ قىلىپ مۇنداق دېگەن:

«شۇنىڭ ئۈچۈن (يەنى دىندا ئىختىلاپ قىلىشقانلىقى ئۈچۈن) (ئى مۇھەممەد! بارلىق ئىنسانلارنى توغرا دىن ئاساسىدا ئىتتىپاق بولۇشقا) چاقىرغىن، بۇيرۇلغىنىڭ بويىچە توغرا يولدا چىڭ تۇرغىن، ئۇلار (يەنى مۇشرىكلار)نىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن ۋە ئېيتقىن: «ئاللاه نازىل قىلغان (بارلىق) كىتابلارغا ئىمان ئېيتتىم، ئاراڭلاردا ئادىل بولۇشقا بۇيرۇلدۇم.[1]»

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِي نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذِيٓ

اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا

مۆمىنلەرگە: «ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە ئاللاه ئۈنىڭغا نازىل قىلغان كىتابقا (يەنى قۇرئانغا) ۋە ئىلگىرى ئاللاه نازىل قىلغان كىتابلارغا (يەنى قۇرئاندىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتابلارغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار. كىمكى ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە ئاخىرەت كۈنىنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ قاتتىق ئازغان بولىدۇ.[2]» دەپ بايان قىلىپ، كىتابقا ئىشىنىشنىڭ ئىمانىنىڭ بىر ئاساسى ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئىسلامىيەتتە ئىمان پىرىنسىپلىرى ئۆز ئارا مۇناسىۋەتلىك ۋە بىر-بىرىدىن ئايرىلالمىغاچقا، كىتابقا ئىمان ئېيتىشنى باشقا ئاساسىي پىرىنسىپلاردىن ئايرىشقا بولمايدۇ. ئاللاھقا ئىمان ئېيتىش، بىزنى ئۇنىڭ يول كۆرسەتكۈچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەنلىكىنى قوبۇل قىلىشقا (پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتىشقا) يېتەكلەيدۇ ۋە ئۇنى نەتىجىلەندۈرىدۇ. پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتىشمۇ يەنە ئۇلارنىڭ ئاللاھتىن ئېلىپ كېلىپ بىزگە يەتكۈزگەنلىرىنى دەللىلەشنى تەلەپ قىلىدۇ. پەيغەمبەرلەر يەتكۈزگەن نەرسىلەر ئاللاھنىڭ كىتابلىرىدۇر.

ھەر بىر ئىلاھىي كىتاب پەيغەمبەر ئارقىلىق ئەۋەتىلگەن. كىتاب ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرمۇ ئۇنىڭدىكى بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلەرنى قانداق ئىجرا قىلىشنى كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۇلارنى ئەمەلىيەتكە تەدبىقلاشقا بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىغان. مەسىلەن، پەيغەمبىرىمىز سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم نامازنى قانداق ئوقۇش ۋە ھەجنى قانداق قىلىشنى ئۆزى قىلىش ئارقىلىق قانداق قىلىش كېرەكلىكىنى كۆرسىتىپ بەرگەن ۋە ساھابىلىرىگە بۇ ئىبادەتلەرنى ئۆزىدىن كۆرگىنىدەك قىلىشقا بۇيرۇغان.

بۇ ئىككى ھەدىس شېرىپ بۇنىڭ ياخشى مىسالى بولالايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مەندىن كۆرگىنىڭلاردەك نامار ئوقۇڭلار! نامار ۋاقتى كەلگەندە، ئاراڭلاردىن بىرى ئەزان ئوقۇسۇن، ئاراڭلاردىكى ئەڭ چوڭى ئىمام بولسۇن[3]!" دېگەن.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى ساھابىلىرىغا يېقىندىن دىققەت قىلاتتى. ئەمەلىيەتتە، بەزى ئەھۋاللاردا ئۇلارنىڭ ئۆزىدىن يىراق تۇرۇشىنى خالىمايتتى، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە يېقىن بولۇشىنى ئۈمىد

1. شۇرا سۈرىسى 15-ئايەت
2. نىسا سۈرىسى 136-ئايەت
3. بۇخارى، ئەزان، 18

قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ئۇنىڭدىن زۆرۈر بولغان مەلۇماتلارنى ئۆزىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ يېقىندىن كۆرۈپ ئۆگىنىپ چۈشىنىشى ئۈچۈن ئارقىسىدىن نامازغا تۇرۇشلىرىنى تەلەپ قىلاتتى.[4]

2ـ ئىلاھىي كىتاب ئاتالغۇسى

كىتابنىڭ لۇغەت مەنىسى يېزىش ۋە يېزىلغان ھۆججەت دېگەنلىكتۇر. بىر ئاتالغۇ سۈپىتىدە، ئۇ ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە يول كۆرسىتىپ يېتەكلەش ۋە ئۇلارنى قاراڭغۇلۇقتىن يورۇقلۇققا چىقىرىش ئۈچۈن پەيغەمبىرىگە ۋەھيى قىلغان سۆز ۋە ئۇچۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يازما ھۆججەتكە قارىتا ئىپتىلىدۇ. ئۇنىڭ كۆپلۈك شەكلى «كۇتۇب» يەنى كىتابلاردۇر. ئىنجىل، تەۋرات خرىستىئان ۋە يەھۇدىيلارغا ئىلاھىي كىتاب سۈپىتىدە بېرىلگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇلار كىتاب ئىگىلىرى دېگەن مەنىدە «ئەھلى كىتاب» دەپ ئاتالغان. ئىلاھىي كىتابلار نازىل بولۇش سەۋەبىدىن «كىتابى مۇنزەل» ياكى مۇقەددەسلىكىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن «ساماۋى كىتاب» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئىلاھىي كىتابلارنىڭ تېمىسى ئاللاھنىڭ كالام سۈپىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئۇلار ئاللاھنىڭ بۇ سۈبۈتى سۈپىتىنىڭ تەجەللىسى (ئىپادىسى) ھېسابلىنىدۇ. كىتاب ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە نازىل قىلغان ۋەھيىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىش شەكلىدۇر. پەيغەمبەرلەرگە ئەۋەتىلگەن كىتابلارنىڭ ئىلاھىي كىتاب دەپ ئاتىلىشىدىكى سەۋەب، بۇ كىتابلارنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەنلىكى، كالامى ۋە مەزمۇنى جەھەتتىن ھېچقانداق ئىنسان سۆزى بولمىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

كۆنىمىزدە قۇرئاندىن بۇرۇن نازىل بولغان بۇ كىتابلارنىڭ ھازىرقى شەكلىگە ئەمەس يېڭى نازىل بولغان چاغدىكى بۇزۇلمىغان نۇسخىسىنىڭ ئاللاھتىن كەلگەنلىكىگە ئىشىنىشكە مەجبۇرمىز. چۈنكى كىشى ئىلاھىي كىتابلارغا ئىشەنمەي تۇرۇپ، ئىماننىڭ مۇقىم قىلالمايدۇ. ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا كەلگەن سۇھۇفلار (كىتاب سەھىپىلىرى)غا ئوخشاش بىر قىسىم ئىلاھىي كىتابلار پۈتۈنلەي يوقاپ كەتكەن بولۇپ، ھېچقايسىسى بۈگۈنگە قەدەر يېتىپ كېلەلمىگەن. تەۋرات، زەبۇر، ئىنجىل ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ كەتكەن ۋە بۇزۇتۇلگەن. ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان ئەسلى ھالىتىنى ساقلاپ كەلگەن ۋە بۈگۈنگە قەدەر ھېچقانداق بۇرمىلىنىش ۋە ئۆزگىرىش بولماي تۇرۇپ ساقلىنىپ كەلگەن قۇرئان كەرىم بۇ ئالاھىدىلىگىنى قىيامەتكىچە ساقلاپ قالىدىغان بىردىنبىر كىتابتۇر.

اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ.

«قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىز نازىل قىلدۇق ۋە چوقۇم ئۇنى قوغدايمىز.[5]» بۇ ئايەتتە ئاللاھ كىشىلەرگە قۇرئاننىڭ قوغدىلىدىغانلىقى ۋە قىيامەتكىچە ئۆزگەرمەيدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. قۇرئان كەرىم بۇرۇنقى كىتابلاردىكى بەزى ھۆكۈملەرنى تەستىق قىلىپ شۇ پېتى داۋاملاشتۇردى ۋە بەزى ھۆكۈملەرنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى ھۆكۈملەرنى ئېلىپ كەلدى[6]. بۇنىڭغا ئاساسەن ئەھلى كىتابنىڭ مۆمىن دەپ قارىلىشى ۋە نىجاتلىققا ئېرىشىشى ئۈچۈن ئۇلار پەيغەمبىرىمىزگە ئىمان ئېيتىشى ۋە قۇرئاندىكى ھۆكۈملەرنى چىن دىلىدىن قوبۇل قىلىشى كېرەك.

3ـ ئىلاھىي كىتابلارنىڭ ئەۋەتىلىش سەۋەبى

ئاللاھ ئىنسانىنى ياراتقاندا، ئۇنىڭغا ئەقىل، ھېسسىيات ۋە ۋىجدان قاتارلىق بەزى ئالاھىدىلىكلەرنى بەردى. بۇ ئىقتىدارلارنىڭ ياردىمىدە ئىنسان ئۆزى، مۇھىتى ۋە باشقا جانلىقلار ھەققىدە بەزى مەلۇماتلارغا

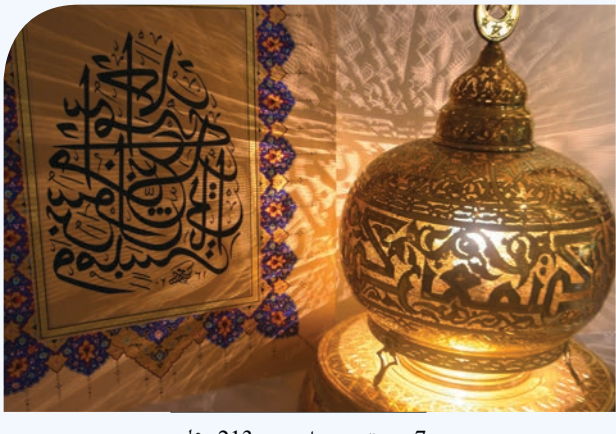
4. ئىبنى ماجە، سالات، 44
5. ھىجر سۈرىسى 9ـ ئايەت
6. ئال ئىمران سۈرىسى 31ـ ئايەت؛ نىسا سۈرىسى 47ـ ئايەت؛ مائىدە سۈرىسى 15ـ ئايەت؛ ئەنئام سۈرىسى 153ـ ئايەت؛ ئەئراف سۈرىسى 3ـ ئايەت

ئېرىشىلەيدۇ ۋە بەزى پاكىت ۋە ھەقىقەتلەرنى چۈشىنىلەيدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، ئىنسان مېتافىزىكىلىق دۇنيا ھەققىدىكى ئىلىملەرنى ئەقلى ۋە سەزگۈ ئەزالىرى بىلەن چۈشىنىلمەيدۇ. ئىنسانىنىڭ كۈچى يەتمەيدىغان ياكى قابىلىيىتى يېتەرلىك بولمىغان ئىشلاردا ئىلاھىي ياردەم، ۋەھيى ۋە مۇقەددەس كىتابقا موھتاج بولىدىغانلىقى ئېنىق. كىشىلەر ئۆزىگە ئۇلۇغ بولىدىغان پەيغەمبەرلەرگە ۋە ئۇلارنى بۇ ئىلىملەرگە ئېرىشىشتە ۋە تۇرمۇشتا توغرا يېتەكلەيدىغان كىتابلارغا موھتاج. ئىنسانىنىڭ بۇ ئېھتىياجىنى ئەڭ ياخشى بىلىدىغان جانابى ئاللاھ بەندىلىرىگە ئىلتىپات ۋە ئىكرام قىلىپ، پەيغەمبەرلەر ۋاستىسى بىلەن كىتابلارنى نازىل قىلدى ۋە يول كۆرسەتتى. ئىلاھىي كىتابلار، ئۇلار ئەۋەتىلگەن ئۈممەت ئۈچۈن ئاللاھنىڭ ھۆكۈملىرىنى بايان قىلغۇچى دەسلەپكى مەنبەدۇر. ئېتىقاد ئاساسى، ئىبادەت شەكلى، ئەخلاقىي ھۆكۈملەر، پەرز ۋە ھارام ئۆلچەملىرى ئىلاھىي كىتابتا بايان قىلىنغان.

ئىلاھىي كىتاب كىشىلەرگە بىر يېگانە ياراتقۇچىنىڭ بارلىقىنى ئەسلىتىشنى، پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىتائەت ۋە ئىبادەت قىلىش ئارقىلىق، ئۇ ئەۋەتكەن يولدا ئىتتىپاقلىشىشقا كاپالەتلىك قىلىش ۋە ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىختىلاپنى ھەل قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

بىر ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن:«ئىنسانلار (دەسلەپتە) بىر ئۈممەت (يەنى ھەق دىندا) ئىدى (كېيىن ئۇلارنىڭ بەزىسى ئىمان ئېيتىپ، بەزىسى ئىمان ئېيتماي ئىختىلاپ قىلىشتى)، ئاللاھ (مۆمىنلەرگە جەننەت بىلەن) خۇشخەۋەر بەرگۈچى، (كۇففارلارنى دوزاختىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى؛ (ئاللاھ) كىشىلەرنىڭ ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلىرى ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن، ئۇلارغا ھەق كىتابنى نازىل قىلدى، پەقەت كىتاب بېرىلگەن كىشىلەرلا ئۆزلىرىگە روشەن دەلىللەر كەلگەندىن كېيىن ئۆزئارا ھەسەت قىلىشىپ (يەنى كاپىرلار مۆمىنلەرگە ھەسەت قىلىپ)، كىتاب توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشتى، ئاللاھ ئۆز ئىرادىسى بويىچە مۆمىنلەرنى ئۇلار (يەنى گۇمراھلار) ئىختىلاپ قىلىشقان ھەقىقەتكە ھىدايەت قىلدى. ئاللاھ خالىغان كىشىنى توغرا يولغا باشلايدۇ.[7]»

پەيغەمبەرلەردىن كېيىن ئىلاھىي كىتابلار دىنىنىڭ ئاساسىي پىرىنسىپ، نىشانىنى بىدئەتچىلەر، ھەقىقىي ئېتىقادتىن چەتنەپ كەتكەنلەر ۋە ئىنكار قىلغۇچىلاردىن قوغدايدۇ. ئىلاھىي كىتابنىڭ بىر جەمئىيەت ئىچىدە مەۋجۇتلىقىنى بۇزماستىن ساقلاپ قېلىشى، مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ئۇنى ئېلىپ كەلگەن پەيغەمبەرنىڭ شۇ جەمئىيەت ئىچىدە ياشىشىنى داۋاملاشتۇرۇشىغا ئوخشايدۇ. پەيغەمبەرلەر ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇلار بارلىق ئىنسانلارغا ئوخشاش ئەجىلى كەلگەندە ۋاپات تاپىدۇ. ئۇلارنىڭ خەۋەرلىرىنى، دىنىنىڭ توغرا ۋە ھەقىقىي ھۆكۈملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىلاھىي كىتابلار پەيغەمبەرلەردىن كېيىنمۇ مەۋجۇتلۇقىنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ھەر بىر كىتابنىڭ بىر پەيغەمبەر تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەنلىكى، بۇ كىتابلاردىكى بۈيرۇق ۋە چەكلىمىلەرنىڭ تەتبىق قىلىنىشى مۇمكىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە، كىتاب ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەر كىشىلەرگە تەبلىغ قىلىپلا قالماي، يەنە باشتا بۇ ھۆكۈملەرنى ئۆزى ئەمەلىي تەتبىق قىلىش ئارقىلىق ئۇلۇغ بولۇش مەجبۇرىيىتىنىمۇ ئادا قىلغان.

ئىلاھىي كىتابلار بىۋاستە ئاللاھ تەرىپىدىن كەلگەن. بۇ نوقتىدىن ئېيتقاندا، ئۇ ھەم سۆزى (لەفزى) ۋە مەنىسى جەھەتتىن ئاللاھنىڭ كالامىدۇر. ئىلاھىي كىتابلارنىڭ مەقسىتى كىشىلەرنى ئەخلاقسىزلىق ۋە ئېزىپ كېتىشتىن قوتۇلدۇرۇش، ئۇلارنى ھىدايەتكە چاقىرىش، يەنى ئۆزىنى ياراتقان ۋە ياشاتقان جانابى ئاللاھقا ھەقىقىي قۇل (بەندە) بولۇشقا چاقىرىشتۇر. شۇڭلاشقا

7. بەقەرە سۈرىسى 213-ئايەت

ئىنسانىنى ئاللاھنى ئىنكار قىلىشتىن قۇتقۇزۇپ، قاراڭغۇلۇقتىن ھىدايەت نۇرىغا ئىرىشتۈرۈپ، ئاخىرىدا ئىنسانىنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەختلىك قىلىشتۇر.

4ـسۈھۈف

"سۈھۈف" سەھىپە (بەت) دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈكى. بەزى قەۋمىلەرگە ئۇلارنىڭ ئېھتىياجىغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن چۈشۈرۈلگەن بىر قانچە بەتتىن تەركىب تاپقان كىچىك كىتاب ۋە رىسالىلەر سۈھۈف دېيىلىدۇ. يەنى ئۇلار، قەدىم پەيغەمبەرلەردىن بەزىلىرىگە ئەۋەتىلگەن، ياغاچ تاختايلار ۋە ھەر خىل ئەشيالارنىڭ ئۈستىگە يېزىلغان كىتابچىلەر، رىسالىلەردۇر.

ئىلاھىي بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلەر كىشىلەر ئاز بولغان دەسلەپكى دەۋرلەردە سۈھۈف (سەھىپىلەر) شەكلىدە كەلگەن. قۇرئان كەرىمدە ھەزرىتى ئىبراھىم ۋە ھەزرىتى مۇساغا تەۋراتتىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن سەھىپىلەر ھەققىدە بايان قىلىنغان ئىككى ئايەت بار. "ئۇ مۇسانىڭ ۋە ئىبراھىمنىڭ سەھىپىلىرىدىكى سۆزدىن خەۋەردار بولمىدىمۇ؟ ئىبراھىم ۋاپادار كىشى ئىدى."[8] بىر رىۋايەتتە شىت ئەلەيھىسسالامغا ئەللىك، ئىدرىس ئەلەيھىسسالامغا ئوتتۇز سەھىپە بېرىلگەنلىكى بايان قىلىنغان.[9]

5ـ تەۋرات

تەۋرات ئىبرانىيچە سۆز بولۇپ، قانۇن، شەرىئەت دېگەنلىك بولىدۇ. ئۇ مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئەۋەتىلگەن. تەۋرات بولسا ئەھدى ئەتىق ياكى ئەھدى قەدىم (كونا ئەھدە) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ھەر بىر مۇسۇلمانىنىڭ تەۋراتنىڭ ئەسلىدە ئاللاھنىڭ سۆزى ۋە پەيغەمبىرىگە نازىل قىلىنغان مۇقەددەس كىتاب ئىكەنلىكىگە ئىشىنىشى ۋاجىپ، بۇنى رەت قىلىش كاپىرلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. چۈنكى قۇرئان كەرىمدە تەۋراتنىڭ ئاللاھنىڭ مۇقەددەس كىتابلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكى مۇنداق دېيىلگەن:

اِنَّآ اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ

«بىز تەۋراتنى ھىدايەت (ھەقىقەتكە يېتەكلەش) ۋە نۇر (قەلبلەرنى نۇرلاندۇرۇش) سۈپىتىدە چۈشۈردۇق.[10]»

تەۋرات، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق بەنى ئىسرائىلغا ئەۋەتىلدى. لېكىن بەنى ئىسرائىل قەۋمى (يەھۇدىيلار) تارىختا باشتىن كەچۈرگەن سۈرگۈن ۋە ئەسىرلىك دەۋرىدە تەۋراتنىڭ ئاللاھتىن كەلگەن ساپ ۋە ئەسلى نۇسخىسىنى ساقلاپ قالالمىدى. تەۋراتنىڭ ئەسلى نۇسخىسى يوقاپ كەتكەچكە، يەھۇدىي دىن ئالىملىرى قەلەم تەۋرىتىپ تەۋراتنى يېزىپ چىقتى. بۈگۈن قولدا مەۋجۇت بولغان تەۋرات بۇرمىلىنىپ، ئىلاھىي كىتاب بولۇش ئالاھىدىلىكىنى يوقاتتى.

قۇرئان، تەۋرات بىلەن ئەمەل قىلىش مەجبۇرىيىتى بار تۈرۈغلۇق تەۋراتقا ئەمەل قىلمىغان يەھۇدىيلارنى كىتاب يۈكلەنگەن ئېشەككە ئوخشىتىپ مۇنداق دەيدۇ:

«تەۋراتنى كۆتۈرۈشكە (يەنى ئەمەل قىلىشقا) تەكلىپ قىلىنغان، ئاندىن ئۇنى كۆتۈرمىگەنلەر (يەنى تەۋرات بېرىلگەن ۋە ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىشقا تەكلىپ قىلىنغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمىغان ۋە ھىدايەتتىن پايدىلانمىغان يەھۇدىيلار) خۇددى كىتاب يۈكلەنگەن ئېشەككە ئوخشايدۇ (يەنى پايدىلىق چوڭ-چوڭ كىتابلارنى ئۈستىگە ئارتىۋالغان، چارچاشتىن باشقا، ئۇلاردىن ھېچقانداق پايدىلىنالمايدىغان ئېشەككە ئوخشايدۇ.[11]»

8. نەجم سۈرىسى 36-37-ئايەتلەر؛ ئەئلا سۈرىسى 14-19-ئايەتلەر
9. ئىبنى كەسىر، تەپسىر
10. مائىدە سۈرىسى 44-ئايەت
11. جۈمە سۈرىسى 5-ئايەت

ئۇلارنى تەۋراتنىڭ سۆزلىرىنى ۋە سۆزلىرىنىڭ ئورنىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق ھەقىقەتنى يوشۇرۇش، ھەقىقەتنى باتىل بىلەن ئارىلاشتۇرۇش، خاتا تەلەپپۇز قىلىش ۋە بۇرمىلاش بىلەن ئەيىبلەيدۇ: «زۇلۇم قىلغۇچىلار ئۆزلىرىگە سۆزلەنگەن سۆزنى باشقا سۆزگە ئۆزگەرتىۋەتتى، زۇلۇم قىلغۇچىلار يولدىن چىققانلىقلىرى (يەنى ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغانلىقلىرى) ئۈچۈن، ئۇلارغا ئاسماندىن ئازاب چۈشۈردۇق.[12]»

«ئى ئەھلى كىتاب! نېمە ئۈچۈن ھەقنى باتىلغا ئارىلاشتۇرىسىلەر ۋە بىلىپ تۇرۇپ ھەقنى (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ كىتابلىرىڭلاردىكى سۈپەتنى) يوشۇرىسىلەر؟» ئۇلاردىن (يەنى يەھۇدىيلاردىن) بىر تۈركۈمى كىتابتا بولمىغان نەرسىلەرنى، سىلەرنىڭ كىتابتا بار ئىكەن دەپ ئويلىشىڭلار ئۈچۈن، تىللىرىنى ئەگرى-بۈگرى قىلىپ ئوقۇيدۇ ۋە ئۇنى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغان دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇ ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغان ئەمەس، ئۇلار بىلىپ تۇرۇپ ئاللاھ نامىدىن يالغانىنى توقۇيدۇ.[13]»

«يەھۇدىيلارنىڭ ئىچىدە كىتابنىڭ (يەنى تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدىغانلارمۇ بار، ئۇلار: 'بىز (سۆزۈڭنى) ئاڭلىدۇق، (ئەمرىڭگە) بويسۇنمىدۇق، بىزگە قۇلاق سال، بىز ساڭا قۇلاق سالمايمىز' دەيدۇ، دىنغا تەنە قىلىش يۈزىسىدىن، رائىنا دېگەن سۆزنى تىللىرىنى ئەگرى قىلىپ ئېيتىدۇ. ئەگەر ئۇلار (يۇقىرىقى سۆزلىرىنىڭ ئورنىغا) ئاڭلىدۇق ۋە بويسۇندۇق، قۇلاق سال، ئۇنزۇرنا دېسە، ئۇلار ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) تېخىمۇ ياخشى، تېخىمۇ توغرا بولاتتى، لېكىن كۇفرى سەۋەبلىك ئاللاھ ئۇلارنى رەھمىتىدىن يىراق قىلدى. ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسى ئىمان ئېيتمايدۇ.[14]» «ئەھدىنى بۇزغانلىقلىرى ئۈچۈن ئۇلارنى رەھمىتىمىزدىن يىراق قىلدۇق، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى (ئىمانىنى قوبۇل قىلىشقا يۈمشىمايدىغان دەرىجىدە) قاتتىق قىلدۇق، ئۇلار (تەۋراتنىڭ) سۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتىدۇ، ئۇلار (تەۋراتتا) ئۆزلىرى ئۈچۈن قىلىنغان نەسىھەتنىڭ بىر قىسمىنى ئۇنتۇدى. (ئى مۇھەممەد!) ئۇلارنىڭ ئازغىنىسىدىن باشقىسىنىڭ خىيانەت قىلغانلىقىنى بايقاپ تۇرىسەن، (ئەگەر تەۋبە قىلسا) ئۇلارنى ئەپۇ قىلغىن، (ئەگەر ئىمان ئېيتسا) ئۇلارنى كەچۈرگىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن ياخشىلىق قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.[15]»

بۇ ئايەتلەردە يەھۇدىلارنىڭ ئاللاھنىڭ كىتابتىن چۈشۈرگەنلىرىنى يۇشۇرغانلىقى ۋە ئازغىنە مەنپەئەت ئۈچۈن سېتىۋەتكەنلىكى ھەققىدە خەۋەر بېرىلگەن:

«ئاللاھ كىتابتا (يەنى تەۋراتتا) نازىل قىلغان نەرسىلەرنى يوشۇرىدىغان ۋە ئۇنى ئازغىنا پۇلغا ساتىدىغانلارنىڭ قارنىغا پېگىنى پەقەت ئوتتۇر (چۈنكى ئۇلارنىڭ پېگەن شۇ ھارام مېلى ئۇلارنى دوزاختا ئېلىپ بارىدۇ)، قىيامەت كۈنى ئاللاھ ئۇلارغا (ئۇلارنى خۇشال قىلىدىغان) سۆز قىلمايدۇ، ئۇلارنى (گۇناھلىرىدىن) پاكلىمايدۇ، ئۇلار قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ.[16]»

كۈنىمىزدىكى يەھۇدىيلارنىڭ قولىدىكى تەۋراتنىڭ بەش سۈرىسى تۆۋەندىكىچە:

1) تەكۋىن (يارىتىلىش): كائىنات ۋە تۇنجى ئىنساننىڭ يارىتىلىشى، ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ گۇناھى تۈپەيلىدىن يەر يۈزىگە چۈشۈرۈلۈشى، نۇھ ئەلەيھىسسالام زامانىدا يۈز بەرگەن تۇفان بالاسى، ھەزرىتى يۈسۈفنىڭ مىسىرىدىكى ھاياتى ۋە بەنى ئىسرائىلنىڭ مىسىرغا كېلىشى بايان قىلىنىدۇ؛ 50 باب.

2) خۇرۇج (مىسىردىن چىقىش): بەنى ئىسرائىلنىڭ مىسىردىن ئايرىلىشى ۋە فىرئەۋنىدىن تارتقان ئازابلىرى بايان قىلىنىدۇ؛ 40 باب.

3) لاۋىيلار: گۇناھلارنىڭ كاپپارىتى، ھارام يېمەكلىكلەر، چەكلەنگەن نىكاھ، دىنىي مۇراسىم، بايراملار ۋە نەزىر قاتارلىق دىنىي ھۆكۈملەر بايان قىلىنىدۇ؛ 20 باب.

4. چۆلدە: مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن بەنى ئىسرائىلنىڭ تۇر تېغىدىن چىقىپ، كەنئان

12. بەقەرە سۈرىسى 59-ئايەت

13. ئال ئىمران سۈرىسى 71-78-ئايەتلەر

14. نىسا سۈرىسى 46-ئايەت

15. مائىدە سۈرىسى 13-ئايەت

16. بەقەرە سۈرىسى 174-ئايەت

دىيارىغا كىرىشى بايان قىلىنىدۇ؛ 36 باب.
5. قانۇنىنىڭ تەكرارى: ھەزرىتى مۇسانىڭ ئۆلۈمى ۋە دەپنە قىلىنىشى بايان قىلىنىدۇ، ئون ئەمرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ھالال ۋە ھارام يېمەكلىكلەر ۋە شەرىئەت مەسىللىرى چۈشەندۈرۈلىدۇ؛ 34 باب.

10 بۇيرۇق: بۇ ھەقتە يەھۇدىيلار شۇنداق ئېتىقاد قىلىدۇكى، رەب ئۆز قولى بىلەن تاش ئۈستىگە 10 تۈرلۈك پەرھىزنى يېزىپ مۇسا پەيغەمبەرگە بەرگەن. مۇسا ئۇنى بەنى ئىسرائىلغا بىلدۈرگەن. بۇ تارىختا ئون پەرھىز ياكى ئون بۇيرۇق دەپ ئاتالغان.

كۇنىمىزدە تەۋراتنىڭ ئۇچ نۇسخىسى بار. بۇلار:
1) يەھۇدىيلار بىلەن پروتېستانلار قوبۇل قىلغان ئىبرانىيچە نۇسخا.
2) كاتولىك ۋە پراۋوسلاۋىيانلار تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنغان گرېكچە (يۇنانچە) نۇسخا.
3) سامىرىلەر قوبۇل قىلغان سامىرىچە نۇسخا.
بۇ نۇسخىلار تەۋراتنىڭ ئەڭ مەشھۇر ۋە نوپۇزلۇق نۇسخىلىرى دەپ تونۇلغان بولسىمۇ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ۋە ئۆز ئىچىدە نۇرغۇن زىددىيەتلىك مەزمۇنلار بار.

6ـزەبۇر

زەبۇر، يېزىلغان نەرسە ياكى كىتاب دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. زەبۇر داۋۇت ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈلگەن مۇقەددەس كىتابنىڭ ئىسمىدۇر. بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن:

وَاٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا

"بىز داۋۇتقا زەبۇرنى ئاتا قىلدۇق.[17]"
يەنە قۇرئاندىكى زەبۇر تىلغا ئېلىنغان ئايەتلەردە مۇنداق بايان قىلىنغان:

وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ

"بىز لەۋھۇلمەھپۇزدا (ئەزەلدە) يازغاندىن كېيىن، (داۋۇدقا نازىل قىلىنغان) زەبۇردا زېمىنغا ھەقىقەتەن مېنىڭ ياخشى (يەنى ۋارىسلىق قىلىشقا لايىقەتلىك) بەندىلىرىم ۋارىسلىق قىلىدۇ دەپ يازدۇق.[18]"
زەبۇر مۇقەددەس كىتابلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ كىچىك كىتاب بولۇپ، يېڭى دىنىي ھۆكۈملەرنى ئېلىپ كەلمىگەن. بۇگۈن مەۋجۇت بولغان زەبۇرنىڭ كۆچۈرۈلگەن نۇسخىسى لېرىك شېئىر، قەسىدە ۋە ئاللاھقا مەدھىيە، ھېكمەتلىك سۆزلەر ۋە بەزى نەسىھەتلەردىن تەركىب تاپقان. ئۇ زەبۇر تەۋرات ئىچىدە يەر ئالماقتا.

7ـئىنجىل

ئىنجىل سۆزى خوشخەۋەر، تەلىمات دېگەنلىك بولىدۇ. ئىسا ئەلەيھىسسالام ۋاستىسى ئارقىلىق بەنى ئىسرائىلغا ئەۋەتىلگەن. بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن: «ئۇلارنىڭ (يەنى بەنى ئىسرائىل پەيغەمبەرلىرىنىڭ) ئارقىسىدىن ئۆزىدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان تەۋراتنى (يەنى ئۇنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغانلىقىنى) ئېتىراپ قىلغۇچى ئىسا ئىبن مەريەمنى ئەۋەتتۇق، ئۇنىڭغا ھىدايەت بىلەن نۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىنجىلنى ئاتا قىلدۇق، (ئىنجىل) ئۆزىدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان تەۋراتنى ئېتىراپ قىلغۇچىدۇر (يەنى ئۇنىڭغا مۇۋاپىقتۇر)، تەقۋادارلارغا ھىدايەت ۋە پەندى نەسىھەتتۇر.[19]»

17. ئىسرا سۈرىسى 55ـئايەت
18. ئەنبىيا سۈرىسى 105ـئايەت
19. مائىدە سۈرىسى 46ـئايەت

ئاللاھتائالا ئىسا ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلغان ئىنجىلنىڭ ئەسلىگە ئىشىنىش ئىماننىڭ بىر شەرتىدۇر. بىراق كۆنىمىزدە باشقا ئۆزگەرتىلگەن كىتابلارغا ئوخشاش ئىنجىلنىڭ ئەسلى نۇسخىسى يوق، پەقەت ئىنسانلار تەرىپىدىن بورمىلىنىپ يېزىلغان (ئۆزگەرتىلگەن) نۇسخىسلا بار. كۆنىمىزدە خرىستىئانلارنىڭ قولىدىكى مۇقەددەس كىتابتا تەۋرات كونا ئەھدە، ئىنجىل يېڭى ئەھدە دەپ ئاتالماقتا.

خرىستىئان دىنىنىڭ دەسلەپكى دەۋرىدە بىر-بىرىگە ماس كەلمەيدىغان نەچچە ئون خىل ئىنجىل بار ئىدى. ھەر بىر تەبىقە ۋە جامائەتنىڭ ئۆزىگە خاس پەرقلىق «ئىنجىل»ى بار ئىدى. بۇ سەۋەپتىن خرىستىئان دۇنياسىدا چوڭ داۋالغۇش ۋە بۆلۈنۈش يۈز بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن ۋىزانتىيە (رۇم) ئىمپېراتورى كونستانتىن مىلادىيە 325-يىلى ئىزنىكتا دىنىي يىغىلىش (كېڭەش) چاقىرىپ، خرىستىئان دىنىنىڭ ئېتىقادىنى بېكىتتى. ئىزنىك كېڭىشى دەپ ئاتالغان بۇ مەجلىستە، بۈگۈنكى تۆت ئىنجىل ئون نەچچە ئىنجىل ئاربىسىدىن تاللىنىپ قوبۇل قىلىندى ۋە ئۇلار يېڭى ئەھدە دەپ ئاتالدى. بۇ ئىنجىللار:

1. مەتتا ئىنجىلى: مەتتا، ھەزرىتى ئىسانىڭ ئىنجىلنى تارقىتىش ئۈچۈن تاللىغان ھاۋارىلىرىنىڭ بىرى. ئۇ ئىنجىلنى ئىبرانىيچە ياكى سۇرىيانىچە يازغان. ماتتا يازغان ئەسلى نۇسخىسى ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ غايىب بولدى. بۈگۈن بىزدە گرېكچە يەنى يونانچىغا تەرجىمە قىلىنغان يازما نۇسخىسى بار. يىگىرمە سەككىز باپتىن تەركىب تاپقان بۇ ئىنجىلدا ئىسانىڭ مەسىھ بولۇشى ۋە نەسەبى سۆزلىنىدۇ.

> ھاۋارى: ھايات چېغىدا ئىسا ئەلەيھىسسالام ۋە ئىنجىلغا دەسلەپ ئىمان ئېيتقان 12 كىشىنىڭ ئومۇمىي ئىسمى.

2. ماركوس ئىنجىلى: ماركوس ھاۋارىلەرنىڭ رەھبىرى پېتىرۇسنىڭ شاگىرتى. كىتابنىڭ كونكرېت ۋاقتى ۋە ئاپتورى ئېنىق ئەمەس. 16 بابلىق بۇ ئەسەردە ھەزرىتى ئىسانىڭ ھاياتى ناھايىتى ئاددىي تىلدا تەسۋىرلىنىدۇ، شۇنداقلا يەھۇدىيلارنىڭ ئۆرپ-ئادەتلىرى بايان قىلىنىدۇ.

3. لۇقا ئىنجىلى: ئەسەرنىڭ ئاپتورى لۇقامۇ ھاۋارىلەردىن ئەمەس. 24 بابتىن تەركىب تاپقان بۇ ئەسەردە ھەزرىتى ئىسانىڭ ھاياتى ۋە تەلىماتلىرى سۆزلىنىدۇ.

4. يۇھاننا ئىنجىلى: ئاپتورىنىڭ ھاۋارىلەردىن ئىكەنلىكى ئېيتىلغان بۇ ئىنجىل يىگىرمە تۆت بابتىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، ئىسانىڭ ئىلاھنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىدە چىڭ تۇرىدۇ.

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان تۆت ئىنجىلدىن باشقا، خرىستىئان دۇنياسىدا مەخپىي تۇتۇلغان بىر ئىنجىل بار. بۇ بارنابا ئىنجىلىدۇر. بارنابا ھەزرىتى ئىسانىڭ ھاۋارىلىرىدىن بىرى. بۇ ئىنجىل 5-ئەسىردە ئوقۇلۇشى چەكلەنگەن كىتابلار تىزىملىكىگە كىرگۈزۈلگەن. بۇ ئىنجىلنىڭ ئەسلى نۇسخىسى ۋېنېتسىيە كۈتۈپخانىسىدا بولۇپ، ئىنگلىزچە، نېمىسچە ۋە ئەرەبچىگە تەرجىمە قىلىنغان. ئۇنىڭ روشەن ئالاھىدىلىكى، قۇرئانغا ئىنتايىن يېقىن بولۇشى ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ كېلىدىغانلىقىدىن خۇشخەۋەر بەرگەنلىكىدۇر.[20]

گەرچە ئىسا ئەلەيھىسسالام ئارامچە سۆزلىگەن بولسىمۇ، ئىنجىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يېڭى ئەھدىنىڭ بارلىق قىسىملىرى گرېكچە (يۇنانچە)دۇر. پەقەتلا مەتتا ئىنجىلى ئارامچە بولسىمۇ لېكىن ئۇنىڭ ئەسلى نۇسخىسىنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكى ئېيتىلغان.

نەتىجىدە، بۈگۈنكى ئىنجىللار:

1) خۇدانى ئىنسان سەۋىيەسىگە چۈشۈرۈپ، ئىنسانىنى ئىلاھلاشتۇرۇشى،

2) ئەقىل ۋە ۋەھيگە زىت ئەقىدىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى،

3) ھەزرىتى ئىسا ئارامچە سۆزلىگەن بولسىمۇ، بۈگۈنكى ئىنجىللارنىڭ تامامەن دېگۈدەك گرېك (يۇنانچە) تىلىدا يېزىلىشى،

20. بارنابا ئىنجىلى 39 ۋە 41-ئايەتلىرىگە قارالا.

3) ھەزرىتى ئىسا دەۋرىگە ئائىت قوليازمىلارنىڭ يوق بولۇشى،

5) دەسلەپتە بىر ئىنجىلنىڭ مەۋجۇتلۇقى تىلغا ئېلىنغان بولسىمۇ، ئەمما ئىنجىلنىڭ كۆچۈرۈپ يېزىلىشى ۋە يېڭى ئەھدە تېكىستلىرىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى قاتارلىق سەۋەبلەر، ئىنجىلنىڭ جانابى ئاللاھتىن كەلگەن پېتى بىزگىچە يېتىپ كەلمىگەنلىكىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئەگەر بىر مۇسۇلمانغا ئىلگىرىكى مۇقەددەس كىتابلاردىن بىرەر ئايەت كۆرسىتىلسە، ئەگەر بۇ ئايەت قۇرئان ۋە سەھىھ ھەدىسلەرگە ئۇيغۇن كەلسە ئۇنى قوبۇل قىلىدۇ، زىت بولسا رەت قىلىدۇ. ئەگەر ئۇ ئايەت ۋە ھەدىسلەردە تىلغا ئېلىنمىغان بولسا ۋە ئىسلامنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىغا زىت كەلمىسە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆۋەندىكى تەۋسىيەسى بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ: «كىتاب ئەھلىنى تەستىقلىماڭلار (توغرا دەپ ھۆكۈم چىقارماڭلار)، ياكى يالغانغا چىقارماڭلار. ئېيتقىنكى، «بىز ئاللاھقا ۋە بىزگە نازىل قىلىنغانلىرىغا ئىشىنىمىز (ئىمان ئېيتىمىز) دەڭلار.[21]»

8-قۇرئان كەرىم

ئاللاھتائالا تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن ئىلاھىي كىتابلارنىڭ ئاخىرقىسى بولغان قۇرئان كەرىم، ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىندى. قۇرئاننىڭ لوغەت مەنىسى «توپلاش، ئوقۇش، بىر يەرگە جەملەش» دېگەنلىك بولۇپ، ئاتالغۇ سۈپىتىدە تۆۋەندىكىدەك تەرىپلىنىدۇ:

«پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئەۋەتىلگەن، سەھىپىلەرگە يېزىلغان، پەيغەمبىرىمىزدىن بىزگىچە تەۋاتۇر يولى ئارقىلىق يەتكۈزۈلگەن ئىلاھىي سۆز، ئوقۇلۇشى ئىبادەت بولىدىغان يېگانە كىتاب» بولۇپ، ئىنسانلار ئۇنىڭغا ئوخشاش بىر كىتابنى ئوتتۇرىغا چىقىرىشقا ئاجىزلىق قىلىدۇ.

ئىلاھىي كىتابلارنىڭ ئەڭ چوڭ ئالاھىدىلىكى ۋە قىممىتى شۇبھىسىزكى ئۇلارنىڭ ئاللاھنىڭ كالامى (سۆزى) بولۇشىدۇر. لېكىن كۆنمىزدە بۇ ئالاھىدىلىك پەقەت قۇرئان كەرىمگىلا خاس. چۈنكى باشقا ئىلاھىي كىتابلار پەيغەمبەرلىرىدىن كېيىن كىشىلەرنىڭ بۇرمىلىشىغا دۇچ كەلدى ۋە ئاخىرىدا بىر ئادەم يازغان كىتابقا ئايلىنىپ قالدى. بۇ قۇرئان كەرىمنىڭ ئەۋەتىلىشىدىكى سەۋەبلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. قۇرئان كەرىم ئاخىرقى ۋەھيى قىلىنغان ئىلاھىي كالام بولۇپ، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ئەۋەتىلگەن ئىلاھىي كىتابلارنىڭ بىلىم ۋە ھېكمەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇكەممەل ئىلاھىي كىتابتۇر. قۇرئان ئاخىرقى ئىلاھىي كىتابتۇر، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ ھېمايىسى ئاستىدىدۇر. ئۇ ھېچ ئۆزگەرمەستىن، ئىنسانىيەتنىڭ قىيامەتكە قەدەر داۋام قىلىدىغان نىجاتلىق ۋە سائادەت يولى بولۇشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇ ھەقىقەتنى ئاللاھتائالا مۇنداق ئىپادىلەيدۇ:

«قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىز نازىل قىلدۇق ۋە چوقۇم ئۇنى قوغدايمىز.[22]»

«... شۇبھىسىزكى، قۇرئان كەلگەندە ئۇنى ئىنكار قىلغانلار (قاتتىق جازاغا ئۇچرايدۇ)، شۇبھىسىزكى، قۇرئان غالىب كىتابتۇر. ئۇنىڭغا ئالدىدىنمۇ، ئارقىسىدىنمۇ (يەنى ھېچقايسى تەرىپىدىن) باتىل يۇزلەنمەيدۇ، ئۇ ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى، مەدھىيەگە لايىق ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر.[23]»

1) قۇرئاننىڭ نازىل بولۇشى

قۇرئان كەرىم جانابى ئاللاھتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا جىبرىئىل ئارقىلىق ۋەھيى يولى بىلەن چۈشۈرۈلگەن. قۇرئاننىڭ ئاسانلا يادقا ئېلىنىشى، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە كىشىلەرگە يەتكۈزۈلۈشى، مەنسىنىڭ ئاسانلا چۈشىنىلىشى، ئېتىقاد ۋە ھۆكۈملىرىنىڭ مۇمكىنلەرنىڭ قەلبىدە تەدرىجىي كۈچىيىپ يىلتىز تارتىشى ئۈچۈن، ئۇ بىراقلا نازىل بولماي، تەخمىنەن يىگىرمە ئۈچ يىلدا تەدرىجىي نازىل بولدى. ئاللاھ قۇرئاننىڭ

21. بۇخارى، تەپسىر، سۈرە، II/2؛ ئىتتىسام:25

22. ھىجر سۈرىسى 9-ئايەت

23. فۇسسىلەت سۈرىسى 41-42-ئايەتلەر

بىرلا ۋاقىتتا چۈشۈرۈلمەسلىكىنىڭ سەۋەبىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلاَ نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً* كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً.

"كاپىرلار: «قۇرئان نېمىشقا ئۇنىڭغا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىر قېتىمدىلا نازىل قىلىنمىدى؟» دېدى. سېنىڭ دىلىڭنى مۇستەھكەم قىلىش ئۈچۈن، ئۇنى پارچە-پارچە نازىل قىلدۇق.[24]" ئايەتلەر بىۋاستە نازىل بولغىنىدەك، كۆپىنچە يۈز بەرگەن ۋەقەلەردىن كېيىنلا ۋەقەلەرنى تەھلىل قىلىش ۋە سوراللغان سوئاللارغا جاۋاب بېرىش ۋە بۇ ئارقىلىق قىيامەتكىچە كېلىدىغان بارچە ئىنسانلارغا يېپ ئۈچى بىرىش ئۈچۈن نازىل بولدى. ئايەتنىڭ نازىل بولۇشىغا سەۋەب بولغان ۋەقە ياكى سوئال «ۋەھيىنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى» دەپ ئاتىلىدۇ.

قۇرئان كەرىم ئۆزىنىڭ، بىر ئايەتتە رامىزان ئېيىدا، يەنە بىر ئايەتتە مۇبارەك بىر كېچىدە، يەنە بىر ئايەتتە بولسا قەدىر كېچىسىدە نازىل بولۇشقا باشلىغانلىقىنى بايان قىلىدۇ. «رامىزان ئېيىدا قۇرئان نازىل بولۇشقا باشلىدى، قۇرئان ئىنسانلارغا يېتەكچىدۇر، ھىدايەت قىلغۇچى ۋە ھەق بىلەن ناھەقنى ئايرىغۇچى روشەن ئايەتلەردۇر. سىلەردىن كىمكى رامىزان ئېيىدا ھازىر بولسا رامىزان روزىسىنى تۇتسۇن؛ كىمكى كېسەل ياكى سەپەر ئۈستىدە (يەنى مۇساپىر) بولۇپ (تۇتمىغان بولسا، تۇتمىغان كۈنلەر ئۈچۈن) باشقا كۈنلەردە تۇتسۇن. ئاللاھ سىلەرگە ئاسانلىقنى خالايدۇ، تەسلىكنى خالىمايدۇ، (ئاغزىڭلار ئوچۇق يۈرگەن كۈنلەرنىڭ قازاسىنى قىلىش بىلەن رامىزان روزىسىنىڭ) سانىنى تولدۇرۇشۇڭلارنى، سىلەرنى ھىدايەت قىلغانلىقىغا ئاللاھنى ئۇلۇغلىشىڭلارنى، (ئۇنىڭ ئىنئاملىرىغا) شۈكۈر قىلىشىڭلارنى خالايدۇ.

«ھا، مىم. روشەن قۇرئان بىلەن قەسەم قىلىمەن. بىز قۇرئاننى ھەقىقەتەن مۇبارەك كېچىدە (يەنى شەبى قەدىردە) نازىل قىلدۇق[25]، بىز ھەقىقەتەن ئىنسانلارنى (قۇرئان بىلەن) ئاگاھلاندۇرغۇچى بولدۇق. بىز قۇرئاننى ھەقىقەتەن شەبى قەدىردە نازىل قىلدۇق.[26]»

ئۆلىمالار قەدىر كېچىسىنىڭ رامىزان ئېيىنىڭ مۇقەددەس كېچىسى ئىكەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئايەتلەر ئوتتۇرىسىدا ھېچقانداق بىر زىددىيەتنىڭ يوقلۇقىنى بايان قىلغان.

2) قۇرئاننىڭ يېزىلىشى، سەھىپىلەر ھالىتىگە كەلتۈرۈلۈشى، توپلىنىشى ۋە كۆچۈرۈلىشى

قۇرئاننىڭ ئايەتلىرى نازىل بولغاندا، پەيغەمبىرىمىز ئۇنى ئۆزى بىلەن بىللە بولغان ساھابىلىرىگە ئوقۇيتتى. ئۇلارمۇ ئۆزلىرىگە يەتكۈزۈلگەن ئايەت ۋە سۈرىلەرنى يادلىۋالاتتى. يادلانغان ئايەتلەر ۋە سۈرىلەرمۇ ۋەھيى كاتىپلىرى تەرىپىدىن يېزىلاتتى. بۇ ئايەتلەر ئىككى نۇسخا قىلىنىپ يېزىلغان بولۇپ، بىر نۇسخىسىنى پەيغەمبىرىمىز يېنىدا ساقلايتتى، يەنە بىر نۇسخىسىنى ساھابىلەر يېنىدا ساقلايتتى. پەيغەمبىرىمىز ئايەتلەرنىڭ قايسى سۈرىگە قويۇلىدىغانلىقى ۋە قانداق ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرەتتى. ئۇ ۋاقىتلاردا قەغەز بولمىغاچقا، قۇرئاننىڭ ئايەتلىرى نېپىز تاش تاشلارغا، خورما شاخلىرىغا، تۈزلەنگەن پايخۇن سۆڭەكلىرىگە ۋە پىششىق خۇرۇملارغا يېزىلاتتى. بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن:

24. فۇرقان سۈرىسى 32-ئايەت

25. بەقەرە سۈرىسى 185-ئايەت؛ دۇخان سۈرىسى 1-2-3-ئايەتلەر

26. قەدىر سۈرىسى 1-ئايەت

وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ

«... ئوچۇق قەغەزگە يېزىلغان كىتاب (يەنى قۇرئان) بىلەن قەسەمكى.[27]»

مۇسەھھ: قۇرئاننىڭ بارلىق سۈرىلىرىنىڭ ۋە ئايەتلىرىنىڭ يېزىلىپ بىر يەرگە توپلانغان ۋە كىتاب هالىتىگە كەلتۈرۈلگەن شەكلى.

ئايەتلەرنىڭ نازىل بولۇشى تامامىلانغاندىن كېيىن، جىبرىئىل ئەلەيهىسسالام قايتىپ كېلىپ، پۈتۈن قۇرئاننى باشتىن-ئاخىرغىچە پەيغەمبىرىمىزگە ئوقۇدى، رەسۇلۇللاهمۇ ئۇنىڭغا ئوقۇپ بېرىپ سېلىشتۇردى.

مۇقابىلە: جىبرىئىل ئەلەيهىسسالام بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ هەر يىلى رامىزان ئېيىدا، شۇ ۋاقىتقىچە نازىل بولغان قۇرئان ئايەتلىرىنى بىر-بىرىگە ئوقۇپ بېرىشىدۇر.

پەيغەمبىرىمىز هايات ۋاقتىدا، قۇرئان تولۇق يېزىلغان ۋە قارىيلار تەرىپىدىن يادلانغان ئىدى. لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام هايات ۋاقتىدا ۋەهىينىڭ كېلىشى داۋام قىلغاچقا، قۇرئاننى بىر مۇسەھھ هالىتىدە توپلاش مۇمكىن بولمىغانىدى. تۇنجى خەلىپە هەزرىتى ئەبۇ بەكرى زامانىسىدا يۈز بەرگەن يەمامە ئۇرۇشىدا 70 هافىز (قارى) شېھىت بولدى، هەزرىتى ئۆمەر قۇرئاننىڭ يوقىلىشىدىن ئەندىشە قىلىدىغانلىقىنى تىلغا ئېلىپ، هەزرىتى ئەبۇ بەكرىگە ئۇنى توپلاپ بىر كىتاب هالىتىگە كەلتۈرۈش تەكلىپى بەردى. هەزرىتى ئۆمەرنىڭ بۇ تەكلىپى پايدىلىق دەپ قارالدى، شۇنىڭ بىلەن داڭلىق هافىز، ۋەهىي كاتىبى زەيد بىن سابىتنىڭ رياسەتچىلىكىدە بىر هەيئەت قۇرۇلدى. ئۇ هەيئەت يىغىش-توپلاش جەريانىدا، يادقا ئېلىنغان هېچقانداق ئايەتنى يازماسلىق، قولدا چوقۇم يازما هۆججەت بولۇش قاتارلىق شەرتلەرنى قويغان بولۇپ، يېزىلغان هۆججەتلەرمۇ يادقا ئېلىنغان ئايەتلەر بىلەن تەكشۈرۈلۈپ كۆزدىن كەچۈرۈلگەن ئىدى. بۇ هەيئەت دىققەت قىلغان مەسىلىلەر ئىچىدە، بۇ هۆججەتنى پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ هۇزۇرىدا تۇرۇپ يېزىلغانلىقىنى كۆرگەن ئىككى كىشىنىڭ گۇۋاهلىق بېرىشى شەرت ئىدى. هەيئەت تەرىپىدىن توپلانغان قۇرئاننى ساهابىلەر كۆزدىن كەچۈرەتتى. بۇنىڭغا هېچكىمنىڭ ئېتىرازى بولمىدى. شۇنداق قىلىپ، قۇرئاننى جەملەش (ئايەت ۋە سۈرىلەرنىڭ توغرا تەرتىپى بىلەن توپلاش) تامامىلانغان بولدى.

هىجرىيە 25-يىلى مىلادىيە 648-يىلىدا ئەزەربەيجان ۋە ئەرمىنىيەنى فەتھ قىلىش جەريانىدا ئارمىيە ئىچىدە بار بولغان شام خەلقى بىلەن ئىراقلىقلار ئوتتۇرىسىدا قۇرئاننىڭ بەزى ئايەتلىرىنى قانداق ئوقۇش هەققىدە توقۇنۇش يۈز بەرگەندە، قۇرۇقلۇق ئارمىيە قوماندانى خۇزەيفە ئۇ مەزگىلدىكى خەلىپە ئوسمانغا مۇراجىئەت قىلىپ، ئىختىلاپنىڭ هەل قىلىنىشىنى تەلەپ قىلدى. هەزرىتى ئوسمانمۇ يەنە زەيد بىن سابىتنىڭ رياسەتچىلىكىدە بىر هەيئەت قۇرۇلۇشىنى ۋە قۇرئاننىڭ كۆپەيتىلىشىنى ئەمر قىلدى. كۆپەيتىلگەن نۇسخىلار زۆرۈر بولغان رايونلارغا ئەۋەتىلدى ۋە زىددىيەت هەل قىلىندى. مۇسەھھ ئەۋەتىلگەن رايونلاردا بۇ نۇسخا ئاساسىدا نۇرغۇنلىغان نۇسخىلار شۇ پېتى كۆچۈرۈپ يېزىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرىدىكى خاتالىق يۈز بېرىش ئېهتىماللىقى تۈگىتىلدى.

3) قۇرئان كەرىمنىڭ مەزمۇنى

قۇرئان كەرىم ئىنسانلارنىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن نازىل قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىنسانىي هەر ئىككى دۇنيادا بەختلىك قىلالايدىغان، دۇنيا ۋە ئاخىرەت هاياتىغا مۇناسىۋەتلىك ئىلىم ۋە هۆكۈملەر بار. بەقەرە سۈرىسى 2-ئايەتتە، ئاللاهتائالا قۇرئاننىڭ تەقۋادارلار ئۈچۈن هىدايەت كىتابى ئىكەنلىكىنى بايان

27. تۇر سۈرىسى 2-3-ئايەتلەر

قىلىدۇ. قۇرئاندا ئىلاھىي ھۆكۈملەرگە، شۇنداقلا ئىنسان ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تېمىلارغا ئورۇن بېرىلگەن. قۇرئاندا تىلغا ئېلىنغان بىر قىسىم ئاساسلىق تېمىلار:

1) ئىمان

ئىمان قۇرئاندا تىلغا ئېلىنغان تېمىلارنىڭ ئاساسى ۋە ماھىيىتىنى تەشكىل قىلىدۇ. قۇرئاندا ئاللاھنىڭ مەۋجۇتلۇقى، بىرلىكى ۋە سۈپەتلىرى بايان قىلىنىدۇ[28]، پەرىشتىلەر تىلغا ئېلىنىدۇ[29]، ئاللاھنىڭ ئىنسانلارغا پەيغەمبەر ۋە كىتاب ئەۋەتكەنلىگى بىلدۈرىلىدۇ.[30]

قۇرئاندا ئىماننىڭ ئاساسى بولغان ئاخىرەتكە ئىمان ئېيتىش تەكىتلەنگەن؛ قىيامەت ۋە ئاخىرەتنىڭ ئەھۋاللىرى تىلغا ئېلىنغان. قۇرئاننىڭ بۇ تېمىغا مۇناسىۋەتلىك بەزى ئايەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

اِذَا السَّمَآءُ انْفَطَرَتْ* وَاِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ* وَاِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ* وَاِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ* عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَ اَخَّرَتْ.

«ئاسمان يېرىلغان چاغدا، يۇلتۇزلار تۆكۈلگەن چاغدا، دېڭىزلار بىر-بىرىگە قوشۇلغان چاغدا، قەبرىلەر ئاستى - ئۈستى قىلىنغان (يەنى ئۆلۈكلەر چىقىرىلغان) چاغدا، ھەر ئادەم ئىلگىرى-كېيىن قىلغان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى بىلىدۇ.[31]»

«سۈر چېلىنغان ھامان ئۇلار قەبرىلىرىدىن چىقىپ پەرۋەردىگارى تەرەپكە يۈگۈرىدۇ.[32]»

قۇرئاندا يەنە ئىنسانلارنىڭ بۇ دۇنيادىكى قىلغان ئىشلىرى ئۈچۈن ئاخىرەتتە ھېسابقا تارتىلىدىغانلىقى ۋە بۇ ھېسابنىڭ ئاخىرىدا ئۇلارنىڭ جەننەتكە ياكى دوزاخقا ئەۋەتىلىدىغانلىقى بايان قىلىنغان.

2) ئىبادەت

قۇرئان كەرىمدە، ئىنسانلار قىلىشقا تېگىشلىك ئىبادەتلەر ۋە بۇ ئىبادەتلەرنى قانداق ئورۇنداشنىڭ تۈپ قائىدىلىرى چۈشەندۈرۈلگەن، شۇنداقلا ئىبادەتلىرىنى ئادا قىلغان مۆمىنلەرنىڭ ئاخىرەتتە نىجاتلىققا ئېرىشىدىغانلىقى بىلدۈرۈلگەن.

قۇرئاندىكى ئىبادەتكە ئائىت بەزى ئايەتلەر تۆۋەندىكىچە:

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَاْتِيَكَ الْيَقِينُ

«سەن ئۆزۈڭگە ئۆلۈم كەلگەنگە (يەنى ئەجىلىڭ يەتكەنگە) قەدەر پەرۋەردىگارىڭغا ئىبادەت قىلغىن.[33]»

وَالْعَصْرِ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ اِلَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

«زامان بىلەن قەسەمكى، ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، بىر-بىرىگە ھەقنى تەۋسىيە قىلىشقان، بىر-بىرىگە سەۋرنى تەۋسىيە قىلىشقان كىشىلەردىن باشقا ھەممە ئادەم چوقۇم زىيان ئىچىدىدۇر.[34]»

بۇ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئايەتلەر بىلەن قۇرئان كىشىلەرنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىدۇ. ئىنسانىنىڭ مەجبۇرىيىتى بۇ چاقىرىققا ئەمەل قىلىش ۋە ئاللاھقا قۇللۇق مەجبۇرىيىتىنى تولۇق ئادا قىلىشتۇر.

28. ئەنئام سۈرىسى 102-103-ئايەتلەر؛ ئىخلاس سۈرىسى 1-4-ئايەتلەر؛ فۇرقان سۈرىسى 2-ئايەت
29. نەھل سۈرىسى 49-ئايەت
30. بەقەرە سۈرىسى 213-ئايەت
31. ئىنفىتار سۈرىسى 1-5-ئايەتلەر
32. ياسىن سۈرىسى 51-ئايەت
33. ھىجر سۈرىسى 99-ئايەت
34. ئەسىر سۈرىسى 1-2-3-4-ئايەتلەر

3) ئەخلاق

قۇرئان كەرىمدە ئەخلاققا ئائىت نۇرغۇن پىرىنسىپلار بار. بۇ تېمىغا مۇناسىۋەتلىك قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ بەزىلىرى تۆۋەندىكىچە:

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا

"ئى مۆمىنلەر! ئاللاھتىن قورقۇڭلار، توغرا سۆزنى قىلىڭلار.[35]"

"سىلەر (باشقىلارغا ئاشلىق قاتارلىقلارنى) ئۆلچەپ بەرگەندە، تولۇق ئۆلچەڭلار ۋە توغرا تارازىدا تارتىپ بېرىڭلار. بۇنداق قىلىش (سىلەرگە دۇنيادا) ياخشىدۇر، ئاخىرەتتىكىڭلار ئۈچۈن تېخىمۇ ئوبدانىدۇر. بىلمەيدىغان نەرسەڭگە ئەگەشمە (يەنى بىلمىگەننى بىلدىم، كۆرمىگەننى كۆردۇم، ئاڭلىمىغاننى ئاڭلىدىم دېمە)، (ئىنسان قىيامەت كۈنى) قۇلاق، كۆز، دىل (يەنى سەزگۈ ئەزالىرى)نىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدە ھەققەتەن سوئال-سوراق قىلىنىدۇ. سەن زېمىندا مەغرۇرانە يۈرمىگىن، (ھاكاۋۇرلۇقتىن ئايىغىڭ بىلەن) يەرنى تېشىۋېتەلمەيسەن، (ھەرقانچە گىدەيگىنىڭ بىلەن) ئېگىزلىكتە تاغلارغا تەڭلىشەلمەيسەن.[36]"

قۇرئاندا كىشىلەر ئۆز ئارا مۇناسىۋەتتە ئادىل بولۇشنى ئاساس قىلىشقا، بىر-بىرىگە ياخشىلىق قىلىشقا ۋە تۇغقانلىرىغا ياردەم بېرىشكە بۇيرۇلغان ۋە يامان قىلمىشلاردىن چەكلەنگەن.

اِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَ اِيتَآئِ ذِى الْقُرْبَى وَ يَنْهَى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ

"ئاللاھ ھەققەتەن (كىشىلەر ئارىسىدا) ئادىل بولۇشقا، (جىمى خەلققە) ياخشىلىق قىلىشقا، خىش-ئەقرىبالارغا سىلە-رەھىم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، قەبىھ (سۆز-ھەرىكەتلەر)دىن، يامان ئىشلاردىن ۋە زۇلۇم قىلىشتىن توسىدۇ. نەسىھەتنى قوبۇل قىلسۇن دەپ، ئاللاھ سىلەرگە پەند - نەسىھەت قىلىدۇ.[37]"

«ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار (يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار.[38]»

ئىسلام گۈزەل ئەخلاققا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدۇ ۋە بۇنى جەمئىيەتنىڭ ھەرقايسى قاتلاملىرىغا سىڭدۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ. بۇ سەۋەبتىن، قۇرئان كەرىم نۇرغۇن ئايەتلەردە ئەخلاق پىرىنسىپلىرى ھەققىدە سۆزلەيدۇ ۋە كىشىلەرنى ھالال يېيىشكە، ياخشىلىققا ۋە ھەققانىي بولۇشقا ئۈندەيدۇ؛ قۇرئاننى بىزگە تەبلىغ قىلغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ دۇنياغا كېلىش سەۋەبىنىڭمۇ گۈزەل ئەخلاقنى ئومۇملاشتۇرۇش ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. رەببىمىز بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

وَاِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ

«(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن.[39]»

4) جانلىقلار ۋە ئۇلارنىڭ يارىتىلىشى توغرىسىدا

قۇرئان كەرىمدە مەخلۇقاتلار، ئۇلارنىڭ يارىتىلىشى ۋە بەزى ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەر بار. بۇ ھەقتىكى قۇرئان ئايەتلىرىنىڭ بەزىلىرى تۆۋەندىكىچە:

خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَاَحْسَنَ صُوَرَكُمْ* وَاِلَيْهِ الْمَصِيرُ.

35. ئەھزاب سۈرىسى 70-ئايەت
36. ئىسرا سۈرىسى 35-37-ئايەتلەر
37. نەھل سۈرىسى 90-ئايەت
38. مائىدە سۈرىسى 90-ئايەت
39. قەلەم سۈرىسى 4-ئايەت

«ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھەق يارىتتى، سىلەرنى سۈرەتكە كىرگۈزدى، سۈرىتىڭلارنى چىرايلىق قىلدى، ئاخىر قايتىدىغان جاي ئۇنىڭ دەرگاھىدۇر.[40]»

قۇرئان كەرىم بەزى جاھىلقىلارنىڭ يارىتىلىشى ۋە ئۇلارنىڭ بەزى ئالاھىدىلىكلىرىگە دىققىتىمىزنى تارتىپ، بۇ ئارقىلىق ئۇلاردىن ئىبرەت ئېلىشنى ۋە ھەممە نەرسىلەرنىڭ يارىتقۇچىسى ۋە رەببى بولغان ئاللاھتائالانىڭ چەكسىز قۇدرىتى بارلىقىنى چۈشىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

«(زېمىننىڭ ئۈستىدە مۇقىملىشىشلار ۋە كەڭ تۈزلەڭلىكلەرگە زىرائەت تېرىپ پايدىلىنىشلار ئۈچۈن) زېمىننى بىسات قىلمىدۇقمۇ؟ (زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) تاغلارنى قوزۇق قىلمىدۇقمۇ؟ سىلەرنى ئەر-ئايال قىلىپ يارىتتۇق. ئۇيقۇنى سىلەرنىڭ (بەدىنىڭلار ئۈچۈن) راھەت قىلدۇق. كېچىنى لىباس قىلدۇق. كۈندۈزنى (سىلەر) تىرىكچىلىك قىلىدىغان (ۋاقىت) قىلدۇق. ئۈستۈڭلارنى مۇستەھكەم يەتتە ئاسماننى بىنا قىلدۇق. (سىلەر ئۈچۈن) يېنىپ تۇرغان چىراغنى (كۈننى) يارىتتۇق. ئاشلىقلارنى، ئوت-چۆپلەرنى، دەرەخلىرى قويۇق باغچىلارنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن بۇلۇتلاردىن مول يامغۇر ياغدۇرۇپ بەردۇق.[41]»

«ئاللاھ سىلەرنى بىر ئادەمدىن يارىتتى، ئاندىن ئۇنىڭدىن ئۇنىڭ جۈپتىنى (يەنى ھەۋۋانى) يارىتتى ۋە ھايۋانلاردىن سەككىزنى (يەنى تۆگە، كالا، قوي، ئۆچكىدىن ئەركەك-چىشى بولۇپ جەمئى سەككىزنى) سىلەر ئۈچۈن يارىتتى، ئاللاھ سىلەرنى ئاناڭلارنىڭ قارنىدا بىر ھالەتتىن يەنە بىر ھالەتكە تەرەققىي قىلدۇرۇپ (يەنى ئابىمەنىي، ئاندىن لەختە قان، ئاندىن پارچە گۆش باسقۇچلىرىغا بۆلۈپ)، ئۈچ قاراڭغۇلۇق (يەنى بالا ھەمراھىنىڭ پەردىسى، بەچچىدان ۋە ئاننىنىڭ قورسىقى) ئىچىدە يارىتىدۇ، ئەنە شۇ ئاللاھ سىلەرنىڭ پەرۋەردىگارىڭلاردۇر، پادىشاھلىق ئاللاھقا خاستۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، قانداقمۇ (ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشتىن ئۇنىڭدىن غەيرىيگە چوقۇنۇشقا) بۇرۇلۇپ كېتىسىلەر؟[42]»

مۇقەددەس كىتابىمىز قۇرئاننىڭ بۇ خىل ئايەتلىرى ئالىملارنى تەتقىقات ۋە تەھلىل قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇپ، بەزى كەشپىيات ۋە بايقاشلارنىڭ ئېچىلىشىغا تۈرتكە بولغان. قۇرئاندىكى ئەسلى مەقسەتلەرنىڭ بىرى كىشىلەرنىڭ نەزەر دائىرىسىنى ئېچىش، مەخلۇقاتلارنىڭ ئاللاھ بەرگەن ئەقىل، ھېسسىيات ۋە قابىلىيەتلىرىنى چۈشىنىش ۋە ئۇلاردىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتۇر.

5) كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەيدىغان ھۆكۈملەر

قۇرئاننىڭ كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەيدىغان ھۆكۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بەزى ئايەتلىرى تۆۋەندىكىچە:

وَاَوْفُوا الْكَيْلَ اِذَا كِلتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ .....

«سىلەر (باشقىلارغا ئاشلىق قاتارلىقلارنى) ئۆلچەپ بەرگەندە، تولۇق ئۆلچەڭلار ۋە توغرا تارازىدا تارتىپ بېرىڭلار. بۇنداق قىلىش (سىلەرگە دۇنيادا) ياخشىدۇر، ئاخىرەتلىكىڭلار ئۈچۈن تېخىمۇ ئوبدانىدۇر.[43]»

قۇرئاندا كىشىلەرنىڭ مال-مۈلۈكلىرىنى ھارام يوللار بىلەن ئېلىۋېلىپ يەۋېلىشنىڭ، پارا ئېلىش ۋە بېرىشنىڭ ھارام ئىكەنلىكى، شۇنداقلا ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش ۋە باشقىلارنىڭ جېنىغا قەست قىلىشنىڭ ھارام ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَأْكُلُوا اَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ اِلاَّ اَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِنْكُمْ وَلاَ تَقْتُلُوا اَنْفُسَكُمْ* اِنَّ اللهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا.

40. تەغابۇن سۈرىسى 3-ئايەت

41. نەبە سۈرىسى 6-16-ئايەتلەر

42. زۇمەر سۈرىسى 6-ئايەت

43. ئىسرا سۈرىسى 35-ئايەت

«ئى مۆمىنلەر! بىر-بىرىڭلارنىڭ مالىلىرىنى (ئوغرىلىق، خىيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانىخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن يەۋالماڭلار، ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا-سېتىق ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا. سىلەر ئۆزئارا ئۆلتۈرمەڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر.[44]»

«شۇ (يەنى قابىلنىڭ ھابىلنى ناھەق ئۆلتۈرگەنلىكى) سەۋەبتىن (تەۋراتتا) ئىسرائىل ئەۋلادىغا ھۆكۈم قىلدۇقكى، كىمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمىگەن ياكى يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلمىغان بىر ئادەمنى ئۆلتۈرسە، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەندەك بولىدۇ. كىمكى بىر ئادەمنى تىرىلدۈرسە (يەنى قۇتقۇزسا ياكى ھايات قېلىشىغا سەۋەبچى بولسا)، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى تىرىلدۈرگەندەك بولىدۇ. پەيغەمبەرلىرىمىز بەنى ئىسرائىلغا راستتىنلا (شانلىق) مۆجىزىلەرنى ئېلىپ كەلدى، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ (يەنى ئىسرائىل ئەۋلادىنىڭ) تولىسى (كۇفرىدا، ئادەم ئۆلتۈرۈشتە) زىمىندا ھەددىدىن ئاشقۇچىلاردىن بولدى.[45]»

قۇرئان كىشىلەرنىڭ بىر-بىرىگە ئادىل، سەمىمىي ۋە ھۆرمەت بىلەن مۇئامىلە قىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇلارنى بىر-بىرىنىڭ ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىشقا ۋە بىر-بىرىگە ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ* وَاُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

«سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن؛ ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر.[46]»

قۇرئان كەرىم ئىنسانلار ئارىسىدا ئادالەتنى تەسىس قىلىش، تىنچلىق ۋە بىخەتەرلىكنى قوغداش ئۈچۈن جىھاد قىلىشنى ئەمر قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

اِنْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَٰهِدُوا۟ بِأَمْوَٰلِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ ۚ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ

«(ئى مۆمىنلەر جامائەسى!) سىلەر يېنىك بولغان ياكى ئېغىر بولغان ھالەتتە (يەنى مەيلى ياش-قېرى، پىيادە، ئۇلاغلىق بولۇڭلار، ئوڭۇشلۇق ۋە قىيىن شارائىتتا بولۇڭلار، ئىختىيارىي ۋە ئىختىيارسىز بولۇڭلار، ھەممە ئەھۋالدا) جىھادقا چىقىڭلار، ئاللاھنىڭ يولىدا مېلىڭلار بىلەن، جېنىڭلار بىلەن جىھاد قىلىڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار مۇنداق قىلىش سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر.[47]»

قۇرئاننىڭ بۇ ھۆكۈملىرىگە ئەمەل قىلىدىغان كىشىلەر شەكىللەنگەن جەمئىيەتتە ئادالەت، تىنچ ئامانلىق، ئىشەنچ، ھوزۇر ۋە خۇشاللىق ھۆكۈمران بولىدۇ. بۇ جەھەتتە، بۇ ھۆكۈملەرنى ئەڭ ياخشى ئۇسۇلدا ئورۇنداپ ئىجرا قىلغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە تۇنجى مۇسۇلمانلار ياشىغان دەۋر «ئەسرى سائادەت» دەپ ئاتالغان.

6) پەيغەمبەرلەر ۋە ئىلاھىي كىتابلار

ئاللاھتائالا ئۆزى ياراتقان ئىنسانلارغا مۇئەييەن ۋەزىپىلەرنى بەردى ۋە بۇ ۋەزىپىلەرنى مۇقەددەس كىتابلىرىدا بايان قىلدى. بۇ كىتابلاردا بايان قىلغان بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلەرنى ئىنسانلارغا ئۆگىتىش ھەمدە شۇ بويىچە ياشاشقا باشلامچى بولۇشى ئۈچۈن كىشىلەر ئىچىدىن پەيغەمبەرلەرنىمۇ ئەۋەتتى. قۇرئان بۇ پەيغەمبەرلەر ۋە ئىلاھىي كىتابلار ھەققىدە مەلۇمات بېرىدۇ ھەمدە كىشىلەرنىڭ ئۇلارغا بويسۇنۇشى كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ:

44. نىسا سۈرىسى 29-ئايەت
45. مائىدە سۈرىسى 32-ئايەت
46. ئال ئىمران سۈرىسى 104-ئايەت
47. تەۋبە سۈرىسى 41-ئايەت

«بىز ھەقىقەتەن (مۇساغا) تەۋراتنى نازىل قىلدۇق، تەۋراتتا (توغرا يولغا يېتەكلەيدىغان) ھىدايەت ۋە نۇر بار. (ئاللاھنىڭ ھۆكمىگە) بويسۇنغان پەيغەمبەرلەر يەھۇدىيلار ئارىسىدا (تەۋرات بىلەن) ھۆكۈم قىلىدۇ. (يەھۇدىيلارنىڭ) زاھىتلىرى ۋە ئۆلىمالىرىمۇ (ئۆزگەرتىشتىن) ساقلاشقا بۇيرۇلغان كىتابۇللاھ (يەنى تەۋرات) بويىچە ھۆكۈم قىلىدۇ. ئۇلار تەۋراتنى (ئۆزگەرتىشتىن ساقلاشقا) نازارەتچى ئىدى. (ئى يەھۇدىيلارنىڭ ئۆلىمالىرى!) كىشىلەردىن قورقماڭلار، مەندىن قورقۇڭلار. مېنىڭ ئايەتلىرىمنى ئاز پۇلغا تېگىشمەڭلار (يەنى پۇل-مال، مەنسەپ ۋە پارا ئۈچۈن ئايەتلىرىمنىڭ ھۆكمىنى ئۆزگەرتىۋەتمەڭلار). كىملەركى ئاللاھ نازىل قىلغان ئايەتلەر بويىچە ھۆكۈم قىلمايدىكەن، ئۇلار كاپىرلاردۇر.[48]»

"ئۇلارنىڭ (يەنى بەنى ئىسرائىل پەيغەمبەرلىرىنىڭ) ئارقىسىدىن ئۆزىدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان تەۋراتنى (يەنى ئۇنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغانلىقىنى) تەستىقلىغۇچى ئىسا ئىبنى مەريەمنى ئەۋەتتۇق. ئۇنىڭغا ھىدايەت بىلەن نۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىنجىلنى ئاتا قىلدۇق، (ئىنجىل) ئۆزىدىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان تەۋراتنى تەستىقلىغۇچىدۇر (يەنى ئۇنىڭغا مۇۋاپىقتۇر)، تەقۋادارلارغا ھىدايەت ۋە پەند-نەسىھەتتۇر.[49]"

"(ئى مۇھەممەد!) كىتابتىن (يەنى تەۋراتتىن) نېسىۋە بېرىلگەن كىشىلەر (يەنى يەھۇدىي موللىلىرى) نېمىگە گۇمراھلىقنى سېتىۋالغانلىقىنى ۋە سىلەرنىڭ توغرا يولدىن ئېزىشىڭلارنى خالايدىغانلىقىنى كۆرمىدىڭمۇ؟[50]"

كىشىلەرنىڭ ئاگاھلاندۇرۇلۇشى، ئاللاھنىڭ بىر ئىكەنلىكىنى بىلىشلىرى، ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ ۋەز-نەسىھەت ئېلىشلىرى ئۈچۈن، بۇ (قۇرئان) تەبلىغدۇر (يەنى كىشىلەرگە تەبلىغ قىلىش ئۈچۈن نازىل قىلىندى.[51])»

ئاللاھتائالانىڭ كىشىلەرگە پەيغەمبەر ئەۋەتىشى، ۋەھيىنى ئۇلار ئارقىلىق كىشىلەرگە يەتكۈزۈشى ۋە كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى تونۇيالىشى ئۈچۈن ئەقىل-پاراسەت ۋە قەلب ئاتا قىلىشى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ چەكسىز رەھىم-شەپقىتىنىڭ نامايەندىسى ھېسابلىنىدۇ.

جەللە جالالۇھۇ: ئاللاھ تىلغا ئېلىنغاندا ئۇنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان ئاتالغۇدۇر.

قۇرئان ئاخىرقى پەيغەمبەر بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بارلىق ئىنسانلارغا خۇشخەۋەر يەتكۈزگۈچى، ئاگاھلاندۇرغۇچى ۋە ئۇلۇگە باشلامچى سۈپىتىدە ئەۋەتىلگەنلىكى ۋە ئۇنىڭ ئىنسانلارنى ئاللاھ يولىغا چاقىرغان دەۋەتچى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن:

«سىلەرگە ئاللاھنى، ئاخىرەت كۈنىنى ئۈمىد قىلغان ۋە ئاللاھنى كۆپ ياد ئەتكەنلەرگە - رەسۇلۇللاھ ئەلۇەتتە ياخشى ئۇلگىدۇر. ئى پەيغەمبەر! سېنى بىز ھەقىقەتەن گۇۋاھچى، بېشارەتچى، ئاگاھلاندۇرغۇچى، ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن ئۇنىڭ (بىرلىكىگە، تائەت-ئىبادىتىگە) دەۋەت قىلغۇچى ۋە نۇرلۇق چىراق قىلىپ ئەۋەتتۇق.[52]»

7) قىسسەلەر

قۇرئان كەرىمدە پەيغەمبەرلەرنىڭ بېشىغا كەلگەن ۋەقەلەر بايان قىلىنغاندىن سىرت، ئۆتمۈشتە يۈز بەرگەن ۋە ئاللاھنىڭ بۇيرۇقلىرىغا قارشى تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ھەر خىل بالايى ئاپەت، مۇسىبەتلەر بىلەن جازالاندۇرۇلغان بەزى قەۋملەرنىڭ قىسسىلىرى سۆزلىنىدۇ. بۇنىڭدىكى ھېكمەت، ئىنسانلارنىڭ ئۇلاردىن

48. مائىدە سۈرىسى 44-ئايەت
49. مائىدە سۈرىسى 46-ئايەت
50. نىسا سۈرىسى 44-ئايەت
51. ئىبراھىم سۈرىسى 52-ئايەت
52. ئەھزاب سۈرىسى 21، 45-46-ئايەتلەر

ئىبرەت ئېلىپ ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ جازاغا ئۇچرىشىغا سەۋەپ بولغان قىلمىشلاردىن يىراق تۇرۇشىدۇر. تۆۋەندىكى ئايەت بۇ مەقسەتنى كۆرسىتىدۇ:

قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ* فَسِيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ.

«سىلەردىن ئىلگىرى نۇرغۇن ئۈممەتلەر كېلىپ كەتتى؛ يەر يۈزىدە سەير قىلىڭلار، (ھەقنى) يالغانغا چىقارغانلارنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولغانلىقىغا قاراڭلار.[53]»

8) دۇئا ۋە دۇئا ئايەتلىرى

قۇرئان كەرىمدە دۇئاغا مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەر بار بولۇپ، دۇئانىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدىغانلىقى بايان قىلىنغان:

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِىٓ اَسْتَجِبْ لَكُمْ

«پەرۋەردىگارىڭلار ئېيتىدۇ: «ماڭا دۇئا قىلىڭلار، مەن (دۇئايىڭلارنى) قوبۇل قىلىمەن (تىلىگىنىڭلارنى بېرىمەن)، شۇبھىسىزكى، مېنىڭ ئىبادىتىمدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتىدىغانلار خار ھالدا جەھەننەمگە كىرىدۇ.[54]»

چۈنكى ئىنساننىڭ گۇناھلىرىنى ئەپۇ قىلغۇچى ۋە مەغپىرەت قىلغۇچى ئاللاھتۇر. ئۇنى ئاخىرەتتە ئازابتىن قۇتۇلدۇرىدىغانمۇ ئاللاھتۇر. بۇ سەۋەبتىن قۇرئان كەرىم ئىنسانلارنىڭ قىلىپ سالغان خاتالىقلىرى، ئىشلىگەن گۇناھلىرىنىڭ مەغپىرەت قىلىنىشى ھەمدە ئاخىرەتتە نىجاتلىققا ئېرىشىشى ئۈچۈن ئاللاھقا دۇئا قىلىشى ۋە ياردەم تىلىشى كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، بىزگە بۇ ھەقتە قانداق دۇئا قىلىشنىڭ ئۆرنەك مىسالىنى بېرىدۇ. بۇ دۇئالارنىڭ بىرىسى:

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا اِنْ نَسِينَآ اَوْ اَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا* رَبَّنَا وَلاَ تُحَمِّلْنَا مَالاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِ* وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْلَنَا* وَارْحَمْنَا* اَنْتَ مَوْلَنَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ.

«پەيغەمبەر پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان كىتابقا ئىمان كەلتۈردى، مۆمىنلەرمۇ ئىمان كەلتۈردى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا ۋە پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈردى. (ئۇلار) ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ھېچبىرىنى ئايرىۋەتمەيمىز (يەنى ئۇلارنىڭ بەزىسىگە ئىمان ئېيتىپ، بەزىسىگە ئىمان ئېيتمايمىز) دەيدۇ. ئۇلار: ’بىز (دەۋىتىڭىز) ئاڭلىدۇق ۋە (ئەمرىڭگە) ئىتائەت قىلدۇق، پەرۋەردىگارىمىز، مەغپىرىتىڭنى تىلەيمىز، ئاخىر يانىدىغان جايىمىز سېنىڭ دەرگاھىڭدۇر‘ دەيدۇ.[55]»

قۇرئان كەرىمدە نۇرغۇنلىغان دۇئا ئايەتلىرى بار. ئىنسان جانابى ئاللاھقا ھەر ۋاقىت دۇئا قىلىشى، ئۇنىڭدىن پاناھلىق تىلىشى، ئۇنىڭدىن ياردەم ۋە مەغپىرەت تىلىشى ھەمدە ئۇنىڭغا ئىشەنچ باغلىشى كېرەك. دۇئاسىنىڭ قوبۇل قىلىنىشى ئۈچۈن ئاللاھقا ئىتائەت قىلىپ بويسۇنۇشى، ئۇنىڭ ئەمر-پەرمانلىرىنى ئورۇندىشى ۋە چەكلىگەنلىرىدىن ساقلىنىشى كېرەك. ئۇ رەببىگە بۇئاسىتە دۇئا قىلىپ، ئۇنىڭدىن بىر نەرسە تەلەپ قىلىشقا قادىر بولۇشنىڭ قانچىلىك كاتتا نېمەت ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىشى كېرەك؛ دۇئا قىلىشى، ئىخلاس بىلەن دۇئا قىلىشنى تىلىشى ۋە دۇئا قىلالىغانلىقى ئۈچۈن شۈكۈر قىلىشى كېرەك. دۇئا

53. ئال ئىمران سۈرىسى 137-ئايەت
54. غافىر سۈرىسى 60-ئايەت
55. بەقەرە سۈرىسى 285-ئايەت

ئىنسان هاياتىنىڭ مەنىسى ۋە بەندىلىكىنىڭ ماهىيىتىدۇر. ئاللاهتائالا بۇ هەقتە مۇنداق دەيدۇ:

لَوْلا دُعَاؤُكُمْ قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّي

«ئېيتقىنكى، ئەگەر سىلەرنىڭ دۇئايىڭلار بولمىسا، نېمە ئەھمىيىتىڭلار بار (پەرۋەردىگارىم سىلەرگە پەرۋا قىلمايدۇ.[56])»

4. قۇرئاننىڭ ئالاھىدىلىكى

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامغا جىبرىئىل ئارقىلىق ئەرەب تىلىدا ئەۋەتىلگەن ۋە بىزگە تەۋاتۇر يولى بىلەن كەلگەن قۇرئاننىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىگى تۆۋەندىكىلەردۇر:

1) قۇرئان كەرىم پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامغا باشقا مۇقەددەس كىتابلاردىكىگە ئوخشاش بىراقلا ۋەھيى قىلىنمىغان، شۇ چاغدىكى دەۋر، ۋەقەلەرگە ئاساسەن ئايەت ۋە سۈرىلەر شەكىلدە پارچە-پارچە نازىل بولغان.

2) قۇرئان ئاخىرقى ئىلاهي كىتاب بولۇپ، ئۇنىڭدىن كېيىن باشقا كىتاب ئەۋەتىلمەيدۇ. ئۇ ئېلىپ كەلگەن ھۆكۈملەر ۋە ھەقىقەتلەر قىيامەتكە قەدەر كۈچكە ئىگە.

3) قۇرئان بىزگىچە ھېچقانداق بۇزۇلماستىن ۋە ئۆگەرمەستىن كەلگەن ۋە قىيامەتكىچىلىك شۇنداق داۋام قىلىدۇ.

4) قۇرئان كەرىم مۇھەممەد ئەلەيهىسسالامنىڭ پەيغەمبەر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان ۋە ئەبەدىي داۋاملىشىدىغان ئەڭ بۈيۈك مۆجىزىدۇر.

5) قۇرئان ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىلاهي ھەقىقەتلەر قىيامەتكە قەدەر بارلىق ئىنسانلارنىڭ ۋە ھەر قانداق زاماننىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇلايدىغان دەرىجىدە قىممەتلىك. ئىلىم-پەن ۋە ئەقىل قۇرئان ئىچىدىكى پاكىتلار ۋە دەلىللەردە بىر زىتلىق تاپالايدىغان بىر زامان كېلىدۇ دەپ ھېچكىم دېيەلمەيدۇ، چۈنكى بۇ مۇمكىن ئەمەس. چۈنكى ئىلىم-پەن قۇرئانغا ئەگىشىدۇ، قۇرئاننىڭ نەچچە ئەسىر ئىلگىرى ئېيتقان پاكىت ۋە دەلىللىرىنى ئىسپاتلايدۇ، خالاس.

6) قۇرئاننىڭ يەنە بىر ئارتۇقچىلىقى شۇكى، ئۇنى ئاسانلا ئەستە تۇتقىلى، يادقا ئالغىلى بولىدۇ. ھازىرغا قەدەر مىليونلىغان كىشىلەر قۇرئاننى تولۇق يادلاپ، ھافىز (قارى) بولدى. قۇرئان قىيامەتكىچىلىك داۋاملىق يادقا ئېلىنىپ ئەستە ساقلىنىدۇ. بۇ ئالاھىدىلىك تارىختىكى ھېچقانداق بىر كىتابقا بېرىلمىگەن ئالاھىدىلىك ھېسابلىنىدۇ.

7) قۇرئان بارلىق ئىنسانلارنىڭ شەخسىي، ئىجتىمائىي، مەنىۋي ۋە جىسمانىي مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىدىغان شىپا مەنبەسىدۇر.

5. قۇرئاننىڭ مۆجىزە بولۇشى (تەڭداشسىزلىقى)

قۇرئان ھەر ساھەدە كىشىنىڭ ئەقلىنى لال قىلىدىغان، ھەيران قالدۇرىدىغان، بۈيۈك ۋە ئەبەدىي بىر مۆجىزە ھېسابلىنىدۇ. باشقا پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرى شۇ دەۋرى ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن ئەملدىن قالغان ۋە پەقەت شۇ دەۋردە ياشىغانلارلا ئۇلارنى كۆرگەن بولسا، قۇرئاننىڭ مۆجىزىسى قىيامەتكىچە داۋاملىشىدۇ.

قۇرئان كەرىم كالام ۋە مەنە جەھەتتىن تەڭدىشى يوق بىر مۆجىزىدۇر. ئۇنىڭ كالام جەھەتتە بىر مۆجىزە بولۇشىدىكى سەۋەب، ئۇ ئەرەب ئەدەبىياتى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققان بىر پەيتتە نازىل بولغان، ئەرەبلەرنى ئۆزىگە ئوخشاش بىر كىتابنىڭ

56. فۇرقان سۈرىسى 77-ئايەت

كەلتۈرلىشى ئۈچۈن دوئىلغا چاقىرغان، بۇ جەھەتتە ئۇلارنى ئامالسىز قالدۇرغان. بۇ تېمىدىكى ئايەتلەردىن ئىككى ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن:

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْاِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لاَ يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْكَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا.

(ئېيتقىنكى، «ئەگەر ئىنسانلار، جىنلار بۇ قۇرئاننىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يىغىلىپ بىر-بىرىگە ياردەملەشكەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئوخشىشىنى كەلتۈرەلمەيدۇ.[57]». «بەندىمز (مۇھەممەد) گە بىز نازىل قىلغان قۇرئاندىن شەكلەنسەڭلار، قۇرئانغا ئوخشاش بىرەر سۈرىنى مەيدانغا چىقىرىپ بېقىڭلار (قۇرئانغا قارشى تۇرۇشتا) ئاللاھتىن باشقا ياردەمچىلارنىڭ ھەممىسىنى (ياردەمگە) چاقىرىڭلار، (قۇرئان ئىنسانىنىڭ سۆزى دېگەن گېپىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار. ئەگەر مۇنداق قىلالمساڭلار - ھەرگىزمۇ قىلالمايسىلەر - كاپىرلار ئۈچۈن تەييارلانغان، ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان دوزاختىن ساقلىنىڭلار.[58]»

«ئۇلار قۇرئاننى (مۇھەممەد) ئۆزى ئويدۇرۇپ چىققان دېيىشەمدۇ؟ ئېيتقىنكى، «(بۇ سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، ئاللاھتىن غەيرىي چاقىرالايدىغانلىكى كىشىلىرىڭلارنى (ياردەمگە) چاقىرىپ، (پاساھەت ۋە بالاغەت جەھەتتىن) قۇرئاندەكىگە ئوخشايدىغان ئون سۈرە ئىجاد قىلىپ بېقىڭلار». ياكى ئۇلار: «(مۇھەممەد قۇرئاننى) ئۆزى توقۇدى» دېيىشەمدۇ؟ ئۇنداق ئەمەس، ئۇلار (قۇرئانغا) ئىشەنمەيدۇ. ئەگەر (مۇھەممەد ئۇنى توقۇدى دېگەن سۆزۈڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، (تۇزۇلۇشتە، گۈزەللىكتە، بايانداً) قۇرئانغا ئوخشايدىغان بىر سۆزنى كەلتۈرۈپ بېقىڭلار.[59]»

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساۋاتسىز (ئۈممى) بولسىمۇ، ئۇنىڭغا ۋەھيى قىلىنغان قۇرئان ماددىي ۋە مەنىۋي ئالەملەر ھەققىدىكى بارلىق ھەقىقەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قۇرئان بىزگە پەن-تېخنىكىنىڭ كېيىن كەشىپ قىلىدىغان ھەقىقەتلىرىنى ئۇ ھەققىدە نەچچە ئەسىر ئىلگىرى بىزگە خەۋەر قىلغان بولۇپ، ھېچقانداق بىر ئىلمىي بايقاش ۋەياكى يېڭىدىن بارلىققا كەلگەن ئىلمىي ھەقىقەت ئۇ ئېلىپ كەلگەن ھەقىقەتلەرنىڭ ئەكسىنى سۆزلىيەلمەيدۇ ۋە ئىسپات قىلالمايدۇ. ئەكسىچە، ئىلمىي تەرەققىياتلار قۇرئاننىڭ چۈشىنىلىشىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بىرىدۇ. قۇرئان دەۋرلەرنى يورۇتۇپ بېرىدىغان ئىلاھىي ھەقىقەتلەر ۋە مۆجىزىلەر كىتابىدۇر، ئىلىم پەن بولسا ئىنسانلارنىڭ تەجرىبىسى ۋە غەيرەت-شىجائىتىنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە قۇرئانغا ئەگىشىپ ماڭىدۇ.

قۇرئاننىڭ مۆجىزە بولۇشىغا مۇناسىۋەتلىك «ئىجازۇل قۇرئان» (قۇرئان مۆجىزىسى) دەپ ئاتىلىدىغان

> ھاشىيە: قۇرئاننى باشتىن-ئاخىرغىچە يادلىغان كىشىدۇر. ھەر دېگەندىك يادقا ئېلىش، ئەستە ساقلاش، ئۇنىڭ ھۆكۈملىرىنى ئىجرا قىلىش ئارقىلىق ياشاپ تۇرۇپ قوغداشنى كۆرسىتىدۇ.

ئايرىم بىر ئىلىم تارمىقى بار. ئۇنىڭدىن باشقا، بالاغەت ئىلمىدە، قۇرئاننىڭ ئەدەبىي جەھەتتىكى بالاغىتى مۇلاھىزە قىلىنىدۇ.

6. قۇرئاننىڭ بەزى مۆجىزىۋىي تەرەپلىرى

• قۇرئاننىڭ ئەرەبچە لەفزىدە ئىنسانلارنىڭ بالاغەت ئىلمى يېتەلمەيدىغان ئىنچىكە مەنە، گۈزەللىك ۋە نەپىسلىكىنىڭ بولۇشى ۋە تەسىرىنىڭ كۈچلۈك بولۇشى؛

• قۇرئاننىڭ ئىنسانىنىڭ ئەقلى ۋە پىكرى يېتەلمەيدىغان ئىلىملەردىن خەۋەر بېرىشى ۋە كەلگۈسى

57. ئىسرا سۈرىسى 88-ئايەت

58. بەقەرە سۈرىسى 23-24-ئايەتلەر؛ تۇر سۈرىسى 33-34-ئايەت

59. ھۇد سۈرىسى 13-ئايەت

هەققىدە ئالدىنئالا بەرگەن خەۋەرلىرىنىڭ راستقا ئايلىنىشى.

• ھەممە ئادەم بىلەلمەيدىغان ئۆتمۈشتىن، ۋەقەلەردىن ۋە مىللەتلەردىن خەۋەر بېرىشى.

• نازىل بولۇشىغا 23 يىلدەك ئۇزۇن ۋاقىت كەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە باشقا بۇرمىلانغان كىتابلاردىكىدەك زىددىيەت ۋە زىتلىقنىڭ بولماسلىقى.

• مەنە جەھەتتىن ساغلاملىقى، ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىلمىلەرنىڭ ئەقلگە مۇۋاپىق بولۇشى.

• ئۇنىڭ ئىلگىرىكى ساماۋى كىتابلارنى ئوقۇمىغان ۋە ئاڭلىمىغان بىر ئۈممى پەيغەمبەر ئارقىلىق كەلگەن بولۇشى.

• مىڭلىغان كىشىلەر تەرىپىدىن بىر سۆز ئارتۇق ياكى كەم بولماستىن، مۇكەممەل شەكىلدە بىر شېئىرغا ئوخشاش ئاسانلا يادقا ئېلىنىشى ۋە ئۆگىنىلىشى.

• ئون تۆت ئەسىردىن بېرى، ھېچقانداق ئۆزگەرتىلمەستىن (بۇرمىنىلىشقا ئۇچرىماستىن) قىيامەتكىچە مۇھاپىزەت قىلىنىشى ۋە ئۆزگەرتكىلى بولماسلىقى.

7. قۇرئان مۆجىزىلىرىدىن بەزى مىساللار

1) بارماق ئىزى مۆجىزىسى

بارماق ئىزىنى تەكشۈرىدىغان داكتىلوسكوپ دەپ ئاتىلىدىغان ئىلىم-پەن تارمىقى بارماق ئىزلىرىنىڭ ئۆمۈر بويى ئۆزگەرمەيدىغانلىقىنى، بىر ئادەمنىڭ بارمىقىنىڭ يەنە بىرسىنىڭكىگە قەتئىي ئوخشىمايدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان. بۇ سەۋەبتىن ساقچى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىدا ئەڭ ئىشەنچلىك كىملىك بارماق ئىزى ئارقىلىق ئېنىقلىنىدۇ. ھەر ئادەمنىڭ بارماق ئىزىنىڭ بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغانلىقىدىن ئىبارەت بۇ ھەقىقەت 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا بايقالغان ۋە داكتىلوسكوپ ئىشلىتىشكە باشلانغان. ھالبۇكى، قۇرئان كەرىم: «ئىنسان بىزنى ئۆزىنىڭ (چىرىپ تارقىلىپ كەتكەن) سۆڭەكلىرىنى جەمئى قىلالمايدۇ دەپ گۇمان قىلامدۇ؟ ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئۇنىڭ سۆڭەكلىرىنى جەمئى قىلىمىز)، ئۇنىڭ (ئەڭ ئىنچىكە، ئەڭ نازۇك بولغان) بارماقلىرىنى (بَنَانَهُ) ئەسلىگە كەلتۈرەلەيمىز.[60]» دېيىش ئارقىلىق، نەچچە ئەسىر ئىلگىرىلا ئىنسانلارنى بارماق ئۇچلىرىدىكى بۇ ئىلاھىي سىرغا دىققەت قىلىشقا ئۇندىگەن.

ئىنسانلارنىڭ چىراي شەكلى بىر-بىرىگە ئوخشىمىغاندەك، بارماق ئىزلىرىمۇ پۈتۈنلەي ئوخشىمىغان نۇسخا ۋە شەكىللەردە يارىتىلغان. بىر ياكى ئىككى كۇادرات سانتىمېتىر كېلىدىغان ئورۇندا مىليونلىغان ئوخشىمىغان نۇسخا شەكىللەرنىڭ بولۇشى پەقەت ھەممىگە قادىر ئاللاھنىڭ تەڭداشسىز قۇدرىتى بىلەنلا نامايەن بولۇشى مۇمكىن.

2) يەر شارىنىڭ يۇمىلاق بولۇشى ۋە ئايلىنىشى

قۇرئان كەرىمدە يەر شارىنىڭ يۇمىلاق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان نۇرغۇنلىغان ئايەتلەر بار. ئۇلارنىڭ بىرىدە:

«ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھەق ئاساسىدا ياراتتى. ئاللاھ كېچىنى كۈندۈزگە كىرگۈزىدۇ ۋە كۈندۈزنى كېچىگە كىرگۈزىدۇ، ئاللاھ كۈن بىلەن ئايىنى (بەندىلەرنىڭ مەنپەئەتىگە) بويسۇندۇرۇپ بەردى، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى مۇئەييەن ۋاقىتقىچە (يەنى قىيامەتكىچە ئۆز ئوقىدا) سەير قىلىدۇ، بىلىڭلارکى، ئۇ (يەنى ئاللاھ ئۆز ئىشىدا) غالىبتۇر. (بەندىلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى) تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر.[61]» دېيىلگەن.

بۇ ئايەتتە تىلغا ئېلىنغان تەكۇر (يُكَوِّرُ) كەلىمىسى، ئىنسان بېشىغا ئوخشاش يۇمىلاق بىر جىسىمنىڭ ئەتراپىدا بىر نەرسىنى، مەسىلەن سەللىنى چۆگىلىتىپ يۆگىگەنگە ئوخشاش يەنى چۆگىلەپ ئايلىنىش مەنىسىگە كېلىدۇ.

60. قىيامەت سۈرىسى 3-4-ئايەتلەر

61. زۇمەر سۈرىسى 5-ئايەت

«تەكۆنر» كەلىمىسىنىڭ كېچە-كۈندۈز ئۇچۇن ئىشلىتىلىشىنى قانداق چۈشىنىشىمىز كېرەك؟ ئالايلۇق، يەر شارىنىڭ ئۆز ئوقىدا ئايلىنىپ قويۇاش تەرەپكە يۈزلەنگەن قىسمى يورۇق، يەنى كۈندۈز بولىدۇ. لېكىن يەر شارى ئايلىنىپ تۇرىدىغان بولغاچقا بۇ كۈندۈر ئوخشاش داۋام قىلمايدۇ. ھەربىر قىلغانسىرى كۈندۈز قىسمى كېچىگە، كېچە قىسمى بولسا كۈندۈزگە چۈمكىلىدۇ، يەنى كېچە بىلەن كۈندۈز داۋاملىق ئالمىشىدۇ. بۇمۇ يەر شارىنىڭ يۇمىلاق ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ ئايەتتە ئىشلىتىلگەن تەكۆنر دېگەن سۆز يەر شارىنىڭ شارسىمان ئىكەنلىكىنى ۋە ئۆز ئوقىدا ئايلىنىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئۆلىمالار، «تاغلارنى تۇرغۇن ھالەتتە گۇمان قىلسەن، ھالبۇكى، ئۇلار بۇلۇتتەك چۆگىلەپ تۇرىدۇ، (بۇ) ھەممە نەرسىنى پۈختا ياراتقان ئاللاھنىڭ ھۇنىرىدۇر، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ قىلمىشلىرىڭلاردىن تولۇق خەۋەردارىدۇر.[62]» بۇ ئايەتنىمۇ يەر شارىنىڭ ئايلىنىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدىغان ئايەتلەرنىڭ بىرى سۈپىتىدە قوبۇل قىلىدۇ.

بۇ ئايەتتە يەر شارىنىڭ ئۆز ئوربىتاسىدا ئايلىنىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. يەر يۈزىدىن تەخمىنەن ئۇچ يېرىم كىلومېتىردىن تۆت كىلومېتىرغىچە ئېگىزلىكتىكى بۇلۇت توپىنىڭ ئايلىنىش يۆنىلىشى ھاۋا رايىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ھەمىشە ئوخشاش يۆنىلىشتە، يەنى غەربتىن شەرققە قاراپ بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەر شارى داۋاملىق ئوخشاش يۆنىلىشتە ئايلىنىۋاتىدۇ. شۇڭا بىز سائىتىگە 1666 كىلومېتىر تىزلىك بىلەن ئايلىنىۋاتقان بىر پىلانىت ئۈستىدە تىنچ ۋە بەختەر چۆگىلەۋاتقانلىقىمىزنى ھېس قىلماي ياشاۋاتىمىز.

3) ئەڭ تۆۋەن رايون

يېقىن زاماندا قىلىنغان تەتقىقاتلاردا، «ئۆلۈك دېڭىز» دەپمۇ ئاتىلىدىغان لوت كۆلىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن تېخىمۇ پەستە ۋە قۇرۇقلۇقنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدا ئىكەنلىكى تۆۋەندىكى شۇ ئايەت بىلەن ئېنىقلانغان:

«ئەلىف، لام، مىم. رۇملۇقلار يېقىن بىر جايدا يېڭىلدى، ئۇلار يېڭىلگەندىن كېيىن بىر قانچە يىل ئىچىدە يېڭىدۇ، ئىلگىرى ۋە كېيىن ھەممە ئىش ئاللاھنىڭ باشقۇرۇشىدىدۇر، بۇ كۈندە مۆمىنلەر ئاللاھنىڭ بەرگەن ياردىمى بىلەن خۇشال بولىدۇ، ئاللاھ خالىغان كىشىگە ياردەم بېرىدۇ، ئاللاھ غالىبتۇر، (مۆمىنلەرگە) ناھايىتى مېھرىباندۇر.[63]»

لوت كۆلى جايلاشقان بۇ ماكان، بۇزۇقچىلىقى تۈپەيلىدىن ھالاك بولغان سودوم-گومورا خەلقى يەر بىلەن يەكسان بولغان جايدۇر. لوت كۆلىنىڭ يۈزى دېڭىز يۈزىدىن تەخمىنەن 400 مېتىر تۆۋەندە، كۆلنىڭ ئەڭ چوڭقۇر يېرى 300 مېتىر ئەتراپىدا. بۇنىڭغا ئاساسەن، كۆلنىڭ ئاستى دېڭىز يۈزىدىن تەخمىنەن 700 مېتىر تۆۋەن.

ئون تۆت ئەسىر ئىلگىرىلا دۇنيانىڭ جۇغراپىيىسى تېخى تولۇق بىلىنمىگەندە، قۇرئان كەرىم بۇ يەرنى «دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ تۆۋەن جاي» دەپ ئاتىغان بولۇپ، بۇمۇ قۇرئاننىڭ بىر مۆجىزىسى ھېسابلىنىدۇ.

گېئولوگىيە مۇتەخەسسىسى پروفېسسور دوكتۇر بالمەر بىر مۇھاكىمە يېغىندا تەتقىقاتچى ئابدۇلمەجىد زىندانىدىن بۇ تېمىغا مۇناسىۋەتلىك ئايەتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، باشتىن-ئاخىر قارشى تۇرغان، كېيىن ئىلمىي تەكشۈرۈشتىن كېيىن ئۇ:

«ھەيرانمەن! بۇ كىتاب ئۆتمۈشنى، بۈگۈننى ۋە كەلگۈسىنى بايان قىلىدىكەن! ھېچقانداق بىر ئىنسان بۇلارنى بىلىشكە قادىر ئەمەس!» دېگەن.

ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ پروفېسسور مىسىردا «قۇرئاننىڭ گېئولوگىيە ساھەسىدىكى مۆجىزىسى» تېمىسىدا لېكسىيە بېرىپ، مۇنداق دېگەن:

62. نەمل سۈرىسى 88-ئايەت

63. رۇم سۈرىسى 1-3-ئايەتلەر

«مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ياشىغان دەۋرىنىڭ تۇرمۇش ئالاھىدىلىكىنى بىلمەيمەن! شۇنداقتىمۇ ئۇنىڭ ئاددىي-سادىدا تۇرمۇش كەچۈرگەنلىكىگە ئائىت مەلۇماتىم بار! مەن بىر تەرەپتىن بۇ ئەھۋالغا دىققەت قىلدىم ھەم قۇرئاندىكى ئېرىشكىلى بولمايدىغان ئىلىملەرگە قارىدىم. ئاندىن قۇرئاننى شۇ دەۋرگە مەنسۇپ مەدەنىيەتنىڭ ئەسىرى دەپ ئويلاشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم! بۇ كىتاب ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتابتۇر، ئىلاھىي بىلىملەرنىڭ خەزىنىسىدۇر!»

4) يۇقىرىغا ئۆرلىگەنسىرى ھاۋا بېسىمىنىڭ تۆۋەنلىشى

بۈگۈنكى تەتقىقات نەتىجىسىگە قارىغاندا، نورمال ئاتموسفېرا بېسىمى 1013 مىللىبار دۇر. دېڭىز يۈزىدىن ئاسمانغا ئۆرلىگەنسىرى، بېسىم ھەر 10.5 مېتىردا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1 مىللىبار تۆۋەنلەيدۇ. تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلىشىگە ئەگىشىپ، ھەر 100 مېتىردا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 0.5 گرادۇس تۆۋەنلەيدۇ. ئوخشاشلا، يەر يۈزىدىن يۇقىرىغا ئۆرلىگەنسىرى ئاۋۇال ئاتموسفېرا ۋە چاڭ-توزانىنىڭ زىچلىقى، ئاندىن ئوكسىگېننىڭ زىچلىقى تۆۋەنلىگەنلىكى كۆرۈلىدۇ. بۇ سەۋەبتىن يۇقىرىغا ئۆرلىگەنسىرى نەپەس قىينىلىشى، سۆزلەش ۋە كۆرۈش قىيىن بولۇش ۋە ھوشىدىن كېتىش ئەھۋاللىرى كۆرۈلىدۇ. ھەتتا ئېگىزلىك 20000 مېتىردىن ئاشقاندا، ئەگەر ئالاھىدە ئۇسكۇنە ئىشلىتىلمىسە، نەپەس ئالالماسلىق سەۋەبىدىن ئۆلۈم يۈز بېرىشى مۇمكىن. بۇ سەۋەبتىن، ئېگىزلىكتە ئۆچۈشتا ئوكسىگېن باكى ئىشلىتىلىدۇ. تىخى بايقالغىنىغا ئۇزاق بولمىغان، يېڭى دېيىشكە بولىدىغان بۇ ھەقىقەتكە قۇرئان كەرىم 14 ئەسىر ئىلگىرى:

«ئاللاھ كىمنى ھىدايەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن ئاچىدۇ (يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئىمانغا كېڭەيتىپ بېرىدۇ)، ئاللاھ كىمنى ئازدۇرماقچى بولسا، ئۇ گويا ئاسمانغا چىقىۋاتقاندەك ئۇنىڭ كۆكسىنى تارايتىۋېتىدۇ. (ئىمان ئېيتىش) ئۇنىڭغا گويا ئاسمانغا چىقىشتىنمۇ قىيىن تۇيۇلىدۇ، ئىمان ئېيتمىغانلارنى ئاللاھ مۇشۇنداق ئازابلايدۇ.[64]» ئايىتى بىلەن ئىشارەت قىلغان.

5) ئىككى دېڭىزنى ئايرىيدىغان پەردە

رەھمان سۈرىسىنىڭ 19-20-ئايەتلىرىدە:

«ئۇ ئىككى دېڭىزنى (بىرى تاتلىق، بىرى ئاچچىق) ئاققۇزدى، ئۇلار ئۇچرىشىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا توسما بولۇپ، بىر-بىرىگە قوشۇلۇپ كەتمەيدۇ» دېيىلگەن.

بۇ ئايەتلەردە بىلدۈرۈلگەن ھەقىقەت، پەقەت 20-ئەسىردىلا چۈشىنىلگەن قۇرئاننىڭ مۆجىزىسى ھېسابلىنىدۇ. بىر تەتقىقاتقا كۆرە، ئاق دېڭىز سۈيى بىلەن ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ سۇلىرى ئۇچراشقان يەردە، سۇلارنىڭ ئۆز ئارا ئارىلىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان كۆرۈنمەيدىغان پەردە بارلىقى ئېنىقلاندى. مۇشۇنداق شەكىلدە، ئىككى دېڭىزنىڭ سۈيى بىر-بىرىگە ئارىلاشمايدۇ، ئىككى دېڭىزنىڭ سۈيىمۇ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكىنى ساقلايدۇ. خۇددى جەبەلتارىق بوغۇزىدا ئىلاھىي كۈچنى نامايان قىلىدىغان مۆجىزىۋى بىر پەردە بارەدەكلا كۆرىنىدۇ.

ئىنكارچىلار ئېيتقىنىدەك، مەدەنىيەتتە ئارقىدا قالغان، نادان بىر قەۋمدە، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ساۋاتسىز بىر كىشىنىڭ بۇ ھەقىقەتلەرنى ئۆزلىكىدىن بىلىۋېلىشى ۋە سۆزلىشى مۇمكىنمۇ؟

ئامېرىكىلىق دېڭىز مۇتەخەسسىسى پروفېسسور دوكتۇر ھەيمۇ يەنە ئۇزۇن يىللىق ئىلمىي تەتقىقاتى ۋە ئىنچىكىلىك بىلەن بايقاش نەتىجىسىدە تۆۋەندىكى شۇ ھەقىقەتلەرگە ئېرىشكەن:

"بىپايان كەتكەن سۇلار ئارىسىدا تارتىلغان ئىلاھىي قۇدرەت پەردىسى بار. بۇ پەردە ئىككى دېڭىزنىڭ ئارىلىشىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ، ئەمما ئىككى دېڭىز سۈيىنىڭ بىر-بىرىگە ئۆتۈشىنى توسمايدۇ. لېكىن بۇ ئېقىننى ئىككى تەرەپنىڭ سۈيى ئېلىپ كەلگەن خىمىيىلىك ماددىلارغا ئاساسەن تەكشىگەندىن كېيىن ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا، بۇ پەردە ئۆتۈشكە تېگىشلىك نەرسىلەرنى ئۆتكۈزىدىغان ۋە ئۆتمەسكە

64. ئەنئام سۈرىسى 125-ئايەت

تېگىشلىك نەرسىلەرنى توسىدىغان قوش يۆنىلىشلىك سۈزگۈچكە ئوخشايدۇ. چۈنكى بارلىق دېگىز-ئوكيان سۇلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكى ئوخشىمايدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ ھەر بىرى تېمپېراتۇرا ۋە تۇزلۇق نىسبىتىدىن تارتىپ، ئىچىدىكى جانلىقلارنىڭ پەرقىگىچە ئايرىم-ئايرىم ئوخشىمايدىغان بىر ئالەم ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەيدۇ."

پروفېسسور دوكتۇر ھەييگە بۇ تېمىدا قۇرئاندا بىرىلگەن مەلۇماتلار كۆرسىتىلگەندە، نۇرغۇنلىغان ئەقىللىق ۋە ئىنساپلىق ئالىملارغا ئوخشاش ئۇمۇ ھەيرانلىق ۋە چۆچۈش ئىلكىدە مۇنداق دېگەن:

«راستىنى ئېيتسام، بۇ مەلۇماتلارنى قۇرئاندا كۆرۈپ بەك ھەيران قالدىم! مېنىڭچە بۇ ئۇچۇرلار ھەرگىزمۇ ئىنسان سۆزى بولالمايدۇ! بۇ ھەقىقەتلەر چوقۇم ئاللاھ تەرىپىدىن بىلدۈرۈلگەن بولۇشى كېرەك!»

6) قۇرئان ئوقۇش ۋە ئاڭلاش

قۇرئان كەرىمنى قاراپ تۇرۇپ ئوقۇيدىغان ئادەم چوقۇم تاھارەتلىك بولىشى كېرەك. چۈنكى قۇرئاننى تاھارەتسىز تۇتقىلى بولمايدۇ. جانابى ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

اِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ لَا يَمَسُّهُ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ

«شەك-شۇبھىسىزكى، ئۇ ئۇلۇغ قۇرئاندۇر. كىتابتا (يەنى لەۋھۇلمەھپۇزدا) ساقلانغاندۇر. ئۇنى پەقەت پاك بولغانلارلا تۇتىدۇ.[65]»

قۇرئان ئوقۇشقا باشلىغاندا «ئەئۇزۇ-بىسمىللاھ (ئەئۇزۇبىللاھى مىنەش-شەيتانىر-رەجىم)» دېيىش كېرەك. بىر ئايەتتە:

فَاِذَا قَرَاْتَ الْقُرْاٰنَ فَاسْتَعِذْ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

«سەن قۇرئان ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، قوغلاندى شەيتانىنىڭ (ۋەسۋەسىسىدىن) ئاللاھقا سىغىنىپ پاناھ تىلىگىن[66]» دېيىلگەن.

> «ئەئۇزۇ-بىسمىللاھ» ۋە ئۇنىڭ مەنىسى:
>
> اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِاسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
>
> ئاللاھقا سىغىنىپ، قوغلانغان لەنىتى شەيتانىنىڭ يامانلىقىدىن پاناھ تىلەيمەن. ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن (باشلايمەن).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:

خَيْرُكُم مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ

«سىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلار قۇرئان ئۆگىنىدىغان ۋە ئۆگىتىدىغانلاردۇر.[67]»

قۇرئان ئوقۇغاندا ئەدەپ بىلەن ئوقۇشمىز، ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا ئىكەنلىكىمىزنى بىلىشىمىز، ئۇلۇغ ياراتقۇچىنىڭ سۆزلىرىنى ئوقۇۋاتقانلىقىمىزنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىز كېرەك. قۇرئاننى خۇشۇ (ئاللاھتىن ئەيمەنگەن، قورقان ھال) بىلەن ئوقۇش، ئوقۇغان ئايەتنىڭ مەنىسىنى چۈشىنىشكە تىرىشىش ۋە بۇ ھەقتە تەپەككۇر قىلىش، قۇرئاننى ئەدەپ، ھۆرمەت ۋە ئىتائەت بىلەن تىڭشاش كېرەك. قۇرئاننى پاكىز بىر جايدا ساقلاش، كونىراپ، ۋاراقلىرى ئاجراپ كەتكەن مۇسھەفلەرنى خالىغان يەرگە تاشلاپ قويماسلىق، ئوقۇغىلى بولمايدىغان ھالەتكە كىرىپ قالغان بولسا مۇۋاپىق بىر يەر تېپىپ كۆمۈش كېرەك.

قۇرئان شۇنداق مۇبارەك، شۇنچىلىك ئۇلۇغ بىر كىتابدۇركى، ئۇنىڭ پەقەتلا ئاۋازىنى ئاڭلاش ۋە

65. ۋاقىئە سۈرىسى 77-79-ئايەتلەر
66. نەھل سۈرىسى 98-ئايەت
67. بۇخارى، فەزائىلۇل قۇرئان، 21؛ ئەبۇ داۋۇت، سالات، 349

ھەقىقەت ھەققىدىكى بىلىملىرىنى كۆزدىن كەچۈرۈشلا كۇپايە قىلمايدۇ. ئۇنىڭ ئەبەدىيەت يەنى ئاخىرەت ھاياتىنى قۇتۇلدۇرۇش جەھەتتىكى يېتەكچى پەرمانلىرىغا چىن دىلىدىن ئىتائەت قىلىش كېرەك بولىدۇ. چۈنكى قۇرئان ھايات مۇساپىسىدىكى مەجھۇل، ئېنىقسىز ئىشلارنى مەلۇم قىلىپ تۇرىدىغان، سوئاللارغا جاۋاب بېرىپ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىدىغان، قاراڭغۇلۇقلارنى يورۇتىدىغان، ئەقىل ۋە قەلب ئۇچۇن ھەر جەھەتتىن قانائەتلىنەرلىك ۋە قايىل قىلارلىق دەلىل-پاكىتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يىگانە بىر ئىلاھىي كىتاب.

قۇرئان كەرىمنى قانداق قىلىپ ئەزىزلەپ ۋە قەدىرلەپ، ئېگىزراق ئۇستەلنىڭ ئۈستىگە قويۇش كېرەك بولسا، قۇرئاننى قەلبىدە ئېلىپ يۈرگەن، يەنى تىرىك بىر قۇرئان بولغان قارىي ھافىزلارنىمۇ ئۇ شەكىلدە ھۆرمەتلەپ تۆرگە باشلاپ ئولتۇرغۇزۇش كېرەك.

چۈنكى ئۇھۇد جېڭىدا ئەنسار:

- ئى رەسۇلۇللاھ! شېھىتلىرىمىز بەك كۆپ، قانداق قىلىمىز؟ بىزگە نېمە قىلىشىمىزنى بۇيرۇيسەن؟ دەپ سورىغاندا، رەسۇل ئەكرەم:

- چوڭقۇر ۋە كەڭ قەبرىلەرنى قېزىڭلار، ھەر بىر قەبرىگە ئىككى ياكى ئۈچ شېھىتنى قويۇڭلار! دېدى. ساھابىلەر:

- قايسىسىنى باشتا قويۇشىمىز كېرەك؟ - دەپ سورىغاندا، پەيغەمبىرىمىز:

- قۇرئاننى ئەڭ ياخشى ئوقۇيدىغانلىرىنى!- دېدى.[68]

ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىزگە قۇرئان ھەققىدە تۆۋەندىكى ئىشلارنى تەۋسىيە قىلدى:

«قىلالىساڭلار پۈتۈن كۈچۈڭلار بىلەن قۇرئاننىڭ سىلەرگە شاپائەت قىلىشىنى، دۈشمىنىڭلار بولۇپ قالماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلىڭلار. چۈنكى قۇرئاننىڭ شاپائىتىگە ئېرىشكەن كىشى جەننەتكە كىرىدۇ. قۇرئاننىڭ شىكايىتىگە قالغان ئادەم دوزاخقا كىرىدۇ. بىلىڭلارکى، قۇرئان ئەڭ پارلاق ئىلىمدۇر، ھىدايەت يېتەكچىسىدۇر. ئۇ ئاللاھتائالادىن كەلگەن ئاخىرقى كىتابتۇر، كۆرمەس كۆزلەرنى، گاس قۇلاقلارنى ۋە قۇلۇپلانغان قەلبلەرنى ئاچىدىغان ئاچقۇچتۇر.[69]»

68. نەسائى، جەنائىز، 86، 87، 90، 91

69. ئەلى ئەلمۇتتەقى، II، 285-286/ 4019

بىر يەھۇدىي قانداق قىلىپ مۇسۇلمان بولدى؟

ھىجرىيە ئىككىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا ئابباسىي خەلىپىلىرىدىن بىرى بولغان ئەلمەئمۇن تاشقى ئىشلارغا ماھىر دۆلەت ئەربابى ئىدى. خەلىپە ئۆز دەۋرىدە مەيلى مۇسۇلمان ياكى خرىستىئان ئالىملارنىڭ ھەممىسى تەرىپىدىن ھۆرمەتكە سازاۋەر بولدى. چەتئەل تىلىدىكى ئىلمىي كىتابلار ئەرەبچىگە تەرجىمە قىلىندى ۋە ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش كۆپەيدى. نەتىجىدە، مەئمۇن دەۋرىدە دۇنيانىڭ يۇمىلاق ئىكەنلىكى بايقالدى ۋە نۇرغۇنلىغان ئىلمىي تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىلدى.

بىر كۈنى ئىلمىي يىغىندا، مەئمۇن ئۆزىنىڭ ئەقىللىقلىقى بىلەن ھەممىنىڭ دىققىتىنى تارتقان بىر بىلەرمەن يەھۇدىي ئالىمدىن مۇنداق سورىدى:

ـ ھادىسىلەرنى شۇ قەدەر ئەقىلگە مۇۋاپىق چۈشىنىپ تەتقىق قىلىپ تۇرۇپ، نېمىشقا مۇسۇلمان بولمايسىز؟ قۇرئان، ئىنجىل بىلەن تەۋراتنىڭ پەرقىنى بىلمەمسىز؟ يەھۇدىي جاۋاب بېرىپ:

ـ بۇ مەسىلىدە كۆچۈمنىڭ يېتىشىچە تىرىشىۋاتىمەن. تەتقىقات تۈگىكەندە قارارىمنى سىزگە ئېيتىپ بېرەي، ـ دېدى.

مەئمۇن يەھۇدىيغا بېسىم ئىشلىتىشنى ئويلاپمۇ باقمىدى. چۈنكى ئۇ بېسىم بىلەن ئۇنىڭ مەجبۇرى ئىمانغا كېلىلمەيدىغانلىقىنى، قورقۇتۇش بىلەن مۇسۇلمان بولالمايدىغانلىقىنى بىلەتتى.

مەئمۇن يەھۇدىينى ئۆزىنىڭ ھالىغا تاشلاپ قويدى ۋە ئۇنىڭدىن بۇ توغرىلىق قايتا سوئال سورىمىدى. بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى ۋە يەھۇدىي يەنە مەئمۇن كېڭىشمىدىكى ئالىملار بىلەن پاراڭلىشىشقا باشلىدى.

ئەمما، بۇ يەھۇدىي بىر يىل ئىلگىرىكى يەھۇدىي ئەمەس ئىدى. بۇ قېتىم ئۇ ئىسلامنى ۋە قۇرئاندىكى ھۆكۈملەرنى تولۇق قوبۇل قىلدى.

مەئمۇن بۇنىڭغا ھەيران قېلىپ:

ـ خەيرلىك بولغۇسى ئىنشائاللاھ، بىر يىل ئىلگىرىكى قۇرئان بىلەن بىر يىلدىن كېيىنكى قۇرئاننىڭ قانداق پەرقى بار؟ ئۇ ۋاقىتتا سىز ئىمانغا كەلمەي، ئەمدى بۇ يىل ئىسلامنى قوبۇل قىلدىڭىزمۇ؟ ـ دەپ سورىدى.

يەھۇدىي چۈشەندۈرۈپ:

ـ ئەپەندىم، شۇبھىسىزكى بىر يىل ئىلگىرىكى قۇرئان بىلەن بىر يىلدىن كېيىنكى قۇرئاننىڭ پەرقى يوق. سەۋەبىمۇ بۇ ئىدى، قۇرئان مېنى ئىسلامغا يېقىنلاشتۇردى ۋە مېنى ئىمانغا يېتەكلىدى.

ـ نېمە؟ قۇرئاننىڭ ئۆزگەرمەسلىكىمۇ؟

ـ ھەئە، شۇنداق. تەتقىقاتىمنىڭ قانداق ئېلىپ بېرىلغانلىقى ۋە بۇنىڭ نەتىجىسىدە مۇسۇلمان بولغانلىقىمنى سىزگە سۆزلەپ بېرەي، ـ دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

ـ دەسلەپتە مەن ئۆيگە بېكىنىپ، كۈنلەرچە ئىنجىل كۆچۈرۈش بىلەن بولدۇم. ئىنجىلنىڭ ئۇچ نۇسخىسىنى كۆچۈرۈپ چىقتىم. بىرىنچىسىدە بىر نەچچە قۇرنى كەم قويۇپ قويدۇم. يەنە بىرىدە ھېچ نەرسە كەم قالمىدى. ئۇچىنچىسىدە بىر قانچە قۇر ئارتۇق بولۇپ، ئۇنى ئۆزۈم قوشۇپ قويغانىدىم. مەن بۇ ئۇچ ئىنجىلنى ئېلىپ چېركاۋغا باردىم. مەن ئۇنى پوپقا ئەۋەتتىم. پوپ ئەپەندى بۇ ئۇچىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلىدى. ئۇ ئاخىرى ئۇنى سېتىۋېلىپ، تۆھپەمنى تەبرىكلىدى. مەن ئۆيگە قايتىپ كېلىپ، تەۋراتنىڭ ئۇچ نۇسخىسىنى كۆچۈرۈشكە باشلىدىم. بىرىنچى نۇسخىدا بەزى ئايەتلەرنى تولۇق يازمىدىم. ئىككىنچىسى تولۇق بولدى. ئۇچىنچىسىدە، بىر قانچە قۇرنى قۇشۇپ يېزىپلا قالماي، يوق نەرسىلەرنى ئىلاۋە قىلىپ يازدىم، ئاندىن ئۇنى ھاھامغا كۆرسەتتىم. ھاھام ئۇلارنى ئىنچىكە تەكشۈرۈپ، ئۇچىلىسىنى ياقتۇردى،

پۇلنى تۆلەپ سېتىۋالدى، شۇنداقلا ئايرىم رەھمەت ئېيتتى.

بۇ قېتىم قۇرئان كەرىمگە نۆۋەت كەلدى. قۇرئان بەك چوڭ بولغاچقا، مەن ھەممىسنى ئەمەس، پەقەت ئۇچ پارىسىنى كۆچۈرەلىدىم. بىرىنچى پارىدە بىر نەچچە قۇرنى كەم يازدىم. ئىككىنچى پارىنى پۈتۈنلەي يازدىم. ئۈچىنچى پارىغا كەلگەندە، يوق نەرسىلەرنى باردەك كۆرسىتىپ ئىلاۋە قىلىپ يازدىم. ئاندىن مەن دىنىي زاتلارنى قىزىقىش ۋە ئېھتىيات بىلەن زىيارەت قىلىپ، ئۇلارغا بارلىق قۇرئانلارنى كۆرسەتتىم ۋە ئۇنى سېتىۋېلىشنى ئېيتتىم. ئۇلارنىڭ ھەممىسى باشتا خۇشاللىق بىلەن ئالدىرىغانلىقىنى ئېيتتى. ئەمما ئۇلار بىر قاراپ چىقىپ تەكشۈرگەندە، ھەممىسى ئوخشاش يەردىن خاتالىقنى پەرق ئەتتى.

ـ بۇ پارىدا، بۇ ۋە بۇ قۇرلار چۈشۈپ قاپتۇ، ئەمما بۇ پارىدا تولۇق بوپتۇ. بۇ پارىدا، بۇ ۋە ماۋۇ قۇرلار قوشۇلۇپ ئارتۇق بولۇپ قاپتۇ. ـ دىدى. قۇرئاننىڭ ئەسلى نۇسخىسىدا ئەمەلىيەتتە بۇنداق بىر كەلىمە يوق.

ئۇلارنىڭ ھەممىسى يادقا ئالغىنىغا ئاساسەن مەن يازغان قۇرئاننى تولۇق ئوقۇدى ۋە ئۇنى تۈزەتتى.

مەن قۇرئاننىڭ قانداق نازىل بولغان بولسا شۇ پېتى ساقلانغانلىقىنى، ھەر ۋاقىت يېڭىلىقى ۋە ساغلاملىقىنى ساقلاپ كەلگەنلىكىنى، شۇڭا ئۇنىڭغا بىر ئايەت قوشۇپ قويۇش ياكى ئۇنىڭدىن بىر ئايەتنى چۈشۈرۈپ قويۇشنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى چۈشەندىم. ئۇ نازىل قىلىنغىنى بويىچە ساقلانغان ئاخىرقى ئىلاھىي كىتابتۇر. ئۇنىڭدىن كېيىن مەن مۇسۇلمان بولدۇم، ئىسلامنى قوبۇل قىلىشىمغا سەۋەب بولغان تەتقىقات ئەنە شۇ ئىدى.»

ئەينى ۋاقىتتا باسرانىڭ قازىسى بولغان يەھيا بىن ئەكسەم ھەجگە بارغاندا بۇيۇك ئەۋلىيا سۇفيان بىن ئۇيەينىگە بۇ ۋەقەنى سۆزلەپ بەرگەن. ھەزرىتى سۇفيان بۇنى ئاڭلاپ مۇنداق دېگەن:

«بۇ ھادىسە بىر ئايەتنىڭ ئەمەلىي دەللىلىنىشىدۇر. رەببىمىز (تەۋرات ۋە ئىنجىلنى) مۇھاپىزەت قىلىمەن دەپ كاپالەت بەرمىدى. ئەمما قۇرئان كەرىم ئۈچۈن ئىلاھىي كاپالەت بار. رەببىمىز "ھىجر"سۈرىسىنىڭ توققۇزىنچى ئايىتىدە مۇنداق دەيدۇ:

«قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىز نازىل قىلدۇق ۋە چوقۇم ئۇنى قوغدايمىز.[70]»

70. ھىجر سۈرىسى 9ـ ئايەت

تەكرارلاش سوئاللىرى

1 ـ تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ.

1) كىتابلارغا ئىشىنىش ھەققىدە بىر ئايەت ئېيتىڭ.

.....

2) نېمە ئۈچۈن پەيغەمبەرلەرگە ئەۋەتىلگەن كىتابلار «ئىلاھىي كىتاب» دەپ ئاتىلىدۇ؟

.....

3) ئاللاھتائالا نېمە ئۈچۈن قۇرئان كەرىمنى نازىل قىلدى؟

.....

4) مۇسۇلمانلار ھازىر تەۋرات ۋە ئىنجىلغا ئىشىنىشى كېرەكمۇ؟

.....

5) ئىنجىلنىڭ ئەسلىسىنىڭ كۆنىمىزگە قەدەر ساقلىنىپ قالماسلىقىنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

.....

6) قۇرئان كەرىم نېمە ئۈچۈن 23 يىل ئىچىدە نازىل بولدى؟

.....

7) قۇرئان كەرىم نېمە ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەۋرىدە كىتاب ھالىتىگە كەلتۈرۈلمىدى؟

.....

8) قۇرئان كەرىم قاچان ۋە قانداق قىلىپ مۇسھەف ھالىتىگە كەلتۈرۈلدى؟

.....

9) قۇرئان كەرىمنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىر قانچىنى يېزىڭ.

.....

10) قۇرئان كەرىمدە ئورۇن ئالغان مۆجىزىلەرگە بىر قانچە مىسال كەلتۈرۈڭ.

.....

2 ـ توغرىسىنى تاللاڭ.

1) ئەھلى كىتاب كاتېگورىيىسىگە قايسى مىللەتلەر كىرىدۇ؟
ئا) يەھۇدىيلار ـ مۇسۇلمانلار
ئە) پەقەت مۇسۇلمانلار
ب)خىرىستىئانلار ـ يەھۇدىيلار
پ) مۇسۇلمانلار ـ خىرىستىئانلار

2) ئىلاھىي كىتابلار جانابى ئاللاھنىڭ قايسى سۈپەتلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك؟
ئا) تەكۋىن
ئە) كالام
ب) قۇدرەت
پ) ئىرادە

3) تۆۋەندىكى ئايەتمەنىلىرىنىڭ قايسىسى قۇرئان كەرىمنىڭ قىيامەتكىچە ئۆزگەرمەيدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ؟
ئا) بۇ كىتابتا (يەنى قۇرئاندا) ھېچ شەك يوق، (ئۇ) تەقۋادارلارغا يېتەكچىدۇر. (بەقەرە سۈرىسى 2ـ ئايەت)
ئە) بىز مۆمىنلەرگە (يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا) شىپا ۋە رەھمەت بولىدىغان قۇرئان ئايەتلىرىنى نازىل قىلىمىز، قۇرئان كاپىرلارغا زىيانىدىن باشقىنى زىيادە قىلمايدۇ (يەنى ئۇلار قۇرئاننى تەستىق قىلمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ كۇفرى تېخىمۇ ئاشىدۇ). (ئىسرا سۈرىسى 28ـ ئايەت)
ب) (ئۇ) ئۆز نەپسى خاھىشى بويىچە سۆزلىمەيدۇ. پەقەت ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان ۋەھيىنىلا سۆزلەيدۇ. (نەجىم سۈرىسى 3ـ4ـ ئايەتلەر)
پ) قۇرئاننى ھەقىقەتەن بىز نازىل قىلدۇق ۋە چوقۇم ئۇنى قوغدايمىز. (ھىجر سۈرىسى 9ـ ئايەت)

4) قايسىسى ئىلاھىي كىتابلارنىڭ ئەۋەتىلىشىدىكى سەۋەبلەرنىڭ بىرى ئەمەس؟
ئا) كىشىلەرگە بىر ياراتقۇچىنىڭ بارلىقىنى ئەسلىتىش
ئە) كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى تالاش ـ تارتىشنى ھەل قىلىش
ب) كىشىلەرگە ھاياتنىڭ ھەر قايسى تەرەپلىرىدىن تەلىم بېرىش
پ) كىشىلەرگە ئاللاھنى تونۇتۇش ۋە ئۇنىڭغا ھەقىقىي رەۋىشتە قۇللۇق (بەندىچىلىك) قىلىشنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش

5) تۆۋەندىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ قايسىسىغا سۇھۇف بېرىلمىگەن؟
ئا) ھەزرىتى يۈسۈف
ئە) ھەزرىتى شىت
ب) ھەزرىتى مۇسا
پ) ھەزرىتى ئىدرىس

6) تۆۋەندىكىلەرنىڭ قايسىسى «ھاۋارى»لەرنى كۆرسىتىدۇ؟
ئا) ياشىغان دەۋرىدە، ھەزرىتى مۇسا ۋە تەۋراتقا تۇنجى ئىمان ئېيتقان 12 كىشى
ئە) ياشىغان دەۋرىدە ھەزرىتى ئىسا ۋە ئىنجىلغا تۇنجى بولۇپ ئىمان ئېيتقان 12 كىشى
ب) ياشىغان دەۋرىدە ھەزرىتى داۋۇت ۋە زەبۇرغا تۇنجى بولۇپ ئىمان ئېيتقان 12 كىشى
پ) ياشىغان دەۋرىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە قۇرئانغا تۇنجى بولۇپ ئىمان ئېيتقان 12 كىشى

7) قۇرئان كەرىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەۋرىدە تۆۋەندىكىلەرنىڭ قايسىسىغا يېزىلمىغان؟

1. خورما شاخلىرى
2. پىششىقلاپ ئىشلەنگەن خۇرۇم
3. قەغەز
4. ئاق تاش
5. پايخان سۆڭەكلەر

ئا) 1، 2، 4
ئە) 1، 2، 3
ب) 1، 2، 4، 5
پ) 3، 4، 5

8) ھەر يىلى رامىزاندا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىرلىكتە شۇ چاغقىچە نازىل بولغان قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنى ئۆز ئارا بىر-بىرىگە ئوقۇشنى نېمە دەپ ئاتايمىز؟

ئا) ئەرد (مۇقابىلە)
ئە) سەما
ب) ئىجازەت
پ) قىرائەت

9) قايسى خەلىپە ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە قۇرئان كەرىم كۆچۈرۈلگەن؟

ئا) ھەزرىتى ئۆمەر
ئە) ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى
ب) ھەزرىتى ئوسمان
پ) ھەزرىتى ئەلى

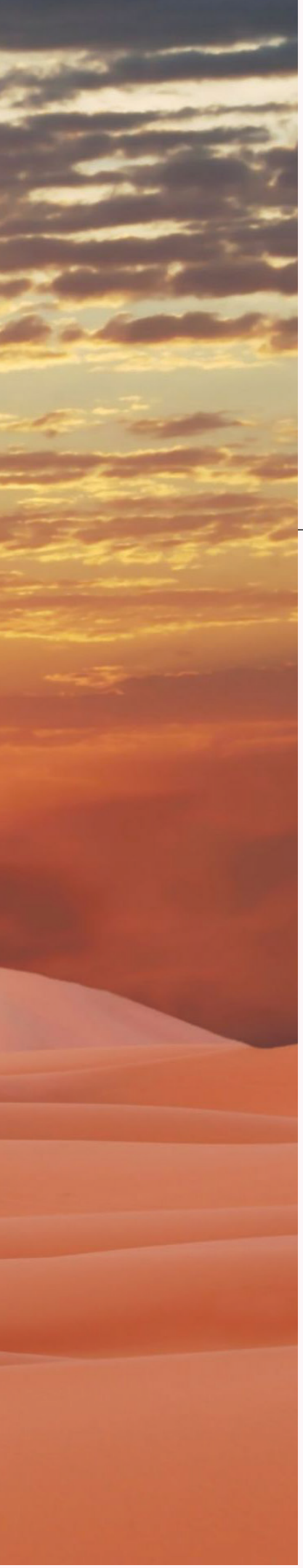
10) تۆۋەندىكىلەرنىڭ قايسىسى قۇرئان كەرىمنىڭ ئاساسلىق تېمىلىرىدىن بىرسى ئەمەس؟

ئا) قىسسەلەر
ئە) پەيغەمبەرلەر ۋە ئىلاھىي كىتابلار
ب) ئىبادەت قىلىش
پ) جىنلار

11) قايسى تاللاش قۇرئان كەرىمدىكى قىسسەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھېكمەتنى توغرا چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ؟

1. كىشىلەرگە سۆزلەنگەن قىسسەلەردىن ئىبرەت ئېلىشنى تەمىن قىلىش
2. كىشىلەرگە باشقىچە ھېكايە سۆزلىگەن بولۇش
3. كىشىلەرنى ئىلگىرىكى قەۋملەردىن خەۋەردار قىلىش
4. كىشىلەرنىڭ ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ جازالىنىشىغا سەۋەب بولغان قىلمىش-ھەرىكەتلەردىن يىراق تۇرۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش.

ئا) پەقەت 1
ئە) 1 ۋە 3
ب) 1 ۋە 4
پ) ھەممىسى

5 ـ باب

پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىش

تېمىلار

- پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىش
- ئىنسانلارنىڭ پەيغەمبەرلەرگە بولغان ئېھتىياجى
- پەيغەمبەرلىك ۋە ۋەھيى
- پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈپەتلىرى
- ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ باشقا سۈپەتلىرى
- پەيغەمبەرلەرمۇ بەندە بولۇپ، ئاللاھ ئالدىدا ھېساب بېرىدۇ
- پەيغەمبەرلەرنىڭ دەرىجىلىرى
- مۆجىزىلەر ۋە پەۋقۇلئاددە ھادىسىلەر
- پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرى
- پەيغەمبەرلەر تەبلىغ قىلغان دىنلاردا ئوخشاش بولغان ئاساسلار
- قۇرئان كەرىمدە ئىسمى تىلغا ئېلىنغان پەيغەمبەرلەر
- مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخىرقى پەيغەمبەر بولۇشى ۋە ئالاھىدىلىكى
- مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنىڭ ئىسپاتى
- مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىلىرى

1-پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىش

پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتىش ئىماننىڭ ئالتە شەرتىنىڭ بىرى. پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتىش دېگەنلىك، ئىنسانلارغا توغرا يولنى كۆرسىتىپ بېرىش ئۈچۈن، ئاللاھتائالا تەرىپىدىن تاللانغان بىر قىسىم بەندىلەرنىڭ ئەلچى قىلىنىپ ئەۋەتىلگەنلىكىگە ۋە بۇ كىشىلەر ئاللاھتىن ئېلىپ كەلگەن پۈتۈن مەلۇماتلارنىڭ راست ۋە توغرا ئىكەنلىكىگە ئىمان ئېيتىش دېگەنلىكتۇر.

جانابى ئاللاھ بىزگە پەيغەمبەرلەر ھەققىدە ئايرىمچىلىق قىلماسىتىن ھەممە پەيغەمبەرگە ئىمان ئېيتىشنى پەرز قىلدى. بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن:

آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ ۚ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ

«پەيغەمبەر پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ئۇنىڭغا نازىل قىلىنغان كىتابغا ئىمان كەلتۈردى، مۆمىنلەرمۇ ئىمان كەلتۈردى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا ۋە پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈردى. (ئۇلار) ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ھېچبىرىنى ئايرىۋەتمەيمىز (يەنى ئۇلارنىڭ بەزىسىگە ئىمان ئېيتىپ، بەزىسىگە ئىمان ئېيتماي قالمايمىز دەيدۇ.[1]»

يەنە باشقا بىر ئايەت كەرىمدە مۇنداق دېيىلگەن:

«ئېيتىڭلاركى، ئاللاھقا ئىمان ئېيتتۇق، بىزگە نازىل قىلىنغان ۋەھيگە، ئىبراھىمغا، ئىسمائىلغا، ئىسھاققا، يەئقۇبقا ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىغا نازىل قىلىنغان ۋەھيگە، مۇساغا بېرىلگەن (تەۋراتقا)، ئىساغا بېرىلگەن (ئىنجىلغا) ۋە پەيغەمبەرلەرگە پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن بېرىلگەن (كىتابلارغا) ئىمان ئېيتتۇق، ئۇلاردىن ھېچبىرىنى ئايرىۋەتمەيمىز (يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالارغا ئوخشاش، ئۇلارنىڭ بەزىسىگە ئىمان ئېيتىپ بەزىسىنى ئىنكار قىلمايمىز)، بىز ئاللاھقا بويسۇنغۇچىلارمىز.[2]»

بۇ سەۋەبتىن پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىگە ئىمان ئېيتىپ، بەزىسىگە ئىمان ئېيتماسلىق كۇپۇرلۇق ھېسابلىنىدۇ. بۇ نوقتىنى تۆۋەندىكى ئايەت ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويىدۇ:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَن يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَن يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا

«شۇبھىسىزكى، ئاللاھنى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنى ئىنكار قىلغانلار، ئاللاھ بىلەن ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىرىنىڭ ئارىسىنى (ئاللاھقا ئىشىنىپ پەيغەمبەرلىرىگە ئىشەنمەيمىز دېيىش بىلەن) ئاجرىتىۋەتمەكچى بولغانلار، (پەيغەمبەرلەرنىڭ) بەزىسىگە ئىشىنىمىز، بەزىسىگە ئىشەنمەيمىز دېگۈچىلەر - ئۇنىڭ (يەنى ئىمان بىلەن كۇفرىنىڭ) ئارىسىدا (ئوتتۇرا) يول تۇتماقچى بولغانلار، ئەنە شۇلار (ئىماننى دەۋا قىلغان تەقدىردىمۇ) راستتىنلا كاپىرلاردۇر، كاپىرلارغا خورلىغۇچى ئازاب تەييارلىدۇق.[3]»

قۇرئاندا بايان قىلىنغاندەك، جانابى ئاللاھ ئەسىرلەردىن بۇيان پەيغەمبەرلەر ئەۋەتكەن، ئىنسانلارنى ھەقىقەتنى قوبۇل قىلىپ ياشاشقا چاقىرغان. قۇرئان كەرىمدە پەيغەمبەر ئەۋەتىلمىگەن ھېچقانداق بىر

1. بەقەرە سۈرىسى 285-ئايەت
2. بەقەرە سۈرىسى 136-ئايەت
3. نىسا سۈرىسى 150-151-ئايەتلەر

جامائەت ياكى ئۈممەتنىڭ يوقلىقى بىلدۈرۈلمەكتە:

وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ

«قانداقلا بىر ئۈممەت بولمىسۇن، ئۇنىڭغا پەيغەمبەر كەلگەن.[4]»

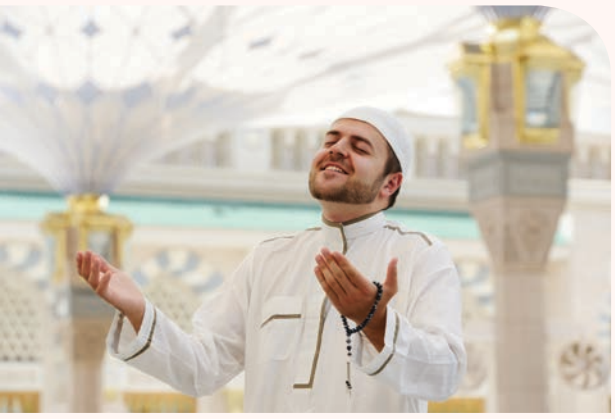
«(ئى مۇھەممەد!) ئاللاھ نامى بىلەن قەسەمكى، سەندىن ئىلگىرى ئۆتكەن ئۈممەتلەرگە ھەقىقەتەن (پەيغەمبەرلەر) ئەۋەتتۇق.[5]»

پەيغەمبەر دىنىي ئاتالغۇدا، ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئارىسىدىن تاللىنىپ، ۋەھيى ئەۋەتىلگەن كىشىدۇر. پەيغەمبەر ئاللاھ تەرىپىدىن بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلەرنى كىشىلەرگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن تەيىنلەنگەن ئەلچىدۇر. ئەرەبچىدە، پەيغەمبەر دېگەن سۆزنىڭ ئورنىغا خەۋەر بەرگۈچى مەنىسىدىكى "نەبى" سۆزى ۋە ئەلچى مەنىسىدىكى "رەسۇل" ياكى "مۇرسەل" سۆزى قوللىنىلىدۇ. رەسۇل ۋە مۇرسەل دېگەن سۆز، ئىنسانلارغا يېڭى كىتاب ۋە يېڭى شەرىئەت بىلەن ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنى كۆرسىتىدۇ. نەبى بولسا ئىنسانلارغا ئاللاھنىڭ بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلىرىدىن خەۋەر بېرىدىغان ئەمما يېڭى كىتاب ۋە يېڭى شەرىئەت بېرىلمىگەن، پەقەت ئىلگىرىكى بىر پەيغەمبەرنىڭ كىتابىنى ۋە شەرىئىتىنى ئۈممىتىگە داۋاملاشتۇرۇشقا مەسئۇل قىلىنغان پەيغەمبەردۇر. "رىسالەت" ۋە "نۇبۇۋۋەت" ئەرەبچىدە مەستەر بولۇپ، پەيغەمبەرلىك دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. پەيغەمبەرلىك ـ ئاللاھ ئۆز بەندىلىرىدىن خالىغان بىرىگە ئاتا قىلىدىغان نېمەت ۋە ئىلتىپاتتۇر. بۇنى تېرىشىش، ئىبادەت قىلىش ۋە ئىتائەت قىلىش بىلەن قولغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ. ئاللاھ پەيغەمبەرلىكنىڭ يۈكىنى كۆتۈرەلەيدىغان ۋە ئۇنىڭغا لايىق بولغانلارنى بىلىدۇ ۋە ئۆزى خالىغان كىشىنى پەيغەمبەرلىككە تاللايدۇ:

ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ

«مانا بۇ ئاللاھنىڭ پەزلىدۇركى، ئۇنى خالىغان ئادەمگە بېرىدۇ.[6]» بۇ تاللاشقا نەسەب، بايلىق، مال ـ مۈلۈك، شان ـ شۆھرەت ۋە مەنسەپ تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ.

ئىسلام دىنى پەيغەمبەرلەرنى خىرىستىئانلارغا ئوخشاش ئىلاھلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرمىدى. يەھۇدىيلارغا ئوخشاش، ئۇلارنى ئادەتتىكى كىشىلەر دەپ قاراپ، ئۇلارمۇ گۇناھ سادىر قىلىدۇ دەپ ئەيىبلىمىدى. ئىسلام پۈتكۈل پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاللاھنىڭ ئەلچىلىرى ۋە تاللانغان بەندىلىرى ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بىز مۇسۇلمانلارمۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋەھيى بىلەن شەرەپلەندۈرۈلگەنلىكىگە ۋە باشقىلاردا تېپىلمايدىغان سۈپەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىگە ئىمان ئېيتىمىز. ئەمما ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدا ئىلاھلىق ئالاھىدىلىكىنىڭ يوقلىقىغا، ئاللاھنىڭ ياردىمىسىز ھېچكىمگە پايدا ـ زىيان يەتكۈزەلمەيدىغانلىقىغا، ئاللاھ تەرىپىدىن گۇناھ قىلىشتىن قوغدالغانلىقىغا ۋە ئاللاھ بىلدۈرگەندىن باشقا غەيىبنى بىلمەيدىغانلىقىغا ئىمان ئېيتىمىز.

2ـ پەيغەمبەرلەرگە بولغان ئېھتىياج

ئىنسانلار داۋاملىق ھەقىقىي يېتەكچى بولغان پەيغەمبەرلەرگە موھتاجدۇر. ئۇمۇمەن ئېيتقاندا ئىنسانلارنىڭ پەيغەمبەرلەرگە موھتاج بولۇشىدىكى سەۋەبلەر تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1) گەرچە ئىنسانلار ئۆز ئەقلى بىلەن ئاللاھنىڭ مەۋجۇتلۇقى

4. فاتىر سۈرىسى 42ـ ئايەت

5. نەھل سۈرىسى 63ـ ئايەت؛ يەنە يۇنۇس سۈرىسى 47ـ ئايەتكە قارالسۇن.

6. جۇمە سۈرىسى 4ـ ئايەت

ۋە بىرلىكنى چۈشىنەلەيدىغان بولسىمۇ، لېكىن ئاللاھقا مەنسۇپ كۆپلىگەن ئۇلۇغ سۈپەتلەرنى تولۇق چۈشىنەلمەيدۇ؛ قانداق ئىبادەت قىلىشنى ۋە ئاخىرەتكە مۇناسىۋەتلىك ئەھۋاللارنى توغرا ئۇسۇلدا بىلەلمەيدۇ. ئەڭ قىسقا ۋە ئەڭ ئىشەنچلىك يولنى بېسىش ئارقىلىق، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەختكە ئېرىشىش، پىكرىي ۋە ئەخلاق جەھەتتە يۈكسىلىش پەقەت پەيغەمبەرلەر ئۆگەتكەن ۋەھيىنىڭ تەلەپلىرىنى ئورۇنداش ۋە ئۇلارنى ھاياتىمىزدا ئۆرنەك قىلىش بىلەن مۇمكىن بولىدۇ، شۇڭا ئاللاھتائالا كىشىلەرنىڭ بۇ ئېھتىياجىنى قامداش ئۈچۈن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتكەن.

2) ئەگەر پەيغەمبەر ئەۋەتىلمىگەن بولسا، كىشىلەر قايسى ئىشلارنىڭ پايدىلىق، قايسىسىنىڭ زىيانلىق ئىكەنلىكى توغرىسىدا ئۇزۇن مۇددەت ئويلىنىشقا ۋە تالاش-تارتىش قىلىشقا مەجبۇر بولغان بولاتتى، بەلكىم ئۇلار ھەقىقەتنى تولۇق بىلەلمىگەن ياكى ھەقىقەت ئۇستىدە بىرلىككە كېلەلمىگەن بولاتتى. خۇددى پەيلاسوپلار تارىختا بىر-بىرىنىڭ ئىدىيەسىنى رەت قىلغاندەك ياكى ھەممەيلەن پايدىلىق ۋە زىيانلىق نەرسىنى پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن بىر-بىرلەپ سىناق قىلاتتى ۋە ئۇلار بۇ جەريانىدا ھەر خىل خېيىم-خەتەرلەرگە، ھەتتا ئۆلۈمگە دۇچ كېلىشى مۇمكىن ئىدى. دەل شۇنداق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئاللاھتائالا ئۆز رەھمىتى بىلەن پەيغەمبەر ئەۋەتكەن. ھەقىقەتەن رەببىمىز پەيغەمبىرىمىزگە خىتاب قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

"(ئى مۇھەممەد!) سېنى بىز پۈتۈن ئەھلى جاھان ئۈچۈن پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق."[7]

3) پەيغەمبەرلەر كىشىلەرگە جەننەتنىڭ يولىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئۇلار كىشىلەر قىيامەت كۈنى قىلغان ئىشلىرى توغرىسىدا ھېسابقا تارتىلىشتىن ئىلگىرى، ئۇلارغا دۇنيادا جەننەت بىلەن خۇش بېشارەت بېرىپ، دوزاخ ئازابىدىن ئاگاھلاندۇرىدۇ. «ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەردىن كېيىن ئاللاھنىڭ ئالدىدا كىشىلەر (يەنى پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەن بولسا ئەلۋەتتە ئىمان ئېيتاتتىم ۋە ئىتائەت قىلاتتىم دېگۈچىلەر)گە باھانە بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، (ئىتائەت قىلغۇچىلارغا جەننەت بىلەن) خۇشخەۋەر بەرگۈچى، (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى دوزاختىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق.[8]»

4) پەيغەمبەرلەر ئىنسانىيەت تارىخىدىن بۇيان، جەمئىيەتكە ھۈنەر، دېھقانچىلىق، سودا-سېتىق ۋە ھەرخىل كەسىپلەرنى ئۆگىتىش ئارقىلىق مەدەنىيەت، كۇلتۇر ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتلارغا تۆھپە قوشقان. شۇنداقلا ئۇلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئۇممەتنى بەختيار قىلىشقا تىرىشقان.

5) پەيغەمبەرلەر قەلبلەرنى داۋالايدىغان دوختۇرلار ۋە ئىنسانلارنى يېتىشتۇرىدىغان تەربىيەچىلەردۇر. پەيغەمبەرلەر كىشىلەرگە گۈناھقا ئادەتلىنىش، ئىسيان كۆتۈرۈش، ئۇمىدسىزلىك ۋە بېپەرۋالىق قاتارلىق مەنپۇي كېسەللىكلەردىن قانداق قۇتۇلۇشنى ۋە قانداق قىلىپ گۈزەل ئەخلاققا ئىگە بولۇشنى ئۆگىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «مەن ھەقىقەتەن گۈزەل ئەخلاقنى تاماملاش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم.[9]»

6) پەيغەمبەرلەر كىشىلەرگە جەمئىيەتتە ياشاش سەنئىتىنى ئۆگىتىدۇ. ئۇلار جەمئىيەتتىكى بۇزۇقچىلىق، پىتنە-پاسات، دۈشمەنلىك ۋە ھەر خىل رەزىللىكلەرنى يوقىتىشقا تىرىشىدۇ. بۇ مەسىلە قۇرئاندا تۆۋەندىكىدەك تەكىتلەنگەن:

«ئىنسانلار (دەسلەپتە) بىر ئۇممەت (يەنى ھەق دىندا) ئىدى (كېيىن ئۇلارنىڭ بەزىسى ئىمان ئېيتىپ، بەزىسى ئىمان ئېيتماي ئىختىلاپ قىلىشتى)، ئاللاھ (مۆمىنلەرگە جەننەت بىلەن) خۇشخەۋەر بەرگۈچى، (كۇففارلارنى دوزاختىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى؛ (ئاللاھ) كىشىلەرنىڭ ئىختىلاپ قىلىشقان نەرسىلىرى ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىش ئۈچۈن، ئۇلارغا ھەق كىتابنى نازىل قىلدى، پەقەت كىتاب بېرىلگەن كىشىلەرلا ئۆزلىرىگە روشەن دەلىللەر كەلگەندىن كېيىن ئۆزئارا ھەسەت قىلىشىپ (يەنى كاپىرلار

7. ئەنبىيا سۈرىسى 107-ئايەت

8. نىسا سۈرىسى 165-ئايەت

9. مۇۋەتتا، ھۈسنۈل خۇلق، 8

مۆمىنلەرگە ھەسەت قىلىپ)، كىتاب توغرىسىدا ئىختىلاپ قىلىشتى، ئاللاھ ئۆز ئىرادىسى بويىچە مۆمىنلەرنى ئۇلار (يەنى گۇمراھلار) ئىختىلاپ قىلىشقان ھەقىقەتكە ھىدايەت قىلدى. ئاللاھ خالىغان كىشىنى توغرا يولغا باشلايدۇ.[10]»

ئىنسانىيەتنىڭ پەيغەمبەرلەرگە بولغان ئېھتىياجى ئەنە شۇنداق كۈچلۈك بولسىمۇ، جانابى ئاللاھ خالىسا پەيغەمبەر ئەۋەتمەيتتى. لېكىن ئاللاھتائالا چەكسىز رەھمىتى بىلەن بەندىلىرىگە ئېھسان ۋە رەھىم قىلىپ پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتى. ئال ئىمران سۈرىسىنىڭ 164-ئايىتىدە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«ئاللاھ مۆمىنلەرگە ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى تىلاۋەت قىلدىغان، ئۇلارنى (گۇناھلاردىن) پاك قىلدىغان، ئۇلارغا كىتابنى ۋە ھېكمەتنى (يەنى قۇرئان ۋە سۈننەتنى) ئۆگىتىدىغان، ئۆزلىرىدىن بولغان بىر پەيغەمبەر ئەۋەتىپ، ئۇلارغا چوڭ ئېھسان قىلدى؛ ھالبۇكى، ئۇلار بۇرۇن ئوچۇق گۇمراھلىقتا ئىدى.»

3-پەيغەمبەرلىك ۋە ۋەھىي

پەيغەمبەرلىك ۋە ۋەھىي بىر-بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان ئىككى ئۇقۇم. ۋەھىي كەلمىگەن پەيغەمبەرنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. جانابى ئاللاھ ئۆزىنىڭ بارلىق ئەمىر پەرمانلىرىنى ۋە پۈتۈن خەۋەرلىرىنى پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي قىلىدۇ، پەيغەمبەرلەر ئۇلارنى ئىنسانلارغا يەتكۈزىدۇ.

لوغەتتە: «مەخپىي سۆزلەش، ئەۋەتىش، بۇيرۇق، ئىشارەت قىلىش، ئىلھام قىلىش» قاتارلىق مەنىلەردە كەلگەن ۋەھىي، ئاللاھتائالانىڭ ئۆزى خالىغان ئىشلارنى پەيغەمبەرلىرىگە ماھىيىتى بىزگە ئېنىق بولمىغان بىرخىل يول بىلەن بىلدۈرىشىدۇر. ۋەھىي بىر خىل ھالەتتۇر، بىر خىل ھاياتتۇر.

ئۇنىڭ قانداق يۈز بەرگەنلىكى ۋە ماھىيىتىنى پەقەت ئۇنى باشتىن كەچۈرگەن پەيغەمبەرلەر بىلىدۇ. ۋەھىي ئاللاھ بىلەن پەيغەمبەر ئارىسىدىكى سىردۇر. بىراق ۋەھىينىڭ كېلىش يوللىرىنى ۋە پەيغەمبەرلەرگە بولغان تەسىرىنى پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەمراھلىرىغا دەپ بېرىشى بىلەن ئىنسانلار بىلىدۇ.

ۋەھىي ئارقىلىق قەلبىتە پەيدا بولغان كەشپ بىلەن ئىلھام بىر-بىرىگە ئوخشىمايدۇ. ۋەھىي پەقەت پەيغەمبەرگىلا كېلىدىغان قەتئىي ئۆزگەرمەيدىغان ۋە ھەمىشە ھەقىقەتنى ئىپادىلەيدىغان نەرسىدۇر. ئۇ ئاللاھ تەرىپىدىن قوغدىلىپ، پەيغەمبەرلەرنىڭ قەلبىگە ئىشەنچلىك ئەلچى، يەنى ۋەھىي پەرىشتىسى جىبرىئىلنىڭ ۋاستىسى بىلەن يەتكۈزۈلىدۇ. پەيغەمبەرلەردىن باشقا كىشىلەرگە كېلىدىغان ئىلھامنى ئېنىق توغرا دېگىلى بولمايدۇ. قەلبىتە پەيدا بولغان ئىلھام ھەر قانداق ۋاقىتتا خاتادىن خالى ئەمەس.

كىشىلەرنىڭ ۋەھىينىڭ قانداق ھادىسە ئىكەنلىكى، ماھىيىتىنى بىلمەسلىكى ۋە كىشىلەرنىڭ ئۇنى باشتىن كەچۈرمىگەنلىكى ۋەھىينى ئىنكار قىلىشنىڭ سەۋەبى بولالمايدۇ. چۈنكى بۈگۈنكى كۈندە، پوزىتسىيە ئىلىملەر (يەنى ئىلىملەر) چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىگەن، تەكشۈرۈش ئىلىپ بارالمىغان ۋە تەجرىبە قىلالمىغان ئەمما مەۋجۇتلۇقىنى ھەممە ئادەم ئېتىراپ قىلىدىغان نۇرغۇن نەرسىلەر بار. مەسىلەن، ئەقىل تۈرى، قۇياشنىڭ ئىچكى تېمپېراتۇرىسى، ئاتوم زەررىچىلىرى ۋە DNA كودى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

1. ۋەھىينىڭ تۈرلىرى

جانابى ئاللاھنىڭ: «ئاللاھ ھەر قانداق ئادەمگە پەقەت ۋەھىي ئارقىلىق ياكى پەردە ئارقىسىدىنلا ياكى بىر پەيغەمبەرنى ئەۋەتىپ ئۆز ئىزنى بىلەن ئۇنىڭغا خالىغان ۋەھىينى قىلىش ئارقىلىقلا سۆز قىلغان.[11]» دېگەن ئايەت كەرىمگە تايىنىپ تۇرۇپ، ۋەھىينىڭ ئۇچ خىل تۈرىنىڭ بارلىقىنى ئوتتۇرىغا قويالايمىز.

1) ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرنىڭ قەلبىگە خالىغان ئۇچۇرلارنى تۈيۈقسىز يەتكۈزۈشى. بۇ ۋەھىينىڭ مىسالى پەيغەمبىرىمىزنىڭ «ھەدىس قۇدسىلىرىدۇر.[12]»

10. بەقەرە سۈرىسى 213-ئايەت
11. شۇرا سۈرىسى 51-ئايەت
12. قۇدسى ھەدىس: مەنىسى ئاللاھقا ئائىت، سۆزى پەيغەمبىرىمىزگە ئائىت بولغان سۆزلەر.

2) ئاللاهنىڭ پەرده ئارقىسىدىن پەيغەمبەر بىلەن سۆزلىشىشى. بۇ تۈردىكى ۋەھيده پەيغەمبەر ئاللاهنى كۆرمەستىن پەقەت ئىلاهي كالامنى ئاڭلايدۇ. مەسىلەن، مەزرىتى مۇسا تۇر تېغىدا قوبۇل قىلغان ۋەھيگە ئوخشاش.

3) ۋەھيىنىڭ پەرىشته ئارقىلىق پەيغەمبەرگە يەتكۈزۈلۈشى. ۋەھيى پەرىشتىسى جىبرىئىل پەيغەمبەرگە ۋەھيىنى سۆز شەكلىده ئېيتىپ كەلگەن. ئىلاهي كىتابلار بۇ خىل ۋەھيى بىلەن كەلگەن.

2. ۋەھيىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامغا كېلىش شەكىللىرى

ۋەھيى پەيغەمبىرىمىزگە تۆۋەندىكىدەك شەكىللەر بىلەن كەلگەن:

1) راست چۈش. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ كۆرگەن چۈشلىرىنىڭ بىر قىسمى كېيىن رىئاللىقتا ئەينەن يۈز بەرگەن.

2) پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئويغاق ۋاقتىدا جىبرىئىل ئەلەيهىسسالامنىڭ ۋەھيىنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ چۈشۈشى. تۆۋەندىكى ئايەت بۇ خىل ۋەھيىنى بىلدۈرىدۇ:

«ئاگاھلاندۇرغۇچىلاردىن بولۇشۇڭ ئۈچۈن، ئىشەنچلىك جىبرىئىل ئۇنى سېنىڭ قەلبىڭگە ئېيتىپ چۈشتى.[13]»

3) جىبرىئىلنىڭ ئىنسان هالىتىده ئېيتىپ كەلگەن ۋەھيىسى. بۇ ۋەھيىنىڭ ئەڭ يەڭگىل هالىتىدۇر. جىبرىئىل هەدىسى دېگەن نام بىلەن مەشهۇر بولغان هەدىسنى بۇنىڭغا مىسال قىلىشقا بولىدۇ.

4) جىبرىئىل كۆرۈنمەي تۇرۇپ، ۋەھيىنى قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازىغا ئوخشايدىغان بىرخىل ئاۋاز بىلەن ئېيتىپ كېلىشى. بۇ خىل ۋەھيىنىڭ ئىنتايىن ئېغىر ئىكەنلىكىنى پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئۆزى بايان قىلىپ بەرگەن. تەهدىت ۋە قورقۇتۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان نۇرغۇن ئايەتلەر مۇشۇ ئۇسۇلدا كەلگەن. ۋەھيى نازىل بولغان ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام هاياجانغا چۆمەتتى، هەتتا تىترەپ تەرلەشكە باشلايتتى.[14]

5) پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئۇخلاۋاتقاندا جىبرىئىلنىڭ ئۇنىڭغا ۋەھيى ئېيتىپ كېلىشى. بەزى مۇپەسسىرلەرنىڭ قارىشىچە، كەۋسەر سۈرىسى مۇشۇ ئۇسۇلدا نازىل بولغان.

6) جىبرىئىلنىڭ ئۆز شەكلىده، يەنى پەرىشته قىياپىتىده ۋەھيى ئېيتىپ كېلىشى. ۋەھيىنىڭ بۇ شەكلىده كېلىشى ئىككى قېتىم يۈز بەرگەن. بىرىنچىسى، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام تۇنجى ۋەھيىسىنى تاپشۇرۇۋالغان كۈنى هىرادا، ئىككىنچىسى مېراجدا يۈز بەرگەن: «ئۇ جىبرىئىلنى هەقىقەتەن ئىككىنچى قېتىم سىدرەتۇلمۇنتەهادا (دەرىخىنىڭ) يېنىدا كۆردى.[15]»

7) پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ ئاللاهتىن بۇۋاستە ۋەھيىنى قوبۇل قىلىشى ياكى پەرده ئارقىسىدىن ئاللاه بىلەن سۆزلىشىش شەكلىده كەلگەن ۋەھيى. بۇمۇ مېراجتا يۈز بەرگەن.

ساهابىلەر رەسۇلۇللاهنىڭ ۋەھيى ئالغاندىكى هالىتىنى تۆۋەندىكىدەك بايان قىلغان:

8) ۋەھيى نازىل بولغان ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام قاتتىق قېيىن بىر هالغا دۇچ كېلەتتى. ئۇنىڭ مۇبارەك يۈزى ئەتىرگۈلدەك قىزغۇچ رەڭگە كىرەتتى ۋە كۆزلىرىنى يۇمۇپ، بېشىنى ئالدىغا ئېگىپ تۇراتتى. ساهابىلەرمۇ باشلىرىنى ئالدىغا ئېگىپ تۇراتتى. ۋەھيى هالىتى ئاخىرلاشقۇچە، ئەدەپتىن هېچكىم بېشىنى كۆتۈرۈپ پەيغەمبىرىمىزنىڭ چىرايىغا قارىمايتتى.

9) ۋەھيى كەلگەندە، بەزىده ئۇنىڭ يۈزىگە يېقىن يەرده هەسەل هەرىسىنىڭ غوڭۇلدىغان ئاۋازىغا ئوخشاش بىرخىل ئاۋاز ئاڭلىناتتى. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئۇ چاغدا تېز-تېز نەپەس ئالاتتى. ئەڭ سوغۇق كۈنلەردىمۇ ئۇنىڭ پېشانىسىدىن مەرۋايىتتەك تەرلەر تۆكۈلۈپ كېتەتتى.[16]

---

13. شۇئەرا سۈرىسى 193-194-ئايەتلەر

14. بۇخارى، بەدئۇل ۋەھيى، 2

15. نەجم سۈرىسى 13-14-ئايەتلەر

16. بۇخارى، بەدئۇل ۋەھيى 1/2، ئۇمره 10؛ مۇسلىم، فەزائىل 87، هۇدۇد 13؛ تىرمىزي، تەپسىر 3173\23؛ ئەهمەد، بەشىنچى تۇم، 327

10) ۋەھيى كاتىپلىرىنىڭ بىرى بولغان زەيد ئىبنى سابىتنىڭ بايان قىلىشچە، ۋەھيىنىڭ ئېغىرلىقى نازىل بولغان ھۆكۈملەرنىڭ ئېغىرلىقىغا قارىتا بولاتتى. يەنى نازىل بولغان ۋەھيىدە ئىلاھىي ۋەدە ۋە خۇش بىشارەت بولسا، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئىنسان قىياپىتىدە كېلەتتى، بۇ خىل ۋەھيى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدا ھېچقانداق قىينىلىشىش پەيدا قىلمايتتى. لېكىن ۋەھيى ئازاب ۋە قورقۇنۇچلۇق ئىلاھىي ئاگاھلاندۇرۇشلارنى ئېلىپ كەلگەندە، بۇ خۇددى قورقۇنۇچلۇق قوڭغۇراق ئاۋازىغا ئوخشاش كېلەتتى.

11) ۋەھيى رەسۇلۇللاھقا تۆگىدىكى چېغىدا كەلسە، تۆگە ۋەھيىنىڭ ئېغىرلىقىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، تىزلىرى ئېگىلىپ يەرگە چاپلىشىپ كېتەتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەدىبائ ئىسىملىك تۆگىسىنىڭ ئۈستىدىكى چاغدا، مائىدە سۈرىسىنىڭ ئۇچىنچى ئايىتى نازىل بولۇشقا باشلىغان بولۇپ، ۋەھيىنىڭ ئېغىرلىقىدىن تۆگىنىڭ پۇتى سۇنۇپ كېتەي دېگەندە، رەسۇلۇللاھ تۆگىسىدىن چۈشۈۋالغان.[17]

12) نازىل بولغان ۋەھيىنىڭ مەنۇيي ئېغىرلىقى بولغاندەك، رەسۇلۇللاھقا جىسمانىي جەھەتتىنمۇ ئېغىرلىق ۋە جاپا-مۇشەققەتلەرنى ھېس قىلدۇراتتى. زەيد ئىبنى سابىت (ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) مۇنداق دەيدۇ: «مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىدا ئولتۇراتتىم. بۇ چاغدا ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ۋەھيى كەلدى. رەسۇلۇللاھنىڭ تىزى مېنىڭ تىزىمنىڭ ئۈستىدە ئىدى. ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، شۇ پەيتتە مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تىزىدىنمۇ ئېغىرراق بىر نەرسىنى ھېس قىلىپ باقمىدىم. مەن تىزىم سۇنۇپ كېتىدىغان بولدى دەپ ئويلىدىم.[18]»

4-پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈپەتلىرى

پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈپەتلىرى دېگىنىمىزدە، ئۇلاردا بولۇشى جائىز بولغان سۈپەتلەر ۋە بولۇشى ۋاجىب بولغان سۈپەتلەرنى كۆرسىتىدۇ. قۇرئان كەرىمنىڭ نۇرغۇن يەرلىرىدە تەكىتلەنگەنىدەك، پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنسان. ئۇلارمۇ باشقا كىشىلەردەك ئولتۇرۇپ-قوپىدۇ، يەپ-ئىچىدۇ، سايادەت قىلىدۇ، توي قىلىپ بالىلىق بولىدۇ، كېسەل بولىدۇ ۋە دۇنيادىن كېتىدۇ. بۇ خىل ئەھۋاللار پەيغەمبەرلەردە بولۇشى دۇرۇس بولمىغان ئالاھىدىلىكلەر دەپ ئاتىلىدۇ. پەيغەمبەرلەر بۇنداق ئىشلاردا باشقا كىشىلەرگە ئوخشاشتۇر. لېكىن ئۇلار ئادەتتىكى كىشىلەر ئەمەس، بەلكى ئۇلار ئاللاھقا بەندىچىلىك قىلىشتا ھەر تۈرلۈك ئىش-ھەرىكەتلىرىدە كىشىلەرگە ئۈلگە بولىدىغان ئاڭ بىلەن ياشايدىغان كىشىلەردۇر. بۇ سەۋەبتىن، ئۇلار كەمبەغەللىك ۋە جاپا-مۇشەققەت ئىچىدىمۇ ئاللاھقا شۈكۈر قىلىدۇ. ھەسەت قىلىش، غەيۋەت قىلىش قاتارلىقلارغا ئوخشاش ناچار سۈپەتلەر ئۇلاردا تېپىلمايدۇ. ھەر بىر پەيغەمبەرنىڭ ئىنسان بولۇشتىن باشقا بەلگىلىك سۈپەتلىرى بولۇشى كېرەك. بۇلار ۋاجىب بولغان سۈپەتلەر دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ سۈپەتلەر:

1) سىدىق: سەمىمىي ۋە راستچىل بولۇش دېگەنلىكتۇر. ھەر بىر پەيغەمبەر راستچىل ۋە سەمىمىي كىشىدۇر. ئۇلار ھەرگىز يالغان سۆزلىمەيدۇ. ئەگەر ئۇلار يالغان سۆزلىگەن بولسا، ئۆزىگە ئىشەنگەن كىشىلەرنىڭ ئىشەنچىسىدىن مەھرۇم بولاتتى. شۇنداق بولغاندا پەيغەمبەر ئەۋەتىشتىكى مەقسەت ئەملگە ئاشمايتتى. راستچىللىقنىڭ ئەكسى بولغان يالغانچىلىق (كاززابلىق)نى پەيغەمبەرلەر ھەققىدە تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. بارلىق پەيغەمبەرلەر پەيغەمبەرلىكتىن ئىلگىرى ياكى كېيىن يالغان ئېيتىپ باقمىغان. ئىنسانلارغا توغرا ۋە دۇرۇسلۇقنى ياشاش ئارقىلىق ئۆگىتىدىغانلار پەيغەمبەرلەردۇر. دۇرۇسلۇقتا قەلب ۋە تىلنىڭ سەمىمىيلىكى ئىنتايىن مۇھىم. ئەگەر تەنىنى بىر دۆلەت دېسەك، قەلب بۇ دۆلەتنىڭ ھۆكۈمرانىدۇر. ئەگەر قەلب دۇرۇس ۋە ياخشى بولسا، بەدەننىڭ باشقا ئەزالىرىمۇ توغرا يۆنىلىشتە بولىدۇ. تىل قەلبنىڭ تەرجىمانى، ئۇنىڭ دۇرۇسلۇقى ۋە ئەگرىلىكى باشقا ئەزالارغىمۇ تەسىر كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە مۇنداق دېگەن:

«كىشى ئەتىگەندە ئويغانغاندا، ئۇنىڭ بارلىق ئەزالىرى تىلغا يالۋۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ: سەن بىزنىڭ

17. ئەھمەد، ئىككىنچى جىلد، 176؛ ئالتىنچى جىلد، 544؛ ئىبنى سەئد، بىرىنچى جىلد، 197؛ تەبەرى، تەپسىر، ئالتىنچى جىلد، 106

18. ئەھمەد، V، 190-191

ھەققىمىزدە ئاللاھتىن قورققىن، بىز سېنىڭ سۆزۈڭ سەۋەبلىك جازالىنىمىز، بىز ساڭا تايىنىمىز. ئەگەر سەن توغرا بولساڭ، بىزمۇ توغرا بولىمىز. ئەگەر سەن ئەگرى بولساڭ بىزمۇ ئەگرى بولىمىز، سەن يولدىن چىقساڭ بىزمۇ ساڭا ئەگىشىپ يولدىن ئازىمىز.[19]»

يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن:

«قەلبى دۇرۇس بولمىغان كىشىنىڭ ئىمانى توغرا بولمايدۇ. راستچىل بولمىغان كىشىنىڭ قەلبىمۇ سەمىمى بولمايدۇ.[20]»

تۆۋەندىكى ۋەقە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ناھايىتى سەمىمى ۋە راستچىل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىسلام دەۋىتىنى تۇنجى قېتىم ئېلان قىلغان كۈنلەردە، سافا تېغىنىڭ چوقىسىدىكى ئېگىز بىر تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ يۇقىرى ئاۋاز بىلەن قۇرەيشكە مۇنداق خىتاب قىلدى:

«ئى قۇرەيش جامائەسى! مەن سىلەرگە بۇ تاغنىڭ باغرىدا ياكى بۇ جىلغىدا دۈشمەننىڭ چەۋەندازلىرى بار؛ ئۇلار ھازىرلا سىلەرگە ھۇجۇم قىلىپ مال- مۈلكىڭلارنى بۇلىماقچى، دېسەم ماڭا ئىشىنەمسىلەر؟ ئۇلار ھېچ ئويلانماستىنلا: ھەئە، بىز ساڭا ئىشىنىمىز. چۈنكى بىز سىنى ئىزچىل راستچىل كۆردۇق. بىز سېنىڭ يالغان سۆزلىگىنىڭنى ھېچ ئاڭلاپ باقمىدۇق.[21]» دېدى.

2) ئامانەت: ئىشەنچلىك بولۇش دېگەنلىكتۇر. پەيغەمبەرلەرنىڭ ھەممىسى ئەمىن ۋە ئىشەنچلىك كىشىلەردۇر. ئۇلار ئامانەتكە قەتئىي خىيانەت قىلمايدۇ. بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن: «ھېچقانداق بىر پەيغەمبەر ئامانەتكە خىيانەت قىلمايدۇ.[22]». ئامانەتنىڭ ئەكسى خىيانەتتۇر، بۇ پەيغەمبەرلەر ھەققىدە تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان سۈپەتتۇر. بارلىق پەيغەمبەرلەر ئىنتايىن ئەمىن، ئىشەنچلىك، دۇرۇس ۋە تاللانغان كىشىلەردۇر. ھەتتا ئىمان ئېيتمىغانلارمۇ ئۇلارغا چەكسىز ئىشىنىدۇ. پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىشەنچلىك سۈپىتى، ئۇلارنىڭ ھەر قانداق ئىشلاردا ئىشەنچلىك بولۇش بىلەن بىرگە ۋەھىي ھەققىدە تېخىمۇ ئىشەنچلىك بولۇشىنى ۋە ئاللاھنىڭ ئەمر پەرمانلىرىنى كىشىلەرگە ئۆزگەرتمەستىن، كۆپەيتمەستىن ياكى ئازايتماستىن يەتكۈزۈشىنى كۆرسىتىدۇ.

ئاللاھتائالا پەيغەمبەرلىك شەرىپى ۋە ۋەزىپىسىنى زەئىپ خاراكتېرلىك ساتقۇنلارغا ئەمەس، بەلكى ھەر جەھەتتىن ئىشەنچلىك بولغان سادىق بەندىلىرىگە ئاتا قىلىدۇ. ئايەتلەردە پەيغەمبەرلەر ئۈممەتلىرىگە مۇنداق دەيدۇ:

أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ

«سىلەرگە پەرۋەردىگارىمنىڭ ئەلچىلىكىنى يەتكۈزىمەن، مەن سىلەرگە ئىشەنچلىك نەسىھەتچىمەن.[23]»

إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ

«مەن ھەقىقەتەن سىلەرگە ئەۋەتىلگەن سادىق بىر پەيغەمبەرمەن.[24]»

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەققىدە "مۇھەممەدۋل ئەمىن" دېگەن تەبىر مۇشرىكلارنىڭمۇ تىلىدىن چۈشمەيتتى. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئۆز ئەگەشكۈچىلىرىگە ئىشەنمەستىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىشىنىپ ئامانەتلىرىنى ئۇنىڭغا تاپشۇراتتى. ھەتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرەت قىلماقچى بولغاندا، يېنىدا مۇشرىكلارنىڭ بىر قىسىم ئامانەتلىرى بار ئىدى. پەيغەمبىرىمىز ئۆلۈم خەۋىپىگە قارىماي، ھەزرىتى ئەلىنى

19. تىرمىزىي، زۇھد، 16
20. ئىبنى ھەنبەل، 3-جىلد، 198
21. بۇخارى، تەپسىر، 26
22. ئال ئىمران سۈرىسى 161-ئايەت
23. ئەئراف سۈرىسى 68-ئايەت
24. شۇئەرا سۈرىسى 107-ئايەت؛ يەنە شۇئەرا 125، 143، 162، 178؛ ئەد دۇخان 18-ئايەتلىرىگە قارالسۇن.

مەككىدە قالدۇرۇپ، ئامانەتلەرنى ئىگىلىرىگە يەتكۈزگەن ئىدى. ئەلئەمىن دېگەن سۆيەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككىنچى بىر ئىسمى بولۇپ قالغان. كائىناتنىڭ شەرپىي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام 25 ياشقا كىرگەندە، مەككىدە ئەلئەمىن (ئىشەنچلىك كىشى) دېگەن نام بىلەن چاقىرىلاتتى.[25]

3) ئىسمەت: "گۇناھ قىلمايدىغان، گۇناھ-مەئسىيەتتىن قوغدالغان" دېگەن مەنىدە. پەيغەمبەرلەر ئۆز ئۈمىرىدە شېرىك ياكى كۈپۈرلۈق دەپ قارالغان بىرەر گۇناھ سادىر قىلمىغاندەك، پەيغەمبەرلىكتىن كېيىنمۇ قەستەن گۇناھ قىلمايدۇ. ئۇلارمۇ ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن گۇناھ دەرىجىسىگە يەتمەيدىغان بەزىبىر كىچىك خاتالىقلار سادىر قىلغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن ئۇلارنىڭ خاتالىقى ئاللاھتائالانىڭ ئاگاھلاندۇرۇشى بىلەن دەرھال تۈزىتىلىدۇ. پەيغەمبەرلەرنىڭ بۇ تۈردىكى كىچىك خاتالىقلىرى "زەللە" دېيىلىدۇ. ئىسمەتنىڭ ئەكسى بولغان "مەئسىيەت"نى پەيغەمبەرلەر ھەققىدە تەسەۋۋۇر قىلىش توغرا ئەمەس.

پەيغەمبەرلەر ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ھالەتتە ھەر تۈرلۈك گۇناھلاردىن يىراقتۇر. بۇ سەۋەبتىن ئۇلار پەيغەمبەرلىكتىن بۇرۇن ياكى كېيىن بولسۇن شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئىنكار قىلىش پاتقىقىغا چۈشۈپ كېتىشتىن قوغداپ قېلىنغان.

ئەگەر پەيغەمبەرلەرنىڭ "ئىسمەت" سۈپىتى بولمىغان بولسا، كىشىلەر ئۇلارنىڭ خەۋەرلىرىنىڭ راستلىقىغا ئىشەنمەيتتى-دە، ئۇلارنىڭ يەر يۈزىدە ئاللاھنىڭ گۇۋاھچىسى بولۇش سۈپىتى خۇنۇكلىشىپ قالاتتى.

ئەھلى سۈننەت ۋەلجامائەتنىڭ قارىشىچە، پەيغەمبەرلەر ئەسلا چوڭ گۇناھ سادىر قىلمايدۇ. بىر قىسىم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن پەيغەمبەرلەر "زەللە" يەنى كىچىك خاتالىقلارنى ئۆتكۈزۈپ قىلىشى مۇمكىن، ئەمما بۇ خاتالىقلار داۋاملاشمايدۇ ۋە دەرھال ئايەت بىلەن ئاگاھلاندۇرۇلۇپ تۈزىتىلىدۇ.

"زەللە" دېگىنىمىز ئىنسانىنىڭ ئىختىيارسىز سادىر قىلغان خاتالىقلىرىدۇر. پەيغەمبەرلەرمۇ بەندە بولۇش سۈپىتى بىلەن بەزىدە چارىسىز قالىدۇ؛ ئاللاھتائالا ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىگە ئىلاھلىق سۈپەت بېرىپ قويۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۇلارغا ئىنسان ئىكەنلىگىنى ئەسلىتىپ تۇرىدۇ.

پەيغەمبەرلەر ئۈلگە قىلىشقا بولىدىغان ھەرىكەتلەرنى كۆرسىتىشى كېرەك. ئەكسىچە بولغاندا، ئىنسانلار «بىزنىڭ پەيغەمبەرلەرنىڭ بۇيرۇغانلىرىنى قىلىشقا كۈچىمىز يەتمەيدۇ» دەپ ئىلاھىي ئەمىر پەرمانلارغا قارىتا نۇرغۇن باھانە-سەۋەبلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇ ھەقىقەتكە سەل قارايدىغان ۋە پەيغەمبەرلەرنى چوقۇم پەرىشتىلەردىن بولىدۇ دەپ ئويلايدىغان جاھىللارغا قۇرئان كەرىم مۇنداق دەيدۇ:

قُل لَّوْ كَانَ فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنَزَّلْنَا عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ مَلَكًا رَّسُولًا

«(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، «مۇبادا زېمىندا (يەنى زېمىن ئەھلىدەك) مېڭىپ يۈرۈيدىغان، ئولتۇراقلاشقان پەرىشتىلەر بولسا ئىدى، ئەلۋەتتە ئۇلارغا ئاسماندىن پەرىشتىنى پەيغەمبەر قىلىپ چۈشۈرەتتۇق.[26]»

وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَّا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ

«پەيغەمبەرلەرنى تاماق يېمەيدىغان جەسەت قىلغىنىمىز يوق (يەنى ئۇلار بارلىق كىشىلەرگە ئوخشاش يەيدۇ، ئىچىدۇ) ھەمدە ئۇلار (دۇنيادا ئۆلمەي) مەڭگۈ قالىدىغان بولغىنى يوق (يەنى ئۇلارمۇ بارلىق كىشىلەرگە ئوخشاش ۋاپات بولىدۇ).[27]»

4) فەتانەت: پەيغەمبەرلەر كىشىلەر ئارىسىدا، بولۇپمۇ ئەقىل، ئىدراك ۋە پاراسەت جەھەتتە ئەڭ يۇقىرى سەۋىيەدە بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەستە تۇتۇش قابىلىيىتى، چۈشىنىش ئىقتىدارى، لوگىكىسى ۋە قايىل

25. ئىبنى سەئد، 1-جىلد، 121، 156
26. ئىسرا سۈرىسى 95-ئايەت
27. ئەنبىيا سۈرىسى 8-ئايەت

قىلىش كۇچى ئىنتايىن يۇقىرىدۇر. ھەر بىر پەيغەمبەر ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرلىك مەجبۇرىيىتىنى مۇكەممەل ئادا قىلىش ئۈچۈن ئەقىللىق، زېرەك بولۇشى لازىم.

فەتانەت نوقۇل ئەقىل ۋە لوگىكىلا ئەمەس، بەلكى ئۇ تالانت ئىگىسىدىن ھالقىغان ئىدراك سەۋىيەسىدۇر. ئۇ قەلبكە باغلانغان ئەقىل، پاراسەت ۋە يىراقنى كۆرۈشنىڭ ئومۇمىي ئىپادىسىدۇر. ئەگەر پەيغەمبەرلەر فەتانەتكە ئىگە بولمىغان بولسا ئىدى، دىننى كىشىلەرگە كۈچلۈك دەلىللەر بىلەن چۈشەندۈرۈشكە قادىر بولالمايتتى ۋە ئۇلارنى قايىل قىلالمايتتى.

پەيغەمبەرلەر مۇرەككەپ ۋە قىيىن مەسىلىلەرنىمۇ ئاسان ھەل قىلىدۇ. ئۇلار ئەڭ چېگىش تېمىلارنىمۇ چۈشەندۈرگەندە، ئاددىي ۋە ئىخچام سۆزلىگەچكە، ھەر خىل سەۋىيەدىكى كىشىلەرمۇ ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى چۈشىنىشتە قىينىلىپ قالمىغان.

بۇ سۈپەت بارلىق پەيغەمبەرلەردە پەرقلىق شەكىلدە نامايان بولغان. مەسىلەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەبە رىمونت قىلىنۇاتقاندا، ھەجەرۇلئەسۋەدنى ئورنىغا قويۇش توغرىسىدا كېلىپ چىققان چوڭ تالاش-تارتىشتا تەڭداشسىز يىراقنى كۆرۈش ۋە پاراسەت ئۇلگىسىنى كۆرسەتكەنىدى. ئۇ مەسىلىنى ئاسانلا ھەل قىلىش ئارقىلىق، قەبىلىلەر ئوتتۇرىسىدا يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ئۇرۇشنىڭ ئالدىنى ئالدى. يەنە ئۇنىڭ تىنچلىق شەرتنامىسىدا، بولۇپمۇ ھۇدەيبىيەدە كۆرسەتكەن پاراسىتى، مەككىنى قان تۆكمەي فەتھى قىلىشى قاتارلىقلار ھېچقانداق بىر ئىنساندا تېپىلمايدىغان ئەقىل ۋە يىراقنى كۆرەلىكنىڭ مىسالىدۇر.

5) تەبلىغ: پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىلاھىي بۇيرۇقلارنى بۇيرۇلغان شەكىلدە كىشىلەرگە توپتوغرا يەتكۈزىشىدۇر. ئۇلارنىڭ تەبلىغدە قوشۇپ قويۇلغان ياكى كېمەيتىلگەن ھېچقانداق نەرسە يوق. تۆۋەندىكى ئايەت كەرىمدە تەبلىغ (يەتكۈزۈشنىڭ) پەيغەمبەرلەرنىڭ ئورتاق سۈپىتى ۋە ئەڭ مۇھىم خىزمىتى ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان:

يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ ۖ وَإِن لَّمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ

«ئى پەيغەمبەر! پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن ساڭا نازىل قىلىنغان ئەھكاملارنىڭ ھەممىسىنى يەتكۈزگىن، ئەگەر تولۇق يەتكۈزمىسەڭ، ئاللاھ تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلمىغان بولسەن.[28]» بۇ ئايەتتە تەبلىغ دېگەن سۈپەت ھەققىدە سۆز قىلىنغان.

قۇرئاننىڭ نۇرغۇن ئايەتلىرىدە تەبلىغ قىلىش پەيغەمبەرلەرنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكلىرىدىن بىرى دېيىلگەن. بۇ ۋەزىپىنى ئادا قىلغاندا، ھەر قانداق بىر پەيغەمبەرنىڭ ئىنسانلاردىن مال-دۇنيا تەلەپ قىلمىغانلىقى ۋە بۇنى پەقەت ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن قىلغانلىقى تۆۋەندىكى ئايەتلەردە بايان قىلىنىدۇ:

وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ۖ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ

«تەبلىغ قىلغانلىقىمغا سىلەردىن ھېچقانداق ھەق تەلەپ قىلمايمەن، ئۇنى پەقەت ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارىدىن تىلەيمەن.[29]»

پەيغەمبەرلەر تەبلىغ قىلىش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىش جەريانىدا ھەر خىل قىينىچىلىقلارغا دۇچ كەلگەن بولسىمۇ، ئۇلار ھېچقاچان ئۆز داۋالىرىدىن ۋاز كەچمىگەن، ھەتتا كېچىك ئىشلارىدىمۇ مۇرەسسە قىلمىغان. ئۇلارنىڭ ھاياتى بۇ ھەقتىكى مىساللار بىلەن تولغان.

پەيغەمبىرىمىز كىشىلەرنى ئىسلامغا دەۋەت قىلغاندا، ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىنلىرىدىن باشلىدى، زامان ۋە ماكانغا ئاساسەن ھەرىكەت

28. مائىدە سۈرىسى 67-ئايەت

29. شۇئەرا سۈرىسى 109، 127، 145، 180-ئايەتلەر؛ سەبە سۈرىسى 46-ئايەت؛ زۇمەر سۈرىسى 86-ئايەت

قىلدى، سۆھبەتلەشكۈچىنىڭ كەيپىياتى ۋە چۈشىنىش سەۋىيەسىگە ئەھمىيەت بېرىپ قەدەممۇ-قەدەم ئىلگىرلەشكە رىئايە قىلدى. پەيغەمبەرلەر پۈرسەت تاپسىلا تەبلىغ قىلدى، ئىشلارنى قىينىلاشتۇرمىدى، ھەمىشە ئاسانلاشتۇردى، ئۇلار ھەر ۋاقىت خۇشخەۋەر بەردى، كىشىلەرنى ئەسلا نەپرەتلەندۈرمىدى. ئۇلار بۇ خىزمەتنى ئاخىرقى نەپەسلىرىگىچە داۋاملاشتۇردى.

پۈتۈن ئۆمرىنى ئىسلامنى يەتكۈزۈشكە بېغىشلىغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش خۇتبىسىدىمۇ ساھابىلىرىغا خىتاب قىلىپ:

«تەبلىغ قىلىش ۋەزىپەمنى ئادا قىلدىممۇ؟ دەپ سورىدى، ئۇلاردىن ئىجابىي جاۋاب ئالغاندا: «ئى ئاللاھ گۇۋاھ بولغىن!» دېيىش ئارقىلىق ئۆز ۋەزىپىسىنى ئورۇندىغانلىقىدىن خۇشاللىق ھېس قىلدى.

5- ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرى

بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ راستچىل، ئىشەنچلىك، زېرەك، تەبلىغ قىلغۇچى ۋە گۇناھسىز سۈپەتلىرىدىن باشقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغىلا خاس بولغان ئۈچ چوڭ سۈپەت بار:

1) ھەببۇللاھ (ئاللاھنىڭ سۆيۈملۈك بەندىسى):

"ئاللاھنىڭ سۆيۈملۈك بەندىسى" بولغان پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بارلىق پەيغەمبەرلەردىن پەزىلەتلىك ۋە شەرەپلىكتۇر. ئال ئىمران سۈرىسى 31-ئايەتتە: «(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، ئەگەر سىلەر ئاللاھنى دوست تۇتساڭلار، ماڭا ئەگىشىڭلاركى، ئاللاھ سىلەرنى دوست تۇتىدۇ، (ئۆتكەنكى) گۇناھىڭلارنى مەغپىرەت قىلىدۇ. ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر» دېيىلگەن. بۇ ئايەتنىڭ مەنىسى: «مېنى ياخشى كۆرىدىغانلار مېنىڭمۇ ئۇلارنى ياخشى كۆرۈشۈمنى ئۈمىد قىلسا، ئۇلار ماڭا ئەگەشسۇن ۋە ساڭا ئوخشاش بولۇشقا تىرىشسۇن» دېگەنلىكتۇر. بۇ ئايەت سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىزنىڭ «ئاللاھنىڭ سۆيۈملۈك بەندىسى» ئىكەنلىكىنىڭ كەسكىن دەلىلىدۇر. بۇ ئايەت يەنە ئاللاھنىڭ سۆيگۈسىگە ئېرىشىشنى ۋە ھەقىقىي مۇھەببەتنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقىشنى خالايدىغانلارغا يېتەكچىدۇر. ھەقىقەتەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «ئىبراھىم خەلىلۇللاھ (ئاللاھنىڭ دوستى) مۇسا سەفىيۇللاھ (ئاللاھنىڭ تاللىغان بەندىسى) مەن بولسام ئاللاھنىڭ نېمىتى ۋە ئېھسانى ھەببۇللاھتۇرمەن (ئاللاھنىڭ سۆيۈملۈك بەندىسىمەن).[30]»

2) رەسۇلۇس-سەقەلەين: "جىن ۋە ئىنسانلارنىڭ پەيغەمبىرى" پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پۈتكۈل جىن ۋە ئىنسانلارغا ئەۋەتىلگەن.

تۆۋەندىكى ئايەتلەر جىنلارنىڭ ئىنسانلارغا ئوخشاش ئەقىل ۋە ئىرادىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇلارمۇ مەسئۇلىيەت ئىگىسىدۇر. «جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم.[31]» «ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە: «ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار» دېدۇق، ئىبلىستىن باشقا ھەممىسى سەجدە قىلدى، ئىبلىس (سەجدە قىلىشتىن) باش تارتتى، تەكەببۇرلۇق قىلدى، ئۇ كاپىرلاردىن بولۇپ كەتتى.[32]»

«ئېيتقىنكى، «ئەگەر ئىنسانلار، جىنلار بۇ قۇرئاننىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن يىغىلىپ بىر-بىرىگە ياردەملەشكەن تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ ئوخشىشىنى كەلتۈرەلمەيدۇ.[33]» بۇ ئايەت كەرىم جىنلاردىن قۇرئانغا ئىمان ئېيتقان ۋە ئىمان ئېيتمىغانلارنىڭ بارلىقىنى كۆرسەتمەكتە. يەنى جىنلار پەيغەمبىرىمىزگە ئەۋەتىلگەن ئىلاھىي ھۆكۈملەر بويىچە ئەمەل قىلىشقا مەسئۇلدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «ئىنسانلار ۋە جىنلارنىڭ ئىسيانكارلىرىدىن باشقا يەر يۈزىدىكى ۋە ئاسماندىكى بارلىق جانلىقلار مېنىڭ ئاللاھنىڭ

30. دارىمي، مۇقەددىمە، 8؛ تىرمىزي، مەناقىب، 1
31. زارىيات سۈرىسى 56-ئايەت
32. بەقەرە سۈرىسى 34-ئايەت
33. ئىسرا سۈرىسى 88-ئايەت

ئەلچىسى ئىكەنلىكىمنى بىلىدۇ.[34]» دېگەن ھەدىسىمۇ، ئۇنىڭ تاكى قىيامەتكىچە بارلىق ئىنسان ۋە جىنلارنىڭ پەيغەمبىرى بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ئۇ ئېلىپ كەلگەن دىن قىيامەت كۈنىگىچە داۋاملىشىدۇ. باشقا پەيغەمبەرلەر بولسا ۋاقتىلىق، يەنە بەزىلىرى مەخسۇس بىر قەبىلىگە ئەۋەتىلگەن. بۇ نوقتىدىن ئېيتقاندا، ھەر پەيغەمبەرنىڭ مۆجىزىسى ئۆزىنىڭ زامانىغا ئائىت ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىلىرى بولسا ھەر زامانغا ئائىتتۇر. بولۇپمۇ، ئۇنىڭغا بېرىلگەن قۇرئان كەرىم ئەڭ چوڭ مۆجىزە بولۇپ، زامان ئاخىرىغىچە ئۆزگەرمەيدىغان ئەبەدىي كىتابتۇر.

3) خاتەمۇل-ئەنبىيا: "پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسى"

مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

«مۇھەممەد ئاراڭلاردىكى ئەرلەردىن ھېچبىرىنىڭ ئاتىسى ئەمەس، لېكىن (ئۇ) ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسىدۇر (ئاللاھ ئۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەرلىكنى ئاخىرلاشتۇرغان، ئۇنىڭدىن كېيىن ھېچقانداق پەيغەمبەر كەلمەيدۇ)، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر (سىلەرنىڭ سۆز - ھەرىكىتىڭلاردىن ھېچ نەرسە ئاللاھقا مەخپىي ئەمەس).[35]»

رەسۇلۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: «ئادەم ئەلەيھىسسالام سۇ بىلەن لاينىڭ ئارىسىدا تۇرغان چاغدا مەن پەيغەمبەر ئىدىم.[36]» جىسمانىي يارىتىلىش جەھەتتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىنسان ۋە جىنلارغا ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسى بولسىمۇ، روھىي يارىتىلىش نوقتىسىدىن تۇنجىسىدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «مەن مۇھەممەد ۋە ئەھمەد. مەن ماھى (يوقاتقۇچى) ئاللاھتائالا مېنىڭ پەيغەمبەرلىكىم ئارقىلىق كۇپۇرنى يوقىتىدۇ. مەن ھاشىر (توپلىغۇچى) قىيامەت كۈنى ئىنسانلار ماڭا ئەگىشىپ تىرىلىدۇ. مەن ئاقىب (كېيىن كەلگۈچى) مەن خاتەمۇل-ئەنبىيا، مەندىن كېيىن ھېچكىم پەيغەمبەر بولمايدۇ.[37]»

6-پەيغەمبەرلەرمۇ ئىنسان ۋە ئاللاھ ئالدىدا ھېساب بېرىدۇ

قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن: «ئۇلارنى (پۈتۈن پەيغەمبەرلەرنى) تاللىدۇق، ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلىدۇق.[38]»

قۇرئاندا بايان قىلىنغاندەك، گەرچە پەيغەمبەرلەر ئاللاھ تاللىغان ۋە گۇناھسىز بەندىلەر بولسىمۇ، ئۇلاردىنمۇ ھېساب ئېلىنىدۇ. چۈنكى ئەئراف سۈرىسىنىڭ 6-ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن: «بىز ئەلۋەتتە پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەن ئۈممەتلەردىن (پەيغەمبەرلەر تەبلىغ قىلدىمۇ؟ سىلەر قانداق جاۋاب بەردىڭلار؟ دەپ) سورايمىز، پەيغەمبەرلەردىنمۇ ئەلۋەتتە (ئاللاھ تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئادا قىلدىڭلارمۇ؟ دەپ) سورايمىز.»

پەيغەمبەرلەر بۇ ئىلاھىي ۋەزىپىگە تاللانغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارغا چوڭ ۋە ئېغىر مەسئۇلىيەتلەر يۈكلەنگەن. پەيغەمبەرلەر ئۆزلىرىنىڭ بەندىچىلىك ۋەزىپىلىرىدىن شۇنداقلا تەبلىغ قىلىش ۋە پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىلىرىدىن سورىلىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، ئۇلارمۇ ئىنسان ۋە ئاللاھنىڭ بەندىسىدۇر. ئەمەلىيەتتە، جانابى ئاللاھ ئۇلارنىڭمۇ چارىسىز ئىكەنلىكى، ئۇلارغا ھېچقاچان ئىلاھىي كۈچ-قۇدرەت بېرىلمىگەنلىكى ۋە ئۇلارنىڭمۇ تەبلىغ ۋەزىپىسىدىن سورىلىدىغانلىقىنى بىزگە ئۇقتۇرىدۇ. لېكىن پەيغەمبەرلەرنىڭ سوراققا دۇچ كېلىشى ئۇلارنىڭ ئۆز بۇرچىنى تولۇق ئادا قىلمىغانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەڭ پەزىلەتلىك بەندىلىرى ۋە ۋەزىپىسىنى ۋاياغا يەتكۈزۈپ ئادا قىلغان كىشىلەردۇر.

34. ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل، مۇسنەد، 3-جىلد، 310

35. ئەھزاب سۈرىسى 40-ئايەت

36. تىرمىزىي، مەناقىب، كەشفۇل خەفا، 2-جىلد، 132

37. بۇخارى، مەناقىب، 17؛ مۇسلىم، فەزائىل، 125

38. ئەنئام سۈرىسى 87-ئايەت

7ـ پەيغەمبەرلەرنىڭ دەرىجىسى

ئىسلام ئەقىدىسىدە بارلىق پەيغەمبەرلەر پەيغەمبەر بولۇش جەھەتتە باراۋەردۇر. ئاللاھ ھەر بىر مۇسۇلمانغا بارلىق پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتىشنى پەرز قىلدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى تەستىقلىغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئارىلىرىدا دەرىجە جەھەتتە پەرق بولۇشى مۇمكىن. بۇ تېما قۇرئاندا تۆۋەندىكىدەك بايان قىلىنغان: «ئەنە شۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن ئۈستۈن قىلدۇق؛ ئاللاھ ئۇلارنىڭ بەزىسى (يەنى مۇسا ئەلەيھىسسالام) بىلەن سۆزلەشتى ۋە بەزىسىنىڭ دەرىجىسىنى يۇقىرى كۆتۈردى.[39]»

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلەر زەنجىرىدىكى ئاخىرقى ھالقىدۇر. ئۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئەڭ شەرەپلىكى ۋە ئۇلۇغىدۇر. بۇ نوقتىنى ئىسپاتلايدىغان نۇرغۇن ئايەتلەر بار.

اِنَّ اللّٰهَ وَمَلٰٓئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يٰٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا

«ئاللاھ ھەقىقەتەن پەيغەمبەرگە رەھمەت يوللايدۇ (يەنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا رەھمەت قىلىدۇ، شانىنى ئۇلۇغ قىلىدۇ، دەرىجىسىنى ئۈستۈن قىلىدۇ)، پەرىشتىلەرمۇ ھەقىقەتەن (پەيغەمبەرگە) مەغپىرەت تىلەپ قىلىدۇ، ئى مۆمىنلەر! سىلەر پەيغەمبەرگە دۇرۇت ئېيتىڭلار ۋە ئامانلىق تىلەڭلار.[40]» پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن دەرىجە بويىچە ھەزرىتى نۇھ، ئىبراھىم، مۇسا ۋە ئىسا ئەلەيھىسسالاملارنىڭ قاتارىدا[41] يەر ئالغان ئۇلۇل ئەزم (ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەر) ئاندىن باشقا پەيغەمبەرلەر كېلىدۇ.

ئۇلۇل ـ ئەزم پەيغەمبەرلەر كىملەر؟

ئۇلار زىممىسىگە ئالغان ئېغىر ۋەزىپە ۋە مەسئۇلىيەت ئالدىدا ھېچ تەۋرەنمىگەن، دىننى ئىنسانلارغا يەتكۈزۈش خىزمىتىنى جايىدا ئورۇندىغان، بارلىق قىينىچىلىقلار ئالدىدا مۇستەھكەم تۇرغان پەيغەمبەرلەردۇر.

ئۇلۇل ـ ئەزم دېگەن ئاتالغۇ قۇرئان قوللانغان بىر ئىپادىدۇر. ئەھقاف سۈرىسىنىڭ 35ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

فَٱصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُوْلُواْ ٱلْعَزْمِ مِنَ ٱلرُّسُلِ

«(ئى مۇھەممەد!) سەن (مۇشرىكلارنىڭ سالغان جاپاسىغا) ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەر سەۋر قىلغاندەك سەۋر قىلغىن.»

قۇرئان بۇ مەسىلە ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

«ئاللاھ سىلەرگە دىندىن نۇھقا تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى، ساڭا (يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىز ۋەھيى قىلغان نەرسىنى، ئىبراھىمغا، مۇساغا ۋە ئىساغا بىز تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى بايان قىلدى. سىلەر دىننى بەرپا قىلىڭلار، دىندا تەپرىقىچىلىك قىلماڭلار، مۇشرىكلارغا سەن ئۇلارنى دەۋەت قىلغان نەرسە (يەنى تەۋھىد) ئېغىر كەلدى، ئاللاھ تەۋھىدكە خالىغان ئادەمنى تاللايدۇ، ئاللاھنىڭ (تائىتىگە) قايتىدىغان ئادەمنى تەۋھىدكە باشلايدۇ.[42]»

39. بەقەرە سۈرىسى 253ـ ئايەت
40. ئەھزاب سۈرىسى 56ـ ئايەت
41. ئەھزاب سۈرىسى 7ـ ئايەت
42. شۇرا سۈرىسى 13ـ ئايەت

8-مۆجىزىلەر ۋە يەۋقۇلئاددە ۋەقەلەر

1. مۆجىزە

لوغەتتە "كىشىلەرنى ئاجىز قالدۇرۇش، قارشى تۇرغىلى بولماسلىق، ئادەتتىن تاشقىرى، ئاجايىپ-غارايىپ" دېگەن مەنىلەردە كېلىدىغان "مۆجىزە" كەلىمىسى ئاتالغۇ جەھەتتىن ئاللاھتائالا ئۆز پەيغەمبەرلىرىنىڭ راستچىللىقىنى دەلىللەش ۋە ياردەم بېرىش ئۈچۈن ياراتقان، ئىنسانلارنىڭ ئۇنىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرىشى مۇمكىن بولمىغان پەۋقۇلئاددە ھادىسە" دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ. تەبىئەت قانۇنلىرىنىڭ كۈچى ۋە تەسىرىنى ۋاقىتلىق ياكى قىسقا ۋاقىت توختىتىدىغان مۆجىزىنىڭ ماھىيىتىنى بىلگىلى بولمايدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا، مۆجىزە دېگىنىمىز پەيغەمبەر بولغان كىشىنىڭ ئاللاھنىڭ قۇدرىتى بىلەن تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز بىر ۋەقەنى كۆرسىتىشتە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىدۇر. قۇرئان كەرىمدە مۆجىزە دېگەن سۆزنىڭ ئورنىغا ئايەت، بەييىنە (دەلىل) ۋە بۇرھان (ئىسپات، ھۆججەت) ئۇقۇملىرى قوللىنىلىدۇ.

ھەر بىر پەيغەمبەرگە بىر مۆجىزە بېرىلگەن. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: «كىشىلەر ئۇنىڭغا ئىشىنىدىغان دەرىجىدە مۆجىزە بېرىلمىگەن ھېچبىر پەيغەمبەر يوق.[43]»

ئىسلام ئالىملىرى بىر ۋەقەنىڭ مۆجىزە بولۇشى ئۈچۈن زۆرۈر بولغان شەرتلەرنى تۆۋەندىكىدەك تىزىپ چىقتى:

1) مۆجىزە ئەملىيەتتە ئاللاھنىڭ ھەرىكىتىدۇر. مۆجىزىلەر پەيغەمبەرلەر ئارقىلىق مەيدانغا كەلگەنلىكى ۋە پەيغەمبەرنىڭ راستچىللىقىنى كۆرسىتىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈنلا «پەيغەمبەر مۆجىزىسى» دەپ ئاتالغان.

2) مۆجىزە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئارزۇسى ياكى ئېھتىياجىغا ئۇيغۇن بولىدۇ.

3) مۆجىزە تەبىئەت قانۇنىيىتىنىڭ سىرتىدىكى ھادىسە.

4) مۆجىزە پەيغەمبەرلىك ئېلانى بىلەن بىللە كېلىدۇ. ئادەتتە مۆجىزىلەر پەيغەمبەرلىكتىن بەك بۇرۇن ياكى خېلى ئۇزۇن ۋاقىتتىن كېيىن مەيدانغا كەلمەيدۇ.

5) مۆجىزىلەر پەيغەمبەرلەردە مەيدانغا كېلىدۇ. پەيغەمبەر بولمىغان بىرىنىڭ كۆرسەتكەن پەۋقۇلئاددە ھادىسىسى مۆجىزە دېيىلمەيدۇ.

ئەگەر مۆجىزىگە ئوخشايدىغان ھادىسە ئاللاھقا ئىشەنمەيدىغان خۇراپىي ئەقىدىدە ياشايدىغان ياكى ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىدىغان كىشىدىن يۈز بەرگەن بولسا، بۇ ئىستىدراج دەپ ئاتىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، ھىندىستانلىق پېقىرلارنىڭ ئۇزۇن مۇددەت ئاچ تۇرۇشى، ئوتتا مېڭىشى ۋە سۇدا ئۇزاق مۇددەت چۆكۈپ كەتمەي تۇرۇشى قاتارلىق ئەھۋاللارمۇ ئىستىدراج دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىستىدراج كۆرسەتكەن كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئۇلارغا ئاتا قىلغان مال-مۈلۈك، مۇۋەپپەقىيەت ۋە ساغلاملىق نېمەتلىرىدىن پايدىلىنىپ ئىسيانىنى تېخىمۇ كۈچەيتىدۇ ۋە ئاخىرىدا ھالاك بولىدۇ. ئاللاھ كاپىرلار ۋە ئىسيانچىلارغا ساغلاملىق، قابىلىيەت، مۇۋەپپەقىيەت، ئۇزۇن ۋە مەرتىۋە قاتارلىق نېمەتلەرنى بەرگەن بولسىمۇ، ئۇلار ئۇنۇلۇكسىز ئىسيان ۋە پىتنە-پاساتلارنى داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇلارنى قىلىش جەريانىدا، ئۇلار ئۆزلىرىگە ئىلاھىي ئايەتلەرنىڭ كەلمەسلىكىنى يەنى ئۇنىڭ كېچىكىشىنى ئۆزلىرى ئۈچۈن ياخشى دەپ قارايدۇ. ئۇلار شەيتاننىڭ يولىدا مېڭىپ گۇناھلىرىنى داۋاملىق كۆپەيتىدۇ ۋە ئاخىرىدا ھالاك بولۇشتىن قۇتۇلالمايدۇ. ئەملىيەتتە، ئۇلار ئۆز قىلمىشلىرى تۈپەيلىدىن ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ۋە ھالاك قىلىشىغا قەدەممۇ-قەدەم يېقىنلىشۋاتقان بولىدۇ. بارا-بارا غۇلاپ چۈشۈش مەنىسىدىكى بۇ ھالەت «ئىستىدراج» دېيىلىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ: «بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى تۈيدۇرماستىن، ئاستا-ئاستا ھالاكەتكە يېقىنلاشتۇرىمىز.[44]»

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «بىر بەندە گۇناھكار بولسىمۇ، ئۇنىڭغا بۇ دۇنيادا ياخشى كۆرگەن نەرسىلەرنى

43. بۇخارىي، فەزائىلۇل قۇرئان، 1؛ مۇسلىم، ئىمان، 239

44. ئەئراف سۈرىسى 182-ئايەت

بەرگەنلىكىنى كۆرسىگىز شۇنى بىلىڭكى، بۇ ئىستىدراجتۇر» دېدى ۋە ئارقىسىدىن تۆۋەندىكى ئايەتنى ئوقۇدى: «ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسىھەتنى ئۇنتۇغان چاغدا، ئۇلارغا (سىناش ئۈچۈن) پاراۋانلىقنىڭ ھەممە ئىشىكلىرىنى ئېچىۋەتتۇق، ئۇلار تاكى ئۆزلىرىگە بېرىلگەن نېمەتلەردىن (كۆڑەكلەپ) خۇشال - خۇرام تۇرغاندا (ئۇلارنى ئۇشتۇمتۇت جازالىدۇق)، ئۇلار ھەسرەتتە قالدى.[45]» مۇسا ئەلەيھىسسالام مىسىردىن ئايرىلغاندا، پىرئەۋن بىلەن مۇئمىنلەر ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن بۇ ۋەقە مۆجىزە ۋە ئىستىدراجنىڭ ياخشى مىسالىدۇر.

پىرئەۋن ۋە ئەسكەرلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ ئارقىسىدىن قوغلاۋاتقاندا، مۇسا ئەلەيھىسسالام دۇئا قىلدى. مۆجىزە سۈپىتىدە قىزىل دېڭىز ئۇلارنىڭ ئالدىدا يېرىلىپ يوللار ئېچىلغاندا، پىرئەۋن ئەسكەرلىرىگە بۇرۇلۇپ: «دېڭىزغا قاراڭلار، مەندىن ئىلگىرى ماڭغان قوللىرىمغا يېتىشۋېلىشىم ئۈچۈن، دېڭىز مېنىڭ ھەيۋىتىمدىن قورقۇپ قانداق يېرىلىپ يول ئېچىپ بەردى؟ ئۇلارنىڭ ھەممىسنى ئۆلتۈرىمەن! تېزدىن دېڭىزغا كىرىڭلار!» دېدى. پىرئەۋن دېڭىزنىڭ ئىككىگە يېرىلىشىنى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىسى ئەمەس، بەلكى ئۆزىنىڭ مۆجىزىسى دەپ قارىغان بولۇپ، بۇ ئەھمەلىيەتتە ئىستىدراج ئىدى.

پىرئەۋن قۇشۇنى بىلەن مۇسا ۋە قەۋمىنى قوغلاپ دېڭىزدا ئېچىلغان يولغا كىردى؛ ئەمما كىرگەن ھامان ئىلاھىي غەزەپكە ئۇچراپ، سۇدا غەرق بولدى.

مۆجىزىلەرگە ئوخشىمايدىغان، ئادەتتىن تاشقىرى ئەھۋاللار ۋە كارامەتلەرمۇ بار. بۇلار ئادەتتىن تاشقىرى بىر قىسىم پەۋقۇلئاددە ۋەقەلەر ياكى ئەھۋاللار بولۇشى مۇمكىن. ئادەتتىن تاشقىرى ۋەقەلەر دۇنيانىڭ تەبىئىي قانۇنىيىتىگە خىلاپ ھالدا يۈز بېرىدۇ. گەرچە بۇنداق ۋەقەلەر ئاجايىپ-غارايىپلىق جەھەتتە مۆجىزىلەرگە ئوخشاپ قالسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئارىسىدا چوڭ پەرق بار. مۆجىزە پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان پەيغەمبەردە يۈز بېرىدۇ. مۆجىزىدىن باشقا ئادەتتىن تاشقىرى ۋەقەلەر پەيغەمبەر بولمىغان كىشىلەردىمۇ كۆرۈلىدۇ. مۆجىزىلەرنىڭ ئاساسىي نىشانى كاپىرلارنى دوئېلغا چاقىرىش، كارامەتلەر ئۇنداق ئەمەس. ئۇنىڭدىن باشقا، مۆجىزە پەيغەمبەرلەرگە خاس ئەھۋال بولۇپ، ئۇنى تەقلىد قىلغىلى بولمايدۇ، ئەمما كارامەت مۇئمىنلەردە يۈز بېرىدۇ.

ئاللاھنىڭ ھەدىيەسى سۈپىتىدە بېرىلىدىغان كارامەت كامىل ئىمان، بىلىم ۋە تەقۋانىڭ نەتىجىسى بولۇپ، ئاللاھ دوستلىرى ۋە بۈيۈك ئالىملارغا كۆرۈلىدىغان، ئۇنى تەبىئەت قانۇنىيىتى بىلەن چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان، فىزىكىلىق قانۇنىيەتتىن ھالقىغان پەۋقۇلئاددە ۋەقەلەردۇر.

كارامەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىسپاتلايدىغان ئايەتلەردىن بەزىلىرى تۆۋەندىكىچە:

سۈلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەزىرى ئاسىف ئۇنىڭغا بىلقىسنىڭ تەختى ھەققىدە: «ئۇنى مەن ساڭا كۆزۈڭنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئېلىپ كېلىمەن[46]» دېدى ۋە تەختنى دەرھال ئالدىغا كەلتۈردى.

زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام ئىبادەتگاھىدا ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولغان ھەزرىتى مەريەمنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ۋە ئېھتىياجىنى قامداشقا مەسئۇل ئىدى. لېكىن ئۇ ئىبادەتگاھىغا ھەر قېتىم كىرگەندە، ھەزرىتى مەريەمنىڭ يېنىدا، بۇ پەسلدە پىشمايدىغان مېۋىلەر ۋە ھەر تۈرلۈك رىزىقلارنى كۆردى. زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام بۇنىڭ ھېكمىتىنى بىلىش ئۈچۈن ھەزرىتى مەريەمدىن: «ئى مەريەم! بۇ رىزىقلار ساڭا قەيەردىن كەلدى؟» دەپ سورىدى. ھەزرىتى مەريەم: «ئۇلار ئاللاھ تەرەپتىن كەلدى[47]» دەپ جاۋاب بەردى. يەنە ئال ئىمران سۈرىسىنىڭ 24- ۋە 25-ئايەتلىرىدىكى ھەزرىتى مەريەمنىڭ بۇاستە ئاللاھ تەرىپىدىن رىزىقلاندۇرۇلغانلىقىغا دائىر خەۋەرلەر كارامەتنىڭ مىسالىدۇر.

9-پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرى

بەندىلىرىنى توغرا يولغا يېتەكلەش ئۈچۈن، ئاللاھتائالا ئۇلارغا ئەقىل-پاراسەت، ۋىجدان ۋە ئىرادە

45. ئەنئام سۈرىسى 44-ئايەت؛ ئەھمەد ئىبنى ھەنبەل، IV، 145
46. نەمل سۈرىسى 40-ئايەت
47. ئال ئىمران سۈرىسى 37-ئايەت

قاتارلىق سۈپەتلەرنى ئاتا قىلىپلا قالماستىن، يەنە ئۇلارغا سالىھ كىشىلەرنى يېتەكچى قىلىپ تەيىنلىدى. سالىھ كىشىلەردىن ۋەھيى بىلەن كۆچلەندۈرۈلگەنلەر پەيغەمبەرلەردۇر.

رەسۇللاھ مۇنداق دەيدۇ:

«ھەقىقەتەن ئەۋەتىلگەن ھەر پەيغەمبەرگە ئىنسانلارنى توغرا يولغا باشلىشىغا ۋەسىلە بولىدىغان مۆجىزە ئاتا قىلىندى. ماڭا بېرىلگىنى بولسا ئاللاھ ماڭا نازىل قىلغان، سۆز تۇرىدىن بولغان قۇرئان كەرىمدۇر. بۇ سەۋەبتىن قىيامەت كۈنى ئۈممىتىمنىڭ باشقا ئۈممەتلەرگە قارىغاندا كۆپ بولۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن.[48]»

زاماننىڭ ئۆتىشىگە ئەگىشىپ ئىنسانلار تەرىپىدىن بۇزۇلغان ئىلاھىي ۋەھيىنى ئىجتىمائىي تەرەققىياتقا ئۇيغۇن بەزى بەلگىلىمىلەرنى قوشۇپ قايتا جاكارلاش ئۈچۈن ئاللاھتالا پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتىپ تۇردى. بۇ ئەھۋال تۇنجى پەيغەمبەر ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن تارتىپ ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىچە داۋاملاشتى.

ئاللاھتائالا پەيغەمبەر ئەۋەتكەندە ئىنسانلار ئۇنىڭغا: «ئەگەر سەن ئۆزۈڭنى پەيغەمبەر دەيدىغان بولساڭ، ئۇنداقتا بىزگە ئادەتتىن تاشقىرى، پەۋقۇلئاددە بىر ھادىسە (مۆجىزە) كۆرسەت» دەيتتى. كەلگەن پەيغەمبەر ئۆز دەۋرىدە، ئەڭ ئالقىشقا ئېرىشكەن ساھەدە ئىنسانلارنىڭ ئىقتىدارىدىن ھالقىغان ئادەتتىن تاشقىرى بىر ھادىسە كۆرسىتىپ بېرەتتى. قەلبى غەپلەتكە چۆكۈپ كەتمىگەنلەر: «شۇنداق، سەن بىر پەيغەمبەرسەن!»، دەپ ئىمان ئېيتاتتى. ئەمما قەلبى نەپسانىي ئارزۇ ۋە گۇناھلار بىلەن پۈتۈنلەي قارىداپ كەتكەنلەر ئۇنى سېھىرگەر دەپ ئەيىبلەيتتى ۋە دۈشمەنلىك يولىغا ماڭاتتى. بۇ نوقتىدىن ئېيتقاندا، ھەر بىر پەيغەمبەر ئۆز دەۋرىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن نۇرغۇن مۆجىزىلەرنى كۆرسەتكەنلىكى تارىخىي بىر ھەقىقەتتۇر.

مەسىلەن، ھەزرىتى ئىسانىڭ دەۋرىدە، ئەڭ راۋاج تاپقان ئىلىم مېدىتسىنا ئىدى. بىمارلارنى ساقايتقان دوختۇرلار ناھايىتى قەدىرلىنىپ ھۆرمەتلىنەتتى. شۇڭلاشقا، ھەزرىتى ئىساغا دوختۇرلار قىلالمايدىغان ئەمالارنى ساقايتىش، ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈش دېگەندەك مۆجىزىلەر بېرىلگەن. شۇنداقلا ئىسا ئەلەيھىسسالام دادىسىز تۇغۇلغان ۋە بۆشۈكتىكى ۋاقتىدىلا كىشىلەرگە گەپ قىلغان: «بوۋاق ئېيتتى: «مەن ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ بەندىسىمەن، ماڭا كىتابنى بەردى (يەنى ئىنجىلنى بېرىدۇ) ۋە مېنى پەيغەمبەر قىلدى (يەنى قىلىدۇ).[49]»

مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە سېھىرگەرلىك ناھايىتى تەرەققىي قىلغاچقا، ئۇنىڭغا سېھىرگەرلەرنى جىمقتۇرىدىغان ۋە مەغلۇپ قىلىدىغان مۆجىزە بېرىلگەن.

سالىھ ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە نۇرغۇن ئېھتىياجلارنى قامدايدىغان، قىممەتلىك ۋە كۆكۈلگە ياقىدىغان ھايۋان تۆگە بولغاچقا، خەلقى توختىماي ئۇنىڭدىن قورام تاشتىن تۆگە چىقىرىپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. سالىھ ئەلەيھىسسالام بۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھقا دۇئا قىلدى ۋە مۆجىزە رويابقا چىقتى. بىز سالىھقا شۇنداق دېدۇق: «بىز ھەقىقەتەن سىناش ئۈچۈن ئۇلارغا چىشى تۆگىنى ئەۋەتىمىز، (ئى سالىھ) ئۇلارنى (ئۇلارنىڭ نېمە قىلارىنى) كۈتكىن، (ئۇلارنىڭ ئەزىيەتلىرىگە) سەۋر قىلغىن.[50]»

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام دەۋرىدە نەمرۇد زالىملىقى بىلەن مەشھۇر ئىدى. ئۇنىڭ زۇلمىدىن ھېچكىم قېچىپ قۇتۇلالمايتتى. ئاخىرىدا نەمرۇد ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنى ئوتقا تاشلاپ، ئۇنى كۆيدۈرمەكچى بولدى. ئۇ كاپىرلار تەرىپىدىن تەييارلانغان غايەت زور ئوتقا تاشلانغاندا، ئوت ئۇنىڭغا زەررىچىلىكمۇ زىيان سالمىدى.

48. بۇخارى، ئەنبىيا، 1؛ مۇسلىم، ئىمان، 279

49. مەريەم سۈرىسى 30-ئايەت

50. قەمەر سۈرىسى 27-ئايەت

ھەتتا ئۇ ئەتىرگۈل باغچىسىغا ئايلاندى. بۇ مۆجىزە قۇرئاندا مۇنداق تەسۋىرلەنگەن: «(بىز ئوتقا): «ئى ئوت! ئىبراھىمغا سالقىن ۋە ئامانلىق (بەخش ئېتىدىغان) بولۇپ بەرگىن،» دېدۇق.[51]»

10ـ پەيغەمبەرلەر تەبلىغ قىلغان دىنلاردا ئوخشاش بولغان ئاساسلار

تۇنجى پەيغەمبەر ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن ئاخىرقى پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغىچە بولغان بارلىق پەيغەمبەرلەر ئۈممىتىنى ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىگە، پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا، پەيغەمبەرلىرىگە، ئاخىرەتكە، قازا ۋە قەدەرگە ئىمان ئېيتىشقا چاقىردى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئورتاق نىشانى ساغلام بىر ئېتىقادقا ئىگە بولۇش، ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىسى بولۇش ۋە گۈزەل ئەخلاققا ئىگە بولۇش. بولۇپمۇ، ئاللاھ ئىبادەت قىلىنىدىغان بىردىنبىر ئىلاھ ۋە ئىنسانلار سېغىنىدىغان بىردىنبىر تايانچ ئىكەنلىگىنى بىلدۈرىدىغان تەۋھىد ئەقىدىسى بولسا، پەيغەمبەرلەر ئەزەلدىن چىڭ تۇرۇپ كەلگەن پىرىنسىپتۇر. لېكىن تارىختىن بۇيان، تەۋھىد ئەقىدىسىدىن پات-پات چەتنەشلەر بولدى، ئىنسانلارنىڭ ئارىلىششىدىن كېلىپ چىققان بۇزۇلۇش ۋە ئۆزگىرىشلەر يەنە پەيغەمبەرلەر تەرىپىدىن قايتا تۈزىتىلىپ تەۋھىد ئەقىدىسى ساقلاپ قېلىندى.

پەيغەمبەرلەر ئىبادەتلەردە ۋە ئەخلاقىي پىرىنسىپلىرىدا ئوخشاش ئىلاھىي بەلگىلىمىلەرنى ئېلىپ كەلدى. لېكىن تەپسىلاتتا ۋە بەزى ئەمەلىي ئىشلاردا پەرقلەر بار. پەيغەمبەرلەرنىڭ بايان قىلغانلىرى ئىچىدە ئۆزگەرمەس پىرىنسىپلار ئېتىقادىي پىرىنسىپلار بولۇپ، ئۇلار زامان، ماكان، شەخس ياكى جەمئىيەتلەرگە قارىتا ئۆزگەرمەيدۇ. شۇنداقلا ئۇلارنىڭ بەزىسىگە ئىشىنىپ، بەزىسىگە ئىشەنمەيمىز دېيىش ئەسلا توغرا ئەمەس. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «پۈتۈن پەيغەمبەرلەر بىر ئاننىڭ بالىلىرىغا ئوخشايدۇ، ۋەزىپىلىرى ئوخشاش، لېكىن ئۇلارنىڭ يولىغا ئەگىشىدىغانلار ئوخشىمايدۇ.[52]» دېگەن.

11ـ قۇرئاندا ئىسمى تىلغا ئېلىنغان پەيغەمبەرلەر

قۇرئاندا پەيغەمبەرلەرنىڭ سانى ھەققىدە مەلۇمات بېرىلمىگەن. ئەھلى سۈننەت ئالىملىرى قۇرئاندىكى «سەندىن ئىلگىرى بىز ھەقىقەتەن نۇرغۇن پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن ساڭا بايان قىلىپ بەرگەنلىرىمىزمۇ، بايان قىلىپ بەرمىگەنلىرىمىزمۇ بار[53]» دېگەن ئايەتكە ئاساسەن «ھەزرىتى ئادەمدىن ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا قەدەر ئەۋەتىلگەن بارلىق پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتتىم ۋە ئۇلارنىڭ ھەممىسىنىڭ راست ۋە ھەق ئىكەنلىكىنى قوبۇل قىلدىم» دېيىشنىڭ تېخنىمۇ مۇۋاپىق بولىدىغانلىقىنى بايان قىلغان.

قۇرئاندا ئىسمى تىلغا ئېلىنغان 25 پەيغەمبەر تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: ئادەم، ئىدرىس، نۇھ، ھۇد، سالىھ، لۇت، ئىبراھىم، ئىسمائىل، ئىسھاق، يەئقۇب، يۈسۈف، شۇئەيب، ھارۇن، مۇسا، داۋۇد، سۇلايمان، ئەييۇب، زۇلكىفل، يۇنۇس، ئىلياس، زەكەرىيا، يەھيا، ئىسا ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام. بۇلاردىن باشقا قۇرئاندا يەنە ئۇچ سالىھ كىشى تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ پەيغەمبەر ياكى پەيغەمبەر ئەمەسلىكى ھەققىدە ئۆلىمالار تالاش-تارتىش قىلغان. بۇلار ھەزرىتى ئۇزەير، ھەزرىتى لوقمان ۋە ھەزرىتى زۇلقەرنەيندۇر.

12ـ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاخىرقى پەيغەمبەر بولۇشى ۋە ئالاھىدىلىگى

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاخىرقى پەيغەمبەردۇر. ئۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز پەيغەمبەر كەلمەيدۇ. قۇرئان كەرىم بىزگە ئىلاھىي ئۇچۇر زەنجىرىنىڭ، پەيغەمبەرلىك ۋە ۋەھيىنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشقانلىقى ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسى ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئۇقتۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

51. ئەنبىيا سۈرىسى 76-ئايەت
52. بۇخارى، ئەنبىيا، 48
53. غافىر سۈرىسى 87-ئايەت

مَّا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَآ أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ وَلَٰكِن رَّسُولَ ٱللَّهِ وَخَاتَمَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ

«مۇھەممەد ئاراڭلاردىكى ئەرلەردىن ھېچبىرىنىڭ ئاتىسى ئەمەس، لېكىن (ئۇ) ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ۋە پەيغەمبەرلەرنىڭ ئاخىرقىسىدۇر (ئاللاھ ئۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەرلىكنى ئاخىرلاشتۇرغان، ئۇنىڭدىن كېيىن ھېچقانداق پەيغەمبەر كەلمەيدۇ.[54]»

ئۆتمۈشته ۋە بۈگۈنمۇ بەزى ساختىپەزلەر ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۆزلىرىنى پەيغەمبەر دەپ داۋا قىلدى. بۇلار دىنىي يوقىتىش ۋە دىندىن ئازدۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ھەربىكەتلەر بولۇپ، يۇقىرىدىكى ئايەتنىڭ ھۆكمىگە ۋە ئىسلامدىكى «ھەزرىتى مۇھەممەد ئاخىرقى پەيغەمبەر» دېگەن تۇپ ئەقىدىگە زىتتۇر.

ئىنسانىيەت ئاشۇ ئاخىرقى پەيغەمبەر ئېلىپ كەلگەن كىتاب ۋە دىن بىلەن پىشىپ يېتىلدى، شۇڭا ئىنسانىيەتنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن يېڭى پەيغەمبەرلەر ۋە ۋەھيلەرگە ئېھتىياجى يوق. جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە ئەخلاقىي جەھەتتىن يۈكسىلىشى ئۈچۈن قىلىدىغان ئىش پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېلىپ كەلگەن كىتابتىن ھىدايەت ئىزدەش، قۇرئان ۋە سۈننەتنى مەھكەم تۇتۇش ۋە شۇنىڭغا ئۇيغۇن ياشاشتۇر.

ئاخىرقى پەيغەمبەر، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ باشقا پەيغەمبەرلەر ئارىسىدىكى پەرقلىق ئالاھىدىلىگىنى تۆۋەندىكىدەك تىزىپ چىقالايمىز:

1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەخلۇقاتلارنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى، ئەڭ ياخشىسى ۋە ئاللاھنىڭ ئەڭ سۆيۈملۈك بەندىسىدۇر. بىر ئايەتته «(ئى مۇھەممەد ئۈممىتى!) سىلەر ئىنسانلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۈممەتسىلەر[55]...» دېگەن. بىر ئۈممەتنىڭ ئەڭ ياخشى ئۈممەت بولۇشى، ئۇ ئۈممەت ئەگەشكەن پەيغەمبەرنىڭمۇ ئەڭ ئالىي زات بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ.

2) ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكى پەقەت ئۆز دەۋرىدىكى كىشىلەرگىلا خاس ئەمەس، بەلكى قىيامەت كۈنىگە قەدەر پۈتكۈل ئىنسانىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، يەنى ئۇ ئالەمشۇمۇلدۇر. ئۇ بىر ئايەتته مۇنداق بايان قىلىنغان:

وَمَآ أَرْسَلْنَٰكَ إِلَّا كَآفَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا

«سېنى بىز پەقەت پۈتۈن ئىنسانلار ئۈچۈن (مۆمىنلەرگە جەننەت بىلەن) خۇشخەۋەر بەرگۈچى ۋە (كاپىرلارنى ئازاب بىلەن) ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ئەۋەتتۇق[56].»

3) پەيغەمبىرىمىزنىڭ پەيغەمبەرلىكى قىيامەتكىچە داۋاملىشىدۇ. ھالبۇكى، ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ پەيغەمبەرلىكى مەلۇم زامانغا خاس ئىدى.

4) پەيغەمبىرىمىز ئاخىرقى ئەلچى، ئاخىرقى پەيغەمبەردۇر. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىنسانلارغا ھېچقانداق پەيغەمبەر كەلمەيدۇ.

5) ئۇ ئاخىرقى پەيغەمبەر بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ ئېلىپ كەلگەن دىنىنىڭمۇ ئاخىرقى ۋە ئەڭ مۇكەممەل دىن بولۇشى تەبىئىي. ئىسلام دىنى ئىلگىرىكى دىنلارنىڭ ھۆكۈملىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ. ئىسلام دىنى قىيامەتكىچە ئەڭ ئاخىرقى ۋە ئەڭ مۇكەممەل دىن سۈپىتىدە داۋام قىلىدۇ. بىر ئايەتته مۇنداق دېيىلگەن: «بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە بەرگەن نېمەتنىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم.[57]»

ئۇ ئېلىپ كەلگەن دىنىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ۋە ئەڭ مۇكەممەل بولۇشى، پەيغەمبەرلىكىنىڭ ئالەمشۇمۇللىقى، ئۈممەتنىنىڭ تاللىنىشى، دەۋىتىنىڭ قىيامەتكىچە داۋاملىشىشى قاتارلىقلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى باشقا پەيغەمبەرلەردىن ئۈستۈن قىلغان.

54. ئەھزاب سۈرىسى 40-ئايەت
55. ئال ئىمران سۈرىسى 110-ئايەت
56. سەبەئ سۈرىسى 28-ئايەت
57. مائىدە سۈرىسى 3-ئايەت

13-مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنىڭ ئىسپاتى

بىر پەيغەمبەرنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلاش پەقەت شەك-شۈبھىسىز قەتئىي دەلىللەر بىلەنلا مۇمكىن. قەتئىي دەلىل دېگىنىمىز ئۇنىڭ كۆرسەتكەن مۆجىزىسى سەزگۈ ئەزالار ئارقىلىق ئىدراك قىلىنىشى ياكى قەتئىي مەلۇماتنى ئىپادىلەيدىغان مۇتەۋاتىر خەۋەر بولۇشى كېرەك. كۇنىمىزدە بۇ دەلىللەر پەقەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇچۇن كۇچكە ئىگە. چۇنكى ئىلگىرىكى پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرىنى ئۆز دەۋرىدە ياشىغان قەۋملەر كۆرگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نۇرغۇن مۆجىزىلىرى، بولۇپمۇ قۇرئان مۆجىزىسى مۇتەۋاتىر يول بىلەن بىزگە يېتىپ كەلگەن. ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىكى بىزگە قەتئىي دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلانغانلىقتىن، ھەقىقەتەن بىز ئۇنى ئىللاھنىڭ ئەلچىسى دەپ قوبۇل قىلىمىز.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام پەقەت ئەرەب جامائىتى ۋە ھىجاز رايونىغىلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە ئەۋەتىلگەن. ئۇ ئېلىپ كەلگەن دىننىڭ ھۆكۈملىرى ئومۇمىيۈزلۈكتۇر. بۇ ھەقتە بىر ئايەتتە مۇنداق دېيىلگەن: «سېنى بىز پەقەت پۈتۈن ئىنسانلار ئۇچۇن (مۇسۇلمانلارگە جەننەت بىلەن) خۇشخەۋەر بەرگۈچى ۋە (كاپىرلارنى ئازاب بىلەن) ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ئەۋەتتۇق.[58]»

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى نەقلىي دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلانغاندەك ئەقلىي دەلىللەر بىلەنمۇ ئىسپاتلانغان.

ئەگەر ئۇنىڭ گۇزەل ئەخلاقى ۋە ئۇلگىلىك ئىش-ھەرىكىتى توغرىسىدا دېيىلگەنلەر باھالانسا، بۇنداق گۇزەل خىسلەتلەرنىڭ ئۇنىڭدىن ئىلگىرى ياكى كېيىن ھېچكىمدە مۇجەسسەم بولمىغانلىقىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ. ئۇ، بۇ سۈپەتلەرنى ھاياتى بويىچە ساقلاپ كەلگەن، ھەتتا ئۇنىڭغا قارشى تۇرغانلارمۇ ئۇنىڭدا تەنقىدلەيدىغان نەرسە تاپالمىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنىڭ ئىشەنچىسىگە شۇ دەرىجىدە ئېرىشكەنكى، ھەتتا ئۇنىڭ رەھىمسىز دۇشمنى ئەبۇ جەھىلمۇ بىر كۇنى ئۇنىڭغا:

«ئى مۇھەممەد! مەن سېنى يالغانچى دېمەيمەن. ئەمما سەن ئېلىپ كەلگەن بۇ دەۋەتنى خالىمايمەن» دېگەن.

مانا بۇ ئۇنىڭ پەيغەمبەرلىك دەۋاسىنى كۇچلەندۇرىدىغان ئەقلىي دەلىللەردۇر. يەنە بىر تەرەپتىن بەزى غەيرى مۇسلىم ئالىملارنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەڭداشسىز پەزىلىتىنى ئېتىراپ قىلىشى، ئۇنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى بىر شەخسىيەت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان دەلىللىرىدىن بىرى. بىز بۇنىڭغا پەيلاسوپ لا فەيت (Lafayette)نى مىسال كەلتۈرىمىز. 1789-يىلدىكى بۇيۇك فرانسىيە ئىنقىلابىنىڭ ئىدىيە ئاساسىنى قۇرغۇچىلارنىڭ بىرى بولغان بۇ پەيلاسوپ، مەشھۇر «كىشىلىك ھوقۇق خىتابنامىسى»نى ئېلان قىلىشتىن ئىلگىرى، پۈتكۈل قانۇن سىستېمىلىرىنى تەتقىق قىلغان. ئاخىرىدا ئىسلام قانۇنىنىڭ ئەۋزەللىكىنى كۆرۈپ، ھەيرانلىق ئىچىدە شۇنداق توۋلاپ كەتكەن:

«ئى مۇھەممەد! سەن ئادالەتنىڭ شۇنداق يۇقىرى پەللىسىگە يەتتىڭكى، ھېچكىم بۇگۈنگىچە ئۇ سەۋىيەدىن ئېشىپ كېتەلمىدى، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ مۇمكىن بولمايدۇ.[59]»

14-مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىلىرى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئىلگىرى كەلگەن پەيغەمبەرلەرنىڭ مۆجىزىلىرى ئۆز دەۋرىگە مەنسۇپتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكى قىيامەت كۇنىگىچە پۈتۈن زامان ۋە ماكانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئىلگىرىكى بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ سالاھىيىتى، كۇچى ۋە مۆجىزىلىرىگە ئىگە، شۇنداقلا، ئۇ بۇلارنىڭ ھەممىسىدىن ھالقىغان. چۇنكى ئۇنىڭ مۆجىزىلىرىنى قىيامەت كۇنىگىچە كېلىدىغان بارلىق كىشىلەر كۆرۈشى كېرەك.

58. سەبەئ سۈرىسى 28-ئايەت

59. قارالڭ، كامىل مىراس، تەجرىدى سەرىە تەرجىمىسى، ئەنقەرە 1972، IX، 289

1) قۇرئان كەرىم مۆجىزىسى

قۇرئان كەرىم ھەر دەۋرىدىكى ئەقىل ئىگىلىرىگە خىتاب قىلىدىغان، ئەقىللەرنى لال قىلىدىغان(كىشىلەر ئۇنىڭغا قارشى چىقىشتىن ئاجىز كېلىدىغان) بۇيۇك ۋە مەڭگۈلۈك مۆجىزىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە مۇنداق دېگەن: «ئۆز زامانىسىدا كىشىلەر ئىشىنىدىغان مۆجىزە بېرىلمىگەن ھېچبىر پەيغەمبەر يوق. ماڭا بېرىلگەن مۆجىزە بولسا ئاللاھ ماڭا نازىل قىلغان ۋەھيىدۇر.[60]»

قۇرئان كەرىمنىڭ سۆزى ھەم مەنىسى مۆجىزىدۇر. ئۇ ئەرەب ئەدەبىياتى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققان مەزگىلدە نازىل بولغان بولۇپ، ئەرەبلەرگە: "نوچى بولساڭلار، قېنى ئۇنىڭ ئوخشىشىنى مەيدانغا كەلتۈرۈڭلار" دەپ دوئېل ئېلان قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار قۇرئان كەرىمنىڭ ئۇسلۇبى، ھەيران قالدۇرغۇچى نەزمى، پاساھەت ۋە بالاغىتى ئالدىدا ئاجىز كەلدى.[61]

شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا زامان ئاخىرىغىچە داۋاملىشىدىغان ئەڭ چوڭ مۆجىزە قۇرئان كەرىم بېرىلگەن.

قۇرئان مۆجىزىسىنىڭ ئەھمىيىتى ئايەتلەردە مۇنداق بايان قىلىنغان:

«ئۇلار: نېمىشقا ئۇنىڭغا پەرۋەردىگارىدىن مۆجىزىلەر نازىل قىلىنمايدۇ؟» دېدى. ئېيتقىنكى، (مۆجىزىلەر ھەققەتەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر (مېنىڭ قولۇمدا ئەمەستۇر)، مەن پەقەت ئاشكارا ئاگاھلاندۇرغۇچىمەن، بىزنىڭ ساڭا، ئۇلارغا تىلاۋەت قىلىنىپ تۇرىدىغان كىتابنى نازىل قىلغانلىقىمىز ئۇلارغا (مۆجىزە بولۇشقا) كۇپايە قىلمىدىمۇ؟ بۇ كىتابتا ئىمان ئېيتقان قەۋم ئۈچۈن شەك - شۈبھىسىز رەھمەت ۋە ۋەز - نەسىھەت بار.[62]»

تۇنجى قېتىم ئىلاھىي سۆزلەرگە (ۋەھيىگە) دۇچ كەلگەن ئەرەبلەر ۋەھىمە ۋە ھەيرانلىق ئىچىدە پەيغەمبەردىن دەلىل سورىغاندا، بۇ ئايەتلەر نازىل بولغان. جانابى ئاللاھ ئەڭ چوڭ دەلىل ۋە مۆجىزىنىڭ قۇرئان كەرىم ئىكەنلىكىنى جاكارلىدى. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا شېئىر ۋە خىتابەت ناھايىتى يۇقىرى سەۋىيەدە بولۇپ، بالاغەت، پاساھەت، مۇنازىرە ۋە ئەدەبىيات قاتارلىقلار ئىنتايىن راۋاجلانغانىدى. ئەڭ ھەۋەس قىلىنىدىغان ۋە قەدىرلىنىدىغان كىشىلەر بۇ ساھەدە شۆھرەت قازانغانلار ئىدى. بۇ سەۋەبتىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئۇنىڭ باشقا بارلىق مۆجىزىلىرىدىن سىرت ۋە ئۇلاردىن تېخىمۇ ئۇستۈن ئورۇندا تۇرىدىغان، قىيامەتكىچە ئىنسانلار ئوخشىشىنى كەلتۈرۈشتىن ئاجىز كېلىدىغان قۇرئان كەرىم مۆجىزىسى بېرىلگەن. قەلبلەرنى مەشئەلگە ئوخشاش نۇرلاندۇرغان، ئەقىلنى چارىسىز قالدۇرغان قۇرئان كەرىمنىڭ سۆزلىرى، ئەدەبىيات چۈشىنىدىغان كىشىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئىتائەت قىلدۇرىدىغان ئەڭ ئۈنۈملۈك مۆجىزە ئىدى. ھەزرىتى ئۆمەر ئاللاھنىڭ ئەلچىسىنى ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن يولغا چىققاندا، تۇيۇقسىز ئاڭلىغان بىر نەچچە ئايەت سەۋەبلىك كۇپرى قاراڭغۇلۇقىدىن ھىدايەت نۇرىغا يەتكەنلىكى بۇنىڭ ياخشى بىر مىسالىدۇر.

قۇرئان كەرىم ئىككى ئالەمگە (دۇنيا ۋە ئاخىرەتكە) مۇناسىۋەتلىك ئەڭ توغرا ھەقىقەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، شۇنداقلا ئۇ ئەسرلەر بويى ئىنسانىيەتكە نۇر چېچىپ كەلمەكتە. ئىلىم-پەن كېيىنكى ئەسرلەردە قولغا كەلتۈرگەن ھەقىقەتلىرىنى قۇرئان بىزگە نەچچە ئەسىر بۇرۇن خەۋەر قىلغان، ھەتتا ھېچقانداق بايقاش ياكى ئىلمىي تەرەققىيات ئۇ ئاشكارىلىغان پاكىتلارغا زىت كەلمەستىن، بەلكى ئۇنى دەللىلىمەكتە.

2) ئىسرا ۋە مېراج مۆجىزىسى

بىر كېچىسى ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەسجىدى ھەرەمدىن مەسجىدى ئەقسادا ئېلىپ بېرىلىشى ئىسرا، ئۇ يەردىن ئىنسانىيەتنىڭ ئەقلى يەتمەيدىغان شەكىلدە ئاسمانىنى سەير قىلدۇرۇلۇشى مېراج ھادىسىسىدۇر.[63] بۇ يەردە، ئۇ پەرۋەردىگارىدىن بۇۋاستە ۋەھيى ئالغان ۋە نامازمۇشۇ ۋاقىتتا پەرز قىلىنغان.

60. بۇخارىي، ئىئتىسام: 1

61. قارالڭ، بەقەرە سۈرىسى 23 - 24؛ ھۇد سۈرىسى 13؛ ئىسرا سۈرىسى 88؛ تۇر سۈرىسى 33-34-ئايەتلەر

62. ئەنكەبۇت سۈرىسى 50-51-ئايەتلەر

63. ئىسرا سۈرىسى 1-ئايەت

3) ئاينىڭ يېرىلىشى

مەككىدىكى قۇرەيشلەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن بىر مۆجىزە تەلەپ قىلغاندا، ئۇ بارمىقى بىلەن ئاسماندىكى ئايغا ئىشارەت قىلغان ۋە ئاي ئىككىگە يېرىلغان، ئۇ يەردىكى كىشىلەر بۇ ھادىسىنى كۆرگەن.[64]

4) خورما كۆتىكىنىڭ يىغلىشى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىلگىرى مەسچىتتە يۆلىنىپ تۇرۇپ خۇتبە ئوقۇيدىغان بىر خورما كۆتىكى بار ئىدى، مۇنبەر سېلىنغاندىن كېيىن ئۇنى بىر چەتكە ئاپىرىپ قويغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يېڭى مۇنبەردە خۇتبە ئوقۇۋاتقاندا، خورما كۆتىكى ئۆزىنىڭ پەيغەمبەرگە بولغان سېغىنىشى ۋە مۇھەببىتىنى ئىپادىلەپ ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتكەن، بۇ ئاۋازنى مەسچىتتىكى ساھابىلەر ئاڭلىغان.[65]

5) زەھەرلىك گۆشنىڭ ئۆزىنى خەۋەر قىلىشى

خەيبەرنى فەتھ قىلغاندا، بىر يەھۇدى ئايال پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئۆلتۈرۈش مەقسىتىدە، ساھابىلەرنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ، ئۇلارغا پىشۇرۇلغان زەھەرلىك قوي گۆشىنى سۇنىدى، ئۇ رەسۇلۇللاھقا ئۆزىنىڭ زەھەرلەنگەنلىكىنى ئۇقتۇردى.[66]

6) مۇشرىكلارنىڭ قەيەردە ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىدىن خەۋەر بېرىشى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەدىر ئۇرۇشىدىن ئىلگىرى، جەڭ كۈنى مۇشرىكلارنىڭ مەشھۇر ئەربابلىرىدىن كىمنىڭ ۋە قايسى ئورۇندا ئۆلتۈرۈلىدىغانلىقىدىن ئالدىن خەۋەر بەردى ۋە ھەقىقەتەن ئۇرۇش مەيدانىدا ئۇنىڭ دېگەنلىرى راست چىقتى.[67]

7) ئىسلامنىڭ پۈتۈن دۇنياغا تارقىلىشى

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە مۇنداق دېگەن: «زېمىن ئالدىمدا قاتلىنىپ، ئۇنىڭ شەرق ۋە غەربلىرى ماڭا كۆرسىتىلدى. ئۈممىتىمنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ماڭا كۆرسىتىلگەن يەرلەرگە قەدەر بارىدۇ.[68]»

8) باشقا بەزى مۆجىزىلىرى

ئازغىنە يېمەكلىك بىلەن نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ تويدۇرۇلۇشى.[69]

بارماقلىرىدىن ئاققان سۇنىڭ زور بىر قوشۇننىڭ ئېھتىياجىنى قامدىشى.[70]

بىرلا ۋاقىتتا ئالدىدىكىنى ھەم ئارقىسىدىكىنى كۆرەلىشى.[71]

كۈندۈزى كۆرگەنگە ئوخشاش كېچە قاراڭغۇلۇقىدا كۆرۈشى.[72]

قۇياش ۋە ئاينىڭ نۇرى ئاستىدا ماڭغاندا سايىسىنىڭ كۆرۈلمەسلىكى.[73]

قىسسە: مۆجىزە قىلىش

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە ھىجرەت قىلىش سەپىرىدە، ئەبۇ بەكرى سىددىق ۋە ئازادگەردىسى ئامىر

---

64. قەمەر سۈرىسى 1ـ3؛ بۇخارىي، مەناقىب، 27، مەناقىبۇل ئەنسار 38، تەپسىر 1/54؛ مۇسلىم، مۇنافىقۇن، 43، 47، 48؛ ئەھمەد، I، 377، 413
65. بۇخارىي، مەناقىب، 25؛ تىرمىزىي، جۇمئە 10، مەناقىب 6؛ نەسائىي، جۇمئە، 17؛ ئىبنى ماجە، ئىقامە، 199؛ دارىمىي، مۇقەددىمە، 6، سالات 202؛ ئەھمەد، I، 249، 267، 315، 363
66. بۇخارىي، تىب، 55؛ مۇسلىم، سەلام، 18؛ ئەبۇ داۋۇد، دىيەت، 6
67. مۇسلىم، جەننەت، 17
68. ئەبۇ داۋۇد، فىتنە، 1
69. بۇخارىي، مەغازىي، 29، مەناقىب 25، ئەتئىمە 6؛ مۇسلىم، ئەشرىبە، 141، 142؛ تىرمىزىي، مەناقىب، 6؛ مۇۋەتتا، سىفاتۇن نەبى، 19
70. بۇخارىي، مەناقىب 25، شۇرۇت 15، جىھاد 132؛ مۇسلىم، فەزائىل، 6؛ تىرمىزىي، مەناقىب، 6
71. بۇخارىي، ئەزان، 88
72. بەيھاقىي، دەلائىلۇن نۇبۇۋۋە، VI، 75
73. سۇيۇتىي، ئەلخەسائىسۇل كۇبرا، تەرجىمە قىلغۇچى، نائىم ئەردوغان، ئىستانبۇل 2003، 186ـ بەت

ئىبنى فۇھەيرە بىلەن بىللە ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇرەيقىتنىڭ رەھبەرلىكىدە قۇدەيد دېگەن جايدىكى بىر چېدىرغا يولۇقتى. بۇ چېدىر ئۇممۇ مەئبەد ئىسىملىك بىر ئايالنىڭ ئىدى. ئۇ، يولدىن ئۆتكەن يولۇچىلارنىڭ سۇ ۋە يېمەكلىك ئېھتىياجىنى قامداشقا تىرىشاتتى. مەدىنىنىڭ ئېسىل يولۇچىلىرى ئۇممۇ مەئبەدتىن سۈت تەلەپ قىلدى. ئۇممۇ مەئبەدنىڭ چېدىرىدا ئىنتايىن ئۇرۇق بىر قوي بار ئىدى. قويدا سۈت بولۇش ئۈياقتا تۇرسۇن، ئۇ ئىنتايىن ئاجىزلىقىدىن پادىغا قوشۇلۇپ ئوتلاققا بېرىشقىمۇ ماجالى يوق ئىدى. بۇ سەۋەبتىن ئۇ چېدىرنىڭ بىر بۇلۇڭىدا تاشلىنىپ قالغانىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قوينى سېغىش ئۈچۈن ئۇممۇ مەئبەدتىن ئىجازەت سورىدى.

ئايال:

ـ ئەگەر ئۇنىڭدىن سۈت تاپالىسىڭىز، سېغىڭ! ـ دېدى.

سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىز قوينىڭ بەرىكەتلىك بولۇشى ئۈچۈن ئاللاھقا دۇئا قىلغاندىن كېيىن، بىسمىللاھىر رەھمانىررەھىم دەپ ئۆز قولى بىلەن شۇ كۈنى قويدىن ناھايىتى كۆپ مىقداردا سۈت ساغدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ يەردىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ئۇممۇ مەئبەدنىڭ يولدىشى ئەبۇ مەئبەد چېدىرغا كەلدى ۋە كۆپ سۈتنى كۆرۈپ ھەيرانلىق بىلەن:

ـ ئى ئۇممۇ مەئبەد! بۇ سۈتلەر قەيەردىن كەلدى؟ قويلار يېراق ئوتلاقتا، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلاردىن ھېچقايسىسى بوغاز ئەمەس، بۇ يەردە ساغدىغانغا چارۋا مال يوق! قانداق ئىش بۇ؟ ـ دەپ سورىدى.

ئايالى:

ـ بۈگۈن چېدىرىمىزغا مۇبارەك بىر كىشى كەلدى. ئۇنىڭ مۇنداق، مۇنداق گۈزەل ئەھۋاللىرى بار ئىدى. ـ دەپ، ئېرىگە شۇ كۈنى كۆرگەن ئەھۋاللارنى سۆزلەپ بەردى.

يولدىشى ئايالىغا:

ـ بۇ كىشىنى ماڭا تەسۋىرلەپ بەر! ـ دېگەندە، ئۇممۇ مەئبەد رەسۇلۇللاھنىڭ تاشقى قىياپىتىنى مۇنداق تەسۋىرلەپ بەردى:

ـ مەن كۆرگەن كىشى، گۈزەللىكى ھەر تەرەپتىن نامايەن بولىدىغان، چىرايى نۇرلۇق، گۈزەل ئەخلاقلىق بىرى ئىدى. ئۇنىڭ بەدىنىدە ھېچبىر كەمتۈكلۈك يوق، بەك كېلىشكەن، چىرايلىق ئىدى ۋە تەبەسسۇم قىلىپ تۇراتتى. كۆزىنىڭ قارىلىقى، كىرپىكلىرىنىڭ كۆپلۈكى ۋە ئاۋازىنىڭ يېقىملىقلىقى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى تارتاتتى. ئۇنىڭ كۆزىنىڭ ئىقى بەك ئاق، قارچۇغۇسى بەك قارا بولۇپ، يارىتىلىشتىنلا كۆزىگە سۈرمە سۈرتۈلگەندەك ئىدى. ئۇنىڭ چېچى قېنىق قارا، ساقىلى قويۇق ھەم بىرئاز ئۇزۇن ئىدى.

ئۇ سۈكۈت قىلغاندا، ئۇنىڭدا خاتىرجەملىك ۋە سالاپەتلىك نامايەن بولاتتى، سۆزلىگەندە گەپلىرىنىڭ گۈزەللىكى، خۇشچىرايلىقى ۋە تاتلىق تىلى ئۇنتۇرىغا چىقاتتى؛ سۆزلىرى ئاغزىدىن خۇددى مەرۋايىتتەك دانە-دانە تۆكۈلەتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرى ناھايىتى ئېنىق ئىدى، ئۇ ھەقىقەت بىلەن باتىلنى ياخشى ئايرىيتتى. باشقىلارنى زېرىكتۈرۈپ قويىدىغان چۈشىنىكسىز دەرىجىدە سۆز قىلمايتتى. ئۇنىڭ يېنىدا بەزى دوستلىرى بار ئىدىكى، ئۇ بىر نەرسە دېگەندە، ئۇنىڭ سۆزىنى ئەستايىدىللىق بىلەن ئاڭلايتتى ۋە دەرھال ئۇنىڭ بۇيرۇقىنى ئىجرا قىلىشقا تىرىشاتتى. ئۇ خىزمىتىگە ئالدىرايدىغان ۋە ھۆرمەتلىنىدىغان بىرى ئىدى. شۇنداقلا ئۇ ھېچكىمنى ئەيىبلىمەيتتى ۋە تىللىمايتتى.

ئەبۇ مەئبەد بۇ گۈزەل سۈپەتلەرنى ئاڭلىغاندا:

ـ ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، بۇ كىشى قۇرەيش قەبىلىسىدىن چىققان پەيغەمبەردۇر. مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولۇپ، ئۇنىڭغا دوست بولغۇم بار. ئەگەر مەن يوللا تاپالسام، چوقۇم ئۇنىڭغا يېتىشىمەن.[74] ـ دېدى.

رەسۇلۇللاھ مۇبارەك قوللىرى بىلەن ساغقان ئۇ قوي، ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ خەلىپىلىك دەۋرىدە يۈز بەرگەن ئېغىر قۇرغاقچىلىققا قەدەر ياشىدى. ئۇممۇ مەئبەد (ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن):

ـ يەر يۈزىدىكى ھايۋانلار يەيدىغانغا نەرسە تاپالمايۋاتقان ۋە سۈتلىرى قۇرۇپ كەتكەن ۋاقىتتا، بىز ئۇ قوينى ئەتىگەن ۋە كەچتە ساغاتتۇق. ـ دەپ قوينىڭ بەرىكىتىنى بايان قىلغان.

74. قارىڭ، ئىبنى سائاد، 1ـجىلد، 230ـ231؛ IIIV، 289؛ 3ـجىلد، 10ـ11

1 ـ تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ.

1) پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتىشقا مۇناسىۋەتلىك بولغان بىر ئايەت مەنىسىنى يېزىڭ.

.....

2) بارلىق پەيغەمبەرلەرگە ئىمان ئېيتىشىمىز كېرەكمۇ؟ بۇ تېمىغا مۇناسىۋەتلىك بىر ئايەت مەنىسىنى يېزىڭ.

.....

3) پەيغەمبەر دېگەن نېمە؟ ھەر بىر ئۈممەتكە پەيغەمبەر ئەۋەتىلگەنمۇ؟

.....

4) رەسۇل بىلەن نەبىنىڭ قانداق پەرقى بار؟

.....

5) كىشىلەر نېمە ئۈچۈن پەيغەمبەرلەرگە موھتاج؟ قىسقىچە چۈشەندۈرۈڭ.

.....

6) ئاللاھتائالانىڭ پەيغەمبەر ئەۋەتىش مەجبۇرىيىتى بارمۇ؟

.....

7) ۋەھيى دېگەن نېمە؟ بىز قانچە خىل ۋەھيى ھەققىدە سۆزلىيەلەيمىز؟

.....

8) ۋەھيىنىڭ كېلىش شەكىللىرىنى قىسقىچە چۈشەندۈرۈڭ.

.....

9) پەيغەمبەرلەر ئۈچۈن جائىز ۋە ۋاجىب بولغان سۈپەتلەرنىڭ ئاز-كۆپ قانداق پەرق بار؟

.....

10) زەللىنىڭ مەنىسى نېمە؟ بۇ پەيغەمبەرلەرنىڭ قايسى سۈپىتىگە مۇناسىۋەتلىك؟

.....

11) مۆجىزە ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان شەرتلەر قايسى؟

.....

12) ئىستىدراج دېگەن نېمە؟ مىسال ئارقىلىق چۈشەندۈرۈڭ.

.....

13) كارامەت دېگەن نېمە؟ قۇرئاندىن كەلگەن دەلىللەر بىلەن چۈشەندۈرۈڭ.

.....

14) بارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ تەبلىغىدە ئورتاق بولغان پىرىنسىپلار قايسىلار؟

.....

15) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى قانداق ئىسپاتلايمىز؟

.....

2 ـ توغرىنى تاللاڭ.

1. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى پەيغەمبەر دېگەن مەنىنى بىلدۈرمەيدۇ؟

ئا) نەبى
ئە) رەسۇل
ب) پادىشاھ
پ) مۇرسەل

2. تۆۋەندىكىلەرنىڭ قايسىسى كىشىلەرنىڭ پەيغەمبەرلەرگە بولغان ئېھتىياجلىرىدىن ئەمەس؟

ئا) جامائەت بولۇپ ياشاشنى پەيغەمبەرلەرنىڭ ھاياتىدىن ئۆگىنىش
ئە) گۈزەل ئەخلاقلىق بولۇشنى ئۆگىنىش
ب) ئىككى دۇنيادا بەختكە ئېرىشىش
پ) ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىش

3. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ۋەھىينىڭ لوغەت مەنىسى ئەمەس؟

ئا) ياشاش
ئە) ئەمر
ب) ئىشارەت قىلىش
پ) ئىلھام

4. تۆۋەندىكى تاللاشلاردىن قايسىسىدا ۋەھىي كېلىشنىڭ شەكىللىرى توغرا بېرىلگەن؟

1. راست چۈش شەكلىدە
2. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلەرنى قىيابېتىدە كېلىشى بىلەن
3. قوڭغۇراق ئاۋازىدا
4. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئۆزىنىڭ قىيابېتى بىلەن
5. جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىنسان قىيابېتىگە كىرىشى بىلەن

ئا) 1 ۋە 4
ئە) 1 , 2 , 3 , 4
ب) ھەممىسى
پ) 1 , 3 , 4 , 5

5. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ۋەھيى كەلگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يولۇققان ئەھۋاللاردىن ئەمەس؟

ئا) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مەنسۇپ ئىبغىرلىقنىڭ كېلىشى
ئە) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ راھەتلىنىشى
ب) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىبغىر قىينىچىلىققا يولۇقۇشى
پ) ھەسەل ھەرىسىنىڭ غوڭۇلدىغان ئاۋازىغا ئوخشاش ئاۋازنى ئاڭلىشى

6. قايسى تاللاشتا پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈپەتلىرى توغرا شەكىلدە بېرىلگەن؟

1. فەتانەت
2. ئىسمەت
3. قۇدرەت
4. ئامانەت
5. تەبلىغ

ئا) 1 , 2 , 3 , 4
ئە) ھەممىسى
ب) 1 , 2 , 4 , 5
پ) 2 , 3 , 4

7. پەيغەمبەرلەردە ئەقىل، ئىدراك ۋە پاراسەت نوقتىسىدىن ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە بولىدىغان سۈپەت قايسى؟

ئا) سىدق
ئە) فەتانەت
ب) ئامانەت
پ) ئىسمەت

8. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئائىت بولغان ئۇچ سۈپەت قايسى تاللاشتا توغرا بېرىلگەن؟

ئا) خاتەمۇل ئەنبىيا - ھەببۇللاھ - رەسۇلىس-سەقەلەين

ئە) ھەببۇللاھ - خەلىيلۇللاھ - خاتەمۇل-ئەنبىيا

ب) رەسۇلىس-سەقەلەين - سەفىيۇللاھ - ھەببۇللاھ

پ) سەفىيۇللاھ - ھەببۇللاھ- خەلىيلۇللاھ

9. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆجىزىلىرىدىن بىرى ئەمەس؟

ئا) ئىسرا - مېراج

ئە) قۇرئان كەرىم

ب) ھاسا مۆجىزىسى

پ) خورما كۆتىكىنىڭ ئۈنلۈك يىغلىشى

10. تۆۋەندىكىلەردىن قايسى بىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىدىن ئەمەس؟

ئا) پەيغەمبەرلىكىنىڭ قىيامەت كۈنىگىچە داۋاملىشىشى

ئە) ئاخىرقى پەيغەمبەر ۋە رەسۇل بولۇشى

ب) پەيغەمبەرلىكىنىڭ بارلىق كىشىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى

پ) پەقەت ئەرەب جەمئىيىتىگىلا ئەۋەتىلىشى

11. ئۇلۇل ئەزم (ئىرادىلىك پەيغەمبەرلەر) قايسى تاللاشتا توغرا شەكىلدە بېرىلگەن؟

ئا) ھەزرىتى مۇھەممەد - ھەزرىتى يۇسۇف - ھەزرىتى نۇھ - ھەزرىتى مۇسا - ھەزرىتى ئىبراھىم

ئە) ھەزرىتى مۇھەممەد - ھەزرىتى نۇھ - ھەزرىتى ئىبراھىم - ھەزرىتى مۇسا - ھەزرىتى ئىسا

ب) ھەزرىتى مۇھەممەد - ھەزرىتى مۇسا - ھەزرىتى نۇھ - ھەزرىتى يۇسۇف - ھەزرىتى ئىسمائىل

پ) ھەزرىتى مۇھەممەد - ھەزرىتى يۇسۇف - ھەزرىتى ياقۇب - ھەزرىتى مۇسا - ھەزرىتى ئىبراھىم

12. تۆۋەندىكى كىشىلەردىن قايسىلىرىنىڭ پەيغەمبەر ياكى پەيغەمبەر ئەمەسلىكى توغرىسىدا تالاش-تارتىش بار؟

ئا) ھەزرىتى لوقمان - ھەزرىتى ئۇزەير - ھەزرىتى زۇلقەرنەين

ئە) ھەزرىتى ئىسمائىل - ھەزرىتى لوقمان - ھەزرىتى ئىدرىس

ب) ھەزرىتى ئۇزەير - ھەزرىتى شىت - ھەزرىتى لوقمان

پ) ھەزرىتى شىت - ھەزرىتى ئىدرىس - ھەزرىتى زۇلقەرنەين

6 ـ باب

ئاخىرەتكە ئىشىنىش

تېمىلار

- ئاخىرەتكە ئىشىنىش
- ئاخىرەتنىڭ بارلىقىنىڭ ئىسپاتى
- ئاخىرەتكە ئىشىنىشنىڭ پايدىلىرى
- قىيامەت ۋە ئەھۋالى
- قايتىدىن تىرىلىشنىڭ دەلىللىرى ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالى
- ئاخىرەت ۋە ئەھۋاللىرى
- مۇكاپات ۋە جازا
- ئاخىرەتكە ئىشىنىشنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى

1ـ ئاخىرەتكە ئىشىنىش

لوغەتتە ئاخىر، كېيىن بولىدىغان ۋە ئاخىرقى كۈن مەنىسىنى ئىپادىلەيدىغان «ئاخىرەت» كەلىمىسى" بۇ دۇنيانىڭ ئاخىرى ۋە قايتىدىن تىرىلىشتىن كېيىنكى ئەبەدىي ھايات"نى كۆرسىتىدۇ.

ئاخىرەتكە ئىشىنىش كۆپلىگەن ئايەتلەردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان. نەمل سۈرىسى 3ـ ئايەتتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

اَلَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ

"ئۇ مۆمىنلەرکى، نامازنى ئادا قىلىدۇ، زاكات بېرىدۇ ۋە ئاخىرەتكە ئىشىنىدۇ."

ئىسرائىل ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈر دەپ ئاتالغان بىر بۇرغىنى چېلىشى بىلەن قىيامەت قايىم بولىدۇ ۋە بۇ ھايات ئاخىرلىشىدۇ. ئاندىن ئىسرائىل ئەلەيھىسسالام ئۇنى ئىككىنچى قېتىم چالىدۇ ـ دە، ئىنسانلار قايتىدىن تىرىلىدۇ. قايتىدىن تىرىلىش بىلەن باشلانغان بۇ ھايات ئاخىرەت ھاياتى دېيىلىدۇ. ئاخىرەتتە يەر شارىدا ياشىغان بارلىق ئىنسانلار بىر يەرگە يىغىلىدۇ (مەھشەر)، ئىنسانلار دۇنيادا قىلغان ـ ئەتكەن ئىشلىرىدىن ھېسابقا تارتىلىدۇ (مىزان)، بۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئەبەدىي جەننەت ياكى جەھەننەم ھاياتى باشلىنىدۇ. دېمەك، ئاخىرەت سۈر چېلىش، ئىنسانلارنىڭ قايتىدىن تىرىلىشى، مەھشەردە يىغىلىشى، ھەممە ئادەمگە دۇنيادا قىلغان ئىشلىرى يېزىلغان دەپتەرنىڭ بېرىلىشى، ئەمەللەرنىڭ باھالىنىشى، بۇ دۇنيادا قىلغان ئىشلىرى تۈپەيلىدىن ھەر ئىنسانىنىڭ ھېسابقا تارتىلىشى، شاپائەت، سىرات، جەننەت ۋە جەھەننەم ھاياتى قاتارلىق ۋەقە ۋە باسقۇچلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«ئاخىرەت» كەلىمىسى قۇرئاندا 110 يەردە زىكر قىلىنىدۇ. بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى دۇنيا ھاياتى بىلەن سېلىشتۇرۇلۇپ بايان قىلىنىدۇ. ئاخىرەت ھاياتى بىلەن دۇنيا ھاياتى ئوتتۇرىسىدا زىچ بىر مۇناسىۋەت بارلىقى بايان قىلىنىدۇ. بۇ ئايەت كەرىمىلەردە دۇنيا ھاياتىنىڭ ۋاقىتلىق، ئاخىرەت ھاياتىنىڭ ئەبەدىلىكى ئەسىلتىلىدۇ. دۇنيا ھاياتىنىڭ ۋاقىتلىق لەززىتىگە ئالدانماسلىق ۋە ئاخىرەت سائادىتىنى تاللاش مەسىلىسىدە ئىنسانلار ئاگاھلاندۇرۇلىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَاِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ

"شۇبھىسىزكى، بۇ دۇنيا ھاياتى ۋاقىتلىق بىر ئويۇن ـ تاماشادىن ئىبارەت، لېكىن ئاخىرەت ھاياتى ھەقىقەتەن ئەبەدىي قالىدىغان بىر يۇرتتۇر.[1]"

ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈش، ئىمان ئاساسلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇمۇمىي جەھەتتە قۇرئاندا "ئەل يەۋمۇل ـ ئاخىر (ئاخىرقى كۈن)" شەكلىدە ئاللاھقا ئىشىنىش بىلەن بىرلىكتە زىكر قىلىنىدۇ. بۇ ئەھۋال بىزگە ئاخىرەت ئەقىدىسىنىڭ مۇھىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە ئىنسانلارغا پەيغەمبەرلەر ئەۋەتكەنلىكىگە ئىشىنىش ئىنسانىنى مەسئۇلىيىتى بار بىر جانلىق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىشكە ئۇندەيدۇ. ئىنساندىكى مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ئىنسانىنى قىلغان ئىشلىرىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدىغان ئاخىرەت ھاياتىغا ئىشىنىشكە باشلايدۇ.

ئاخىرەتكە ئىشەنمەيدىغان كىشىلەر قۇرئان ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقى ئۈچۈن كاپىر بولىدۇ. " كىمكى، ئاللاھنى، پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە ئاخىرەت كۈنىنى ئىنكار قىلسا، ئۇ

1. غافىر سۈرىسى 39ـ ئايەت

پۈتۈنلەي ئازغان بولىدۇ[2]“ دېگەن ئايەت بۇنى ئوچۇق ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

قۇرئاندا ئاخىرەت ۋە ئاخىرەت ھاياتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك كۆپلىگەن ئىسىملار بار. بۇ ئىسىملاردىن بەزىلىرى: ”ئەل-يەۋمۇل-ئاخىر“ (ئاخىرقى كۈن، ئاخىرەت كۈنى)، ”يەۋمۇل-بەئس“ (تىرىلىش كۈنى)، ”يەۋمۇل قيامە“ (قيامەت كۈنى)، ”يەۋمۇد-دىن“(جازا ۋە مۇكاپات كۈنى)، ”يەۋمۇل-ھېساب“ (ھېساب كۈنى)، ”يەۋمۇت-تەلاق“ (ئۇچرىشىش كۈنى)، ”يەۋمۇل-ھەسرە“ (ھەسرەت ۋە پۇشايمانلىق كۈنى) قاتارلىقلار.

ئاخىرەت ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئەھۋاللار ئەقىل بىلەن ھېس-تۇيغۇنىڭ سىرتىدا، غەيبكە مۇناسىۋەتلىك ئەھۋاللار بولغانلىقى ئۈچۈن بۇنى ئەقىل ۋە تەجرىبىگە تايىنىدىغان ئىلمىي، پەلسەپىۋي بىلىملەر بىلەن ئىزاھلىغىلى بولمايدۇ. مېتافىزىك ھادىسىلەردە يېگانە مەلۇمات ئېلىش ۋاستىسى ۋەھيدۇر. قۇرئان ۋە سەھىھ ھەدىسلەردە نېمە دېيىلگەن بولسا شۇنىڭ بىلەن ئەمەل قىلىنىدۇ. بۇنىڭ سىرتىدا ئەقىل ۋە پىكىر يۈرگۈزۈشكە بولمايدۇ.

ئاخىرەتكە ئائىت ئەھۋاللارنىڭ ھېچبىرى دۇنيادىكى ئىشلارغا ئوخشىمايدۇ. ئىنسان ئەقلى قىسمەن ئىدراك قىلالىشى ئۈچۈن دۇنيادىكى ئەھۋال بىلەن ئاخىرەت ئەھۋالى ئوتتۇرىسىدا پەقەتلا ئوخشاشلىق قۇرۇشقا بولىدۇ. مەسىلەن: ”ئىسرافىل سۇر دېيىلگەن بۇرغىنى چالىدۇ، ئىنسانلارنىڭ ئەمەللىرى تارتىلىدۇ. ھەر ئىنسانىنىڭ دەپتىرى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ“ دېگەن ۋاقىتتا، ئەقلىمىزگە دۇنيادا بىلىنىدىغان بىر ئەسۋاب، بازاردا قوللىنىلىدىغان تارازا ياكى بىر دەپتەر كېلىدۇ. ئوخشاش ئەھۋالدا، ئىنسانلار دۇنيا ھاياتىدا ئىلاھىي بىر كامېرا ئالدىدا ياشايدۇ. ھەر ئىنسان بىر ھايات CD سىنى توشقۇزىدۇ. بۇ ئىلاھىي كامېرا ئالغان ۋىدىئونى ھەر ئىنسان قيامەت كۈنىدە كۆرىدۇ. قيامەت كۈنىدە بولىدىغان ئىشلارنىڭ ھەقىقىي ئىچ يۈزىنى پەقەت ئاللاھ بىلىدۇ. بىز ئاخىرەت ھاياتىغا مۇناسىۋەتلىك مەلۇماتلارنى ئاللاھتائالا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلدۈرگەن مەلۇماتلاردىن بىلەلەيمىز.

2-ئاخىرەتنىڭ بارلىقىنىڭ ئىسپاتى

ئىسلام دىنى ئاخىرەت ئەقىدىسىگە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدۇ. بۇ سەۋەپتىن قۇرئان كەرىمدە 100 دىن كۆپ يەردە ئاخىرەتكە مۇناسىۋەتلىك مەلۇماتلار بار. نۇرغۇن سۈرىدە ئاخىرەت كۈنى تىلغا ئېلىنغان. قۇرئان ئاخىرەت ھەقىقىتىنى روشەن دەلىل ۋە مىساللار بىلەن ئىنسانىنىڭ زېھنى ھەم كۆڭلىگە سالىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن ئاخىرەتكە ئىشىنىش ئىنسان تەبىئىتىدە مەۋجۇت بولغان مۇكەممەل ئادالەت تۇيغۇسى، ئەبەدىيلىك ھېسسى ۋە ئىنسانىنىڭ غايىسىز يارىتىلمىغانلىق پىكرىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسىدۇر.

ئاخىرەتكە ئىشىنىش ئىلاھى ئادالەتكە ئىشىنىشنىڭ بىر سەۋەبىدۇر

ئاللاھتائالا بۇ دۇنيانى بىر ئىمتىھان سۈپىتىدە ياراتقان. ئىنسانلار دۇنيادا قىلغان-ئەتكەنلىرىنىڭ نەتىجىسىنى تولۇق ئالمىغان يەر ئاخىرەت ھاياتىدۇر. ھەر ئىنسان بۇ دۇنيادا قىلغان ياخشى-يامان ئىشىنىڭ جازا ۋە مۇكاپاتىنى تولۇق ئالالايدۇ. چۈنكى دۇنيادىكى ئادالەت ئىنسانلارنىڭ ئىرادىسىگە باغلىق. ئاخىرەتتە بولسا ساۋاب مۇكاپاتسىز قالمايدۇ، ھەق ئۆز ئورنىنى تاپىدۇ. چۈنكى ئاخىرەت ھاياتىدا پەقەت ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئاللاھتائالانىڭ ۋەدىسىدە دېيىلگەندەك، ئۇ يامان ئىش قىلغانلارنى جازالايدۇ، ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى

2. نىسا سۈرىسى 136-ئايەت

جەننەت نېمەتلىرى بىلەن مۇكاپاتلايدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ: "تەقۋادارلار پەرۋەردىگارىڭنىڭ دەرگاھىدا ھەقىقەتەن نازۇ نېمەتلىك جەننەتلەردىن بەھرىمەن بولىدۇ. بىز مۇسۇلمانلارنى كاپىرلار بىلەن باراۋەر قىلامدۇق؟[3]» «ياماڭ ئىشلارنى قىلغانلار (يەنى گۇناھكار كۇففارلار) ئۆزلىرىنى ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلاردەك قىلىشمىزنى، ھاياتلىقتا، ماماتلىقتا ئۇلار بىلەن ئوخشاش قىلىشمىزنى ئويلامدۇ؟ (يەنى ئۇلارنى ئوخشاش قىلىشمىز مۇمكىن ئەمەس) ئۇلارنىڭ چىقارغان ھۆكمى نېمىدېگەن ياماڭ! ئاللاھ ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ھەقلىق بىلەن ياراتتى، ھەر ئىنساننىڭ قىلمىشىغا يارىشا جازا ياكى مۇكاپات بېرىلىدۇ، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ.[4]»

ھېسابقا تارتىلىدىغان ئۇ كۈن قۇرئاندا "يەۋمۇد-دىن (جازا ۋە مۇكاپات كۈنى)" دەپ ئىپادىلىنىدۇ. "پاتىھە" سۈرىسىدە تەكرارلىنىدىغان بۇ ئىبارىنى مۆمىنلەر كۈندە بەش ۋاقىت نامازدا ئوقۇش ئارقىلىق، ئاخىرەت ئەقىدىسى، مەسئۇلىيەت ۋە ئادالەت تۇيغۇسىنى ساقلايدۇ.

ئىنسانىدىكى ئەبەدىيەت تۇيغۇسى ئىنسانىنى ئەبەدىي ھايات ئەقىدىسىگە تەييارلايدىغان تەبىئىي، يەنى يارىتىلىشتىن مەۋجۇت بولغان بىر ئالاھىدىلىكتۇر. بۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە دۇنيا ھاياتىدا نەپسانى ئارزۇلىرى سەۋەبىدىن ئاخىرەت ھاياتىنى ئىنكار قىلغان، روھنىڭ ئېھتىياجى ۋە ئەبەدىي لەززەتلەرنى ئىنكار قىلىدىغان ئىنسانلار داۋاملىق مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن. «ھايات شۇ دۇنيا ھاياتىدىن ئىبارەتتۇر، بەزىمىز ئۆلىمىز، بەزىمىز ياشايمىز، قايتىدىن تىرىلمەيمىز[5]» دېگۈچىلەرگە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ:

"ئىنسان بىزنى ئۆزىنىڭ (چىرىپ تارقىلىپ كەتكەن) سۆڭەكلىرىنى جەمئى قىلالمايدۇ دەپ گۇمان قىلامدۇ؟ ئۇنداق ئەمەس (يەنى ئۇنىڭ سۆڭەكلىرىنى جەمئى قىلىمىز)، ئۇنىڭ (ئەڭ ئىنچىكە، ئەڭ نازۇك بولغان) بارماقلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرەلەيمىز.[6]»

"ئاندىن كاپىرلارنى جازالىدىم، (ئۇلارغا بەرگەن) ئازابىم قانداق ئىكەن؟ (يەنى ئۇلارغا قانداق قاتتىق ئازاب قىلدىم؟) كۆرمەمسەنكى، ئاللاھ بۇلۇتتىن يامغۇر ياغدۇردى. ئۇنىڭ بىلەن تۇرلۇك، رەڭگارەڭ مېۋىلەرنى چىقاردى، (شۇنىڭدەك ئاللاھ تاغلارنى ياراتتى) تاغلارنىڭ ئاق، قىزىللىرى، ھەر خىل رەڭدىكى چىپارلىرى ۋە قاپقارىلىرىمۇ بار.[7]"

قۇرئان كەرىم ئىنسانلارنى ئاخىرەت ھاياتىغا تەييارلىق قىلىشقا دەۋەت قىلىش بىلەن بىرگە، ئىنسان بالىسىنىڭ غايىسىز يارىتىلمىغانلىقى، ئىنسانغا تۇنجى ھايات بەرگەن جانابى ئاللاھنىڭ ئۇنى قايتىدىن تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئىكەنلىگىنى تۆۋەندىكى ئايەتتە تېخىمۇ روشەن بايان قىلغان:

"ئىنسان ئۆزىنى بىكار قويۇپ بېرىلىدۇ (يەنى شەرىئەت ئىشلىرىغا تەكلىپ قىلىنماي، مەيلىگە قويۇۋېتىلگەن ھايۋانغا ئوخشاش) دەپ ئويلامدۇ؟ ئۇ (بەچچىدانلارغا تۆكۈلىدىغان (ئاجىز مەنىي) ئەمەسمىدى؟ ئاندىن ئۇ لەختە قان بولدى، ئاندىن ئاللاھ ئۇنى چىرايلىق شەكىلدە ياراتتى. ئۇ مەنىيدىن ئەر - ئايال (ئىككى تېپىنى) ياراتتى. ئۇ (يەنى يۇقىرىقىدەك ئىشلارنى قىلالىغان ئاللاھ) ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئەمەسمۇ؟[8]"

ئاخىرەتنىڭ بارلىقى ئەقلىي جەھەتتىن مۇمكىن بولۇش بىلەن بىرگە نەقلىي جەھەتتىنمۇ سابىتتۇر. قۇرئان ئاخىرەتنىڭ بارلىقى مەسلىسىدە ئىنكار قىلغۇچىلارغا قارشى تۆۋەندىكى دەلىللەرنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ:

1) ئىنسانلارنى يوقتىن يارىتىپ، دۇنياغا ئەۋەتكەن ئاللاھ، ئۇلارنى ئاخىرەتتە تەكرار يارىتىدۇ.

3. قەلەم سۈرىسى 34-35-ئايەت
4. جاسىيە سۈرىسى 21-22-ئايەت
5. مۆمىنۇن سۈرىسى 37-ئايەت
6. قىيامەت سۈرىسى 3-4-ئايەت
7. جاسىيە سۈرىسى 26-27-ئايەت
8. قىيامەت سۈرىسى 36-40-ئايەتلەر

2) مۇشكۈل بىر ئىشنى ياراتقان ئاللاھ ئاسان بىر ئىشنى ئەلبەتتە يارىتالايدۇ.

3) باھاردا جانسىز ۋە قۇيقۇرۇق بولغان بىر توپراقنى جانلاندۇرغان ئاللاھ، ئىنسان ئۆلۈپ توپراققا ئايلانغاندىن كېيىن يېڭىدىن تىرىلدۈرەلەيدۇ.

4) ئىنسانىنى بىز بىلگەن ۋە بىلمىگەن تەرەپلىرى بىلەن ئاتوملاردىن باشلاپ DNAغىچە ئەڭ ئىنچىكە نوقتىلارغىچە ياراتقان ئاللاھ، ئىنسانىنى تەپسىلاتى بىلەن يېڭىدىن يارىتىشقا قادىردۇر.

3ـ ئاخىرەتكە ئىشىنىشنىڭ پايدىلىرى

ئىنسانىنىڭ قىلغان ـ ئەتكەنلىرىدىن ھېسابقا تارتىلىدىغانلىقىنى بىلىشى ئىنسانغا مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ئاتا قىلىدۇ. بۇ دۇنيادا قىلغان ئىشلىرىدىن ھېسابقا تارتىلىدىغانلىقىنى بىلگەن ئىنسان، ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى قازىنىدىغان ياخشى ئىشلارنى قىلىش، يامان ئىشلاردىن يىراق تۇرۇشقا تىرىشىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ اَنْ يُتْرَكَ سُدًى

”ئىنسان ئۆزىنى بىكار قويۇپ بېرىلىدۇ (يەنى شەرئىەت ئىشلىرىغا تەكلىپ قىلىنماي، مەيلىگە قويۇۋېتىلگەن ھايۋانغا ئوخشاش) دەپ ئويلامدۇ؟[9]“ دېگەن ئايەت ئىنسانىنىڭ مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىنى خاتىرلىتىدۇ.

ئاخىرەتكە ئىشەنگەن ئىنسانلار ئاللاھنىڭ ئادالىتىنىڭ ھامان ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىغا ئىشەنگەنلىكى ئۈچۈن بۇ دۇنيادا ھەققىنى ئالالمىغانلار ئاخىرەتتە ھەققىنى ئالىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. بۇ ئەھۋال ئىنسانلارغا بىر ئۇمىد چىرىغى بولىدۇ ۋە ئىنسانلارنى ئۈمىدسىزلىكتىن قۇتقۇزۇپ، ئازابىنى يەڭگىللىتىدۇ، ئۇچرىغان بالا ـ قازالارغا سەبىر قىلىشنى ئۆگىتىدۇ.

ئاخىرەت ئەقىدىسى ئىنسانغا ھەققانىيەت ۋە مەسئۇلىيەت ئېڭى ئاتا قىلىدۇ. قىلغان ئىشلىرىدىن ھېسابقا تارتىلىدىغانلىقىنى بىلگەن ئىنسان مال ـ دۇنياسىنى توغرا يولغا سەرپ قىلىدۇ. باشقىلارنىڭ ھەققىنى يېمەيدۇ، ھىيلە ـ مىكىر، ئالدامچىلىق ۋە پاراخورلۇققا يېقىنلاشمايدۇ، ۋەزىپىسىنى لايىقىدا ئورۇنلايدۇ، كۆڭلى خۇشاللىققا تولىدۇ.

ئاخىرەتكە ئىشىنىش پسىخولوگىيىلىك جەھەتتىنمۇ راھەتلىك ۋە خۇشاللىق ئاتا قىلغانلىقى ئۈچۈن ئېتىقادلىق ئىنسان ئۆزى ۋە جەمئىيەت بىلەن پۈتۈنلىشەلەيدۇ. ئاخىرەتكە ئىشەنگەن ئىنسان ئۆلۈمنى ھاياتنىڭ باشقا بىر شەكلى ۋە داۋامى، ئەبەدىي ھاياتنىڭ باشلىنىشى دەپ قارىغانلىقى ئۈچۈن ئۆلۈمدىن قورقمايدۇ، ئۆلۈمنى ئاللاھ بىلەن ئۇچرىشىش دەپ قارايدۇ. بۇ ئەھۋال ئۇنى ئۈمىدۋار قىلىدۇ. داۋاملىق ئۈمىد ۋە ئەنسىرەش ئارىسىدا ياشىغانلىقى ئۈچۈن ياخشى ئىشلارغا ئىشتىياق باغلايدۇ، ناچار ئىشلاردىن يىراق تۇرۇشقا غەيرەت قىلىدۇ.

9. قىيامەت سۈرىسى 36 ـ ئايەت

قىسسە: ئۆزىدىن باشقا بىر نەرسە كۆتۈرمەيدۇ

ئىسلامنىڭ مۇداپىئەسى ئۈچۈن ئەھلى سەلىب قۇشۇنلىرىغا قارشى كۆكرەك كېرىپ چىققان بۇيۇك قۇماندان سالاھىددىن ئەييۇبى ھاياتىنىڭ ئاخىرقى تىنىقلىرىدا مۇنداق دېگەن:

- ماڭا ئۇزۇن بىر ھاسا ئەكىلىپ بېرىڭلار!

بېشىدا قاراپ تۇرغانلار، بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلەلمىسمۇ چوڭ بىر ھاسا ئەكىلىپ بەردى. بىر ۋاقىتلاردا بىرلەشمە ئەھلى سەلىب قۇشۇنىغا قارشى قەھرىمانلارچە ئۇرۇشقان سالاھىددىن ئەييۇبى يۇڭ يوتقىنىنىڭ ئاستىدىن قولىنى تەسلىكتە چىقىرىپ، بىر بۇلۇڭدىكى ئىشكاپنى كۆرسىتىپ:

- شۇ ئىشكاپتا كېپىنىم بار، ئۇنى ئېلىپ، بۇ ھاسىنىڭ ئۈچىغا باغلاڭلار، ـ دېدى.

يېنىدىكىلەر ھەيرانلىقتا كېپەننى ھاسىنىڭ ئۈچىغا باغلىدى. ئايىغىنىڭ ئاستىدا ھاسىنىڭ بېشىدا ئاق بىر كېپەننىڭ باغلانغانلىقىنى كۆرگەن بۇيۇك قۇماندان سالاھىددىن ئەييۇبى بۇ قېتىم مۇنداق ۋەسىيەت قىلدى:

- ھازىر بۇ ھاسىنى ئېلىپ، شامنىڭ كوچىلىرىغا كۆتۈرۈپ بېرىپ: "ئى خالايىق! سۇلتانىمىز سالاھىددىن ئەييۇبىنى بىلىسىلەر! ئۇ ھازىر بارلىق مال ـ دۇنياسىنى تاشلاپ ئاخىرەتكە كەتمەكچى، شۇ ھاسىنىڭ ئۈچىدىكى ئىككى مېتىرلىق كېپەندىن باشقا بىر نەرسىنى ئېلىپ ماڭالمايدۇ، دەڭلار! ـ دېدى.

ئۇ كۈنى ۋاپات قىلغان بۇيۇك قۇمانداننىڭ كەينىدىن خەلق خەتمىلەر ئوقۇدى، دۇئالار قىلدى. بۇنچىلىك مال ـ دۇنيا ۋە سەلتەنەتنىڭ ھېچبىرسىنى ئاخىرەتكە ئېلىپ كېتەلمەيدىغانلىقىنى ئىككى مېتىر رەخ بىلەن بىلەن ئىپادىلىگەن بۇ ئەزىز ھۆكۈمدار ئۈچۈن كۆز ياشلار تۆكۈلدى.

4-قىيامەت ۋە ئەھۋالى

لوغەتتە «ئورنىدىن تۇرۇش، تىك تۇرۇش، قوزغىلىش» مەنالىرىنى ئىپادىلەيدىغان قيامەت، دىنىي ئاتالغۇ سۈپىتىدە "كائىنات تەرتىپىنىڭ بوزۇلۇشى، ھەر نەرسىنىڭ ئاستىن-ئۈستۈن بولۇشى، يۇقالغان ۋە ئۆلگەن نەرسىلەرنىڭ قايتىدىن تىرىلىپ ئورنىدىن تۇرۇشى ۋە مەھشەرگە قاراپ مېڭىشى" دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ ئەھۋالدا قيامەت، ئومۇمىي بىر يوقۇلۇشتىن كېيىن ئومۇمىي بىر تىرىلىشنى ئىپادىلەيدۇ. قيامەتنىڭ يۈز بېرىشى ئەقلىي جەھەتتىن مۇمكىن بولىدىغان بىر ئىشتۇر. چۈنكى كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسى بولغان ئاللاھنىڭ كائىناتنى قۇرغان تەرتىپىمۇ ۋاقىتلىقتۇر. كائىناتنىڭ مەۋجۇت بولۇشتىن ئىلگىرىكى ئەھۋالىدىن ئېغىز ئاچقىلى بولمىغانىدەك، كائىناتتىكى تەرتىپمۇ بىر مۇددەتتىن كېيىن بۇزۇلۇپ يوقىلىدۇ. ئاللاھنىڭ كائىناتقا قويغان فىزىكىلىق، بىئولوگىيەلىك ۋە باشقا قانۇنلىرىمۇ بىر كۈنى بوزۇلۇپ، يوقىلىدۇ. بۇ ئەقلىي جەھەتتىن تامامەن مۇمكىندۇر.

قۇرئان كەرىم بىزگە قيامەتنىڭ كېلىشىنى شۇبھىلەنمەيدىغان بىر ئۇسۇلدا ئوچۇق بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

"ئۇ (مەسخىرە قىلىش يۈزىسىدىن): «قيامەت كۈنى قاچان بولىدۇ؟» دەپ سورايدۇ. كۆزلەر تورلاشقان، ئاينىڭ نۇرى ئۆچكەن، كۈن بىلەن ئاي بىرلەشتۈرۈلگەن چاغدا، ئىنسان بۇ كۈندە: «قاچىدىغان جاي قەيەردە؟» دەيدۇ، ياق، (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) قاچىدىغان پاناھگاھ يوقتۇر. بۇ كۈندە قارارگاھ پەرۋەردىگارىڭنىڭ تەرىپىدۇر."[10]

"ئاسمان يېرىلغان چاغدا، يۇلتۇزلار تۆكۈلگەن چاغدا، دېڭىزلار بىر - بىرىگە قوشۇلغان چاغدا، قەبرىلەر ئاستى - ئۈستى قىلىنغان (يەنى ئۆلۈكلەر چىقىرىلغان) چاغدا، ھەر ئادەم ئىلگىرى - كېيىن قىلغان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى بىلىدۇ."[11]

قيامەت دەھشىتى يەنە ھەج سۈرىسى 1- ۋە 2-ئايەتلەردە مۇنداق تەسۋىرلىنىدۇ:

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّآ اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكَارٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيدٌ

"ئى ئىنسانلار! پەرۋەردىگارىڭلاردىن (يەنى ئازابىدىن) قورقۇڭلار، قيامەتنىڭ زىلزىلىسى ھەقىقەتەن چوڭ ئىشتۇر. ئۇ كۈندە ھەر بىر سۈت بېمىتىۋاتقان ئايال (قاتتىق قورقۇنچتىن تېڭىرقاپ قېلىش بىلەن) بېمىتىۋاتقان بوۋىقىنى ئۇنتۇيدۇ، ھەر بىر ھامىلدار ئايالنىڭ بويىدىن ئاجراپ كېتىدۇ، ئىنسانلارنى مەست كۆرۈسەن، ھالبۇكى، ئۇلار (ھەقىقەتتە) مەست ئەمەس (دېمەك، قيامەتنىڭ دەھشىتى ئۇلارنى ئەس - ھوشىدىن كەتكۈزۈۋەتكەن)، لېكىن ئاللاھنىڭ ئازابى قاتتىقتۇر."

قۇرئاندا قيامەت كۈنى سائەت، ۋاقىئە (قەتئىي مەيدانغا كېلىدىغان ۋەقە)، غاشىيە (شىددەتلى بىلەن خەلقنى تويۇقسىز قورشايدىغان) ، قارىئە (ئىشكىنى قاقىدىغان ھەقىقەت) قاتارلىق ئىسىملار بىلەنمۇ تىلغا ئېلىنغان.

1) قيامەت قايىم بولىدىغان ۋاقىت

قيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى پەقەتلا ئاللاھ بىلىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامۇ، ئۇنىڭغا ۋەھيى ئېلىپ كەلگەن جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامۇ، ۋاقتى كېلىشى بىلەن قيامەتنى باشلايدىغان ئىسرافىل ئەلەيھىسسالامۇ مەلۇماتقا ئىگە ئەمەس. جانابى ئاللاھ قيامەتنىڭ بولىدىغان ۋاقتىنى پەقەتلا ئۆزىنىڭ بىلىدىغانلىقىنى تۆۋەندىكى ئايەتتە مۇنداق بايان قىلىدۇ:

10. قيامەت سۈرىسى 6-12-ئايەتلەر
11. ئىنفىتار سۈرىسى 1-5-ئايەتلەر

اِنَّ اللّٰهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ

”قىيامەت(نىڭ بولىدىغان ۋاقتى) توغرىسىدىكى بىلىم ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر. ئاللاھ يامغۇرنى (ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقىتتا ۋە ئۆزى بەلگىلىگەن جايغا) ياغدۇرىدۇ، بەچچىداندىكىلەرنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى (يەنى ئوغۇلمۇ، قىزمۇ، بېجىرىممۇ، كەمتۈكمۇ، بەختلىكمۇ، بەختسىزمۇ) ئاللاھ بىلىدۇ، ھېچ ئادەم ئەتە نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى (يەنى ئۇنىڭغا نېمە ئىش بولىدىغانلىقىنى، ياخشى - يامان ئىشلاردىن نېمىلەرنى قىلىدىغانلىقىنى) بىلمەيدۇ، ھېچ ئادەم ئۆزىنىڭ قەيەردە ئۆلىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ، ئاللاھ ھەقىقەتەن (پۈتۈن ئىشلارنى) بىلىپ تۇرغۇچىدۇر، (شەيئىلەرنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى تەرەپلىرىدىن تولۇق خەۋەردارىدۇر.[12]“

”(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار سەندىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ، ئېيتقىنكى، «ئۇنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى پەقەت پەرۋەردىگارىم (ئاللاھ) بىلىدۇ، ئۇنى پەقەت ئۆزى بەلگىلىگەن ۋاقىتتا مەيدانغا چىقىرىدۇ، قىيامەت ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ (ئەھلىگە) ئېغىر (ۋەقەدۇر). ئۇ سىلەرگە تۇيۇقسىز كېلىدۇ.» گويا سەن قىيامەت بىلەن ناھايىتى تونۇشتەك، ئۇنى سەندىن سورىشىدۇ. ئېيتقىنكى، «ئۇنىڭ ۋاقتىنى پەقەت ئاللاھ بىلىدۇ، لېكىن كىشىلەرنىڭ تولىسى ئۇنىڭ ۋاقتىنىڭ مەخپى بولۇشىدىكى سەۋەبنى) بىلمەيدۇ.[13]“

جىبرىئىل ھەدىسى دەپ ئاتالغان ھەدىس شېرىپتە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئىمان، ئىسلام، ئېھسان قاتارلىق ئاتالغۇلارنىڭ ئىزاھاتىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىغاندىن كېيىن قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى سورىغاندا: ”بۇ ھەقتە سوئال سورالغۇچى سورىغۇچىدىن ئارتۇق بىر نەرسە بىلمەيدۇ“ دېگەن جاۋابنى ئالغان.

بۇ مەسىلىدە مۇسۇلمانلار ئۈچۈن مۇھىم بولغىنى قىيامەتنىڭ قاچان مەيدانغا كېلىدىغانلىقىنى بىلىش ئەمەس، قىيامەتنىڭ يۈز بېرىشى بىلەن باشلىنىدىغان ئەبەدىي ھايات ئۈچۈن قانداق تەييارلىق قىلىش. قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى بىلىش مۇمكىن بولمىسمۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ يېقىنلاشقانلىقىنى كۆرسىتىدىغان بەزى ئالامەتلەردىن خەۋەر بەرگەن.

2) قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرى

ئىسلام ئالىملىرى قىيامەتنىڭ ئالامەتلىرىنى ئىككى تىپا ئاستىدا بايان قىلغان. ئۇلار چوڭ ئالامەتلەر ۋە كىچىك ئالامەتلەر.

كىچىك ئالامەتلەر: چوڭ ئالامەتلەردىن ئەۋۋەل مەيدانغا كېلىدىغان ۋەقەلەردۇر.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇنياغا كېلىشى ۋە پەيغەمبەرلىكىنىڭ ئاخىرلىشىشى، ھەقىقىي ئىلىم ۋە ئىلىم ئەھلىنىڭ قالماسلىقى، جاھالەتنىڭ كۆپىيىشى، ھارام ئىچىملىكلىكلەر ۋە زىنانىڭ ئاشكارا قىلىنىشى، ئەھلى بولمىغان ئىنسانلارنىڭ سەھنىگە چىقىۋېلىشى، قاتىللىقنىڭ كۆپىيىشى، دۇنيا مېلىنىڭ كۆپىيىشى، زاكات بېرىلمىدىغان پېقىرنىڭ قالماسلىقى قاتارلىق ۋەقەلەر قىيامەتنىڭ بەزى كىچىك ئالامەتلىرىدۇر.[14]

بۇ ھەدىس شېرىپلەردىن شۇنداق يەكۈن چىقىرىشقا بولىدۇكى، قىيامەت يېقىنلاشقاندا ھەقىقىي ئالىملار قالمايدۇ، بۇلارنىڭ ئورنىغا بىلىمسىز جاھىللار، ئىنسانلارنى خاتا يولغا باشلايدىغان ئەخلاقسىزلار ئوتتۇرىغا چىقىۋالىدۇ. ئىنسانلار كىچىك ۋە ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈن ئۆلتۈرۈلىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەق-ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىنمايدۇ، رىزىقنىڭ ھالال ياكى ھارام يولدىن كەلگەنلىكىگە دىققەت قىلىنمايدۇ. ئاتا-ئانىغا ھۆرمەت ۋە

12. لوقمان سۈرىسى 34-ئايەت

13. ئەئراپ سۈرىسى 187-ئايەت

14. بۇخارى، تەپسىر، 79؛ ھۇدۇد، 20، فىتەن، 25، تىرمىزىي، فىتەن، 34؛ ئىبنى ماجە، فىتەن، 25؛ ئەبۇ داۋۇد، سۈننەت، 15

ئىتائەت قىلىشنىڭ ئورنىغا ئىسيان ۋە قارشى چىقىش باشلىنىدۇ. ئۆلچەم ۋە تارازىدا ھىيله ئىشلىتىلىدۇ، ساختا ۋە سۈنئى مەھسۇلاتلار راست ۋە تەبىئى دەپ بازارغا سېلىنىدۇ. ئىنسانلار بۇ ئەھۋالدىن شىكايەت قىلىپ تۇرۇپ، بۇ ساختىلىقنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئىنسانلارغا رەھىم-شەپقەت قىلىنمايدۇ، مەرھەمەتكە موھتاج ئىنسانلارغا ھېچكىم قول ئۇزاتمايدۇ. چوڭلارغا ھۆرمەت قىلىنمايدۇ، ئۇلارنىڭ نەسىھىتىگە قۇلاق سېلىنمايدۇ. قىمار ۋە لاتارىيە ئويناش ئەۋج ئالىدۇ. ئىنسانلار ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتۈۋاتقانلىقىنى بىلمەيلا قالىدۇ، بىر كۈن بىر سائەتتەك، بىر ئاي بىر ھەپتىدەك، بىر يىل بىر ئايدەك تېز ئۆتۈپ كېتىدۇ.[15] ھەممە نەرسە ئىسراپ قىلىنىدۇ، ئىنسانلار ئەبەدىي ئاخىرەت نېمىتى ۋە بەخت-سائادىتىنىڭ ئورنىغا ۋاقىتلىق دۇنيا نېمىتىنى تاللايدىغان ھالەتكە كېلىدۇ.

چوڭ ئالامەتلەر: قىيامەت بولۇشقا يېقىن قالغاندا مەيدانغا كېلىدىغان ۋە بىرى-بىرىگە ئەگىشىپ داۋاملىشىدىغان ۋەقەلەردۇر. چوڭ ئالامەتلەر تەبىئىي قانۇنىيەتلەردىن ھالقىغان ۋە ئىنسان ئىرادىسىنىڭ سىرتىدا يۈز بېرىدىغان ۋەقەلەردۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە: "قىيامەتتىن ئىلگىرى 10 ئالامەت كۆرۈلمىگەن مۇددەتكىچە دۇنيانىڭ ئاخىرى كەلمەيدۇ" دېگەن. بۇ ئالامەتلەر تۆۋەندىكىلەردۇر[16]:

1) **تۈمان**: مۆمىنلەرنى زۇكامدىغان ھالەتكە كەلتۈرىدىغان ۋە كاپىرلارنى مەست ھالەتكە كەلتۈرىدىغان بىر تۈمان چىقىدۇ ۋە بۇ تۈمان زېمىننى قاپلايدۇ.

2) **دەججال**: بۇ ئىسىمدا بىر شەخس ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۆزىنى تەڭرى دەپ ئېلان قىلىدۇ ۋە ئىستىدراج دېيىلىدىغان بەزى ئالاھىدە ئەھۋاللارنى كۆرسىتىدۇ. دەججال كېيىن ئىسا ئەلەيھىسسالام تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلىدۇ.

3) **«دەببەتۈل ئەرز» دەيدىغان بىر جانلىق ئوتتۇرىغا چىقىدۇ**. يېنىدا مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ھاسىسى، سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ مۆھرى (تامغىسى) بولىدۇ، ھاسا بىلەن مۆمىنلەرنىڭ يۈزى يورۇقلۇققا چىقىدۇ، مۆھۈر بىلەن كاپىرلار مۆھۈرلىنىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كاپىرلار بىلەن مۆمىنلەر بىر-بىرىدىن پەرقلىنىدۇ.

4) **قۇياشنىڭ غەربتىن چىقىشى**: كائىناتنىڭ يېگانە ھۆكۈمدارى بولغان ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن كۈن غەربتىن چىقىدۇ، بۇ ۋەقەدىن كېيىن ئىمان ئېيتقۇچىلارنىڭ ئىمانى ھېچبىر پايدا بەرمەيدۇ.

5) **«يەئجۇج-مەئجۇج» دەيدىغان ئىككى بۈزغۇنچى تائىپە يەر-زېمىنغا تارقىلىپ، بىر مۇددەت پىتنە-پاسات تېرىيدۇ.**

6) **ئىسا ئەلەيھىسسالامنىڭ چۈشۈشى**: ئىسا ئەلەيھىسسالام قىيامەت بولۇشقا يېقىن ئاسماندىن يەرگە چۈشۈپ، ئىنسانلار ئارىسىدا ئادالەت بىلەن ھۆكۈم قىلىدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دىنى، يەنى ئىسلامغا ئەمەل قىلىپ ياشايدۇ، ئىسا ئەلەيھىسسالام دەججالنى ئۆلتۈرگەندىن كېيىن ۋاپات بولىدۇ.

7) **يەرنىڭ يېرىلىشى**: بىرى شەرقتە، بىرى غەربتە، يەنە بىرى ئەرەب يېرىم ئارىلىدىن ئىبارەت ئۈچ يەردە كەڭ دائىرىدە يەر يېرىلىدۇ.

8) **ئوتنىڭ چىقىشى**: ھىجاز رايونىدىن چوڭ بىر ئوت چىقىدۇ، بۇ ئوتنىڭ يالقۇنى ناھايىتى يىراق يەرلەردىن كۆرۈلىدۇ.

ئاللاھ رەسۇلىنىڭ يەنە بىلدۈرىشىچە: "قىيامەت ئاللاھ، ئاللاھ دەپ نىدا قىلىدىغان بىر كىشىنىڭ ئۈستىگە قوپمايدۇ.[17]"؛ "قىيامەت پەقەت ناچار ئىنسانلارنىڭ ئۈستىگە قوپىدۇ.[18]"

ئاللاھ رەسۇلى مۇنداق دەيدۇ: "ئاللاھتائالا يەمەندىن يېپەكتىنمۇ يۇمشاق بىر شامالنى چىقىرىدۇ. بۇ

15. تىرمىزىي، زۇھد، 24
16. مۇسلىم، فىتەن، 39-40؛ ئەبۇ داۋۇد، مەلاھىم، 11؛ ئىبنى ماجە، فىتەن، 28
17. مۇسلىم، ئىمان، 234؛ تىرمىزىي، فىتەن، 35
18. مۇسلىم، فىتەن، 131

شامال قەلبىدە زەررە مىقدارى ئىمان بولغان كىشى بىلەن بىرگە ھەر ئىنساننىڭ روھىنى قەبزى قىلىدۇ.[19]"

5-قايتا تىرىلىش ۋە دەللىلىرى

ئاخىرەت ئېتىقادى بولغان ئىنسان يېڭىدىن تىرىلىشكە ئىشىنىدۇ. چۈنكى ئۆلگەندىن كېيىن قايتىدىن تىرىلىش ئاخىرەت ئېتىقادىنىڭ مۇھىم باسقۇچلىرىدىن بىرىدۇر. قىيامەت يۈز بېرىپ، ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام سۇر (بۇرغا، كاناي)غا ئىككىنچى قېتىم پۈدىگەندىن كېيىن پۈتكۈل ئىنسانلار قايتىدىن تىرىلىدۇ.

قايتىدىن تىرىلىش بەدەن ۋە روھ بىلەن بىرلىكتە بولىدۇ. ئىنسان ئۆلۈپ، بەدىنى توپراققا ئايلانغاندىن كېيىن جانابى ئاللاھ ئۇنى توپراققا ئايلانماي، بىر تامچە سىمابىتەك مەڭگۈ ساقلىنىپ قالىدىغان "ئەجىبۇز-زەنەب" دەپ ئاتىلىدىغان بىر ھۈجەيرە (جەۋھەر)دىن تەكرار تىرىلدۈرىدۇ. كېيىن روھى بەدەنگە قايتۇرۇپ بېرىلىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

"شۈبھىسىزكى، بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى دوزاخقا كىرگۈزىمىز، ئۇلارنىڭ تېرىلىرى پىشىپ تۈگىگەن چاغدا ئازابنى تېتىتىش ئۈچۈن ئورنىغا باشقا تېرە يەڭگۈشلەيمىز. ئاللاھ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.[20]" مەنىسىدىكى ئايەت ۋە ھېساب ئېلىنغان ۋاقىتتا ئىنسانىڭ تىلى، قولى، پۇتى ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىغا گۇۋاھلىق بېرىدىغانلىقى ھەققىدىكى ئايەتلەر، شۇ كۈنده (يەنى قىيامەت كۈنىدە) ئۇلارنىڭ تىللىرى، قوللىرى ۋە پۇتلىرى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئۇلارنىڭ زىيىنىغا گۇۋاھلىق بېرىدۇ. شۇ كۈنده ئاللاھ ئۇلارغا تولۇق تېگىشلىك جازاسىنى بېرىدۇ، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئاشكارا ھەق ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ.[21]" قاتارلىق ئايەتلەر كىشى قايتىدىن تىرىلگەندە روھنىڭ بەدەنگە قايتىپ كېلىدىغانلىقىنىڭ دەللىلىرىدۇر.

قۇرئان كەرىم ئۆلگەندىن كېيىن قايتىدىن تىرىلىشنى ئىنكار قىلغۇچىلارغا رەددىيە بېرىپ، يېڭىدىن تىرىلىشنىڭ ئەقلىي جەھەتتىن مۇمكىنلىكى ۋە قەتئىي مەيدانغا كېلىدىغانلىقىنى ئىنسان ئىدراكىغا تۆۋەندىكى دەللەر بىلەن بىلدۈرىدۇ:

1) بىر نەرسىنى يوقتىن بار قىلغۇچىنىڭ ئۇنى ئىككىنچى قېتىم يوقتىن بار قىلىشى ئەلۋەتتە مۇمكىندۇر.

"ئۇ بىزگە (ئىنسانىنىڭ قايتا تىرىلىشىنى يىراق ساناپ، چىرىگەن سۆڭەكلەرنى) مىسال قىلىپ كۆرسەتتى. ئۆزىنىڭ يارىتىلغانلىقىنى بولسا ئۇنتۇدى، ئۇ: «چىرىپ كەتكەن سۆڭەكلەرنى كىم تىرىلدۈرەلەيدۇ؟» دېدى. ئېيتقىنكى، «ئۇنى ئەڭ دەسلەپتە ياراتقان زات تىرىلدۈرىدۇ، ئۇ ھەر بىر مەخلۇقنى بىلگۈچىدۇر.[22]»

اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّ اللّٰهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ وَلَمْ يَعْيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَادِرٍ عَلٰى اَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتٰى بَلٰى اِنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"ئۇلار (يەنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشنى ئىنكار قىلغۇچى كۇففارلار) بىلمەمدۇكى، ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان ۋە ئۇلارنى يارىتىشتا چارچاپ قالمىغان ئاللاھ ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئەمەسمۇ؟ دۇرۇس، ئۇ ھەقىقەتەن ھەر نەرسىگە قادىردۇر.[23]"

19. مۇسلىم، ئىمان، 185
20. نىسا سۈرىسى 56-ئايەت
21. نۇر سۈرىسى 24-25-ئايەتلەر
22. ياسىن سۈرىسى 78-79-ئايەتلەر
23. ئەھقاف سۈرىسى 33-ئايەت

"ئى ئىنسانلار! ئەگەر سىلەر قايتا تىرىلىشتىن شەكلەنسەڭلار (گۇمانىڭلارنىڭ تۈگىشى ئۈچۈن ئەسلىدىكى يارىتىلىشىڭلارغا قاراڭلار)، بىز سىلەرگە (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى بايان قىلىش ئۈچۈن ئاتاڭلار ئادەم ئەلەيھىسسالامنى) تۇپراقتىن، ئۇنىڭ ئەۋلادىنى (ئالدى بىلەن) ئابمەنىيدىن، ئاندىن لەختە قاندىن، ئاندىن شەكىلگە كىرگۈزۈلگەن ۋە كىرگۈزۈلمىگەن پارچە گۆشتىن ياراتتۇق. بىز خالىغان ئادەمنى بەچىدىرىدا مۇئەييەن مۇددەتكىچە قالدۇرىمىز، ئاندىن سىلەرنى (ئاناڭلارنىڭ قارنىدىن) بوۋاقلىق ھالىتىڭلاردا چىقىرىمىز (ئاندىن سىلەرنى ئاستا ـ ئاستا كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولدۇرىمىز)، سىلەر (كامالەت يېشى) قىران ۋاقىتىڭلارغا يېتىسىلەر، بەزىڭلار ياشلىقىڭلاردا ۋاپات بولۇپ كېتىسىلەر، بەزىڭلار، (ئىلگىرى) بىلگەندىن كېيىن ھېچ نەرسىنى بىلمەس ھالىتىڭلارغا قايتۇرۇلۇشىڭلار ئۈچۈن، ناھايىتى قېرىپ كەتكۈچە (ھايات) قالدۇرۇلىسىلەر، ئاللاھتائالانىڭ ئۆلگەنلەرنىڭ قايتا تىرىلدۈرۈشكە قادىر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان يەنە بىر دەلىل شۇكى: "سەن زېمىننى قاقاس كۆرۈسەن، ئۇنىڭغا بىز يامغۇر ياغدۇرساق، ئۇ جانلىنىدۇ ۋە كۆپۈشىدۇ، تۈرلۈك چىرايلىق ئۆسۈملۈكلەرنى ئۈندۈرۈپ بېرىدۇ."[24]

"مەخلۇقاتنى دەسلەپتە (يوقتىن) بار قىلىدىغان، ئاندىن ئۇنى (ئۆلگەندىن كېيىن) تىرىلدۈرىدىغان ئاللاھ ئەنە شۇدۇر، ئۇ (يەنى مەخلۇقاتنى تىرىلدۈرۈش) ئاللاھقا (ئۇنى دەسلەپتە يوقتىن بار قىلغانغا قارىغاندا) ئوڭايدۇر، ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا ئەڭ ئالىي سۈپەت ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر."[25]

2) ئۆلۈك توپراقنى جانلاندۇرغان ئاللاھ، ئىنسانىنى قايتىدىن تىرىلدۈرەلەيدۇ.

"بۇ (يەنى ئاللاھتائالانىڭ ئىنسانىنى ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى يوقىرىقىدەك يارىتىشى)، ئاللاھنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى، ئۆلۈكلەرنى تىرىلدۈرەلەيدىغانلىقىنى ۋە ھەر نەرسىگە قادىر ئىكەنلىكىنى سىلەرگە بىلدۈرۈش ئۈچۈندۇر. شۇنداقلا قىيامەتنىڭ شەكسىز بولىدىغانلىقىنى، قەبرىلەردىكى ئۆلۈكلەرنى (ئۆلۈك زېمىننى ئۆسۈملۈكلەرنى ئۈندۈرۈش بىلەن تىرىلدۈرگەندەك) ئاللاھنىڭ تىرىلدۈرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈندۇر."[26]

3) بىر نەرسىنىڭ زىددىنى ياراتقۇچى، ئۇنىڭ ئوخشىشىنمۇ يارىتالايدۇ.

مەسىلەن، ھۆل دەرەختىن ئوتنىڭ چىقىشى ئادەتتە مۇمكىن بولمىسىمۇ، ئوتنى يېشىل دەرەختىن چىقارغان ئاللاھ، تۇپراقتىن ئىنسانىنى قانداق ياراتقان بولسا، ئۆلۈپ تۇپراققا ئايلانغان ئىنسانىنمۇ قايتىدىن شۇنداق تىرىلدۈرەلەيدۇ.

"ئاللاھ سىلەر ئۈچۈن يېشىل دەرەختىن ئوت پەيدا قىلدى. سىلەر ئۇنىڭ بىلەن ئوت ياقىسىلەر. ئاسمانلارنى ۋە زېمىننى ياراتقان زات ئۆلارنىڭ ئوخشىشىنى يارىتىشقا قادىر ئەمەسمۇ؟ ئۇ بۇنىڭغا قادىر، ئاللاھ ماھىر ياراتقۇچىدۇر، ھەممىنى بىلگۈچىدۇر." (ياسىن سۈرىسى 80ـ81ـ ئايەتلەر)

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنۇ كۆپلىگەن ھەدىسلىرىدە ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىش ھەققىدە مەلۇمات بەرگەن. ئۇ بىر ھەدىسىدە مۇنداق دېگەن: "ئىنسانىنىڭ قۇيرۇق سۆڭگى (ئەجىبۇز ـ زەنەب)تىن باشقا ھەر ئەزاسى توپراققا ئايلىنىدۇ. قىيامەت كۈنىدە قايتىدىن تىرىلىش بۇ توپراققا ئايلانمىغان سۆڭەكتىن مەيدانغا كېلىدۇ."[27] يەنە بۇ ھەقتىكى ھەدىسلەردە قىيامەت كۈنى بارلىق ئىنسانلارنىڭ تىرىلدۈرۈلىدىغانلىقى،

24. ھەج سۈرىسى 5ـ ئايەت
25. رۇم سۈرىسى 27ـ ئايەت
26. ھەج سۈرىسى 6ـ7ـ ئايەتلەر
27. بۇخارى، تەپسىر، 3/ 39؛ مۇسلىم، فىتەن، 141، 142

قەبرىدىن ئەڭ دەسلەپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۇرىدىغانلىقى[28] دېيىلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە ئىنسانلار تىرىلدۈرۈلگەندە دەسلەپكى يارىتىلىشتىكىدەك بولىدىغانلىقىنى خەۋەر قىلغان.[29] يەنە بىر ھەدىسىدە: "ھەر ئىنسان ئۆلگەن ۋاقتىدىكى ھالىتىدە تىرىلدۈرىلىدۇ[30]" دېيىلگەن.

ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشنى ئەقلىي جەھەتتىنمۇ ئىسپاتلىغىلى بولىدۇ. بالىياتقۇدىكى بوۋاقنىڭ تۇغۇلۇپ، دۇنياغا كېلىپ، كېلىشكەن ئادەم بولغانلىق جەريانىدىكى باسقۇچلارغا دىققەت قىلىدىغان بولساق، ئەبەدىي قۇدرەت ئىگىسى بولغان ئاللاھنىڭ ئىنسانىنى تىرىلدۈرىشىنىڭ ئىمكانسىز ئەمەسلىكى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ.

قىشتا قۇرۇق ۋە جانسىز بولغان زېمىن باھارنىڭ كېلىشى بىلەن جانلىنىپ، ھەر خىل گۈل-گىياھلار بىلەن بېزىلىدۇ. مانا بۇمۇ قايتىدىن تىرىلىشنىڭ مۇمكىن بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان ئەقلىي دەلىللەردىن بىرسىدۇر.

ئىنساننىڭ يېرىم ئۆلۈم دەپ قارىلىدىغان ۋە دۇنيا بىلەن مۇناسىۋىتىنى ۋاقتىلىق ئايرىيدىغان ئۇيقۇدىن كېيىن قايتىدىن ئويغىنىشىغا قاراپ يېڭى ھايات ھەققىدە تەپەككۇر قىلساق، بۇنى ئوتتۇرىغا چىقارغان ئاللاھنىڭ ئىنسانىنى قايتىدىن تىرىلدۈرەلەيدىغانلىقىنى تەخمىن قىلالايمىز.

28. بۇخارى، تەپسىر، 3/ 39؛ ئىبنى ماجە، جەنائىز، 58
29. بۇخارى، رىقاق، 45؛ مۇسلىم، جەننەت، 55-59
30. مۇسلىم، جەننەت، 83

قىسسە: ئۆلۈمدىن كېيىن ھاياتلىق بارمۇ دېگەن سوئالغا جاۋاب

تۇغۇلۇشتىن كېيىن ھاياتلىق بارمۇ؟

بىر ئانىنىڭ بالىياتقۇسىدىكى قوشكېزەكلەرنىڭ ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق ئىكەن. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇلارنىڭ بەدەن قۇرۇلمىسى، يەنى قوللىرى، پۇتلىرى، ئىچكى ئەزالىرى شەكىللىنىشكە باشلاپتۇ. بۇنىڭ بىلەن ئەتراپتا بولۇۋاتقان ئىشلاردىن خەۋەر تېپىشقا باشلاپتۇ. تۇرۇۋاتقان يېرىنىڭ راھەت، بىخەتەر ئىكەنلىگىنى بىلگەنسىرى خۇشاللىقى كۆپىيىپتۇ. بىر-بىرىگە قاراپ:

- ئانىنىڭ بالىياتقۇسىدا تۇرۇش، بۇ يەردە ياشاش نەقەدەر راھەت!- دەپتۇ.

ئۇلار چوڭ بولۇشقا ئەگىشىپ، ئۆزلىرى تۇرۇۋاتقان دۇنيانى يېڭىدىن بايقاشقا باشلاپتۇ. ھاياتنىڭ مەنبەسى نېمە؟ بۇنى تەكشۈرۈپتىپ، ئانىسى بىلەن ئۆزىنى بىر-بىرىگە باغلاپ تۇرىدىغان بالا ھەمرىيىنى پەرق قىلىپتۇ. بۇ بالا ھەمرىيى سايىسىدا ھېچبىر قىيىنچىلىققا ئۇچرىماستىن بىخەتەر مۇھىتتا ئۆزۈقلىنىپ ئۆسۈپ يېتىلۇاتقانلىقىنى بايقاپ:

- ئانىمىزنىڭ شەپقىتى نېمە دېگەن كاتتا ھە! بىزگە بۇ يېپ ئارقىلىق ئېھتىياجىمىز بولغان ھەر نەرسىنى ئەۋەتىپ بېرىدۇ - دەپتۇ.

ئايلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قوشكېزەكلەر چوڭىيىپ، "يولنىڭ ئاخىرى"غا يېقىنلىشىپتۇ. بۇ ئۆزگۈرۈشلەرنى ھەيرانلىق ئىچىدە تاماشا قىلۇاتقاندا، كۈنلەرنىڭ بېرىدە بۇ گۈزەل دۇنيانى تەرك ئېتىدىغانلىقىنىڭ ئىشارىتىنى ئېلىشقا، توققۇزىنچى ئاي يېقىنلاشقاندا ئالامەتلىرىنى تېخىمۇ كۈچلۈك ھېس قىلىشقا باشلاپتۇ. ئەھۋالدىن جىددىلەشكەن قوشكېزەكلەردىن بىرى يەنە بىرسىگە:

- نېمە ئىش بولۇۋاتىدۇ؟ نېمىشقا بۇنداق ئۆزگىرىشلەر بولىدۇ؟ - دەپتۇ.

يەنە بىرى ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ، بۇ دۇنيانىڭ ئۇنىڭغا كىچىك كېلىۋاتقانلىق تۇيغۇسى بىلەن تېخىمۇ چوڭ بىر ئالەمنى ئارزۇ قىلۇاتقانلىقىنى ئويلاپ:

- بۇ ئالامەتلەر بىزنىڭ بۇ يەردە كۆپ قالالمايدىغانلىقىمىزنى كۆرسىتىدۇ، بۇ يەردىكى ھاياتىمىزنىڭ ئاخىرىغا يېقىنلاشتۇق. - دەپتۇ.

- لېكىن مەن بۇ يەردىن كېتىشنى خالىمايمەن!-دەپ ۋاقىراپ كېتىپتۇ يەنە بىرى،- داۋاملىق بۇ يەردە قېلىشنى ئارزۇ قىلىمەن!

- ئامال يوق، بەلكى توغۇلۇشتىن كېيىن باشقا بىر ھايات بولۇشى مۇمكىن.

- بىزگە ھايات بەرگەن ئۇ بالا ھەمرىيى كېسىلگەندىن كېيىن بۇ قانداقلارچە مۇمكىن بولىدۇ؟- دەپتۇ يەنە بىرى،- دەپ باققىنا، بۇ يەردىن ئايرىلىشقا مەجبۇر قالساق قانداق ياشايمىز؟ بىزدىن ئىلگىرىكىلەرمۇ بۇ يەرگە كېلىپ كېتىپتۇ، ھېچبىرسى قايتىپ كەلمەپتۇ، شۇڭا ھېچكىم بىزگە تۇغۇتتىن كېيىن يەنە بىر ھاياتلىق بار دېيىلمەيدۇ. بۇ ھايات مۇشۇ يەردە تۈگەيدۇ.

ئارقىدىن ئۇ ئۇمىدسىزلەرچە:

- بەلكى ئانا دېگەن بىر نەرسىمۇ يوق،- دەپتۇ.

- ئانا بار!- دەپ ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ قوشكېزەك قېرىندىشى،- ئەگەر ئۇ بولمىسا بۇ دۇنياغا قانداق كېلىپ قالدۇق، قانداق جان ساقلىيالدۇق؟

- سەن ئاناڭنى كۆردۈڭمۇ؟ - دەپ سوراپتۇ يەنە بىرى،- ئۇنى بىز بەلكىم شۇنداق ئويلۇالغان بولۇشىمىز مۇمكىن، ئانا دېگەن بىرى بىزنى خوش قىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇنى بىز توقۇپ چىققان بولۇشىمىز مۇمكىن.

شۇنداق قىلىپ، ئانىنىڭ بالىياتقۇسىدىكى بۇ قوشكېزەكلەرنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى بەس-مۇنازىرە، تالاش-تارتىش بىلەن ئۆتۈپتۇ. ئۇلار ئۆز دۇنياسىنى تەرك ئەتكەن ۋاقىتتا كۆزىنى باشقا بىر دۇنياغا ئېچىپتۇ، بىرسى خۇشاللىقىدىن، يەنە بىرى خجىللىقىدىن يىغلاشقا باشلاپتۇ. چۈنكى ئۇلار بۇنداق مەنزىرىنى كۆرەرمىز دەپ ئويلاپمۇ باقمىغانىكەن.

6ـ ئاخىرەت ۋە ئەھۋالى

ئىنسانىنىڭ ۋاپات بولۇشى بىلەن باشلانغان ئاخىرەت هاياتىنىڭ باسقۇچلىرىغا قارايلى:

1) قەبر هاياتى

ئىنسان ۋاپات بولۇشى بىلەن تەڭ قەبر هاياتى باشلىنىدۇ. بىر هەدىستە: "قەبر ئاخىرەت بېكەتلىرىنىڭ تۇنجىسىدۇر. بىر ئىنسان ئۇ بېكەتتىن ئۆتۈپ كېتەلسە كېيىنكى بېكەتلەردىن ئۆتۈشى تېخىمۇ ئاسان بولىدۇ. بۇ بېكەتتىن ئۆتەلمىسە كېيىنكى بېكەتلەردىن ئۆتۈشى ناهايىتى مۈشكۈلدۇر."[31] دېيىلگەن. ئۆلۈم بىلەن باشلىنىپ، تىرىلىشكە قەدەر داۋاملىشىدىغان هايات قەبر هاياتى دېيىلىدۇ. قەبر هاياتى دۇنيا هاياتى بىلەن ئاخىرەت ئوتتۇرىسىدا بىر باسقۇچ بولغانلىقى ئۈچۈن «بەرزەخ هاياتى» دەپمۇ ئاتالغان. ئەملىيەتتە بەرزەخ كەلمىسىنىڭ مەنىسى "ئىككى نەرسە ئارىسىدىكى توسالغۇ" دېگەنلىك بولىدۇ.

هەر ئىنسان ئۆلۈپ توپراقتا كۆمۈلسۇن، دېڭىزدا چۆكۈپ ئۆلسۇن ياكى ئوتتا كۆيۈپ ئۆلسۇن، روهىي جەهەتتىن قەبر هاياتى ئۆتكۈزۈپ، ئاندىن قىيامەت كۈنى تىرىلدۈرىلىدۇ. ئادەتتە ئىنسانلار ئۆلگەن ۋاقىتتا قەبرگە قويۇلغاندىن كېيىن بۇ خىل ئەھۋاللارغا دۇچ كەلگەنلىكى ئۈچۈن قەبر هاياتى سۆزى ئىشلىتىلىدۇ. هەر ئىنسان قەبر هاياتى ياشايدۇ.

ئىنسان ئۆلگەندىن كېيىن قەبرگە قويۇلغان ۋاقىتتا مۇنكەر-نەكىر ئىسىملىك ئىككى پەرىشتە: "رەببىڭ كىم؟ پەيغەمبىرىڭ كىم؟ دىنىڭ نېمە؟" دېگەندەك سوئاللارنى سورايدۇ. ئىمانلىق ۋە سالىھ ئەمەل قىلغۇچىلار بۇ سوئاللارغا توغرا جاۋاب بېرىدۇ، بۇ جاۋابتىن كېيىن جەننەت ئىشىكلىرى ئېچىلىپ، جەننەت كۆرسىتىلىدۇ. كاپىر ۋە مۇناپىقلار بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرەلمەيدۇ، ئۇلارغا دوزاخ ئىشكى ئېچىلىپ، دوزاخ مەنزىرىلىرى كۆرسىتىلىدۇ. كاپىر ۋە مۇناپىقلار قەبرىدە ئازاب تارتىدۇ، مۆمىنلەر بەخت ۋە هۇزۇر ئىچىدە قەبر هاياتى ئۆتكۈزىدۇ."[32]

قەبرىدىكى ئازاب ۋە قەبرىدىكى راهەت هەققىدە بەزى ئايەت-هەدىسلەردە رۇشەن دەلىللەر بار.

بۇ هەقتە ئاللاهتائالا مۇنداق دەيدۇ:

"(ئىككىنچى قېتىملىق) سۇر چېلىنغان هامان ئۇلار قەبرىلىرىدىن چىقىپ پەرۋەردىگارى تەرەپكە يۈگۈرىدۇ. ئۇلار: «ۋاي ئىسىت! بىزنى ئۇخلاۋاتقان يېرىمىزدىن (يەنى قەبرىمىزدىن) كىم ئويغاتتى؟» دەيدۇ (چۈنكى ئۇلار ئىككى سۇر ئارىسىدا ئۇيقۇدا بولۇپ ئازابتىن خالىي بولىدۇ)، (پەرىشتىلەر يا مۆمىنلەر ئۇنىڭغا جاۋابەن) «مېهرىبان ئاللاهنىڭ ۋەدە قىلغىنى مۇشۇ (كۈن)، پەيغەمبەرلەر راست ئېيتقان» دەيدۇ."[33]

"ئاللاھ مۆمىنلەرنى مۇستەھكەم ئىمان بىلەن دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە مەھكەم تۇرغۇزىدۇ. ئاللاھ زالىملارنى گۇمراھ قىلىدۇ، ئاللاھ خالىغىنىنى قىلىدۇ."[34]

ئاللاھ رەسۇلى مۇنداق دەيدۇ:

"مۇسۇلمان قەبرىدە سوراققا تارتىلغان ۋاقىتتا، ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوقلۇقىغا ۋە مۇھەممەد ئەلەيهىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ رەسۇلى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىدۇ. بۇ گۇۋاھلىق قۇرئاندىكى ئايەت ئىشارەت قىلغان مەنادۇر."[35]

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ساھابىلىرىدىن بىرىنىڭ ۋاپاتىنىڭ كەينىدىن: "ئاللاھىم! ئۇنى جەننەتكە

31. تىرمىزي، زۇهد، 5؛ ئىبنى ماجە، زۇهد، 32
32. بۇ هەقتىكى هەدىسلەر ئۈچۈن قارىڭ، تىرمىزي، جەنائىز، 70
33. ياسىن سۈرىسى 51-52-ئايەتلەر
34. ئىبراهىم سۈرىسى 27-ئايەت
35. بۇخارى، جەنائىز، 87، تەپسىرسۈرە (14)، 2؛ مۇسلىم، جەننەت، 73

كىرگۈزگىن، قەبىر ۋە دوزاخ ئازابىدىن يىراق قىلغىن" دەپ دۇئا قىلغان.[36]

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ساھابىنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن:

- دۇنيادىن كەتكەندىن كېيىن پۇشايمان قىلمايدىغان ھېچكىم يوق، - دېگەنىدە، ساھابىلەر:
- سالىھ بىر كىشى قانداق پۇشايمان قىلىدۇ يا رەسۇلۇللاھ؟ - دەپ سورايدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

- ئۇ كىشى تېخىمۇ كۆپ ياخشى ئىش قىلمىغانلىقىغا، گۇناھ-مەسىيەت ئۆتكۈزگەن بىر ئادەم بولسا، بۇ گۇناھلاردىن قول ئۈزمىگەنلىكىگە پۇشايمان قىلىدۇ.[37]

2) سۇر (بۇرغا) چېلىش

كەلىمە جەھەتتىن «سۇر» دېگەنلىك ئاۋاز چىقىرىش، پۈۋلىسە ئاۋاز چىقىرىدىغان مۆڭگۈز، يەنى بۇرغا دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ. ئاتالغۇ جەھەتتىن، قىيامەتنىڭ باشلىنىدىغانلىقىنى ئېلان قىلىش ۋە قىيامەت يۈز بەرگەن ھامان پۈتكۈل ئىنسانلار مەھشەر مەيدانىدا يىغىلىش ئۈچۈن تىرىلىشنى ساقلاۋاتقان ۋاقىتتا ئىسرافىل ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇرغا (مۆڭگۈزدىن ياسالغان كاناي) چېلىشىنى كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە سۇرنىڭ پۈدەپ ئاۋاز چىقىرىدىغان بۇرغا، كاناي ئىكەنلىگىدىن خەۋەر بەرگەن[38]. لېكىن بۇ كاناينىڭ ماھىيىتى ئىنسانلار تەرىپىدىن بىلىنمەيدۇ. سۇرمۇ ئاخىرەت ئەھۋالىغا ئوخشاش دۇنيادىكى كانايلارغا ئوخشىمايدۇ.

قۇرئاننىڭ بايان قىلىشچە، ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام ئىككى قېتىم بۇرغا چالىدۇ. بىرىنچى قېتىم چالغاندا، ئاللاھتائالا ساقلاپ قالغاندىن باشقا، ئاسمان-زېمىندىكى ھەممە نەرسە دەھشەتلىك سىلكىنىدۇ ۋە قىيامەت يۈز بېرىدۇ. ئىككىنچى قېتىم چالغاندا، ئىنسانلار تىرىلىدۇ ۋە مەھشەر مەيدانىدا يىغىلىش ئۈچۈن رەببى تەرەپكە يۈگرەيدۇ.[39]

ئىسرافىل ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىككى قېتىم بۇرغا چېلىشى ئوتتۇرىسىدىكى ۋاقىتنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:

"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككى سۇر ئارىسىدا قىرىق بار" دېگەن.

بۇنى ئاڭلىغانلار: "ئى ئەبۇ ھۇرەيرە قىرىق كۈنمۇ؟ دەپ سورىغان. لېكىن ئەبۇ ھۇرەيرە بىر نەرسە دېيەلمەيمەن دېگەن. تەكرار "40 ئايمۇ؟" دەپ سورىغان. ئۇ يەنە "بىر نەرسە دېيەلمەيمەن." دېگەن. "40 يىلمۇ" دەپ سورىغان. يەنە "بىر نەرسە دېيەلمەيمەن" دېگەن ۋە داۋاملىدا:

"ئاللاھتائالا ئاسماندىن سۇ چۈشۈرىدۇ ۋە ئىنسانلار گويا يەردىكى كۆكتاتلاردەك قىرىلىپ كېتىدۇ. ئىنسانلار بىر سۆڭەكتىن باشقا ھەممە نەرسە سېسىيدۇ. بۇ سېسىمغان ئورگان ئەجىزى-زەنەب دېيىلىدىغان قۇيرۇق سۆڭەكتۇر. قىيامەتتە قايتىدىن تىرىلىش بۇ ئەزادىن باشلىنىدۇ."[40]

3) مەھشەر ۋە مەھشەرگاھ

لوغەتتە «توپلىنىش، بىر يەرگە يىغىلىش» مەنىسىنى ئىپادىلەيدىغان «ھەشر» سۆزى ئاتالغۇ جەھەتتىن ئاللاھنىڭ ئىنسانلارنى ھېسابقا تارتىشى ئۈچۈن قايتىدىن تىرىلدۈرگەندىن

36. مۇسلىم، جەنائىز، 85؛ تىرمىزىي، جەنائىز، 38؛ ئىبنى ماجە، جەنائىز، 3
37. تىرمىزىي، زۇھد، 59
38. تىرمىزىي، قىيامە، 8
39. نەمل سۈرىسى 87؛ ياسىن سۈرىسى 51؛ زۇمەر سۈرىسى 68؛ ھەققە سۈرىسى 13-16-ئايەتلەر
40. بۇخارى، تەپسىرۇ سۈرەتى زۇمەر، 3؛ ئەممە 1؛ مۇسلىم، فىتەن، 141، مۇۋەتتا؛ جەنائىز، 48؛ ئەبۇ داۋۇد، سۈننەت، 24؛ نەسائى، جەنائىز، 117

كېيىن بىر يەرگە توپلىشى دېگەنلىكتۇر. ئىنسانلار توپلانغان يەر مەھشەرگاھ ياكى ئەرەسات دېيىلىدۇ. قۇرئان كەرىمدە مەھشەر ھەققىدە بۇ جەرياندا مەيدانغا كېلىدىغان ۋەقەلەرنى بايان قىلىدىغان ئايەتلەردىن بىرىدە مۇنداق دېيىلگەن:

"قىيامەت كۈنى ئاللاھ ئۇلارنى (ھېساب ئېلىش ئۈچۈن) يىغىدۇ، (ئۇلارغا دۇنيادا تۇرغان مۇددىتى) كۈندۈزدە ئازغىنا ۋاقىت تۇرغاندەك قىسقا بىلىنىدۇ، ئۇلار ئۆزئارا تونۇشىدۇ، ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھقا مۇلاقات بولۇشىنى (يەنى ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشىنى) ئىنكار قىلغانلار چوقۇم زىيان تارتىدۇ، ئۇلار توغرا يول تاپمىدى."[41]

مەھشەر كۈنى ئىنسانلار ئۆز ئەھۋالىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئەڭ يېقىنلىرىغا قاراشقىمۇ پۇرسەت چىقىرالمايدۇ. ئۇ كۈنى مۆمىنلەرنىڭ يۈزلىرى پارلايدۇ، كاپىرلارنىڭ بولسا يۈزلىرى قارىيىپ كېتىدۇ. "ئەبەسە" سۈرىسىنىڭ 33-42-ئايەتلىرىدە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

فَإِذَا جَآءَتِ الصَّآخَّةُ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيهِ وَاُمِّهِ وَاَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ لِكُلِّ امْرِيءٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَاْنٌ يُغْنِيهِ
وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ اُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ

«(قىيامەتنىڭ) قوپقانى گاس قىلغۇدەك قاتتىق ئاۋازى كەلگەن چاغدا (ھەممە ئادەم ئۆز ھالى بىلەن بولۇپ قالىدۇ)، ئۇ كۈندە كىشى ئۆزىنىڭ قېرىندىشىدىن، ئانىسىدىن، ئاتىسىدىن، خوتۇنىدىن ۋە بالىلىرىدىن قاچىدۇ. ئۇ كۈندە ھەر ئادەمنىڭ بىر ھالى بولىدۇكى، ئۇنىڭ باشقىلارغا قارىشىغا (شۇ ھالى) يار بەرمەيدۇ. ئۇ كۈندە نۇرغۇن يۈزلەردىن نۇر، كۈلكە ۋە خۇشال-خوراملىق يېغىپ تۇرىدۇ. يەنە بۇ كۈندە نۇرغۇن يۈزلەرنى چاڭ-توزان بېسىپ كەتكەن، قارىداپ كەتكەن بولىدۇ. ئۇلار بولسا كاپىرلاردۇر، فاجىرلاردۇر.»

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىمكى ياخشى ئىشلارنى قىلىپ ۋاپات بولغان بولسا ياخشى ھالەتتە، گۈناھ-مەسىيەتلەرنى قىلىپ ئۆلگەن بولسا ناچار ھالەتتە تىرىلدۈرىلىدىغانلىقى، ھەممىسىنىڭ يالاڭ ئاياغ ھالەتتە، يەنى دەسلەپكى يارىتىلغان شەكىلدە ھەشر قىلىنىدىغانلىقىنى ئېيتقان.[42]

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بايان قىلىشچە، مەھشەرنىڭ دەھشەتلىك كۈندە يەتتە تۈرلۈك ئىنسانىنىڭ ئەرشىنىڭ سايىسىدا سايىدايدىغانلىقى، مەھشەرنىڭ دەھشەتلىك قىينىچىلىقىغا ئۇچرىمايدىغانلىقىنى ئېيتقان. بۇلار:

1. ئادالەتلىك ئىمام (دۆلەت رەھبىرى)
2. ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش بىلەن ئۆسۈپ يېتىلگەن يىگىت
3. كۆڭلى مەسجىدلەرگە باغلىق بولغان مۆمىن
4. ئاللاھ ئۈچۈن بىر-بىرىنى ياخشى كۆرگەن مۆمىنلەر
5. زىنادىن يىراق تۇرغان كىشى
6. مەخپى سەدىقە
7. يالغۇز قالغان ۋاقتىتا ئاللاھنى زىكىر قىلىپ ياش تۆككەن كىشى. (بۇخارى، ئەزان،36)

41. يۇنۇس سۈرىسى 45-ئايەت
42. بۇخارى، رىقاق؛ مۇسلىم، جەننەت، 14، 19؛ تىرمىزي، تەپسىر، 18

3) ئەمەل دەپتىرىنىڭ بېرىلىشى

ئىنسانلار ھېساب بېرىش ئۈچۈن يىغىلغاندىن كېيىن، دۇنيادا قىلغان ئىشلىرى يېزىلغان بىر دەپتەر قولىغا بېرىلىدۇ. بۇلار دۇنيادىكى دەپتەرلەرگە ئوخشىمايدۇ. بۇ دەپتەرلەرنىڭ ھەقىقىتىنى پەقەتلا ئاللاھ بىلىدۇ. دۇنيادىكى ۋاقتىمىزدا، ھەر ماكان ھەر يەردە كىرامەن كاتىبىن (خاتىرلىگۈچى پەرىشتىلەر) تەرىپىدىن يېزىلىدىغان بۇ دەپتەرلەر ھەققىدە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

"كىشىلەرنىڭ نامە ـ ئەمالى ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ، گۇناھكارلارنىڭ ئۇنىڭدىكى خاتىرىلەردىن قورقىۋاتقىنىنى كۆرىسەن، ئۇلار: «ۋاي بىزگە! بۇ نامە ـ ئەمالغا چوڭ ـ كىچىك گۇناھنىڭ ھەممىسى خاتىرلىنىپتىغۇ؟» دەيدۇ، ئۇلار قىلغان ـ ئەتكەنلىرىنىڭ ھەممىسىنىڭ نامە ـ ئەمالىغا خاتىرىلەنگەنلىكىنى كۆرىدۇ، پەرۋەردىگارىڭ ھېچ ئادەمگە زۇلۇم قىلمايدۇ."[43]

ئەمەل دەپتىرى جەننەتكە كىرىدىغانلارغا ئوڭ تەرەپتىن، دوزاخكە كىرىدىغانلارغا سول ياكى ئارقا تەرەپتىن بېرىلىدۇ. دەپتىرى ئوڭ تەرەپتىن بېرىلگەنلەر "ئەسھابى يەمىن"، دەپتىرى سول تەرەپتىن بېرىلگەنلەر "ئەسھابى شىمال" دېيىلىدۇ. دەپتەرنىڭ ئوڭ تەرەپتىن بېرىلىشى جەننەتتىن خوشخەۋەر بەرسە، دەپتەرنىڭ سول تەرەپتىن بېرىلىشى دوزاخ ئازابىدىن خەۋەر بېرىدۇ.

كۆنىمىز پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتىغا قاراپ تەسەۋۋۇر قىلىدىغان بولساق "ئەمەل دەپتىرى"نى بىر ۋىدىئو CDغا ئوخشىتىشقا بولىدۇ. ھايات ۋاقتىمىزدا قىلغان پۈتكۈل ئىش ـ ھەرىكىتىمىز كامېرادا فىلىمگە ئېلىنىپ، كىرامەن كاتىبىن پەرىشتىلىرى تەرىپىدىن خاتىرلىنىپ تۇرىدۇ. قىيامەت كۈنى ھەر ئىنسان تولدۇرغان CD دىكى فىلىم بىر ئېكراندا كۆرسىتىلىدۇ. بۇ ھەقتە قۇرئان مۇنداق دەيدۇ:

"ھەر بىر ئىنسانىنىڭ ئەمەلنى ئۇنىڭ بوينىغا ئېسىپ قويىمىز (يەنى ئىنسانىنىڭ قىلغان ھەر قانداق ئەمەلى خۇددى بويۇنچاق بويۇندىن ئايرىلمىغىنىدەك ئۇنىڭدىن ھەرگىز ئايرىلمايدۇ، شۇنىڭغا يارىشا جازا بېرىلىدۇ)، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ نامە ـ ئەمالىنى كۆرسىتىمىز، ئۇ ئۇنى ئوچۇق كۆرىدۇ. (ئۇنىڭغا) «نامە ـ ئەمالىڭنى ئوقۇغىن! بۈگۈن ئۆزۈڭگە (يەنى بۇ قىلمىشلىرىڭغا) ئۆزۈڭ گۇۋاھ بولۇشۇڭ كۇپايە» دېيىلىدۇ."[44]

4) ھېساب ۋە سوئال

ئىنسانلار ئەمەل دەپتىرىنى قولىغا ئېلىپ، پۈتكۈل سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنى ئىنچىكە تەپسىلاتىغا قەدەر كۆرگەندىن كېيىن جانابى ئاللاھ تەرىپىدىن ھېسابقا تارتىلىدۇ. ئاللاھتائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ

"ئۇ كۈنى بېرىلگەن نېمەتلەردىن ھېسابقا تارتىلىسىلەر."[45]

فۇسسىلەت سۈرىسىنىڭ 20 ـ 23 ـ ئايەتلىرىدە بۇ ھەقىقەت مۇنداق بايان قىلىنغان:

"ئۇلار دوزاخقا كەلگەندە، ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى، كۆزلىرى ۋە تېرىلىرى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى ھەققىدە گۇۋاھلىق بېرىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تېرىلىرىگە: «نېمىشقا بىزنىڭ زىيىنىمىزغا گۇۋاھلىق بەردىڭلار؟» دەيدۇ، تېرىلىرى: «ھەر نەرسىنى سۆزلەتكەن ئاللاھ بىزنى سۆزلەتتى، ئۇ دەسلەپتە سىلەرنى ياراتتى. ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىسىلەر» دەيدۇ. سىلەر (دۇنيادىكى چېغىڭلاردا) قۇلىقىڭلارنىڭ، كۆزۈڭلارنىڭ، تېرىلىرىڭلارنىڭ سىلەرنىڭ زىيىنىڭلارغا گۇۋاھلىق بېرىشىدىن ساقلانمىغان ئىدىڭلار (يەنى يامان ئىشلارنى قىلغان چېغىڭلاردا، رەسۋا بولۇشتىن قورقۇپ، كىشىلەردىن يوشۇرغان ئىدىڭلار، ۋەھالەنكى، ئەزالىرىڭلارنىڭ سىلەرنىڭ زىيىنىڭلارغا گۇۋاھلىق بېرىدىغانلىقىنى گۇمان قىلمىغان ئىدىڭلار)، لېكىن سىلەر قىلمىشىڭلاردىن نۇرغۇن ئىشلارنى «ئاللاھ بىلمەيدۇ» دەپ گۇمان قىلدىڭلار. پەرۋەردىگارىڭلارغا قىلغان

43. كەھف سۈرىسى 49 ـ ئايەت
44. ئىسرا سۈرىسى 13 ـ 14 ـ ئايەت
45. تەكاسۇر سۈرىسى 8 ـ ئايەت

ئەنە شۇ (قەبىھ) گۇمانكىلار سىلەرنى ھالاك قىلدى. شۇنىڭ بىلەن زىيان تارتقۇچىلاردىن بولدۇڭلار."

زەررىچە ياخشى ئىش قىلغانلار مۇكاپاتىنى كۆرىدىغان، زەررىچە يامان ئىش قىلغانلار جازاسىنى تارتىدىغان[46]، ھېچبىر ئادالەتسىزلىك بولمايدىغان ئۇ كۈندە ئىنسانلار شۇ بەش نەرسىدىن ھېسابقا تارتىلىدۇ:

1) ئۆمرىنى قانداق ئىشقا سەرپ قىلغانلىقى
2) ياشلىقىدا نېمە ئىش قىلغانلىقى
3) مال-دۇنيانى قانداق تاپقانلىقى
4) مال-دۇنياسىنى نېمىگە سەرپ قىلغانلىقى
5) بىلگەنلىرى بىلەن ئەمەل قىلىپ، قىلمىغانلىقى[47]

ھەر خىل ھەدىسلەردە پۈتكۈل ئىنسانلارنىڭ ۋاستىسىز شەكىلدە ئاللاھ تەرىپىدىن ھېسابقا تارتىلىدىغانلىقى، مۆمىنلەر سورالغان سوئاللارغا ئاسانلىق بىلەن جاۋاب بېرىدىغانلىقى، كاپىرلارنىڭ بولسا ئىنچىكە ۋە قاتتىق ھېساب بىلەن سوئال-سوراققا تارتىلىدىغانلىقى خەۋەر قىلىنغان.

46. زىلزىلە سۈرىسى 7-8-ئايەت
47. تىرمىزي، قىيامەت، 1

قىسسە

بىر ۋائىز مۇنبەردە ئاخىرەت ئەھۋاللىرىدىن تەبلىغ قىلىپتۇ. جامائەت ئىچىدە تەقۋادار زاتلاردىن شەيخ شىبلى ھەزرەتلىرىمۇ بار ئىكەن. ۋائىز ئەپەندى جانابى ئاللاھنىڭ ئاخىرەتتە سورايدىغان سوئاللىرى ھەققىدە توختىلىپ:

ـ ئىلمىنى قەيەردە ئىشلەتكەنلىكىنى، مال-مۈلكىنى قەيەردىن تېپىپ، قەيەرگە سەرپ قىلغانلىقىنى، قانچىلىك ئىبادەت قىلغانلىقىنى، ھالال-ھارامغا دىققەت قىلىپ-قىلمىغانلىقىنى سورايدۇ،- دەپتۇ.

بۇ تەبلىغنى تىڭشاۋاتقان شىبلى ھەزرەتلىرى مۇلايىملىق بىلەن:

ـ ئى ۋائىز ئەپەندى! سوئاللارنىڭ بەلكى ئەڭ مۇھىمىنى ئۇنۇتتۇڭ، ئاللاھتائالا قىسقا قىلىپ:

ـ ئى بەندەم! سەن دۇنيادىكى چېغىڭدا مەن داۋاملىق سېنىڭ بىلەن ئىدىم، ساڭا جان تومۇرىڭدىنمۇ يېقىن ئىدىم، لېكىن سەن كىم بىلەن بىللە ئىدىڭ؟ ـ دەپ سورايدۇ. ئاللاھقا بەندىچىلىك قىلىشتا مۇشۇنداق بىر ئاڭ ۋە قەلبكە ئىگە بولۇش ئەڭ مۇھىمدۇر،-دەپتۇ.

ھەقىقەتەن، ئادەم بالىسى رەببى بىلەن قانچىلىك يېقىن بولسا شۇنچىلىك نىسبەتتە توغرا يولدا ماڭالايدۇ. رەببىدىن قانچىلىك غاپىل قالسا، ئۇنى ئونۇتسا شۇنچىلىك نىسبەتتە نەپسىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ شەيتانىنىڭ ئازدۇرۇشىغا دۇچار بولىدۇ. جانابى ئاللاھ بۇ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماسلىقىمىز ئۈچۈن بىزنى مۇنداق ئاگاھلاندۇرىدۇ:

"سىلەر ئاللاھنى ئۇنتۇغان، شۇنىڭ بىلەن ئاللاھ ئۆلارغا ئۆزلىرىنى ئۇنتۇلدۇرغان كىشىلەردەك بولماڭلار، ئەنە شۇلار پاسىقلاردۇر."[48]

48. ھەشر سۈرىسى 19-ئايەت

5) مىزان

لوغەتتە «تارازا» مەنىسى ئىپادىلەيدىغان مىزان، ئاخىرەتتە ھېسابتىن كېيىن ھەر كىشىنىڭ ئەملى تارتىلىدىغان ئىلاھىي ئادالەت ئۆلچىمىدۇر. ئاخىرەتتە ئوتتۇرىغا چىقىدىغان، ماھىيىتىنى بىلگىلى بولمايدىغان بۇ مىزان دۇنيادىكى ھېچبىر مىزانغا ئوخشمايدۇ. بۇ مىزاندا ياخشىلىقى ئەسكىلىكىدىن ئېغىر كەلگەنلەر قۇتۇلىدۇ، يېنىك كەلگەنلەر ئازاب تارتىدۇ. مىزان ھەققىدە ئاللاھتائالا مۇنداق دەيدۇ:

"قىيامەت كۈنى بىز (ئەمەللەر تارتىلىدىغان) ئادالەت تارازىسىنى ئورنىتىمىز، ھېچ بىر ئادەمگە قىلچە ئۆۋال قىلىنمايدۇ (يەنى ياخشى ئادەمنىڭ ياخشىلىقى كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ، يامان ئادەمنىڭ يامانلىقى ئاشۇرۇۋېتىلمەيدۇ)، ئەگەر ئۇنىڭ قېچا چاغلىق ئەملى بولسىمۇ، ئۇنى ھازىر قىلىمىز، (بەندىلەرنىڭ ئەمەللىرىدىن) ھېساب ئېلىشقا بىز يېتەرلىكمىز. [49]"

فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ وَمَآ أَدْرٰيكَ مَا هِيَهْ نَارٌ حَامِيَةٌ

"تارازىسى ئېغىر كەلگەن (يەنى ياخشىلىقلىرى يامانلىقلىرىنى بېسىپ چۈشكەن) ئادەمگە كەلسەك، ئۇ كۆڭۈللۈك تۇرمۇشتا (يەنى نازۇنېمەتلىك جەننەتتە) بولىدۇ. تارازىسى يېنىك كەلگەن (يەنى يامانلىقلىرى ياخشىلىقلىرىنى بېسىپ كەتكەن ياكى ياخشىلىقى بولمىغان) ئادەمگە كەلسەك، ئۇنىڭ جايى ھاۋىيە بولىدۇ. ھاۋىيەنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى سەن قانداق بىلەلەيسەن؟ ھاۋىيە قىزىق ئوتتۇر.[50]"

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈممىتىنىڭ مىزاندا قېيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قېلىشىنى خالىمايدۇ، ئۇلارنى داۋاملىق ئاگاھلاندۇرىدۇ. بىر قېتىم ئەسھابىدىن سورايدۇ:

ـ مۇفلىس كىمدۇر؟ بىلەمسىلەر؟

ساھابىلەر:

ـ مۇفلىس، مال-دۇنياسىنى يۇقاتقان كىشى. ـ دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

ئۈممىتىمنىڭ مۇفلىسى شۇنداق كىشىكى، قىيامەت كۈنى ناماز، روزا، زاكات قاتارلىق ئىبادەتلىرى ئالدىغا قويىلىدۇ. لېكىن باشقىسىنىڭ ھەققىنى يېيىشى، بۆھتان چاپلىشى، غەيۋەت قىلىشى قاتارلىق گۇناھلىرى تۆپەيلىدىن ھېسابقا تارتىلىپ، قىلغان ياخشى ئىشلىرىنىڭ ساۋابى ئەسكىلىك قىلغان كىشىلەرگە ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئەگەر ساۋابلىرى گۇناھلىرىغا يەتمىسە، ئەسكىلىك قىلغان كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرى بۇ ئىنسانغا يۈكلىنىپ، دوزاخقا تاشلىنىدۇ.

6) سىرات

سىرات دوزاخنىڭ ئۈستىدىكى بىر يولدۇر. ھەر ئىنسان بۇ يەردىن ئۆتىدۇ. مۆمىنلەردىن بىر قىسمى قىلغان ياخشى ئىشلىرىغا قاراپ تېزلىكتە، بىر قىسمى ئاستىراق ئۆتىدۇ. كاپىرلار ۋە گۇناھكارلار پۈتلىرى تېيىلىپ كېتىپ دوزاخقا غۇلاپ چۈشىدۇ. سىراتنىڭ قانداقلىقى ھەققىدە ھەدىسلەردە بىر مەلۇمات بېرىلمىگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە دوزاخ ئۈستىگە قۇرۇلىدىغان سىراتتىن دەسلەپتە ئۆتكۈچىنىڭ ئۆزى ۋە ئۈممىتى ئىكەنلىكىنى، ئىنسانلارنىڭ ياخشى ئەملى سايىسىدا ئۇ يەردىن تېزلىكتە ئۆتىدىغانلىقىنى ئېيتقان.[51]

49. ئەنبىيا سۈرىسى 47-ئايەت

50. قارىئە سۈرىسى 6-11-ئايەتلەر

51. بۇخارى، ئەزان، 129، رىقاق، 48-52؛ مۇسلىم، ئىمان، 81؛ ئىبنى ماجە، زۇھد، 33

7) شاپائەت

شاپائەت قىلىش دېگەنلىك بىر كىشىنىڭ ئەپۇ قىلىنىشىنى تەلەپ قىلىش، ياردەم قىلىش، بىرسىنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئىشىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن دۇئا ۋە تەلەپ قىلىش قاتارلىق مەنىلەرى بار.

شاپائەتنىڭ ئاتالغۇ مەنىسى دۇنيادا قىلىنغان بەزى گۇناھلارنىڭ ئاخىرەتتە جازالانمۇرۇلماسلىقىنى تەلەپ قىلىش، ئۇنىڭغا ۋاستە بولۇش ياكى ئۇنىڭ ئۈچۈن دۇئا قىلىش دېگەنلىكتۇر. يەنى بىر مۇسۇلماننىڭ گۇناھلىرىنىڭ ئەپۇ قىلىنىشى ئۈچۈن ئاللاھقا يالۋۇرۇپ دۇئا قىلىش دېگەنلىكتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، ھەر پەيغەمبەرنىڭ بىر دۇئاسى بار، مەن دۇئايىمنى قىيامەت كۈنى ئۈممىتىمگە شاپائەت قىلىش ئۈچۈن ساقلايمەن" دېگەن.[52]

ئاخىرەتتە پۈتكۈل پەيغەمبەرلەرنىڭ ئۈممىتى ئۈچۈن دۇئا قىلىدىغانلىقى ئاللاھنىڭ رۇخسىتى بىلەن شاپائەت قىلىدىغانلىقى بىر ھەقىقەتتۇر. شاپائەت دېگەنلىك، گۇناھكار مۆمىنلەرنىڭ ئەپۇ قىلىنىشى، گۇناھى بولمىغانلارنىڭ تېخىمۇ ئالى مەرتىبىلەرگە ئېرىشىشى ئۈچۈن پەيغەمبەرلەر ۋە سالىھ زاتلارنىڭ ئاللاھقا يالۋۇرۇشى ۋە دۇئا قىلىشى دېگەنلىك بولىدۇ.

كاپىر ۋە مۇناپىقلار ئۈچۈن شاپائەت قىلىنمايدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

"ئاللاھنىڭ رۇخسىتىسىز كىممۇ ئاللاھنىڭ ئالدىدا شاپائەت قىلالىسۇن."[53]

"ئۇلار ئاللاھ رازى بولغانلارغىلا شاپائەت قىلىدۇ."[54] دېگەن مەندىكى ئايەتلەر شاپائەتنىڭ دائىرىسىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر ھەدىسىدە:

شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي

"شاپائىتىم ئۈممىتىمدىن بۈيۈك گۇناھ قىلغۇچىلار ئۈچۈن[55]" دېگەن.

بۇنىڭدىن باشقا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئومۇمىي ۋە كەڭ دائىرىلىك بىر شاپائىتى بار. بۇ شاپائىتى ئۇلۇما (ئەڭ بۈيۈك شاپائەت) دېيىلىدۇ. بۇ شاپائەت مۇنداق ئەھۋالدە ئاشىدۇ:

ئاللاھتائالا ئىنسانلارنى تۇز ۋە كەڭرى مەيدانغا مىزان ۋە ھېساب ئۈچۈن توپلايدۇ. ئۇ يەردە ئىنسانلارنىڭ مۇشەققەت ۋە غەم-قايغۇسى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىقىدۇ. بۇ ۋاقىتتا ئىنسانلارنىڭ بىر قىسمى يەنە بىر قىسمىغا: "سىلەر بېشىڭلارغا كەلگەن بۇ قاتتىق كۈننى كۆرمەيۋاتامسىلەر؟ سىلەرگە شاپائەت قىلىدىغان بىرسىنىڭ يېنىغا بېرىڭلار!" دېيىلىدۇ. ئىنسانلار نۆۋەت بىلەن ئادەم ئەلەيھىسسالام، نۇھ ئەلەيھىسسالام، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام، مۇسا ئەلەيھىسسالام، ئىسا ئەلەيھىسسالام قاتارلىق پەيغەمبەرلەرنىڭ يېنىغا بارىدۇ. بۇ پەيغەمبەرلەر شاپائەت قىلىشنى بىر-بىرىگە بۇيرۇپ بېرىدۇ، ئاخىرىدا ئىسا ئەلەيھىسسالام ئۆلارنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا بېرىشقا بۇيرۇيدۇ. ئۇ ۋاقىتتا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەرشىنىڭ ئاستىدا سەجدىگە بارىدۇ. ئاللاھتائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سەجدىدە قىلىدىغان ئەڭ بۈيۈك مەدھىيەنى ئىلھام قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھقا ھەمدۇ ئېيتىۋاتقان ۋاقىتتا: "بېشىڭنى كۆتۈر، شاپائەت قىل، شاپائىتىڭ قوبۇل قىلىنىدۇ" دېگەن جاۋابنى ئالىدۇ. مۇھاكىمە باشلىنىدۇ. ئارقىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائىتى بىلەن مۆمىنلەردىن بىر قىسمى دوزاختىن ئازات قىلىنىدۇ. ئاللاھ رەسۇلى بىر قانچە قېتىم سەجدىگە بېرىپ، ئاللاھقا ھەمدۇ-سانا ئېيتىدۇ ۋە دۇئا قىلىدۇ. نەتىجىدە ئاللاھنىڭ رۇخسىتى ۋە تەقدىرى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائىتى بىلەن مۆمىنلەرنىڭ كۆپ قىسمى دوزاختىن خالاس

52. بۇخارى، دەئاۋەت، 1؛ تەۋھىد، 31؛ مۇسلىم، ئىمان، 86

53. بەقەرە سۈرىسى 255-ئايەت

54. ئەنبىيا سۈرىسى 28-ئايەت

55. ئەبۇ داۋۇد، سۇننەت، 21؛ تىرمىزى، قىيامەت، 11؛ ئىبنى ماجە، زۇھد، 37

قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇيەسسەر بولغان بۇ شاپائەت ماقامى "ماقامى مەھمۇد" دېيىلىدۇ.[56]

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ شاپائىتى بىلەن ھېساب ۋە سوراققا تارتىلماستىن جەننەتكە كىرىدىغان كىشىلەر بولىدۇ.[57] يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جەننەتكە كىرگەن مۆمىنلەرنىڭ دەرىجىسىنى يۇقىرىلىتىش ئۈچۈنمۇ شاپائەت قىلىدۇ.[58]

شاپائەت مۆمىنلەرنىڭ راھەتپەرەس ۋە ھۇرۇن بولۇپ كېتىشىگە سەۋەب بولماسلىقى كېرەك. بۇ يەردە مۇھىم بولغىنى مۇسۇلمانلارنىڭ شاپائەتكە ئىشەنچ قىلىپ، دىنىنىڭ ئەمرلىرىنى تەرك ئېتىشى ئەمەس، ئەكسىچە شاپائەتكە لايىق بولۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى لازىم. ئۇ مۇشەققەتلىك كۈندە ئاللاھ رەسۇلىنىڭ ئۈممىتى بولغانلىقىمىزنى كۆرسىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئىزىدىن مېڭىپ، ئۇنىڭغا بولغان سۆيگۈ ۋە مۇھەببىتىمىزنى كۆچلەندۈرۈشىمىز كېرەك.

7ـمۇكاپات ۋە جازا

ئىنسان بۇ دۇنيادا قىلغان ئىشلىرىنىڭ ھەققىنى تولۇق ئالالمايدۇ، لېكىن قىيامەتتە تولۇق ئالىدۇ. چۈنكى ھەقىقىي مۇكاپات ۋە جازا يېرى ئاخىرەت يۇرتىدۇر. ئىنسانلار بۇ دۇنيادا قانداق ياشىغان بولسا قەبىر ھاياتى بىلەن بىرلىكتە ئۇنىڭ مۇكاپاتى ياكى جازاسىنى ئالىدۇ. ئازاب-ئۇقۇبەت ۋە مۇشكۈللۈككە تولغان ياكى گۈل-چېچەك باغچىسىدىكىدەك راھەت بىر ھاياتنى كۆرىدۇ. ئۆلۈمدىن كېيىنكى ھاياتنىڭ ھەر باسقۇچىدا، قىيامەت كۈنىدە، ھېسابتا، سوراقتا، مىزاندا، سىراتتا ئۆزىگە لايىق بولغان مۇكاپات ياكى جازانى كۆرۈشنى داۋاملاشتۇرىدۇ.

1) جەننەت

جەننەت سۆز مەنىسى جەھەتتىن «باغچە، ئوت-چۆپ ۋە قويۇق ئورمان بىلەن قورشالغان يەر» دېگەن مەنىدە بولۇپ، ئاتالغۇ جەھەتتە «ھەر خىل نېمەتلەر بىلەن بېزەلگەن، مۆمىنلەر ئۈچۈن ئەبەدىي قالىدىغان ئاخىرەت يۇرتى» دېگەنلىكتۇر. جەننەت ۋە ئۇ يەردىكى ھايات مەڭگۈلۈكتۇر.

قۇرئاندا جەننەت ۋە ئۇنىڭ دەرىجىلىرى ئۈچۈن "جەننەتل مەئۋا" (شۇبھىتلەر ۋە مۆمىنلەر پاناھلىنىدىغان جەننەت)، "جەننەتۇ ئادن" (ئىقامەت ۋە ئەبەدىيلىك جەننىتى)، "دارۇل-ھۇلۇد" (ئەبەدىلىك يۇرتى)، "فىردەۋس" (ھەر نەرسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان جەننەت باغچىسى)، "دارۇس-سالام" (تىنچلىق يۇرتى)، "ئەل ماقامۇل ئەمىن" (ئىشەنچلىك ماقام) دېگەندەك سۆز-ئىبارىلەر قوللىنىلغان.

قۇرئان كەرىمدە، جەننەت «ئاسمان-زېمىندەك كەڭرى بولغان، ئوتتەك ئىسسىق ياكى قەھرىتان سوغۇق بولمايدىغان، كىشىنى بىئارام قىلىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلمەيدىغان جاي. جەننەتتە پاكىز سۇ، سۈت، سۈزمە ھەسەل ئېرىقلىرى بار. جەننەتتە يەنە سۈيى زەنجىۋىل بىلەن تەملەندۈرۈلگەن تاتلىق سۇ بولاقلىرى بار. جەننەتتە باش ئاغرىتمايدىغان، مەست قىلمايدىغان پايدىلىق ئىچىملىكلەر بار. جەننەتتە ھەر تۈرلۈك مېۋىلەر، خورمىلىقلار، ئانار دەرەخلىرى، باغلار، ئۈزۈم تاللىرى، ساڭگىلاپ تۇرغان بانان دەرەخلىرى ۋە ھەر خىل لەززەتلىك قۇش گۆشلىرى بار» دەپ تەسۋىرلىنىدۇ.

جەننەتكە كىرگەنلەرنىڭ ئالاھىدىلىگى مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

جەننەتكە كىرگەنلەرنىڭ كىيىم-كېچەكلىرى نېپىز، ھەقىقىي يېپەكتىن بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرى گۈزەل، مەڭگۈ ياش تۇرىدىغان يىگىتلەر (غۇلامار) ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ خىزمەت قىلىدۇ. ئالتۇن قەدەھ ۋە تەخسىلەرنى كۆتۈرۈپ ئايلىنىپ تۇرىدىغان بۇ يىگىتلەرنىڭ پاكىزلىقى مەرۋايىتقا ئوخشايدۇ. جەننەتكە كىرگۈچىلەرنىڭ ئاستىدىن ئېرىق-ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ ئۇستىدە بىنا قىلىنغان

56. ئىسرا سۈرىسى 79؛ بۇخارى، تەۋھىد، 24؛ مۇسلىم، ئىمان، 84
57. بۇخارى، تەپسىر، سۈرە 18؛ مۇسلىم، ئىمان، 84
58. مۇسلىم، ئىمان، 85

سارايلىرى بولىدۇ. جەننەتتە ھېچكىم ھېرىپ قالمايدۇ، جاپا تارتمايدۇ، بىھۇدە ۋە يالغان سۆز قىلىنمايدۇ. جەننەتتىكىلەرنىڭ قەلبلىرىدىن ئۆچمەنلىك ۋە نەپرەت چىقىرىپ تاشلىنىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر قۇدسى ھەدىسىدە[59] جەننەت نېمەتلىرىنى ئەقىل بىلەن خىيال قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى تەسۋىرلەپ مۇنداق دېگەن: جانابى ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ: "مەن سالىھ بەندىلىرىم ئۈچۈن كۆزلەر كۆرۈپ باقمىغان، قۇلاقلار ئاڭلاپ باقمىغان نېمەتلەر تەييارلىدىم."[60]

شۇنىسىزكى، جەننەتتىكى نېمەتلەرنىڭ ئەڭ كاتتىسى ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ۋە ئۇنىڭ جامالىنى كۆرۈشتۇر. بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن:

وَرِضْوَانٌ مِنَ اللهِ اَكْبَرُ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ

"(مۆمىنلەر ئېرىشىدىغان) ئاللاھنىڭ رازىلىقى (جەننەت نېمەتلىرىنىڭ ھەممىسىدىن) كاتتىدۇر، بۇ چوڭ بەختتۇر."[61]

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاضِرَةٌ اِلٰى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ

"بۇ كۈندە، (سائادەتمەنلەرنىڭ) يۈزلىرى نۇرلۇق بولىدۇ. (ئۇلار) پەرۋەردىگارىغا قاراپ تۇرىدۇ."[62]

ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە، جانابى ئاللاھنى جەننەتتە (ماھىيىتىنى پەقەتلا ئاللاھ بىلىدىغان سۈرەتتە) مۆمىنلەر كۆرەلەيدۇ، بۇ رۇئىيەتۇللاھ دەپ ئاتىلىدۇ.

2) جەھەننەم (دوزاخ)

«جەھەننەم» سۆز مەنىسى جەھەتتىن «چوڭقۇر قۇدۇق» دېگەنلىك بولۇپ، ئاخىرەتتە كاپىرلار داۋاملىق قالىدىغان، گۇناھكار مۆمىنلەر گۇناھى تۈگىگىچە جازالىنىدىغان ئازاب يېرىدۇر. قۇرئاندا دوزاخ ئۈچۈن 7 ئىسىم ئىشلىتىلگەن: جەھەننەم (چوڭقۇر قۇدۇق)، نار (ئوت)، جەھىم (ناھايىتى چوڭ، يالقۇنى قاتمۇ-قات يۇكسەلگەن ئوت، غۇلاپ چۈشكەنلەر قايتا چىقالمايدىغان چوڭقۇر ھاڭ)، سەئىر (شىددەتلىك ئوت-يالقۇن)، ھۇتەمە (تولۇپ تاشقان ئوت-يالقۇن) بۇ يەتتە ئىسىم جەھەننەمنىڭ 7 دەرىجىسىنمۇ ئىپادىلەيدۇ.

جەھەننەم ۋە بۇ يەردىكى ھايات قۇرئاندا مۇنداق بايان قىلىنىدۇ: "گۇناھكارلار دوزاختا بارغاندا دوزاخ ئۇلارغا ئوت چاچىدۇ،[63] يىراقتىن ئوتنىڭ گۈرۈلدىگەن ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. ئىنكارچىلار ئۈچۈن دوزاخ بىر زىندان، ئوتتىن يېپىنجا ۋە سېلىنچىلىرى بولغان، ئۇلارنى ھەر تەرەپتىن قورشىغان، يۈزلىرىنى داغلايدىغان، كۆيدۈرىدىغان، تېرىسىنى سويۇپ ئالىدىغان، يۈرەكلىرىنىڭ بېغىشىغا بارىدىغان كۈچلۈك ئوت-يالقۇنغا تولغان چوڭقۇر ھاڭدۇر."[64] يېقىلغۇسى ئىنسان ۋە تاش بولغان[65] دوزاخ ئۆزىگە تاشلانغانلارغا تويمايدۇ. ئۇ يەرگە تاشلانغانلار ئادەمنىڭ ئىچ-باغرىنى كۆيدۈرۈپ تاشلايدىغان ئوت ۋە قاينىغان سۇ ئىچىدە، قارا بىر تۈمانلىنىڭ سايىسىدا بولىدۇ. دوزاختا كىرگۈچىلەرنىڭ تېرىسى ھەر قېتىم پىشىپ تۈگىگەندە ئازابنى تېتىشى ئۈچۈن باشقا بىر تېرىگە ئالماشتۇرۇلىدۇ."[66] ئۇلار زەققۇم دەرىخىنىڭ مېۋىسىنى يەيدۇ،[67] قاينىق سۇ ۋە يىرىڭ ئىچىدۇ. ئۇ يەردە سايىۋەن تاپالمىغاندەك، گۈزەل بىر ئىچىملىكمۇ تاپالمايدۇ.

ئاللاھنى كۆرۈشتىن مەھرۇم قالغان ئىنكارچىلارغا ئاللاھ رەھمەت قىلمايدۇ، دوزاخ ئازابى ئۇلارنى ئەبەدىي شەكىلدە قورشايدۇ، گۇناھكار مۆمىنلەر دوزاختا ئەبەدىي قالمايدۇ. پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىدە

59. قۇدسى ھەدىس: مەنىسى ئاللاھتىن، لەۋزى (سۆز قىلىپىغا قويۇلىشى) ئاللاھ رەسۇلىدىن ئېيتىلغان ھەدىس شېرىپلەر
60. بۇخارى، تەپسىر، سۈرە 32، مۇسلىم، جەننەت، 1؛ تىرمىزىي، تەپسىر، سۈرە 32
61. تەۋبە سۈرىسى 72-ئايەت
62. قىيامە سۈرىسى 22-23-ئايەتلەر
63. مۇرسەلات سۈرىسى 32-ئايەت
64. قارىئە سۈرىسى 11-ئايەت
65. بەقەرە سۈرىسى 24-ئايەت؛ تەھرىم سۈرىسى 6-ئايەت
66. نىسا سۈرىسى 56-ئايەت
67. ساففات 62-66؛ دۇخان 43-46؛ ۋاقىئە 52-ئايەت

دېيىلگەندەك، تېگىشلىك جازاسىنى تارتقاندىن كېيىن جەننەتكە كىرىدۇ.[68]

ئاخىرەت ھاياتىنىڭ ھەر باسقۇچىدا بولغاندەك، دوزاخ ئازابى روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن بولىدۇ. لېكىن دوزاخ ئازابىدا تىلغا ئېلىنغان ئوت ۋە ئازاب-ئۇقۇبەتلەر دۇنيادىكىگە ئوخشىمايدۇ. بۇلارنىڭ ھەقىقىتىنى ئىنسانلارنىڭ بىلىشى مۇمكىن ئەمەس، ئۇنى پەقەت ئاللاھ بىلىدۇ.[69]

3) ئەئراف

«تاغ-ئېدىرنىڭ چوقىسى» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدىغان «ئەئراف» سۆزى جەننەت بىلەن دوزاخ ئارىسىدىكى يۇكسەك تام ۋە ئېگىزلىكنىڭ ئىسمىدۇر. ئەئراف ۋە ئەئرافلىقلارنىڭ كىملەر ئىكەنلىكى ھەققىدە ئىككى خىل قاراش بار. بىرى:

1) ھەر قانداق بىر پەيغەمبەرنىڭ دەۋىتىنى ئاڭلىماي دۇنيادىن كەتكەن ئىنسانلار، كىچىك ۋاقىتدا ۋاپات بولغان مۇشرىكلارنىڭ بالا-ۋاقىلىرى ئەئرافتا قالىدۇ.

2) ئەئرافلىقلار ياخشى ۋە ناچار ئەمەللىرى تەڭ بولغان مۆمىنلەردۇر. بۇلار جەننەتكە كىرىشتىن ئىلگىرى جەننەت بىلەن دوزاخ ئارىسىدا بىر مۇددەت ساقلىتىلىدۇ، كېيىن ئاللاھنىڭ لۇتفى بىلەن جەننەتكە كىرىدۇ.

3) قۇرئاندا ئەئرافتىكى كىشىلەر ھەققىدە مۇنداق دېيىلگەن:

"ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بىر توسما بولىدۇ. توسمىنىڭ ئۈستىدە (ئەئرافتا) ئەھلى جەننەت ۋە ئەھلى دوزاخنى ئۇلارنىڭ سىماسىدىن تونۇيدىغان ئادەملەر (يەنى ئەھلى ئەئراق) بولىدۇ. ئۇلار ئەھلى جەننەتكە: 'سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز' دەپ توۋلايدۇ. ئۇلار جەننەتكە كىرمىگەن، (ئەمما) كىرىش ئۈمىدىدە تۇرغانلاردۇر. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئەھلى دوزاخ تەرەپكە بۇرۇلغاندا: 'ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزنى زالىم قەۋم بىلەن بىللە قىلمىغىن» دەيدۇ.[70]'

4) ھەۋزى كەۋسەر

قىيامەت كۈنى پەيغەمبەرلەرگە كۆللەر ئېھسان قىلىنىدۇ. مۆمىنلەر بۇلارنىڭ تاتلىق ۋە سۈزۈك سۈيىدىن ئىچىپ، ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرىدۇ. قۇرئاندا: "بىز ساڭا كەۋسەرنى بەردۇق[71]" دېيىلگەن ئايەتتىكى كەۋسەر ئادەتتە كۆل دەپ بىلىنىدۇ. بۇ سەۋەپتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىيامەتتىكى كۆلى ئۈچۈن "ھەۋزى كەۋسەر" دېيىلگەن.

ھەدىسلەردە بايان قىلىنىشچە قىيامەت كۈنى ھەر پەيغەمبەرنىڭ بىر كۆلى بولىدۇ. بۇ كۆلدىن ئۇ پەيغەمبەر ۋە ئۈممىتى ئىچىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆلى ناھايىتى چوڭ، سۈيى سۈتتىن ئاق، پۇرىقى ئەنبەردىن خوشپۇراق، قەدەھلەرنىڭ سانى ئاسماندىكى يۇلتۇزلاردىن كۆپ. ئۇنىڭدىن بىر قېتىم ئىچكەن ئادەم ئەبەدىي ئۇسسۇزلۇق تاتمايدۇ[72].

8-ئاخىرەتكە ئىشىنىشنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزغا كۆرسىتىدىغان تەسىرى

ئاخىرەتكە ئىشىنىش ئىنسان ھاياتىغا مەنە بېغىشلايدۇ ۋە ئۇنى يېڭىدىن شەكىللەندۈرىدۇ. ئاخىرەتكە ئىشىنىشنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىمىزدا ئالىلە، شەخس ۋە جەمئىيەت ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيىتى ۋە پايدىسى بار.

---

68. بۇخارى، رىقاق، 51، تەۋھىد، 19؛ تىرمىزي، بىرر، 61؛ ئىبنى ماجە، مۇقەددىمە، 9

69. ئەئراپ سۈرىسى 46-47-ئايەتلەر

70. ئەئراپ سۈرىسى 46-47-ئايەتلەر

71. كەۋسەر سۈرىسى 1-ئايەت

72. كۆل بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھەدىسلەر ئۈچۈن قاراڭ، بۇخارى، رىقاق، 53، فىتەن، 1؛ مۇسلىم، فەزائىل، 9؛ تىرمىزي، قىيامەت، 14، 15

1) ئاخىرەتكە ئىشىنىش ئىنسان ھاياتىغا بىر غايە، نىشان ئاتا قىلىدۇ. يارىتىلىشتىكى غايە ۋە مەقسەتنى ئۆگىتىدۇ. ئىنسانىنىڭ بىكارغا يارىتىلمىغانلىقى ۋە بىكارغا قويۇپ بېرىلمەيدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

2) ئاخىرەتكە ئىشەنگەن ئىنسان دىنىي ۋەزىپىسىنى تولۇق ئورۇنلاشقا تىرىشىدۇ. چۈنكى مۇكاپات ۋە جازا كۈننىڭ بارلىقىغا ئىشەنگەن كىشى بۇ دۇنيادا قىلغان ئەتكەنلىرىدىن ئاللاھنىڭ ئالدىدا ھېسابقا تارتىلىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. بۇ سەۋەپتىن ئاخىرەت ئېتىقادى ئىنسانلارنى قانۇنىي، ئەخلاقىي ۋە ۋىجدانىي مەسئۇلىيەت تۇيغۇسىغا ئىگە قىلىدۇ، ئۆز بۇرچىنى ھېس قىلدۇرىدۇ.

3) مىللەت ۋە جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى باغ ۋە مۇناسىۋەتنى ساغلاملاشتۇرىدىغان ئەڭ بۈيۈك ۋاستە ئاخىرەتكە ئىمان كەلتۈرۈشتۇر. بۇ ئەقىدە شەخسلەرنىڭ قەلبىدە قانچىلىك كۈچلۈك بولسا جەمئىيەت بىلەن بولغان رىشتىسى شۇنچىلىك كۈچلۈك بولىدۇ.

4) ئاخىرەت ئەقىدىسى ئىنسانلارنىڭ قەلبىگە تىنچلىق ۋە ئادالەت تۇيغۇسى قازاندۇرىدۇ. تىنچلىق تۇيغۇسى ئادالەتنىڭ مېۋىسىدۇر. ئادىل كىشى ئىلاھىي ئادالەتنىڭ ھامان ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ.

5) ئاخىرەت ئەقىدىسى ئىنسانلارنىڭ ئۇمىدىنى ياشارتىدۇ، ئازاب-ئۇقۇبەتنى ئازايتىدۇ، مۇشكۈللۈكلەرگە بەرداشلىق بېرىش كۈچى ئاتا قىلىدۇ. ئىنسانلارنى ئۆلۈم قورقۇسىدىن قۇتقۇزۇپ، ئىنسان ھاياتىنى ئەھمىيەتلىك قىلىدۇ.

6) ئاخىرەتكە ئىشەنگەن كىشى ياشىنىپ قالغان ۋە كېسەل بولغان ۋاقىتىدا ئۆلۈمنىڭ ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ياخشى بىر بەندە بولۇپ ياشاشنىڭ خۇشاللىقىغا ئېرىشىدۇ. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆلۈم يېڭى ۋە ئەبەدىي بىر ھاياتنىڭ باشلىنىشى بولىدۇ.

7) ئاخىرەت ئەقىدىسى ئىنسانلارنىڭ دۇنيا نېمەتلىرىگە بولغان مەپتۇنلۇقىنى ئازايتىدۇ، دۇنيانى ئاخىرەتنىڭ تېرىلغۇ يېرى دەپ بىلىشكە، بۇ سەۋەپتىن دۇنيانىڭ قىززىقتۇرۇشى ۋە ئالدام خالتىسىغا چۈشمەسىتىن، دۇنيا ھاياتى بىلەن ئاخىرەت ھاياتى ئوتتۇرىسىدا بىر تەڭپۇڭلۇق قورۇشقا ئۇندەيدۇ.

قەبرىنداشلىرىمنى سېغىندىم

ئىبنى ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايەت قىلىشچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر كۈنى ساھابىلىرى بىلەن قەبرىستانغا كېلىپ:

ـ ئاللاھنىڭ سالامى سىلەرگە بولسۇن ئى مۆمىنلەر دىيارىنىڭ ئەھلى! ئىنشائاللاھ بىر كۈنى بىزمۇ سىلەرنىڭ يېنىڭلارغا كېلىمىز، ـ دېدى.

بۇ سۆزدىن كېيىن ساھابىلارغا بۇرۇلۇپ:

ـ قەبرىنداشلىرىمنى كۆرۈشنى ناھايىتى ئارزۇ قىلىمەن. ئۇلارنى بەكمۇ سېغىندىم.ـ دېگەندە، ساھابىلەر:

ـ بىز سېنىڭ قەبرىندىشىڭ ئەمەسمۇ يا رەسۇلۇللاھ.ـ دېدى. پەيغەمبىرىمىز:

ـ سىلەر مېنىڭ ساھابىلىرىم! قەبرىنداشلىرىم تېخى دۇنياغا كەلمىدى.ـ دېدى. ساھابىلەر:

ـ ئۈممىتىڭدىن تېخى دۇنياغا كەلمىگەن كىشىلەرنى ئاخىرەتتە قانداق تونۇيسەن ئى ئاللاھنىڭ رەسۇلى؟ ـ دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

ـ شۇنى ئويلاڭلاركى، بىر ئادەمنىڭ باشتىن ئاياغ ئاپپاق بولغان بىر ئېتى بار بولسا ئۇ كىشى بۇ ئېتىنى ھەممىسى قاپقارا بولغان بىر توپ ئات ئىچىدىن تونىيالمامدۇ؟ ـ دېدى. ساھابىلەر:

ـ تونۇيدۇ يا رەسۇلۇللاھ!ـ دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

ـ ئۈممىتىم تاھارەت ئالغان ئەزالىرى بىلەن ئاق ھالەتتە كېلىدۇ. مەن ئالدىدىن بېرىپ ھەۋزى كەۋسەرنىڭ بېشىدا ئۇلارغا سۇ ئىكرام قىلىش ئۈچۈن ئۇلارنى كۈتىمەن. دىققەت قىلىڭلار! بىر قىسىم كىشىلەر ياۋايى تۆگىلەر قوتاندىن ھەيدەپ چىقىرىلغاندەك، مېنىڭ ھەۋزى كەۋسىرىمدىن يىراقلاشتۇرۇلىدۇ. مەن ئۇلارغا: "بۇ يەرگە كېلىڭلار" دەپ خىتاب قىلىمەن. ماڭا: "ئۇلار سەندىن كېيىن ئەھۋالىنى ئۆزگەرتتى (سېنىڭ سۈننىتىڭگە ئەگەشمەي، باشقا يوللارغا كەتتى، چوڭ گۇناھلارنى قىلدى)" دەپ ئۇقتۇرۇلىدۇ. ئاندىن مەن ئۇلارغا: 'مەندىن يىراق تۇرۇڭلار، مەندىن يىراق تۇرۇڭلار' دەيمەن» دېدى.[73]

«ماڭا 'سەن ئۇلارنىڭ سەندىن كېيىن نېمە ئىش قىلغانلىقىنى بىلمەيسەن' دېيىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەن 'مەندىن كېيىن (يولى ۋە ئەھۋالىنى) ئۆزگەرتكەنلەر يىراق بولسۇن، يىراق بولسۇن' دەيمەن.[74]»

73. مۇسلىم، تاھارەت، 39

74. مۇسلىم، فەزائىل

تەكرارلاش سوئاللىرى

1 ـ تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ.

1) ئاخىرەتكە ئىشىنىش بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىككى ئايەتنىڭ مەنىسىنى يېزىڭ.

.....

2) ئاخىرەتتىكى ۋەقەلەرنى ئىنسانلار چۈشىنەلەيدىغان شەكىلدە بايان قىلغاندا بىر مىسال بەرمەكچى بولسىڭىز قانداق مىسال بېرىسىز؟

.....

3) "ئاخىرەتكە ئىشىنىش ئىلاھىي ئادالەتكە ئىشىنىشنىڭ بىر شەرتىدۇر" دېگەننى قانداق چۈشىنىسىز؟

.....

4) ئاخىرەتكە ئىشىنىشنىڭ قانداق پايدىسى بار؟

.....

5) قىيامەت ئالامەتلىرى قايسى تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ؟ مىسال بىلەن چۈشەندۈرۈڭ.

.....

6) يېڭىدىن تىرىلىشنىڭ ئەقلىي جەھەتتىن مۇمكىن بولىدىغانلىقى ۋە قەتئىي مەيدانغا كېلىدىغانلىقىنى ئىسپاتلەيدىغان بىر ئايەتنىڭ تەرجىمىسىنى يېزىڭ.

.....

7) بۇرغا چېلىش ھەققىدە مەلۇمات بېرىڭ.

.....

8) قۇرئاندا مەھشەر كۈنى قانداق تەسۋىرلىنىدۇ؟

.....

9) ھەدىس شېرىپتە دېيىلگەن ئىنسانلار ھېسابقا تارتىلىدىغان بەش ئىش قايسىلار؟

.....

10) جەننەت ۋە دوزاخنىڭ ئىسمىلىرىدىن بەش دانە يېزىڭ.

.....

2 ـ توغرا جاۋابنى تاللاڭ.

1) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئاخىرەت دائىرىسىگە كىرىدۇ؟
ئا) ئىنسانلارنىڭ قايتىدىن تىرىلدۈرۈلۈشى
ئە) ئىنسانلارنىڭ ئەمەل دەپتىرىنىڭ بېرىلىشى
ب) ئەزرائىل نامىلق پەرىشتىنىڭ روھنى قەبزى قىلىشى
پ) ئىنسانلارنىڭ ھېسابقا تارتىلىشى

2) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئاخىرەت ھاياتىنىڭ ئىسىملىرىدىن ئەمەس؟
ئا) يەۋمۇل ـ ئازاب
ئە) يەۋمۇل ـ قيامە
ب) يەۋمۇل ـ باس
پ) يەۋمۇد ـ دىن

3. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئاخىرەتكە ئىشەنگەن كىشىنىڭ ئالاھىدىلىكى ئەمەس؟
ئا) ئاخىرەتكە ئىشەنگەن كىشى ئۆلۈمدىن قورقىدۇ.
ئە) ئاخىرەتكە ئىشەنگەن كىشى باشقىلارنىڭ ھەققىگە دەخلى ـ تەرۇز قىلمايدۇ.
ب) ئاخىرەتكە ئىشەنگەن كىشى ۋەزىپىسىنى جايىدا ئۇرۇنلايدۇ.
پ) ئاخىرەتكە ئىشەنگەن كىشى ياخشى ئىشلارغا مايىل بولىدۇ.

4. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى قىيامەت دېيىلگەن ۋاقىتتا ئېسىمزگە كېلىدىغان ۋەقەلەردىن ئەمەس؟
ئا) ھەر نەرسىنىڭ يوق بولۇشى
ئە) كائىنات تەرتىپىنىڭ بوزۇلىشى
ب) ئۆلگەن ئىنسانىنىڭ قايتىدىن تىرىلدۈرۈلۈشى
پ) دۇنيا تەرتىپىنىڭ قايتىدىن قۇرۇلۇشى

5. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى قىيامەت كۈنىنىڭ ئىسىملىرىدىن ئەمەس؟
ئا) دەققە
ئە) ۋاقىئە
ب) سائەت
پ) قارىئە

6. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى قىيامەت ئالامىتى؟
1. زىنانىڭ ئاشكارا قىلىنىشى
2. دۇنيا مېلىنىڭ ئازىيىشى
3. ئىلىم ئەھلىنىڭ يوقاپ كېتىشى
4. جاھالەتنىڭ كۆپىيىشى
5. ئەھلى بولمىغان كىشىلەرنىڭ ئىشنىڭ بېشىغا چىقىۋېلىشى
6. پېقىرلارنىڭ كۆپىيىشى
ئا) 1، 3، 4، 5
ئە) 2، 6
ب) 1، 3، 4، 5
پ) 1، 2، 3، 5

7. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى قىيامەتنىڭ چوڭ ئالامەتلىرىدىن؟
1. دابباەتۇل ئەرز
2. زىنانىڭ كۆپىيىشى
3. ھەزرىتى مۇسانىڭ ئاسماندىن چۈشۈشى
4. دەججال
5. يەمەن تەرەپتە ئوت چىقىشى
ئا) 1، 3، 4، 5
ئە) 1، 4، 5
ب) 1، 4
پ) ھەممىسى

8. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسىدا ئاخىرەت باسقۇچلىرى توغرا كۆرسىتىلگەن؟
ئا) قەبىر ھاياتى، سۇر چېلىش، ئەمەل دەپتىرىنىڭ تارقىتىلىشى، تىرىلىش، مەھشەر، ھېساب، سوئال، مىزان، سىرات، شاپائەت
ئە) قەبىر ھاياتى، سۇر چېلىش، تىرىلىش ۋە مەھشەر، ئەمەل دەپتىرىنىڭ تارقىتىلىشى، مىزان، ھېساب، سوئال، سىرات، شاپائەت.
ب) قەبىر ھاياتى، بۇرغا چېلىش، ئەمەل دەپتىرىنىڭ تارقىتىلىشى، تىرىلىش ۋە مەھشەر،

ھېساب ۋە سوئال، مىزان، شاپائەت، سىرات
پ) قەبىر ھاياتى، سۇر چېلىش، تىرىلىش ۋە مەھشەر، ئەمەل دەپتىرىنىڭ تارقىتىلىشى، ھېساب ۋە سوئال، مىزان، سىرات، شاپائەت.

9. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دېيىشچە تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئەرشىنىڭ سايىسىدا سايىدايدىغان 7 كىشىنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ؟
ئا) ئاللاھنى تەنھادا زىكىر قىلىپ، كۆز يېشى تۆككەن كىشى
ئە) ۋاقتىنى ئاللاھقا ئىبادەت بىلەن ئۆتكۈزگەن ياش
ب) سەدىقىنى كۆرسىتىپ بەرگەن كىشى
پ) بىر-بىرىنى ئاللاھ ئۈچۈن ياخشى كۆرگەن مۆمىنلەر

10. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى جەننەتكە بېرىلگەن ئىسىم ياكى جەننەت مەرتىۋىلىرىدىن ئەمەس؟
ئا) جەننەتى ئەدن
ئە) ماقامى ماھمۇت
ب) دارۇس-سالام
پ) ئەل ماقامۇل ئەمىن

11. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى جەننەتتىكىلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى ئەمەس؟
1. كۆڭلىدىن نەپرەت چىقىرىۋېتىلىدۇ
2. كىيىم-كېچەكلىرى نېپىز يۇڭدىن بولىدۇ
3. ئۇلارغا ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان تەخت (ساراي) ئاتا قىلىنىدۇ
4. جەننەتتە بەھۇدە ۋە يالغان سۆز ئاڭلانمايدۇ
ئا) 1، 2، 3
ئە) 1، 3، 4
ب) 1، 3
پ) ھەممىسى

12. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى دوزاختىكىلەرگە بېرىلگەن ئىسىم ئەمەس؟
ئا) قارىئە
ئە) ئوت
ب) سەقەر
پ) ھۇتەمە

13. تۆۋەندىكى ئاتالغۇلاردىن قايسىسى خاتا ئىزاھلانغان؟
ئا) قىيامەتنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىسرافىل ئەلەيھىسسالام تەرىپىدىن پۈۋلىنىدىغان نەيچە مىزان دېيىلىدۇ.
ئە) بىر مۆمىننىڭ گۇناھىنىڭ مەغپىرەت قىلىنىشى ئۈچۈن ئاللاھقا دۇئا قىلىپ يالۋۇرۇش شاپائەت دېيىلىدۇ.
ب) ئۆلۈم بىلەن باشلىنىپ، يېڭىدىن تىرىلىشكە قەدەر داۋاملىشىدىغان ھايات قەبىر ھاياتى دېيىلىدۇ.
پ) ئاللاھنىڭ ئىنسانلارنى ھېسابقا تارتىش ئۈچۈن قايتا تىرىلدۈرگەندىن كېيىن بىر يەرگە توپلىشى ھەشر دېيىلىدۇ.

14. تۆۋەندىكى مەلۇماتلاردىن قايسىسى توغرا؟
ئا) سۇدا بوغۇلۇپ ئۆلگەن كىشى قەبىر ھاياتى ياشىمايدۇ.
ئە) گۇناھكار مۆمىنلەر دوزاختا ئەبەدىي قالىدۇ.
ب) قىيامەتنىڭ قاچان بولىدىغانلىقىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلىدۇ.
پ) بەزى ئالىملارنىڭ قارىشىچە ساۋابلىرى بىلەن گۇناھلىرى تەڭ بولغان مۇسۇلمانلار ئەئرافتا قالىدۇ.

7 ـ باب

قازا ۋە تەقدىرگە ئىشىنىش

تېمىلار

- قازا ۋە تەقدىرگە ئىشىنىش
- قازا ۋە تەقدىرگە مۇناسىۋەتلىك ئايەت ۋە ھەدىسلەر
- جۇزئى ئىرادە
- قازا ۋە تەقدىر توغرىسىدىكى قاراشلار
- تەقدىر مەسلىسىگە مۇناسىۋەتلىك بەزى ئاتالغۇلار

1-قازا ۋە تەقدىرگە ئىشىنىش

تەقدىر، لوغەتتە «ئۆلچەش، مىقدار، مەلۇم ئۆلچەمگە ئاساسەن بىر ئىشنى قىلىش ۋە بەلگىلەش» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئىستىلاھتا: "جانابى ئاللاھنىڭ زامان ئاخىرىغىچە يۈز بېرىدىغان پۈتۈن ئىشلارنى ۋاقتى، يېرى، ئالاھىدىلىگى ۋە سۈپىتىنى ئەزەلدىن بىلەن بىلىپ تەقدىر قىلىشى دېگەنلىكتۇر." ئاللاھتائالا ئۆزىنىڭ چەكسىز ئىلمى، كۈچى بىلەن كائىناتنى، كائناتتىكى بارلىق جانلىقلارنى، ۋەقەلەرنى مەلۇم پىلان ۋە ئۆلچەم بويىچە ئورۇنلاشتۇرغان ۋە ئۇلارغا ئىلاھىي قانۇنلارنى بېكىتكەن.

قازا، لوغەتتە «ئەمر، ھۆكۈم، تاماملاش ۋە يارىتىش» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ دىنىي ئىستىلاھتا: "جانابى ئاللاھ ئەزەلدە ئىرادە ۋە تەقدىر قىلغان ئىشلارنىڭ ۋاقتى كەلگەندە، ئۇنىڭ چەكسىز ئىلمى، ئىرادىسى ۋە تەقدىرىگە ئۇيغۇن شەكىلدە مەيدانغا كېلىشىدۇر."

قازا ۋە تەقدىرگە ئىشىنىش جانابى ئاللاھنىڭ ئىلىم، ئىرادە، قۇدرەت ۋە يارىتىش سۈپەتلىرىگە ئىشىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا بۇ سۈپەتلەرگە ئىشەنگەن ھەر قانداق كىشى قازا ۋە تەقدىرگە ئىمان ئېيتقان بولىدۇ. ئۇنداقتا، قازا ۋە تەقدىرگە ئىمان ئېيتىش، كائناتتا يارىتىلغان پەرىشتە، ئىنسان، جىن، ھايۋان، ئۆسۈملۈك قاتارلىق جانلىق ۋە جانسىز نەرسىلەر، قىسقىسى بارلىق شەيئىلەرنىڭ ھەممىسنى ئاللاھنىڭ بىلدۈرگەنلىكىغا، يۈز بەرگەن بارلىق ئىشلارنىڭ ئۇنىڭ چەكسىز ئىرادىسى ۋە قۇدرىتى بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقىغا ۋە مەزكۇر ئىشلارنىڭ پەقەت ئاللاھنىڭ ئىلكىدە ئىكەنلىكىگە ئىشىنىش دېگەنلىكتۇر.

تەقدىر ھەققىدە بىلىشكە تېگىشلىك بىرىنچى ئىش شۇكى، تەقدىر مەسىلىسى ئىنسانلارنىڭ ئەقلى ۋە ئىدراكى دائىرىسىدىن ھالقىغان چوڭ بىر تېمىدۇر. تەقدىر ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى پەقەت ئاللاھ بىلىدىغان ۋە ئىنسان ئەقلى بىلەن مۇتلەق ۋە قەتئىي يوسۇندا ئىزاھلانمايدىغان ئىلاھىي بىر سىردۇر. ۋاقىت ۋە ماكان ئۇقۇمى بىلەن شەكىللەنگەن ئىنسان ئەقلى، ۋاقىت ۋە ماكاننى ئۆلچەم قىلمايدىغان ئىلاھىي ئىلىم، ئىرادە ۋە قۇدرەتنى چۈشىنەلەيدىغان ئىقتىدارغا ئىگە ئەمەس. بۇ نوقتىدىن ئېيتقاندا، ئىنسانىنىڭ تەقدىر مەسىلىسىنى ئېنىق ھەل قىلىشقا ئۇرۇنۇشى، ئۇنىڭ مۇمكىن بولمايدىغان ئىشقا تۇتۇش قىلىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

دۇنيادا يۈز بەرگەن ۋە يۈز بېرىدىغان ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ ئىلمى ۋە ئىرادىسى ئىچىدە. ھەرقانداق شەيئى ئۇنىڭ ئىرادىسى ۋە يارىتىلىشى بىلەن بولىدۇ. يارىتىلغان ھېچقانداق نەرسە ئىلاھىي تەقدىرنىڭ سىرتىدا ئەمەس. شۇنداقلا بۇ، كىشىلەرنىڭ ئۆز ئەقلى ۋە ئىرادىسى بىلەن قىلغان ئىشلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. جانابى ئاللاھ ئۆزىنىڭ زامان ۋە ماكاندىن ھالقىغان ئەزەلدىي، چەكسىز ئىلمى بىلەن، كىشىلەرنىڭ ئۆز رايىچە قەيەردە ۋە قانداق نەرسىلەرنى تاللايدىغانلىقىنى بىلىدۇ، ھەمدە بۇ ئىلىمگە ئاساسەن نېمە ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىنى خالايدۇ. يەنە ئاللاھ بۇ ئىشلارنى ئۆزىنىڭ ئىرادىسى بويىچە بەلگىلەپ، ۋاقتى كەلگەندە ئۇلارنى بەندىسىنىڭ تاللىشى بويىچە يارىتىدۇ. دېمەك بەندىنىڭ بارلىق تاللىشى ئاللاھنىڭ ئىلمىدە. ئاللاھنىڭ بىر نەرسىنى ئەزەلدە بىلىدىغانلىقى بەندىنىڭ ئىرادىسى ۋە تاللىشىغا تەسىر كۆرسەتمەيدۇ. ئەمەلىيەتتە، كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئۇلار ھەققىدە بىلىدىغان مەلۇماتلىرىنى بىلمەيدۇ، ئۇلار رېئال تۇرمۇشتا ئۆزلىرى تاللىغان ئىشلاردا خالىغانچە ھەرىكەت قىلىدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا، جانابى ئاللاھ بىلگەنلىكى ئۈچۈن بىز بەزى ئىشلارنى قىلمايمىز. بىزنىڭ قىلماقچى بولغان ئىشلىرىمىزنى ئاللاھ ئەزەلدىي ئىلمى بىلەن مۇتلەق بىلىدۇ. چۈنكى ئاللاھ بەندىنى تاللايدىغان ۋە ئۆزى تاللىغان نەرسىگە مەسئۇل بولىدىغان مەخلۇق قىلىپ ياراتتى. شۇنداقلا ئۇنى ئۆزىنىڭ بۇيرۇق ۋە چەكلىمىلىرىگە مەسئۇل

قىلىپ، قىلمىشلىرىغا قارىتا جاۋابكارلىقنى زىممىسىگە يۈكلىدى. بۇنىڭدىن باشقا، جانابى ئاللاھ بەندىنىڭ تاللىشىغا كۆرە ھەرىكەتنىڭ يارىتىلىشى ھەققىدە بىر ئىلاھىي قانۇن بەلگىلىدى.

قازا ۋە تەقدىرگە ئىشىنىش ئىمان مەسىلىسىدۇر. قانداقلا بولمىسۇن، كىشىلەر تەقدىرنى باھانە قىلىپ، مەسئۇلىيەتتىن ئۆزىنى قاچۇرالمايدۇ. بىر ئادەم «ئاللاھ پىشانەمگە شۇنداق پۈتۈۋەتكەن، بۇ مېنىڭ تەقدىرىم، مۇشۇنداق تەقدىر قىپتۇ، مەن نېمە قىلالايتتىم؟» دەپ گۇناھ سادىر قىلالمىغاندەك، گۇناھ قىلغاندىن كېيىنمۇ ئۆزىنى گۇناھسىز ياكى ئۆزۈرلۈك قىلالمايدۇ. چۈنكى ئىنسانلار شۇنداق تاللىغانلىقى ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇلارنىڭ تاللىشىغا ئۇيغۇن شەكىلدە ئۇ ئىشلارنى ياراتقان. ئۇنىڭ ئۇستىگە، سىر بولغان تەقدىرنىڭ ھەقىقىتىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم بىلەلمەيدۇ. ئۇنداق بولغان ئىكەن تەقدىرنى باھانە قىلىپ ئىشلىمەسلىك، مەلۇم بىر ئىشتا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش ئۈچۈن، كېرەكلىك سەۋەب ۋە تەدبىرلەرنى قوللانماسلىق، قەدەمنى پۇختا ئالماسلىق. ئىسلامنىڭ تەقدىرگە ئىشىنىش پىرىنسىپىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. ئاللاھ ھەممە نەرسىنى مەلۇم سەۋەبلەرگە باغلىغان. ئەگەر ئىنسان بۇ سەۋەبلەرنى جايىدا ئورۇندىسا، ئاللاھ بۇ سەۋەبلەرنىڭ نەتىجىسىنى يارىتىدۇ، بۇ ئىلاھىي قانۇنىيەتتۇر.

ئىمان پىرىنسىپلىرىنى، بولۇپمۇ تەقدىرنى تەلتۈكۈس چۈشىنىش ئاجىز ئىنسان ئەقلىنىڭ ئىشى ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەقدىر توغرىسىدا تالاش-تارتىش قىلىشنى چەكلىگەن. رەسۇلۇللاھ مۇشۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك سوئاللارغا ئاچچىقلىنىپ: «سىلەر مۇشۇنىڭغا بۇيرۇلدۇڭلارمۇ؟ ياكى مەن سىلەرگە مۇشۇنىڭ ئۈچۈن ئەۋەتىلدىممۇ؟ سىلەردىن بۇرۇنقىلار بۇ مەسىلىدە تالاش-تارتىش قىلغانلىقتىن ھالاك بولدى. بۇلاردىن ئىبرەت قىلىڭلار!»[1] دەپ جاۋاب بەرگەن.

1. ئىمام مالىك، مۇۋاتتا، تەقدىر، 1

قىسسە: ئەقىلنىڭ چېكىنى بايقاش

بىر ئوقۇغۇچى ئىلىم ئېلىش ئۈچۈن يېزىدىن شەھەرگە پىيادە مېڭىپ كېلىدىكەن. بىر كۈنى سەپەر جەريانىدا ئۇ تاھارەت ئېلىپ، دەرەخنىڭ ئاستىدا ناماز ئوقۇپتۇ ۋە دۇئا قىلىپتۇ. ئاندىن دەرەخكە يۆلىنىپ: "ئى رەببىم! مەن دائىم سەن ئۈچۈن ناماز ئوقۇيمەن، ساڭا دۇئا قىلىمەن؛ ئەمما مەن تەقدىرنىڭ سىرىنى چۈشىنەلمەيمەن. مەن نۇرغۇن بىلىملەرنى ئۆگەنگەن بولساممۇ، تەقدىرنى چۈشىنەلمەيمەن" دەپ ئويلىنىشقا باشلاپتۇ. يېرىم ئۇيقۇ ھالىتىدە ئۆزىنى چۈمۈلىلەر مەكتىپىدە كۆرۈپتۇ. چۈمۈلىلەرنىڭ ماكانىنى كەلكۈن بېسىپ كېتىپ، ئۇلارنىڭ بىر قىسمى سۇدا غەرق بولۇپ ئۆلگەنىكەن، پەقەت ئېگىز قورام تاشلارنىڭ ئۈستىدە پاناھلانغۇچىلار ساق قاپتۇ. ھايات قالغانلارنىڭ ئىچىدىن يىغلىغان چۈمۈلە پروفېسسورلىرى تۈيۈقسىز كەلگەن بۇ كەلكۈننىڭ كېلىش مەنبەسىنى تەكشۈرۈپتۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا مۇنداق دېئالوگلار بولۇپتۇ:

- بۇ بىر كەلكۈن، ئۇ تاغدىن كەلگەن!
- ياق! سۇلار ئىللىق ئىدى، ئۇلار يەر ئاستىدىن ئېتىلىپ چىققان!
- ياق، ياق! بۇ بولسا قاتتىق ياغقان يامغۇردۇر!
- ئەپەندىم، مېنىڭچە، بۇ سۇلار لىق توشقان كۆلدىن ئېقىپ كەلگەن!

چۈمۈلە دۇنياسىنىڭ جۇغراپىيە ئالىملىرى سۇنىڭ نەدىن كەلگەنلىكى توغرىسىدا پىكىر بىرلىكىگە كېلەلمەپتۇ. مۇنازىرىلەر ھاياجان بىلەن داۋاملىشىۋاتقاندا، ئوقۇغۇچى كۆزىنى ئېچىپتۇ ۋە ھەقىقەتنى چۈشىنىپتۇ. ئۇ بۇ سۇنىڭ مەنبەسىنى بايقىغان ئىدى! چۈنكى ئۇ بىر ئاز ئىلگىرى تاھارەت ئالغان چۆگۈن ئۆرۈلۈپ كېتىپ، ئۇنىڭدىكى سۇ پۈتۈنلەي تۆكۈلۈپ كېتىپ، ئەتراپىدا ئۆمىلەپ يۈرگەن چۈمۈلىلەرنىڭ ئۇۋىسى سۇنىڭ ئىچىدە قالغان، بەزى چۈمۈلىلەر سۇدا غەرق بولۇپ ئۆلگەن، پەقەت ئوتتۇز-قىرىق چۈمۈلە سەل ئېگىزرەك قورام تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ پاناھلىنىپ ساق قالغان ئىدى. ئوقۇغۇچى چۈمۈلىلەرگە: «بۇ سۇ مېنىڭ چۆگۈنۈمدىن ئاققان سۇ!» دېيىشكە تىرىشسىمۇ، نە ئامال! ئۇ قايتىدىن كۆزىنى يۇمۇپتۇ، بۇ قېتىم چۈمۈلىلەرنى كۆرمەپتۇ. ئۇ كۆزىنى ئېچىپ چۈمۈلىنى ئەتراپىدا كۆرۈپتۇ. لېكىن ئاۋازىنى ئاڭلىتالماپتۇ. تولىمۇ ئەپسۇسكى، ھەقىقەت چۈمۈلە پروفېسسورلىرىنىڭ ھېچقايسىسى ئويلىغاندەك ئەمەس ئىدى. چۈمۈلىلەر بۇ ھەقىقەتنى ئۆمۈر بويى تارتىشسىمۇ بىلەلمەيدۇ. گەرچە ئوقۇغۇچى ئۇنى چۈمۈلىلەرگە چۈشەندۈرۈپ بېرەلمىسىمۇ، ئۇ ھەقىقەتنى چۈشەنگەن ئىدى. ئۇنىڭ تىلىدىن مۇنداق سۆزلەر تۆكۈلۈپتۇ: «كەڭلىكى ۋە ئۇزۇنلۇقى بىلىنمىگەن بۇ چەكسىز ئالەمدە مەن بىلەن چۈمۈلىنىڭ قانداق پەرقى بار؟ سۇ مەنبەسى توغرىسىدىكى بۇ ئاددىي ھەقىقەتنى چۈمۈلىلەر قانداق چۈشىنەلمىگەن بولسا، مەن باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىشى بولمىغان جانابى ئاللاھ ئورۇنلاشتۇرغان تىرىلىيونلارچە ۋەقەلەرنىڭ بىر-بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن تەقدىرىنىڭ ھەقىقەتلىرى، يېشىلمىگەن سىرلىرىنى قانداقمۇ چۈشىنەلەيمەن؟ ئىدراك قىلىشتىن ھالقىغان تەقدىر پىلانىنىڭ ماھىيىتىنى چۈشىنىشتىكى ئاجىزلىقىم ۋە چارىسىزلىقىمنىڭ چۈمۈلىلەردىن نېمە پەرقى بار! ئەڭ ياخشىسى كەلكۈندەك ئۇستۇمگە كەلگەن شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىلىرىگە پېتىپ قالماي! چۈمۈلىلەر قورام تاشقا چىقىڭ ئېسىلغاندەك، مەنمۇ مېنى قۇتۇلدۇرىدىغان قۇرئان كەرىمگە، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننىتى ۋە سالىھ ئەمەللەرگە چىڭ ئېسىلاي.»

2ـ قازا ۋە تەقدىرگە مۇناسىۋەتلىك ئايەت ۋە ھەدىسلەر

قۇرئاندا تەقدىرنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن پروگراممىلانغانلىقىنى (تەقدىر قىلىنغانلىقىنى) ئىپادىلىگەن ۋە بۇ تېمىنىڭ ھەر قايسى تەرەپلىرىنى بايان قىلغان نۇرغۇن ئايەتلەر بار:

مَآ أَصَابَ مِن مُّصِيبَةٍ فِى ٱلْأَرْضِ وَلَا فِىٓ أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِى كِتَٰبٍ مِّن قَبْلِ أَن نَّبْرَأَهَآ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى ٱللَّهِ يَسِيرٌ لِّكَيْلَا تَأْسَوْا۟ عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا۟ بِمَآ ءَاتَىٰكُمْ ۗ وَٱللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

«يەر يۈزىدىكى بارلىق ھادىسىلەر ۋە ئۆزۈڭلار ئۈچرىغان مۇسىبەتلەر بىز ئۇلارنى يارىتىشتىن بۇرۇن لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىلغان، بۇ (ئىش)، شۇبھىسىزكى، ئاللاھقا ئاساندۇر. (ئاللاھتائالانىڭ ئۇلارنى لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىشى) قولۇڭلاردىن كەتكەن نەرسىگە قايغۇرۇپ كەتمەسلىكىڭلار ۋە ئاللاھ بەرگەن نەرسىلەرگە خۇش بولۇپ كەتمەسلىكىڭلار ئۈچۈندۇر، ئاللاھ مۇتەكەببىرلار ۋە ئۆزلىرىنى چوڭ تۇتقۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ.[2]»

وَكُلُّ شَىْءٍ عِندَهُۥ بِمِقْدَارٍ

«ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھەممە نەرسە ئۆلچەملىكتۇر.[3]»

وَإِن مِّن شَىْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَآئِنُهُۥ وَمَا نُنَزِّلُهُۥٓ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ

«قانداق نەرسە بولمىسۇن، ئۇنىڭ خەزىنىسى (يەنى خەزىنىنىڭ ئاچقۇچى) بىزنىڭ دەرگاھىمىزدىدۇر، بىز ئۇنى پەقەت مەلۇم مىقداردىلا چۈشۈرىمىز.[4]»

إِنَّا كُلَّ شَىْءٍ خَلَقْنَٰهُ بِقَدَرٍ

«بىز ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى ئۆلچەملىك ياراتتۇق.[5]»

قُل لَّن يُصِيبَنَآ إِلَّا مَا كَتَبَ ٱللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَىٰنَا ۚ وَعَلَى ٱللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ ٱلْمُؤْمِنُونَ

«ئېيتقىنكى، «بىزگە پەقەت ئاللاھنىڭ تەقدىر قىلغان نەرسىسى يېتىدۇ، ئۇ بىزنىڭ مەدەتكارىمىزدۇر. مۇئمىنلەر ئاللاھقىلا تەۋەككۈل قىلسۇن.[6]»

بۇ ئايەتلەردىن باشقا، ئاللاھ ھەممە نەرسىنىڭ ياراتقۇچىسى، ئۇنىڭ خالىغان ئادەمنى ئازغۇنلۇققا تاشلاپ قويىدىغانلىقى، خالىغان ئادەمنى ھىدايەتكە يېتەكلەيدىغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان، ھايات ۋە ئۆلۈمنىڭ ئۇنىڭ تەقدىرىدە ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇرىدىغان ئايەتلەرمۇ بار.[7]

يەنە بىر تەرەپتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تەقدىرگە ئىشىنىشنى جىبرائىل ھەدىسى دەپ ئاتالغان ھەدىستە، ئىمان پىرىنسىپلىرىنىڭ قاتارىدا سانىدى. بۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جىبرائىل ئەلەيھىسسالامغا:

2. ھەدىد سۈرىسى 22ـ23ـ ئايەتلەر
3. رەئد سۈرىسى 8ـ ئايەت
4. ھىجر سۈرىسى 21ـ ئايەت
5. قەمەر سۈرىسى 49ـ ئايەت
6. تەۋبە سۈرىسى 51ـ ئايەت
7. زۇمەر سۈرىسى 62ـ ئايەت؛ ساففات سۈرىسى 96ـ ئايەت؛ ئەئراف سۈرىسى 178ـ ئايەت؛ ۋاقىئە سۈرىسى 60ـ ئايەت

ـ جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئىمان دېگەن نېمە؟ ـ دەپ سورىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: «ئاللاھقا، پەرىشتىلىرىگە، كىتابلىرىغا، پەيغەمبەرلىرىگە، ئاخىرەت كۈنىگە، ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىشتۇر.[8]» دەپ جاۋاب بەردى.

تەقدىرنىڭ ئىلاھىي سىر ئىكەنلىكى ۋە ئىنسانلارنىڭ ئۇنى ھەقىقىي مەنىدە چۈشىنىشىنىڭ مۇمكىن ئەمەسلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تەقدىر ھەققىدە تالاش-تارتىش قىلىۋاتقان ساھابىلىرىنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

«سىلەر مۇشۇنىڭغا بۇيرۇلدۇڭلارمۇ؟ ياكى مەن سىلەرگە بۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتىلدىممۇ؟ شۇنى ياخشى بىلىڭلاركى، سىلەردىن ئىلگىرىكى مىللەتلەر بۇ خىل تالاش-تارتىشلارنى باشلىغان چاغدا ھالاك بولغان. سىلەرنى تەكرار ئاگاھلاندۇرىمەنكى، بۇندىن كېيىن بۇنداق تالاش-تارتىشلارغا قەتئىي كىرمەڭلار.[9]»

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام باشقا ھەدىسلىرىدىمۇ تەقدىرنى باھانە قىلىپ، ئۆزىنىڭ مەسئۇلىيىتى ۋە رولىنى ئىنكار قىلىشنى چەكلىگەن. بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامازغا خۇپتىدىن كېيىن، ئۇخلاشقا تەييارلىق قىلىۋاتقان ھەزرىتى ئەلىنىڭ يېنىغا بېرىپ، ئۇنىڭدىن مۇنداق سوئال سورىدى:

ـ كېچىدە تەھەججۇد نامىزى ئوقۇمسەن؟

ھەزرىتى ئەلى مۇنداق جاۋاب بەردى:

ـ ئەي ئاللاھنىڭ ئەلچىسى! جېنىمىز ئاللاھنىڭ قولىدا، ئەگەر ئۇ خالسا بېرىدۇ، خالسا، ئۇنى ئېلىپ كېتىدۇ. ئەگەر ئاللاھ بىزنى ئويغاتماقچى بولسا، ئويغىتىدۇ. ـ دەپ جاۋاب بەردى. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبىرىمىز قوللىرىنى تىزىغا ئۇرۇپ تۇرۇپ:

ـ ئىنسان ئەڭ كۆپ دەتالاش قىلىدۇ[10] دېدى ۋە ھەزرىتى ئەلىنىڭ تەقدىرنى تىلغا ئېلىپ بەرگەن جاۋابىنى ياقتۇرمىغانلىقىنى ئىپادىلەپ يېنىدىن چىقىپ كەتتى.

تەقدىر تېمىسىغا مۇناسىۋەتلىك قۇرئان ۋە ھەدىسلەر تەكشۈرۈلگەندە، ئىنسانىنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن بەلگىلىگەن تەقدىرگە باغلانغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. لېكىن تەقدىرنىڭ قازا سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىشىغا ئىنسانلارنىڭ ئىرادە ۋە تاللىشىنىڭ ئالاھىدە رولىنىڭ بارلىقىنىمۇ چۈشەنگىلى بولىدۇ. بۇ سەۋەبتىن كىشىلەرنىڭ قىلمىشلىرىغا مەسئۇل بولىدىغانلىقى ۋە ئۇلار مۇشۇ مەسئۇلىيەت نەتىجىسىدە ئاخىرەتتە مۇكاپاتقا ياكى جازاغا ئېرىشىدىغانلىقى ئوتتۇرىغا چىقىدۇ.

3ـ ئىرادە

لوغەتتە «تاللاش، ئارزۇ قىلىش، يۆنىلىش ۋە قارار چىقىرىش» دېگەن مەنىلەردە كەلگەن ئىرادە سۆزىگە ئىستىلاھتا: «بىراۋنىڭ ئالدىدىكى تاللاشلاردىن بىرىنى بېكىتىشى» دەپ ئېنىقلما بېرىلگەن.

ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە، تەقدىر «مۇتلەق» ۋە «مۇقەييەد» دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلىنىدۇ. مۇتلەق تەقدىر ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن يۈز بېرىدىغان تەقدىردۇر. بەندىنىڭ مەسئۇلىيىتى مۇقەييەد تەقدىرده بولىدۇ. چۈنكى بۇ تۈردىكى ئىشلار ئاللاھ تەرىپىدىن بەندىنىڭ خالىشى ۋە ئىرادىسى بويىچە يارىتىلغان.

1) ئاللاھ ۋە ئىنسانىنىڭ ئىرادىسى

ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ئەزەلىي ۋە چەكسىزدۇر. ئىلاھىي ئىرادە

8. مۇسلىم، ئىمان، 1؛ ئەبۇداۋۇد، سۈننەت، 15؛ ئىبنى ماجە، مۇقەددىمە، 9

9. تىرمىزىي، تەقدىر، 1

10. بۇخارىي، تەھەججۇد، 5؛ تەۋھىد، 31؛ مۇسلىم، مۇسافىرۇن، 28

ھېچقانداق نەرسىگە باغلىق ئەمەس. ئىنسانلارنىڭ ئىرادىسى چەكلىكتۇر. ئىنسانلارنىڭ ئىرادىسى زامان ۋە ماكانغا باغلىنىش بىلەن بىرگە، باشقا ئىنسانلارنىڭ ئىرادىسىگىمۇ باغلانغان. كائىناتتا يۈز بەرگەن ھەر بىر ھادىسە ۋە مەۋجۇدات ئاللاھنىڭ يارىتىش ئىرادىسى بىلەن يۈز بېرىدۇ. بەندە ئاللاھ بەلگىلەپ بەرگەن دائىرە ئىچىدە ئۆزىنىڭ ھەرىكىتىنى تاللىيالايدۇ. بەندىنىڭ ئىش-ھەرىكىتىدە ھۆر بولۇشى، ھەرىكەت قىلغاندا ئۆزىنىڭ ھېچقانداق بىر بېسىم ئاستىدا ئەمەسلىكىنى ئېتىراپ قىلغانلىقتۇر.

2) ئىنسان ئىرادىسى ۋە ئۇنىڭ ھەرىكەتتىكى رولى

ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە، ئىنسانلار ئەمەلىي ھەرىكىتىدە ئىرادە ھۆرلۈكىگە ئىگە. چۈنكى كىشىلەر ھەر بىر پەيتتە بۇ ھەقىقەتنى ھېس قىلىدۇ.

جانابى ئاللاھ ئىنسانلارنى ئىرادە ئىگىسى قىلىپ، خالىغىنىنى قىلالايدىغان مەۋجۇدات بولۇشنى تەقدىر قىلدى ۋە ئۇلارنى مۇشۇنداق كۈچ-قۇدرەت بىلەن ياراتتى. بۇ سەۋەبتىن، كىشىلەر ئۆزىنىڭ ئارزۇسى ۋە ئىرادىسى بىلەن بىر ئىشنى قىلىش-قىلماسلىق ياكى بۇ ئىككىسىدىن بىرىنى تاللاش ھوقۇقىغا ئىگە. ئىنساننىڭ جازا ياكى مۇكاپاتقا لايىق بولۇشى ۋە بەلگىلەنگەن ھەرىكەتلەرگە مەسئۇل بولۇشى ھۆر ئىرادە سەۋەبىدىندۇر. ھەرىكەتىنىڭ يۈز بېرىشىگە بەندىنىڭ ھۆر ئىرادىسى تەسىر كۆرسىتىدۇ، لېكىن ھەرىكەتنى ياراتقۇچى ئاللاھتۇر. ئاللاھ بەندىسى تاللىغان ئىشنى ئۇلارنىڭ ئىرادىسىگە ئاساسەن يارىتىدۇ. ئاللاھنىڭ بۇنداق قىلىشى ئۇنىڭ مەجبۇرىيىتى بولغانلىقى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى بۇ ئادەتۇللاھ ياكى سۈننەتۇللاھ دەپ ئاتالغان ئىلاھىي قانۇننى يەنى تەقدىرنى بۇ ئۇسلۇبتا ئورۇنلاشتۇرغانلىقىدىندۇر. بۇ خىل ئەھۋالدا تاللاش (كەسب) بەندىدىن، يارىتىش (خەلق) ئاللاھتىن بولىدۇ. بەندە ياخشى بولسۇن-يامان بولسۇن قايسىسىنى تاللىسا ھەم ئىرادە قىلسا، ئاللاھ ئۇنى يارىتىدۇ. بەندىنىڭ ھەرىكەتتە تاللاش ئەركىنلىكى بولغانلىقى ئۈچۈن، قىلمىشىغا مەسئۇل بولىدۇ. ياخشى ئىش قىلسا مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ، يامان ئىش قىلسا جازاغا تارتىلىدۇ.

ئىنساننىڭ ھۆر ئىرادىگە ئىگە ئىكەنلىكى ۋە بۇ سەۋەبتىن قىلمىشلىرىغا مەسئۇل بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان نۇرغۇن ئايەتلەر بار:

وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّىٰهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَىٰهَا

«نەپس بىلەن ۋە ئۇنى چىرايلىق قىلىپ ياراتقان، ئۇنىڭغا ياخشىلىق-يامانلىقنى بىلدۈرگەن زات بىلەن قەسەمكى.[11]»

إِنَّا هَدَيْنَٰهُ ٱلسَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

«شۈبھىسىزكى، ئۇنىڭغا بىز (پەيغەمبەر ئەۋەتىش بىلەن ياخشى - يامان) يولنى كۆرسەتتۇق، ئۇ مۇئمىن بولۇپ ياخشى يولدا مېڭىپ (ئاللاھنىڭ نېمىتىگە) شۈكرى قىلغۇچىدۇر، ياكى (فاجىر بولۇپ يامان يولدا مېڭىپ) كۇپرىلىق قىلغۇچىدۇر.[12]»

وَهَدَيْنَٰهُ ٱلنَّجْدَيْنِ

«بىز ئۇنىڭغا ياخشى يول بىلەن يامان يولنى كۆرسەتتۇق.[13]»

قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّىٰهَا وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّىٰهَا

11. شەمس سۈرىسى 7-8-ئايەتلەر
12. ئىنسان سۈرىسى 3-ئايەت
13. بەلەد سۈرىسى 10-ئايەت

«نەپسىنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ. نەپسىنى (كۇفرى ۋە پىسقى - فۇجۇر بىلەن) كەمستكەن ئادەم چوقۇم نائۇمىد بولىدۇ.[14]»

مَّنْ عَمِلَ صَٰلِحًا فَلِنَفْسِهِۦ ۖ وَمَنْ أَسَآءَ فَعَلَيْهَا ۗ وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّٰمٍ لِّلْعَبِيدِ

«كىمكى ياخشى ئىش قىلسىكەن، پايدىسى ئۆزىگىدۇر، كىمكى يامان ئىش قىلسىكەن زىيىنمۇ ئۆزىگىدۇر. پەرۋەردىگارىڭ بەندىلىرىگە زۇلۇم قىلغۇچى ئەمەستۇر.[15]»

«ياكى ئاللاھ خالىسا، ئىچىدىكى كىشىلەرنىڭ قىلغان گۇناھلىرى تۈپەيلىدىن كېمىلەرنى (بوران بىلەن) ھالاك قىلىدۇ، ئاللاھ نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ گۇناھلىرىنى ئەپۇ قىلىدۇ.[16]»

ئۇنداقتا ئىنسانغا چۈشكەن ۋەزىپە ئاللاھنىڭ بەندىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۆزىنىڭ مەسئۇلىيىتىنى بىلىش، گۈزەل، توغرا ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش، خاتا، ناچار ۋە رەزىل قىلمىشلاردىن يىراق تۇرۇش ئارقىلىق ئاخىرەتتىكى ئەڭ ياخشى مۇكاپاتقا ئېرىشىشتۇر.

4-قازا ۋە تەقدىرگە مۇناسىۋەتلىك قاراشلار

ئەھلى سۈننەت ئالىملىرى ئىنسانىنىڭ ھۆر ئىرادىسى ھەققىدە مۇتىدىل يولدا ماڭىدى. جەبەرىيە مەزھىبى بولسا بەندىنىڭ ئىرادىسىنىڭ ۋە تاللىشىنىڭ يوقلۇقىنى، ئۇنىڭ خۇددى شامال ئۈچۈرغان غازاڭغا ئوخشايدىغانلىقى ۋە ئىنسانلارنىڭ ھەرىكىتىنىڭ ئاللاھنىڭ ئىرادىسىنىڭ زۆرۈر نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. ئىسلامدىكى مەسئۇلىيەت چۈشەنچىسىگە ماس كەلمەيدىغان بۇ خىل قاراشقا مۇئتەزىلە ۋە قەدەرىيە مەزھەبلىرى قارشى چىقتى. بۇلار ئىنسانىنىڭ مۇتلەق ھۆر ئىرادىگە ئىگە ئىكەنلىكى، ئىش-ھەرىكەتلىرىدە پۈتۈنلەي مۇستەقىل ئىكەنلىكى، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنسان ئۆزىنىڭ ھۆر ئىرادىسى بىلەن تاللىغان ھەرىكەتلەرنى، ئاللاھ ئۇنىڭغا ئاتا قىلغان يارىتىش قۇدرىتى بىلەن يارىتىدىغانلىقىنى ئىلگىرى سۈردى. بۇ مەزھەبلەر بەندە ئىش-ھەرىكەتلىرىنى ئۆزى يارىتىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئوتتۇراھاللىقتىن يىراقلىشىپ، ئاشقۇنلۇققا يېتىپ قالدى. دېمەك، جەبەرىيە مەزھىبى تەقدىرنى قوبۇل قىلىدۇ، مۇئتەزىلە ۋە قەدەرىيە مەزھەبلىرى بولسا تەقدىرنى ئىنسان تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ دەپ قارايدۇ.

ئىنسانلارنىڭ ھەرىكەتلىرى مەجبۇرىي ھەرىكەت ۋە ئىختىيارىي ھەرىكەت دەپ ئىككىگە بۆلىنىدۇ.

نەپەس ئېلىشىمىز، يۈرىكىمىزنىڭ سوقۇشى، ئاشقازىنىمىزنىڭ ھەزىم قىلىشىغا ئوخشاش مەجبۇرىي ياكى رېفلېكس ھەرىكەتلىرىمىزدىن شەكىللەنگەن ھەرىكەتلەر مەجبۇرىي ھەرىكەتلەر دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ بارلىققا كېلىشىدە ئىنسان ئىرادىسىنىڭ ھېچقانداق رولى يوق. شۇڭا، ئىنسان بۇ قىلمىشلارغا مەسئۇل بولمايدۇ. بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن يارىتىلغانلىقى ۋە بېكىتىلگەنلىكى توغرىسىدا بارلىق مەزھەبلەرنىڭ قارىشى ئوخشاش.

خەت يېزىش، ئولتۇرۇش، ئۆرە تۇرۇش، نامار ئوقۇش-ئوقۇماسلىق، ياخشى-يامان ئىشلارنى قىلىشقا ئوخشاش ھەرىكەتلەر بولسا، ھۆر ئىرادىمىز بىلەن تاللاپ قىلغان ھەرىكەتلەردۇر. ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ سۆزىگە قارىغاندا، بىز بۇ ھەرىكەتلەرنى قىلىشتا ھېچقانداق بېسىم ۋە مەجبۇرلاشقا ئۇچرىمايمىز. قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىزنى ۋە ھەرىكىتىمىزنى ياراتقان ئاللاھتائالا بولغاچقا، بىزنىڭ ھەر ئىككى خىل ھەرىكىتىمىزنى ياراتقۇچى ئاللاھتۇر. ئاللاھ تۆۋەندىكى ئايەتلەردە مۇنداق دەيدۇ:

وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ

14. شەمس سۈرىسى 9-10-ئايەتلەر
15. فۇسسىلەت سۈرىسى 46-ئايەت
16. شۇرا سۈرىسى 34-ئايەت

«هالبۇكى، سىلەرنى ۋە ياسىغان نەرسىڭلارنى ئاللاھ ياراتقاندۇر.[17]»

ٱللَّهُ خَٰلِقُ كُلِّ شَيْءٍ

«ئاللاھ ھەممە نەرسىنى ياراتقۇچىدۇر.[18]» ئىنساننىڭ ھەرىكىتىمۇ شەيئىلەرنىڭ دائىرىسىدە بولغاچقا، بىزنىڭ كۆپ ئىرادىلىك ئىش-ھەرىكەتلىرىمىزنىڭمۇ ياراتقۇچىسى ئاللاھتۇر. ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە، ئىنساننىڭ ھەرىكىتى مەيلى مەجبۇرىي بولسۇن ياكى ئىختىيارىي بولسۇن ئاللاھتائالانىڭ ئىلمى، ئىرادىسى، تەقدىرى، قۇدرىتى ۋە يارىتىشى بىلەن يۈز بېرىدۇ ۋە ئىنساننىڭ تەقدىرىدە بولىدۇ. ھەرىكەتنى تاللاش ۋە قىلىش (كەسىپ) بەندىدىن، يارىتىش ئاللاھتىن بولىدۇ.

ماتۇرىدىي ۋە ئەشئەرىيلەر ئەھلى سۈننەت ئېتىقادىدىكى ئىككى مەزھەبتۇر. جەبەرىيە، مۇئتەزىلە ۋە قەدەرىيە ئەھلى سۈننەت سىرتىدىكى ئېتىقادىي مەزھەبلەردۇر.

17. ساففات سۈرىسى 96-ئايەت
18. زۇمەر سۈرىسى 62-ئايەت

ئۈچ سوئالغا بىر جاۋاب

بۇرۇنقى زاماندا بىر كاپىر بار ئىكەن. ئۇ ئالدىغا ئۇچرىغان ھەر بىر بالىغا: «ئاللاھ يوق، ئەگەر بولغان بولسا، بىز ئۇنى چوقۇم كۆرەتتۇق» دەپ ئۆلارنىڭ دىققىتىنى چېچىشقا ئۇرۇنىدىكەن. بۇ كاپىرنىڭ يۇنۇس ئىسىملىك ياخشى بىر قوشنىسى بار ئىكەن. يۇنۇس ئاللاھقا ئىشىنىدىكەن، نامازنى ئوقۇيدىكەن، يالغان گەپ قىلمايدىكەن، ھەرقانداق كىشىگە ياخشى مۇئامىلە قىلىدىكەن. مەھەللىدىكى بالىلارنى ئەتراپىغا توپلاپ، ئۆلاردىن: «سېنى كىم ياراتتى؟» دەپ سورايدىكەن. ئەگەر جاۋاب بېرەلمىسە «سېنى ئاللاھ ياراتتى بالام» دەپ ئۆگىتىدىكەن. بىر كۈنى كاپىر قوشنىسى يۇنۇسنىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇنىڭ جاۋاب بېرەلمەيدىغانلىقىغا ئىشەنگەن ھالدا:

ـ سەندىن دىن ۋە ئىمانغا مۇناسىۋەتلىك ئۈچ سوئال سورايمەن، قېنى جاۋاب بېرەلەمسەن؟ ـ دەپتۇ. يۇنۇس ئېتىقادنىڭ جاسارىتى بىلەن:

ـ سوئالىڭنى سور، ـ دەپتۇ. كۆڭلىدە «سوئالىڭنى سوراپ جاۋابقا ئېرىشۋال!» دەپ ئويلاپتۇ.

كاپىر مۇنداق دەپتۇ:

ـ بىرىنچى سوئالىم، ئاللاھنى بار دەيسەن، ئەگەر ئاللاھ بار بولغان بولسا، ئۇنى كۆرەتتۇق. ئاللاھنى كۆرمىگەنلىكىمىز ئۈچۈن، ئۇنى يوق دەيمەن. ئەگەر ئاللاھ بار بولسا، ماڭا كۆرسەت!

ئىككىنچى سوئالىم:

ـ شەيتانمۇ دوزاختا كۆيىدۇ، دەيسەن، شەيتاننىڭ ئوتتىن يارىتىلغانلىقىغا ئىشىنىسەن. ئۇنداقتا، ئوت ئوتنى قانداق كۆيدۈرىدۇ؟

ئۈچىنچى سوئالىم:

ـ ياخشىلىق ۋە يامانلىق ئاللاھتىن كېلىدۇ، ئۇنداقتا مەن كاپىر بولغانلىقىم ئۈچۈن نېمىشقا جازالىنىمەن؟

سوئاللارنى تەمكىنلىك بىلەن ئاڭلىغان يۇنۇس:

ـ سوئالىڭنىڭ ئەڭ ياخشى جاۋابى بۇ! ـ دەپ يەردىن بىر چالما ئېلىپ، كاپىرنىڭ بېشىغا ئۇرۇپتۇ. بۇنىڭغا چىدىمىغان كاپىر يۇنۇسنى قازىغا ئەرز قىپتۇ. قازى يۇنۇسقا:

ـ بۇ ئادەمنىڭ بېشىغا چالما بىلەن ئۇردۇڭمۇ؟ ـ دەپتۇ.

يۇنۇس:

ـ ھەئە، مەن ئۇنىڭ بېشىغا ئۇردۇم. ئەمما مېنىڭ بۇنداق قىلىشىم، ئۇنىڭ مەندىن سورىغان ئۈچ سوئالىنىڭ جاۋابى ئىدى، ـ دەپتۇ.

ـ بۇنداق ئىشمۇ بولامدۇ؟ ئۇ ماڭا ئازار بەردى، ـ دەپ ئېتىراز قىپتۇ، دەۋاگەر.

شۇنىڭ بىلەن، يۇنۇس بۇ ۋەقەنى چۈشەندۈرۈشكە باشلاپتۇ:

ـ بىرىنچى قېتىم، ئۇ ماڭا ئاللاھنى كۆرمىگەنلىكىمىز ئۈچۈن، ئاللاھ مەۋجۇت ئەمەس دېدى. ئاللاھقا ئىشىنىش ئۈچۈن مەندىن ئاللاھنى كۆرسىتىشىمنى تەلەپ قىلدى. مەن ئۇنىڭ بېشىغا ئۇردۇم. ھازىر ئۇ بېشىم ئاغرىدى دەۋاتىدۇ. مەن بېشىنىڭ ئاغرىغانلىقىنى ماڭا كۆرسەتمىسە ئىشەنمەيمەن. ئۇ كۆرمىگەن نەرسىلەرنى ئىنكار قىلىدۇ، مەنمۇ ئۇنىڭ بېشىنىڭ ئاغرىۋاتقانلىقىغا ئىشەنمەيمەن.

ـ ئىككىنچى قېتىم، ئۇ مەندىن ئوتتىن يارىتىلغان شەيتاننىڭ جەھەننەمدە قانداق كۆيدىغانلىقىنى سوردى. ئىنسانىنىڭ ئەسلى مەنبەسى تۆپراقتۇر. ئوت ئوتنى كۆيدۈرمەيدۇ دېگەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭغا چالما ئاتتىم، چۈنكى توپراق توپراقنى ئاغرىتمايدۇ.

ـ ئۈچىنچى قېتىم، ئۇ ئۆزىنىڭ كاپىر بولغانلىقىنى تەقدىردىن بولغان دەپ داۋا قىلىپ، ئۆزىنىڭ

جازالىنىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى ئېيتتى. دېمەككى ئۇنىڭ تەقدىرىدە بېشىغا ئۇرۇلۇش پۈتۈلۈپتىكەن. ئەھۋال شۇنداق ئىكەن، ئۇ نېمە ئۈچۈن قازىغا ئەرز قىلىپ، قازىنى ئاۋارە قىلدىۇ، چۈشەنمىدىم.

بۇ جاۋابقا ئاساسەن، قازى كاپىردىن:

- بۇ ئادەمنىڭ ئېيتقانلىرىغا نېمە دەيسەن؟ - دەپ سوراپتۇ.

ئۇ كىشى ئۆزىنىڭ دېگەنلىرىدىن خىجىل بولۇپ، خاتالىقىنى تونۇپ يېتىپ:

- يۇنۇسنىڭ دېگەنلىرى توغرا، قازاخۇنۇم! ئۇ راست دەيدۇ. مەن ئەرز قىلمايمەن، - دەپتۇ.

يۇنۇس ۋە ئۇنىڭ قوشنىسى بىرلىكتە قازىخانىدىن چىقىپ ياخشى دوستلاردىن بولۇپ قاپتۇ.

5ـتەقدىرگە مۇناسىۋەتلىك بەزى ئاتالغۇلار

1) تەۋەككۇل

تەۋەككۇل لوغەتتە «ئىشىنىش، تايىنىش، ئىشنى باشقىلارغا تاپشۇرۇش» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. ئىستىلاھتا: «نىشانغا يېتىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ماددىي-مەنىۋي سەۋەبلەرنى قىلغاندىن كېيىن ئاللاھقا تايىنىش ۋە قالغان ئىشلارنى ئۇنىڭ تەقدىرىگە قويۇش» ، دېگەنلىكتۇر. مەسىلەن، بىر دېھقان ئالدى بىلەن ئېتىزلىقنى ۋاقتىدا ئاغدۇرۇپ زىرائەت تېرىشقا تەييارلايدۇ، ئۇرۇقنى چاچىدۇ، سۇغىرىدۇ، زىرائەتلىرىنى زىياندا شىلاردىن ساقلاش ئۈچۈن دورا چاچىدۇ، ئېتىزلىقنى ئوغۇتلاش كېرەك بولسا ئوغۇتلايدۇ، ئاندىن كېيىن مول ھوسۇل بېرىشى ئۈچۈن ئاللاھقا ئىشىنىپ، ئۇنىڭ نەتىجىسىنى ئاللاھتىن كۈتىدۇ. بۇ ئىشلارنىڭ ھېچقايسىسىنى قىلماي تۇرۇپ: «تەقدىرىمدە نېمە بولسا، شۇ بولىدۇ» دېگەن چۈشەنچە ھۆرۈنلۇقتىن باشقا نەرسە ئەمەس، شۇنداقلا بۇ ئىسلامنىڭ تەۋەككۇل چۈشەنچىسىگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

تەۋەككۇل مۇسۇلمانلارنىڭ تەقدىرگە بولغان ئېتىقادىنىڭ نەتىجىسىدۇر. ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلغان كىشى شەرتسىز ئاللاھقا تەسلىم بولغان ۋە ئۇنىڭ تەقدىرىگە رازى بولغان كىشىدۇر. لېكىن تەقدىرگە ئىشىنىش ۋە تەۋەككۇل قىلىش ھۆرۈنلۇق، بوشاڭلىق قىلىش دېگەنلىك ئەمەس، ئۇ ئىشلەش ۋە تەرەققىي قىلىشنى چەكلىمەيدۇ. چۈنكى ھەر بىر مۇسۇلمان بارلىق ئىشلارنىڭ ئىلاھىي نىزام ۋە قانۇنىيەتلەر ئاساسىدا بولىدىغانلىقىنى، يەنى ئۇرۇق چاچماي تۇرۇپ ھوسۇلغا ئېرىشەلمەيدىغانلىقىنى، دورا ئېچمەي تۇرۇپ كېسەلدىن ساقىيالمايدىغانلىقىنى، ياخشى ئەمەللەرنى قىلماي تۇرۇپ جەننەتكە كىرەلمەيدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ. لېكىن شۇنىسى ئېنىقكى، چاچقان ھەر ئۇرۇقنىڭ ھوسۇل بېرىشى، ئېچكەن ھەر دورىنىڭ كېسەلگە پايدا قىلىشى ناتايىن، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ رۇخسىتى ۋە تەقدىرىگە باغلىقتۇر. دېمەك، تەۋەككۇل بىزنى ياخشىلىققا ئېلىپ بارىدىغان سەۋەبلەرنى جايىدا قىلىش، ئاللاھنىڭ بىزنىڭ يارىدەمچىمىز ئىكەنلىكىنى ئۇنۇتماسلىق ۋە ئىشنىڭ نەتىجىسىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇش ۋە ئاخىرىدا يۈز بەرگەن ھادىسىگە رازى بولۇشنى كۆرسىتىدۇ.

ئاللاھتائالا بىر ئايەتتە مۇنداق دەيدۇ:

فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ

«بىر ئىشقا بەل باغلىساڭ، ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلغىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋەككۇل قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.[19]» ئاللاھتائالا مۇئمىنلەرنى باشقا بىر مەۋجۇداتقا ئەمەس، پەقەت ئۆزىگىلا تەۋەككۇل قىلىشقا بۇيرىدى. ئاللاھتائالا يەنە بىر ئايەتتە، ئۆزىگە تەۋەككۇل قىلغۇچىلارغا كۈپايە قىلىدىغانلىقىنى بايان قىلدى.[20] پەيغەمبەرئەلەيھىسسالام تۆگىسىنى قويۇپ بېرىپ، تەۋەككۇل قىلدىم دېگەن بەدەۋىگە: «ئالدى بىلەن تۆگىنى باغلا، ئاندىن ئاللاھقا تەۋەككۇل قىل.[21]» دەپ، ئۇنى ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلىشتىن ئىلگىرى كېرەكلىك تەدبىرلەرنى ئېلىشقا بۇيرىغان.

2) رىزىق

رىزىق لوغەتتە «ئۈزۈق-تۇلۇك، يەيدىغان، ئىچىدىغان ۋە پايدىلانغىلى بولىدىغان نەرسە» دېگەن مەنىلەردە كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭغا ئىستىلاھتا: «جانابى ئاللاھ جانلىقلارغا يېيىش، ئىچىش ۋە پايدىلىنىش ئۈچۈن بەرگەن نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى» دەپ ئېنىقلىما بېرىلگەن. بۇ ئېنىقلىمىغا ئاساسلانغاندا، رىزىق ھالال ۋە ھارام نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

---

19. ئال ئىمران سۈرىسى 159-ئايەت

20. ئال ئىمران سۈرىسى 122-ئايەت؛ مائىدە سۈرىسى 11-ئايەت؛ تەۋبە سۈرىسى 15-ئايەت؛ ئىبراھىم سۈرىسى 13-ئايەت؛ تالاق سۈرىسى 3-ئايەت

21. تىرمىزي، قىيامەت، 60

ئەھلى سۈننەتنىڭ رىزىققا بولغان چۈشەنچىسى مۇنداق:

1) بىردىنبىر رىزىق بەرگۈچى ئاللاھتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِى ٱلْأَرْضِ إِلَّا عَلَى ٱللَّهِ رِزْقُهَا...

«يەر يۈزىدىكى ھايۋانلارنىڭ ھەممىسگە رىزىق بېرىشنى ئاللاھ (مەرھەمەت يۈزىسىدىن) ئۈستىگە ئالغان.[22]» بۇ ئايەتتە بارلىق جانلىقلارنىڭ رىزىقنى ئاللاھنىڭ بېرىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. يەنە باشقا بىر ئايەتتە ئاللاھ خالىغان كىشىنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدۇ، خالىغان كىشىنىڭ رىزقىنى تار قىلىدۇ دېيىلگەن.[23] رەززاق ئاللاھنىڭ گۈزەل ئىسىملىرىدىن بىرىدۇر.

2) ياراتقۇچى ۋە رىزىق بەرگۈچى ئاللاھتۇر. بەندە ئاللاھنىڭ كائىناتتىكى تەبئىي قانۇنىيەتلىرىگە رىئايە قىلىپ، ئىشلەيدۇ، تىرىشىدۇ، سەۋەبلەرنى ياخشى قىلىدۇ ۋە رىزىق تېپىش ئۈچۈن قولىدىن كېلىشىچە تىرىشىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭ رىزقىنى تىرىشچانلىقىغا قارىتا بېرىدۇ. بەندە رىزىققا ئېرىشىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان سەۋەبلەرنى قىلىدۇ، ئاللاھ رىزقىنى يارىتىدۇ.

3) ھارام قىلىنغان نەرسە ئۇنى تاپقان كىشى ئۈچۈن رىزىق ھېسابلىنىدۇ. لېكىن، ئاللاھ رىزقىنى ھارام يول بىلەن تېپىشقا رازى بولمايدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، بەندە بۇنداق ئۇسۇلنى قوللانسىمۇ، ئاللاھ نەتىجە ۋە ۋاستىلەرنى يارىتىدۇ. بەندىنىڭ تاللىشى سەۋەبلىك ئاللاھ ئۇنىڭغا مۇشۇ ھارام يولدىن رىزقىنى بېرىدۇ. بىر ئايەتتە:

فَكُلُوا۟ مِمَّا رَزَقَكُمُ ٱللَّهُ حَلَٰلًا طَيِّبًا

«ئاللاھ سىلەرگە رىزىق قىلىپ بەرگەن ھالال، شېرىن يېمەكلىكلەردىن يەڭلار.[24]» دەپ ھالال يېيىشكە بۇيرۇغان ۋە ھارامنى مەنئى قىلغان.

4) ھەممە ئادەم ئۆزىنىڭ رىزقىنى يەيدۇ. ھېچكىم باشقىلارنىڭ رىزقىنى يېيەلمىگەندەك، باشقىلارمۇ ئۇنىڭ رىزقىنى يېيەلمەيدۇ.

مۇئتەزىلە مەزھىبى ھارامنى رىزىق دەپ قارىمايدۇ. چۈنكى ئۇلار رىزىققا «بىر ئادەم ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان، توغرا ۋە ھالال يولدىن يېگەن، پايدىلىنىش ھارام قىلىنمىغان نەرسە» دەپ ئېنىقلىما بېرىدۇ. ئەھلى سۈننەتنىڭ قارىشىچە، رىزىققا بۇنداق ئېنىقلىما بەرگەندە، ھايۋانلارغا ۋە ئۆمۈر بويى ھارام يېگەن كىشىلەرگە ئاللاھ رىزىق بەرمىدى دېگەن خاتا يەكۈننى قوبۇل قىلىش كېلىپ چىقىدۇ. مۇئتەزىلە مەزھىبىنىڭ بۇ مەسىلىگە بولغان كۆز قارىشىنىڭ ئاساسى، رىزىق بېرىش مۇتلەق ئاللاھقا مەنسۇپتۇر. چۈنكى ئۇنىڭدىن باشقا رىزىق بەرگۈچى يوق. بەندە ھارام يېگەنلىكى ئۈچۈن ئەيىبلىنىش ۋە جازالىنىشقا لايىق بولىدۇ، ئەگەر ھارام نەرسىلەر رىزىق ھېسابلانسا، ئاللاھتائالاغا يامان ھەربىكەت نىسبەت بېرىلگەن بولىدۇ. لېكىن ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە، يامانلىقنى يارىتىش يامان ئىش ئەمەس، لېكىن ئۇنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە ئۇنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش يامان ئىشتۇر. بەندىنىڭ ھارام رىزىق يېگەنلىكى ئۈچۈن جازاغا لايىق بولۇشىدىكى سەۋەب ئۇنىڭ ھارامنى تاللاپ، جۈرئىي (قەسەن) ئىرادىسىنى ھارامغا قاراتقانلىقى ۋە نەتىجىدە ھارام نەرسىگە ئېرىشكەنلىكىدۇر.

22. ھۇد سۈرىسى 6-ئايەت
23. شۇرا سۈرىسى 12-ئايەت
24. نەھل سۈرىسى 114-ئايەت

3) ئەجەل

لوغەتتە «ئالدىن بېكىتىلگەن ۋاقىت ۋە مۇددەت» دېگەن مەنىدە كەلگەن ئەجەل ئىستىلاھتا: «ئىنسانلار ۋە باشقا جانلىقلار ئۈچۈن بېكىتىلگەن ھايات دەۋرىنىڭ ئاخىرلىشىشى يەنى ئۆلۈمنى» كۆرسىتىدۇ.

ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە ھەر بىر شەخس ۋە كوللېكتىپنىڭ بىر ئەجىلى بار. ئەجەل پەقەت بىر بولۇپ، ئۇنى ئاللاھ بەلگىلىگەن. ئىنسانلارنى تىرىلدۈرگۈچى، ئىنسانلارغا رىزىق بەرگۈچى، ھاياتنى ئاخىرلاشتۇرغۇچى جانابى ئاللاھ ئەجەلنى بېكىتكەن.

نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ ٱلْمَوْتَ

«بىز سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ئۆلۈمنى بەلگىلىدۇق (يەنى ھەر بىرىڭلارنىڭ ئۆلۈش ۋاقتىنى بېكىتتۇق).[25]» قۇرئاندىكى ئايەتلەرگە ئاساسلانغاندا، ئەجەل ئۆز ۋاقتىدىن بۇرۇن ياكى كېيىن كەلمەيدۇ:

وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ ۖ فَإِذَا جَآءَ أَجَلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً ۖ وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

«ھەر بىر ئۈممەتنىڭ (ھالاك بولىدىغان) مۇئەييەن ۋاقتى بولىدۇ، (ھالاك بولىدىغان) ۋاقتى يەتكەندە، ئۇلار بىردەممۇ ئىلگىرى - كېيىن بولمايدۇ (يەنى دەرھال ھالاك بولىدۇ).[26]»

«ئاللاھ ھېچ ئادەمنى ئەجىلى كەلگەندە ھەرگىز كېچىكتۈرمەيدۇ...).[27]»

ئەجەل ھەر قانداق سەۋەب بىلەن ئۆزگەرمەيدۇ. بەزى ئىبادەت ۋە ياخشى ئەمەللەرنىڭ ئۆمۈرنى ئۇزارتىدىغانلىقىنى بايان قىلغان ھەدىسلەر،[28] ئەھلى سۈننەت ئالىملىرىنىڭ قارىشىچە، بۇلار كىشىلەرنى ياخشى ۋە گۈزەل ئىشلارنى قىلىشقا ئىلھاملاندۇرۇشنى مەقسەت قىلغان ھەدىسلەر بولۇپ، ئۇلار ئادەتتە مۇنداق مەنىلەردە ئىزاھلىنىدۇ:

1) ئۆمۈرنى ئۇزارتىشتىن مەقسەت ئازاب ۋە قايغۇدىن يىراق، خۇشال-خۇرام ۋە ساغلام ياشاشتۇر.

2) جانابى ئاللاھ بۇنداق كىشىلەرنىڭ ياخشى ئىش قىلىدىغانلىقىنى ئەزەلدە ئىلمى بىلەن بىلگەچكە، ئۇلارنىڭ ھاياتىنى شۇنىڭغا قارىتا ئارتۇق بەلگىلىگەن.

3) ئۆمۈرنىڭ ئۇزۇن بولۇشى ئۇنىڭ بەرىكەتلىك بولۇشى ۋە ئىگىسىنىڭ ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا مۇۋاپىق قىلىنىشىدۇر.

مەزھەپلەر بىردەك تەبىئي ھالدا ئۆلۈپ كەتكەن كىشىنى ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن دەپ قارايدۇ. لېكىن، ئۆلتۈرۈلگەن كىشىنى ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلدى دېگەن قاراشقا مۇئتەزىلە ۋە ئىلمىي كالامچىلار قوشۇلمايدۇ. ئەھلى سۈننەت ئۆلىمالىرى، ئۆلتۈرۈلگەن ئادەممۇ بارلىق كىشىلەرگە ئوخشاش ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلگەن دەپ قارايدۇ. چۈنكى ئەجەل ھاياتىنىڭ ئاخىرقى نوقتىسىدۇر. ئەگەر زىيانكەشلىككە ئۇچرىغۇچى ئۆلتۈرۈلمىگەن بولسا، ئۇ شۇ ۋاقىتتا تەبىئي ياكى باشقا ئۇسۇلدا ئۆلەتتى ياكى ئۆلمىگەن بولاتتى. بۇ مەسىلىنى ئىلاھىي ئىرادە بەلگىلەيدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا، قاتىل ئۇنى ئۆلتۈرۈش ئارقىلىق ئۇ كىشىنىڭ ئۆلۈشىنى ئىلگىرى سۈرمىگەن. قاتىلنىڭ جازاغا لايىق بولۇشىدىكى سەۋەب، قۇرئاندىكى «ئېيتقىنكى، ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ (ناھەق) ئادەم ئۆلتۈرمەكلەر، ھەقلىق رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا.[29]» دېگەن ئايەتتە چەكلەنگەن بىر ئىشنى قىلغانلىقى؛ ئۇ ئۆزىگە بېرىلگەن كۈچنى ھارام ئىشقا سەرپ قىلغانلىقىدۇر. قاتىلنىڭ بۇ تاللىشىغا قارىتا، ئاللاھنىڭ تەبىئەتكە ئورۇنلاشتۇرغان سۈننەتۇللاھ دەپ

25. ۋاقىئە سۈرىسى 60-ئايەت
26. ئەئراف سۈرىسى 34؛ يۇنۇس سۈرىسى 49-ئايەت
27. مۇنافىقۇن سۈرىسى 11-ئايەت
28. قارىڭ، سۈيۈتىي ئەلجامىئۇس سەغىر، 44/11
29. ئەنئام سۈرىسى 151-ئايەت

ئاتىلىدىغان قانۇنلىرى بويىچە، ئاللاھ ئۆلۈم دەپ ئاتىلىدىغان نەتىجىنى يارىتتى. ئاللاھنىڭ بۇ ئەھۋالنى ئەزەلدىن ئىلمى بىلەن بىلىشى ئۆز بەندىسىنىڭ ئىرادىسىنى تارتىۋالغانلىقىدىن دېرەك بەرمەيدۇ.

ئەجەل قەيەردە ۋە قاچان؟

ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام بىلەن سۇلايمان ئەلەيھىسسالام دوست ئىدى. بىر كۈنى ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنى جىيەنى بىلەن بىللە تۇرغان ۋاقتىدا زىيارەت قىلدى. سۇلايمان ئەلەيھىسسالام دېدىكى، ئەزرائىل مېنىڭ يېنىمغا كېلىپ، يېنىمدىكى جىيەنىمگە سىنچىلاپ تىكىلىپ قارىدى، ئاندىن كېتىپ قالدى. جىيەنىم مەندىن "ئۇ كىشى كىم" دەپ سورىدى. مەن: "ئۇ ئەزرائىل " دېدىم. شۇنىڭ بىلەن جىيەنىم: «ئۇ ماڭا تىكىلىپ قارىدى، مەن ئۇنىڭ جېنىمنى ئېلىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ قالدىم» دېدى. ئاندىن ماڭا: «شامالغا بۇيرۇغىن، مېنى ھىندىستانغا ئۇچۇرسۇن» دېدى. سۇلايمان ئەلەيھىسسالام شامالغا بۇيرىدى. شامال بۇ ياش بالىنى ھىندىستانغا ئېلىپ باردى. مەلۇم ۋاقىتتىن كېيىن ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام سۇلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كەلدى. سۇلايمان ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: «جىيەن ئوغلۇم يېنىمدىكى چاغدا، ئۇنىڭغا نېمىشقا تىكىلىپ قارىدىڭ؟ ئۇ سەندىن بەك قورقۇپ كەتتى. ئۇ مەندىن شامالنىڭ ئۇنى ھىندىستانغا ئاپىرىشنى تەلەپ قىلدى. مەن شامالغا بۇيرۇق قىلدىم، شامال ئۇنى ھىندىستانغا ئېلىپ باردى» دېدى. ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام: «جانابى ئاللاھ ماڭا ئۇنىڭ جېنىنى ھىندىستاندا ئېلىشنى بۇيرۇغانىدى. ئۇنىڭ بۇ يەردە سەن بىلەن تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدىم ۋە ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىدىم. كېيىن ھىندىستانغا باردىم ۋە ئۇنى تېپىپ جىنىنى ئالدىم» دەپ جاۋاب بەردى.

ساھابە كىرامىلارنىڭ تەقدىرىگە ئىشىنىشى

ئۇلار بىر ئوغرىنى تۇتۇپ ھەزرىتى ئۆمەرنىڭ يېنىغا ئېلىپ كەلدى. ھەزرىتى ئۆمەر (ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ئوغرىدىن:

- نېمىشقا ئوغرىلىق قىلدىڭ؟- دەپ سورىدى.

ئوغرى:

- ئوغرىلىغان بولسام، ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن ئوغرىلىدىم. ئاللاھ مۇشۇنداق تەقدىر قىپتۇ،- دەپ جاۋاب بەردى. ھەزرىتى ئۆمەر بۇ جاۋابقا ھېچنېمە دېمىدى، ئۇ پەقەت بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئوغرىلىق قىلغانلىقىنىڭ جازاسى سۈپىتىدە قولىنى كەستۈردى ۋە قاتتىق ئۇرغۇزدى. ئوغرى نېمىشقا ئۆزىنىڭ ئىككى خىل جازالانغانلىقىنى سورىدى.

- ئوغرىلىق قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن قولۇڭ كېسىلدى ۋە ئاللاھقا تۆھمەت قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن ئۇرۇلدۇڭ،- دەپ جاۋاب بەردى.

ھەزرىتى ئوسمانىنى ئۆلتۈرۈشكە ياردەملەشكەنلەرنىڭ بەزىلىرى: "ئوسماننى بىز ئۆلتۈرمىدۇق، بەلكى ئۇنى ئاللاھ ئۆلتۈردى" دەپ قارايتتى. ئۇلار ئۇنىڭ ئۆيىنى قورشاۋغا ئېلىپ ئوق ئاتقاندا، ھەزرىتى ئوسمانغا:

- بۇ ئوقلارنى ساڭا ئاللاھ ئاتتى، - دېدى.

ھەزرىتى ئوسمان (ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن) ئۇلارغا مۇنداق گۈزەل جاۋاب بەردى:

- ھەي يالغانچىلار! ئاللاھقا تۆھمەت قىلىۋاتىسىلەر! ئەگەر ئوقنى ئاللاھ ئاتقان بولسا، ئوق نىشانغا تەگمەمتى؟

بىر بوۋاي ھەزرىتى ئەلىدىن مۇنداق سورىدى:

- بىزنىڭ ئاللاھ يولىدا ئۇرۇش قىلىشىمىز، ئۇنىڭ قازا ۋە تەقدىرىدىنمۇ؟ بۇنى ئېيتىپ بەرسەڭ!

ھەزرىتى ئەلى مۇنداق جاۋاب بەردى:

- گۈل-گىياھلارنى ئۆستۈرىدىغان، مەخلۇقاتلارغا جان بېرىدىغان ئاللاھنىڭ نامى بىلەن ئېيتىمەنكى، بىز نەگە بارساق ۋە نەدە قونساق، ھەممىسى ئاللاھنىڭ قازا ۋە تەقدىرىدىن بولىدۇ.

- ئۇنداقتا، بىز بىھۇدە چارچاپ، مۇكاپات ۋە ئەجرىگە ئېرىشەلمەيدىغاندەك قىلىمىز...

- ھەي بوۋاي! ماڭغىنىڭدا، ئاللاھ سېنىڭ ماڭغانلىقىڭ ئۈچۈن كاتتا مۇكاپات بېرىدى. قايتقىنىڭدىمۇ ئەجىر ئاتا قىلىدى. چۈنكى سەن بۇ ئىشلارنى مەجبۇرىي قىلمىدىڭ ياكى سېنى ھېچكىم زورلىمىدى. بەلكى سەن بۇلارنى ئۆز رايىڭ بىلەن قىلدىڭ.

- بىزنى بۇ يولغا سالغان قازا ۋە تەقدىر ئەمەسمۇ؟

- قارا ساڭا! سەن قازا ۋە تەقدىرنى ماڭا چاپلىشىۋالدى دەپ ئويلاپ قالدىڭمۇ؟ ئەگەر ئۇنداق بولسىدى، ساۋاب ۋە گۇناھ دېگەنلەر بولمايتتى؛ مۇكاپات، جازا، ئەمر پەرمانلارغا ھاجەت قالمايتتى. ئاللاھ گۇناھ قىلغانلارنى جازالمايتتى، ياخشىلىق قىلغانلارنى ماختىمايتتى. ياخشىلىق قىلغان كىشى يامانلىق قىلغان كىشىدىنمۇ بەكرەك ماختاشقا لايىق بولمىغان بولاتتى. يامانلىق قىلغان كىشى ياخشىلىق قىلغان كىشىگە قارىغاندا بەكرەك ئەيىبلىنىشكە لايىق بولماستى. بۇنداق بىمەنە سۆزلەر بۇتقا چوقۇنغۇچىلارنىڭ، شەيتانىنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ، يالغانچى گۇۋاھچىلارنىڭ ۋە ھەقىقەتنى كۆرمەيدىغان كورلارنىڭ سۆزلىرىدۇر. ئۇلار بۇ ئۇممەتنىڭ قەدەرىيە پىرقىسى ۋە مەجۇسىيلىرىدۇر.

ئاللاھتائالا بەندىلىرىنى ھۆر قويۇپ بەرگەن ھالدا ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشقا بۇيرۇدى. ئۇ

كىشىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇش ئۈچۈن يامانلىقلاردىن چەكلىدى. ئاسان ئىشلارغا مەسئۇل قىلدى. ھېچكىمنى زورلاپ ئىسيانغا ياكى باش ئېگىشكە مەجبۇرلىمىدى. كىشىلەرگە پەيغەمبەرلەرنى بىكارغا ئەۋەتمىدى. ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى جانلىقلارنى بىكارغا ياراتمىدى. بۇنداق ئىشلار كاپىرلارنىڭ گۇمانلىرىدۇر، ئىست كاپىرلارغا، ئۇلارنىڭ بارىدىغان جايى جەھەننەمدۇر.

ئۇ يەنە سورىدى:

ـ ئۇنداقتا بىزنى ھەيدىگەن تەقدىر نېمە؟

ھەزرىتى ئەلى:

ـ بۇ ئاللاھنىڭ ئەمرى ۋە ھۆكمى، ـ دېدى ۋە ئاندىن تۆۋەندىكى ئايەتنى ئوقۇدى: «پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى بۇيرىدى.[30]»

بوۋاي خۇشال ھالدا ئورنىدىن تۇردى ۋە:

ـ سەندەك زاتقا ئىتائەت قىلساق، قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىشتىن ئۈمىد بار. سەن بىز چۈشىنەلمەيدىغان دىنىي مەسىلىنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ بەردىڭ. ئاللاھ ساڭا ياخشى مۇكاپات بەرسۇن!ـ دېدى.

30. ئىسرا سۈرىسى 23ـ ئايەت

تەكرارلاش سوئاللىرى

1 ـ تۆۋەندىكى سوئاللارغا جاۋاب بېرىڭ.

1) ئەھلى سۈننەتكە ئاساسەن «تەقدىر» ئاتالغۇسىنى چۈشەندۈرۈڭ.

.....

2) تەقدىرگە ئىشىنىش تېمىسىغا مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەرنىڭ تەرجىمىسىنى يېزىڭ.

.....

3) ئاللاھنىڭ ئىرادىسى بىلەن ئىنساننىڭ ئىرادىسىنى قىسقىچە سېلىشتۇرۇڭ.

.....

4) «تەۋەككۈل» ئۇقۇمىغا بىر مىسال كەلتۈرۈڭ.

.....

5) ئەھلى سۈننەتنىڭ «رىزىق» ھەققىدىكى چۈشەنچىسىنى بايان قىلىڭ.

.....

6) «بەزى ئىبادەتلەر ۋە ياخشى ئەمەللەر ئادەمنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلىدۇ» دېگەن ھەدىس بىلەن «ئەجەلنىڭ ئۆزگەرمەيدىغانلىقى»نى بىلدۈرىدىغان ئايەتلەرنى قانداق چۈشەندۈرىسىز؟

.....

2 ـ توغرا جاۋابنى تاللاڭ.

1) تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى تەقدىر سۆزىنىڭ لوغەت مەنىلىرىدىن بىرى ئەمەس؟
ئا) يارىتىش
ئە) بەلگىلەش
ب) ئۆلچەم
پ) مىقدار

2) سۇبۇتى سۆپەتلەرنىڭ قايسىسى قازا ۋە تەقدىر بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئەمەس؟
ئا) قۇدرەت
ئە) ئىلىم
ب) ئىرادە
پ) كۆرۈش قۇۋۋىتى

3.
تاللاش
خالاش
يۇزلىنىش
خىللاش
تۆۋەندىكى سۆزلەردىن قايسىسىنىڭ مەنىلىرى يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان؟
ئا) قازا
ئە) تەقدىر
ب) ئىرادە
پ) تەۋەككۈل

4. «ئىنسانىنىڭ ھەرىكەت ئىرادىسى يوق، ئۇ شامالدا ئۇچقان غازاڭغا ئوخشايدۇ» دېيىلگەن كۆز قاراش، قايسى مەزھەبنىڭ قارىشى؟
ئا) ئەھلى سۈننەت
ئە) جەبەرىيە
ب) مۇئتەزىلە
پ) قەدەرىيە

5. «بەندە ئۆز ھەرىكىتىنى ياراتقۇچى» دېگەن كۆز قاراش قايسى مەزھەپنىڭ قارىشى؟
ئا) مۇئتەزىلە
ئە) جەبەرىيە
ب) خاۋارىجلار
پ) ئەھلى سۈننەت

6. تۆۋەندىكىلەرنىڭ قايسىسى ئىسلامنىڭ تەقدىر چۈشەنچىسىگە ماس كەلمەيدۇ؟
ئا) ئۇرۇقنى ئېتىزغا تېرىپ سۇغۇرۇپ، ئوغۇتلاپ، ياخشى مول ھوسۇل ئېلىش ئۈچۈن ئاللاھقا ئىشەنگەن دېھقان.
ئە) ئىشەنچلىك دوختۇر يازغان دورىنى ۋاقتىدا ئىشلەتمەي «ئاللاھ خالىسا ساقىيىمەن» دېگەن بىمار.
ب) ئىمتىھاندا يۇقىرى نومۇر ئېلىش ئۈچۈن، دەرسىنى ياخشى ئۆگىنىپ ئاللاھقا ئىشەنگەن ئوقۇغۇچى.
پ) بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم دەپ دۇكىنىنى سەھەر ئاچقان خۇشچىراي تىجارەتچى.

7. تۆۋەندىكىلەرنىڭ قايسىسى تەۋەككۈل دائىرىسىدە ئەمەس؟

ئا) بىرنى ياخشىلىققا يېتەكلەيدىغان سەۋەبلەرگە چىڭ ئېسىلىپ ئىشلەش.

ئە) ئاللاھنىڭ بىرنىڭ ياردەمچىمىز ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالماسلىق.

ب) قازا ۋە تەقدىرگە رازى بولۇش.

پ) ھېچ ئىش قىلماي ئىشنى ئاللاھقا تاشلاپ قويۇش.

8. تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى ئەھلى سۈننەتنىڭ «رىزىق» چۈشەنچىسى دائىرىسىدە ئەمەس؟

ئا) رىزىقنى ياراتقۇچى ئاللاھ.

ئە) رىزىقنى پەقەت ئاللاھ بېرىدۇ.

ب) ھارام نەرسە رىزىق ئەمەس.

پ) ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ رىزقىنى يەيدۇ.

9. «..... تەقدىرنى قوبۇل قىلدى؛ ..... ۋە .....بولسا قوبۇل قىلمىدى» دېگەن جۈملىدىكى بوش ئورۇنغا تۆۋەندىكىلەردىن قايسىسى كېلىشى كېرەك؟

ئا) قەدەرىيە، جەبەرىيە، مۇئتەزىلە

ئە) ئەھلى سۈننەت، مۇئتەزىلە، قەدەرىيە

ب) ئەھلى سۈننەت، مۇئتەزىلە، جەبەرىيە

پ) قەدەرىيە، جەبەرىيە، تەقدىرىيە

10. تۆۋەندىكى مەلۇماتلاردىن قايسىسى خاتا؟

ئا) ماتۇرىدىي ۋە ئەشئەرىيلەر ئەھلى سۈننەت مەزھىبى دەپ قوبۇل قىلىنىدۇ.

ئە) ئىنسانىنىڭ تاللىشى ئاللاھتائالانىڭ بىلىشى دائىرىسىدە.

ب) مۇئتەزىلە ھارامنى رىزىق دەپ قارىمايدۇ.

پ) ئەگەر ئادەم ئەستايىدىل ئويلانسا، تەقدىر مەسىلىسىنى تولۇق چۈشىنەلەيدۇ.

11. تۆۋەندىكى مەلۇماتلاردىن قايسىسى توغرا؟

ئا) ھەرىكەتلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشىدە بەندىنىڭ ھېچقانداق ئىرادىسى يوق.

ئە) پەقەت ھالال بولغان نەرسىلەر رىزىقنىڭ دائىرىسىگە كىرىدۇ.

ب) بەندە ئىش-ھەرىكەتلەرنى تاللايدۇ، ئاللاھ ئۇنى يارىتىدۇ.

پ) «مۇتلەق تەقدىر» كاتېگورىيىسىگە كىرىدىغان ھەرىكەتلەرنى بەندە تاللىغان ۋە كەسكىن ئىرادە قىلغاندا، ئاللاھ يارىتىدۇ.

جاۋابلار

بىرىنچى باب
ئىمان ۋە كۆڭۈل

2-توغرىنى تاللاش

1. ب
2. ئە
3. ب
4. ئە
5. ئە
6. ئا
7. ئە
8. ئە
9. ب
10. ئە
11. ئا
12. پ

ئىككىنچى باب
ئاللاھقا ئىشىنىش

2-توغرىنى تاللاش

1. پ
2. ئە
3. پ
4. ئا
5. ئە
6. پ
7. ب
8. پ
9. ئا
10. ئا
11. ئە
12. ب
13. ب

ئۈچىنچى باب
پەرىشتىلەرگە ئىشىنىش

2-توغرىنى تاللاش

1. ئا
2. ئا
3. ئە
4. ب
5. ب
6. ئا
7. ئا
8. پ
9. ئە
10. پ

تۆتىنچى باب
كىتابلارغا ئىشىنىش

2-توغرىنى تاللاش

1. ب
2. ئە
3. پ
4. ب
5. ئا
6. ئە
7. ب
8. ئا
9. ب
10. پ
11. ب

بەشىنچى باب
پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىش

2-توغرىنى تاللاشى

1. ب
2. پ
3. ئا
4. ب
5. ئە
6. ب
7. ئە
8. ئا
9. ب
10. پ
11. ئە
12. ئا

ئالتىنچى باب
ئاخىرەتكە ئىشىنىش

2-توغرىنى تاللاش

1. ب
2. ئا
3. ئا
4. پ
5. ئا
6. ب
7. ئە
8. پ
9. ب
10. ئە
11. ئە
12. ئا
13. ئا
14. پ

يەتتىنچى باب
قازا ۋە تەقدىرگە ئىشىنىش

2-توغرىنى تاللاش

1. ئا
2. پ
3. ب
4. ئە
5. ئا
6. ئە
7. پ
8. ب
9. ئە
10. پ
11. ب